

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GÜNEY GÖÇMENİ KIBRISLI TÜRKLERDE KİMLİK
ALGISI**

DOKTORA TEZİ

İsmet Erdi SOMUNCUOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birol CAYMAZ

OCAK 2025

**T. C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GÜNEY GÖÇMENİ KIBRISLI TÜRKLERDE KİMLİK
ALGISI**

DOKTORA TEZİ

İsmet Erdi SOMUNCUOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birol CAYMAZ

OCAK 2025

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmaya “Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı ve bu algının 1974 savaşıyla şekillenen tarihsel bağlamı yıllardır ilgi duyduğum bir çalışma alanı olmuştur” gibi bir cümleyle başlamak ve de göç, zorunlu yer değiştirme, savaş sonrası toplumların yeniden inşası gibi kavramları ilk önce akademik bağlamıyla öğrenmeyi ben de isterdim. Ebeveynim, Kıbrıs’ın güneyindeki yurtlarını 17 yaşında terk etmek zorunda kaldı ve doğup büyüdüğü evlerini ancak misafir olarak 46 yaşında görebilmenin buruk üzüntüsünü yaşadı. Babamın, Demis Roussos’un *My Friend the Wind* şarkısını duyunca “esir kampına götürüldüğümüz kamyonette bu şarkı çalıyordu” demesi ya da bir gün öncesinin detaylarını hatırlamakta zorlanan anneannemin 70 yıl önceki Limasol’u hüznle anması beni her zaman etkiledi. Savaş yıllarında ailemin yaşadıklarını anlattığım bir arkadaşım, “içinde bu hikayelerin de geçtiği bir roman yazmalısın” demişti. O roman belki de hiçbir zaman yazılamayacak ama bu araştırmada kişisel deneyimlerin bir ülkeye ve yaşadığı yere aidiyetini nasıl etkilediğini bir nebze olsun anlamayı ve anlatabilmeyi hedefledim.

Bu süreçte, başta hocam Prof. Dr. Birol Caymaz olmak üzere, ufkumu açan değerli akademisyenlerle bir araya gelme ayrıcalığına sahip oldum. Doç. Dr. Hakan Yücel ve Prof. Dr. Şakir Dinçşahin bitmek tükenmek bilmeyen tez izleme komitelerim için yalnızca kıymetli vakitlerini harcamadılar ayrıca çalışmanın ete kemiğe bürünebilmesi için yol gösterici ve kolaylaştırıcı oldular. Dr. Cumhur Bekar ile tıpkı yüksek lisans günlerinde olduğu gibi yaptığımız sohbetler her zaman için ilham verici oldu. Beni bir çalışanı değil, ailesinin üyesi ve mesai arkadaşı gibi kabul eden Prof. Dr. Oğuz Babüroğlu, sonsuz hoşgörüsüyle bu çalışmayı hayata geçirmemi sağladı. Her türlü kahrımı çeken Dr. Jale Boral’a ise ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu araştırmayı, bana her zaman destek olan aileme borçlu olduğumu da vurgulamak isterim. Savaş koşullarında büyümüş ebeveynin çocuğu olarak, toplumsal travmaların bireyler ve kuşaklar üzerindeki etkisini anlama yolunda bu çalışmanın hiç olmazsa ‘bir yumağın ucunu çekmesi’ yalnızca akademik bir iş değil aynı zamanda güneydeki ebedi istirahatlerinde yatan ya da ne olduğunu anlayamadan doğdukları topraktan kopartılıp kuzeye göç edenlere karşı da duyduğum bir sorumluluk hissiydi. Son olarak, bu tez belki hiç yazılmasa da olurdu ama dayım, Prof. Dr. Mehmet Alp olmadan asla yazılamazdı.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	i
KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ	v
RÉSUMÉ.....	vi
ABSTRACT	ix
ÖZET.....	xii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	2
Mevcut Literatür.....	5
Çalışmanın Yöntemi.....	14
1. MİLLİYETÇİLİK VE KİMLİK	19
1.1. Milliyetçilik Kavramı	19
1.1.1. Millet ve Etnisite Kavramları	27
1.1.2. Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı	32
1.1.3. Milliyetçiliğin Kökenine İlişkin Yaklaşımlar	35
1.1.4. Milliyetçilik Akımları & Dönemleri	46
1.1.5. Milliyetçi Akımlar & Siyasi Genişlemeleri	56
1.2. Kimlik Kavramı.....	63
1.2.1 Milli Kimlik.....	65
1.2.2. Etnik Kimlik.....	69
1.2.3. Kimlik Stratejileri.....	71
1.3. Türkiye’de Milliyetçilik	83
1.3.1. Türkiye’de Milliyetçiliğin Doğuşu.....	83
1.3.2. Türkiye’de Milliyetçiliğin Gelişim Süreçleri	86
1.4. Kıbrıs’ta Milliyetçilik ve Ekonomik Faktörler.....	92
2. KIBRIS’TA MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	98
2. 1. Kıbrıs’ta Rum ve Türk Milliyetçiliklerinin Ortaya Çıkışı	100
2.1.1. Kıbrıs Rum Milliyetçiliği Kıbrıs Rum Milliyetçiliğinin Tarihsel Dinamikleri	101
2.1.2. Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Dinamikleri	119
2.2. Kıbrıs’ta İngiliz İdaresi Döneminde Rum ve Türk Milliyetçiliği	130
2.2.1. Rum ve Türk Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Eğitim-Basın ve Yayınların Rolü.....	133
2.3. Kıbrıs’ta Milliyetçilik Düşüncesinin İdeolojik Temelleri	139
2.3.1. Megali İdea.....	139
2.3.2 Enosis	141
2.4. 1925-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi.....	142
2.5. Soğuk Savaş Döneminde Kıbrıs Meselesinin Uluslararası Boyuta Bürünmesi	148

2.6. Kıbrıs'ta Ara Dönem (1964-1974) ve Milliyetçilik	156
3. KIBRIS'TA MİLLİYETÇİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: "KIBRISLILIK" KİMLİĞİ.....	161
3.1. 1974'ten Günümüze Kıbrıs'ta Siyasal Gelişmeler.....	161
3.1.1. 1974 Barış Harekâtı ve KKTC'nin Kurulmasına Giden Süreç ..	162
3.1.2. KKTC'nin Kurulması ve Sonrasındaki Gelişmeler	165
3.1.3. Birleşmiş Milletler'in Çözüm Arayışları ve Müzakereler.....	167
3.1.4. Kıbrıs ve AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci.....	169
3.2. 1974'ten Günümüze Kıbrıs'ta Ekonomik Koşullar.....	172
3.2.1. Kuzey Kıbrıs'ta Ambargo ve İzolasyonlar.....	175
3.2.2. Kişi Başına Düşünen Milli Hasıla ve Satın Alma Gücü	177
3.2.3. KKTC'de Ekonomik Sektörlerin Dağılımı	179
3.2.4. KKTC Hükümetinin İzlediği Ekonomik Politikalar	180
3.2.5. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomik Koşulların Karşılaştırması	181
3.3. 1974 Sonrası Göç Hareketleri	185
3.3.1. 1974'ten Sonra Güneyden Kuzeye Göç Eden Kıbrıslı Türkler..	185
3.3.2. Türkiye'den gelen Göçmenler.....	192
3.3.3. Türkiyeli Göçmenler ve Kıbrıslı Türkler Arasındaki İlişki	193
3.4. Kıbrıslılık Kimliği	198
3.4.1. Yatay Etni.....	200
3.4.2. Kültürleşme	201
3.4.3. Sınır Kapılarının Karşılıklı Geçişe Açılması	208
4. SAHA ARAŞTIRMASI & BULGULAR	212
4.1. Aidiyetin Kırılganlığı: Göçün Kimlik Algısı Üzerindeki Etkisi	212
4.2. Sosyal ve Mekânsal Bağlamda Aidiyetin Yeniden İnşası.....	214
4.3. Göç Sonrası Kaynakların Adil Dağılımı ve Kimlik Algısı	216
4.4. KKTC'nin Kurulmasıyla Kurumsallaşamayan Milliyetçilik	217
SONUÇ	223
KAYNAKÇA	227
TEZ ONAY SAYFASI.....	1

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AKEL	: Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú
BM	: Birleşmiş Milletler
CTP	: Cumhuriyetçi Türk Partisi
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlıklar Kurumu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
KTÖS	: Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası
KTOEÖS	: Kıbrıs Türk Orta Eğitim Öğretmenleri Sendikası
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
TKP	: Toplumcu Kurtuluş Partisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
UBP	: Ulusal Birlik Partisi
YKB	: Yurtsever Kıbrıs Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mülakat Yapılan Kişilerin Bilgileri	16
---	----

RÉSUMÉ

Tout au long de l'histoire, Chypre a été conquise par de nombreuses civilisations en raison de sa position géopolitique, influençant profondément la structure identitaire de l'île. Les périodes coloniales ottomane et britannique ont constitué des phases cruciales dans la formation du caractère bicommunautaire de Chypre. L'ère coloniale a eu des effets profonds sur les Chypriotes grecs et turcs, posant les bases du nationalisme moderne. En particulier, la domination britannique a modifié la dynamique politique de l'île en opposant les communautés locales à travers ses politiques coloniales. Ce processus a exacerbé les mouvements nationalistes des deux communautés et a joué un rôle décisif dans l'évolution du futur de Chypre.

Durant la période ottomane, les identités religieuses et ethniques ont été préservées grâce au système du "millet", mais il n'y a pas eu de fusion organique entre les communautés. Sous l'administration ottomane, les Chypriotes grecs et turcs ont largement conservé leurs identités religieuses et culturelles, bien que le nationalisme au sens moderne ne se soit pas encore développé.

Chypre a longtemps été connue comme une île où les deux communautés vivaient ensemble sous les régimes ottoman et britannique. Cependant, la relative paix de l'époque ottomane s'est transformée en conflit sous l'administration britannique. Durant cette période coloniale, tandis que la communauté grecque soutenait le mouvement Enosis (l'union avec la Grèce), les Chypriotes turcs cherchaient à préserver et renforcer leurs liens avec la Turquie. Ce processus a profondément affecté les relations intercommunautaires à Chypre et a placé la perception de l'identité au cœur des tensions. L'ère coloniale britannique a non seulement façonné les revendications d'indépendance, mais elle a également accentué l'aliénation entre les deux communautés. La République de Chypre, fondée en 1960, proposait un modèle de gouvernance bicommunautaire, mais ce système a rapidement été marqué par des conflits. Les violences intercommunautaires qui ont éclaté en 1963 ont entraîné une division physique et émotionnelle de l'île, culminant avec l'Opération de paix de Chypre en 1974, qui a conduit à la séparation géographique de l'île.

Dans les années 1950, en réponse au mouvement Enosis, les Chypriotes turcs ont commencé à défendre l'idée du "Taksim" (partition), exacerbant ainsi les tensions entre les deux communautés. L'émergence d'organisations paramilitaires telles qu'EOKA et TMT a intensifié les conflits sur l'île. Bien que la République de Chypre ait été fondée en 1960 avec un système bicommunautaire, elle n'a pas perduré longtemps. Les affrontements intercommunautaires de 1963 ont détruit les espoirs de paix et ont rendu la division entre les deux communautés irréversibles.

L'Opération de paix de Chypre en 1974 a transformé cette division en une séparation géographique définitive. Les Chypriotes grecs se sont installés au sud, tandis que les Chypriotes turcs ont migré vers le nord, entraînant une rupture des liens physiques et sociaux entre les deux communautés. Pour les Chypriotes turcs, la guerre

de 1974 ne s'est pas limitée à une question de sécurité ; elle a également marqué une redéfinition de leur identité. Cette période a vu l'émergence d'une identité turque plus affirmée au nord, tout en remodelant l'identité chypriote. Les individus contraints d'abandonner leurs maisons et leur mode de vie au sud ont cherché à établir un nouvel ordre au nord. Cependant, ce processus a laissé des blessures profondes dans la mémoire collective, créant une relation complexe entre la turcité et l'identité chypriote. La migration n'a pas seulement été un déplacement physique, mais aussi une crise identitaire qui a brisé les liens des individus avec leur passé.

L'identité est façonnée par la mémoire collective, les événements historiques et les expériences individuelles. Dans ce contexte, la perception identitaire des Chypriotes turcs reste extrêmement dynamique sur les plans historique et politique. Les conflits historiques de Chypre, les effets de la colonisation, les divisions intercommunautaires et enfin l'Opération de paix de 1974 figurent parmi les événements clés qui ont redéfini cette perception. En particulier, la guerre de 1974 et les migrations forcées qui ont suivi ont profondément influencé le sentiment d'appartenance des individus, leurs liens avec le passé et leur adaptation au nouvel ordre établi.

La guerre de 1974 a entraîné non seulement une séparation géographique, mais aussi des transformations radicales dans la structure sociale. Accoutumés à vivre dans un cadre bicommunautaire avant la guerre, les Chypriotes turcs ont dû abandonner leur vie au sud et se reconstruire au nord. La migration a signifié une rupture avec le passé et une quête de nouvelle identité. La première génération a profondément ressenti les traumatismes de la guerre, qui ont joué un rôle déterminant dans leur perception identitaire. Par exemple, un participant témoigne : "Il est impossible de vivre avec les Grecs, car ma famille a des martyrs", illustrant l'impact profond de la guerre dans la mémoire individuelle. L'après-1974 reflète clairement l'influence de la période postcoloniale sur l'identité des Chypriotes turcs. Le nouvel ordre instauré au nord a contraint les individus à redéfinir leur identité. L'identité turque est apparue comme un élément crucial pour répondre aux besoins de sécurité et d'appartenance après 1974, tandis que l'identité chypriote exprimait un attachement spécifique à l'île. Toutefois, l'influence politique et économique croissante de la Turquie dans le nord après 1974 a conduit la deuxième génération à mettre davantage en avant une identité chypriote distincte.

Les difficultés économiques et sociales rencontrées dans le nord après la guerre ont exacerbé le sentiment d'injustice et affaibli les liens sociaux parmi la première génération. L'inégale répartition des biens après la migration a provoqué des frustrations et généré un sentiment de méfiance, non seulement envers les Chypriotes grecs, mais aussi envers l'ordre établi au nord. Un autre participant exprime cette réalité en disant : "Les villageois de Gönyeli ont pris tout le butin, alors que nous avons perdu tout ce que nous avions", mettant en évidence les effets du nouvel ordre social sur les individus.

La deuxième génération, née après la guerre, n'a pas directement vécu les traumatismes du conflit, mais en a hérité à travers les récits familiaux et sociaux. Leur perception de l'identité a été particulièrement transformée après les années 2000, avec l'ouverture des points de passage frontaliers. Cette ouverture leur a permis d'expérimenter la vie au sud, renforçant ainsi l'identité chypriote.

Le passage de l'île sous contrôle britannique en 1878 a marqué le début de tensions ethniques accrues. À travers sa politique du "diviser pour mieux régner", l'administration britannique a accentué la séparation entre les deux communautés. Dès le début du XXe siècle, les Chypriotes grecs ont défendu l'Enosis, tandis que les Chypriotes turcs ont répliqué avec l'idée du Taksim. Cette période a vu les aspirations politiques et sociales des deux communautés évoluer dans des directions opposées, renforçant les antagonismes.

Les années 1950 et 1960 ont vu l'émergence d'organisations paramilitaires comme EOKA, favorable à l'Enosis, et TMT, prônant le Taksim, ce qui a intensifié la violence intercommunautaire. Bien que la République de Chypre ait été fondée en 1960 comme un État bicommunautaire, elle a constamment été en proie à des crises, et les affrontements ont repris en 1963. L'Opération de paix de 1974 a conduit à une séparation définitive, redéfinissant la perception de l'identité.

En conclusion, la période coloniale et la spirale de violences qui a suivi ont profondément influencé l'identité des Chypriotes turcs. Le passé colonial et les transformations sociales post-1974 ont conduit à des définitions identitaires différentes selon les générations. Cependant, l'ouverture des points de passage et l'augmentation des interactions entre les communautés suggèrent la possibilité d'une nouvelle transformation identitaire.

ABSTRACT

Throughout history, Cyprus has been conquered by numerous civilizations due to its geopolitical position, significantly influencing the island's identity structure. The Ottoman and British colonial periods were among the most crucial phases in shaping Cyprus's bicomunal structure. The colonial era had profound effects on both Greek Cypriots and Turkish Cypriots, laying the foundations for modern nationalism. In particular, British rule altered the political dynamics of the island by positioning local communities against each other through colonial policies. This process sharpened nationalist movements within both communities and became a defining factor in shaping the future of Cyprus.

During the Ottoman period, religious and ethnic identities were preserved through the "millet system"; however, organic integration between communities was not achieved. Under Ottoman rule, Greek Cypriots and Turkish Cypriots largely maintained their religious and cultural identities, though nationalism in the modern sense had not yet developed.

Cyprus was known as an island where both communities coexisted during the Ottoman and British periods. The relatively peaceful structure of the Ottoman era turned into conflict under British rule. During the British colonial administration, while the Greek community supported the Enosis movement, which sought union with Greece, Turkish Cypriots attempted to preserve and strengthen their ties with Turkey. This process deeply affected intercommunal relations in Cyprus and became central to identity perception. While the British colonial period was marked by demands for independence, it also witnessed an increasing alienation between the two communities. The Republic of Cyprus, established in 1960, initially proposed a bicomunal governance model, but conflicts quickly emerged. Intercommunal violence that began in 1963 led to both physical and emotional divisions on the island. These conflicts culminated in the 1974 Cyprus Peace Operation, resulting in the geographical division of the island.

In the 1950s, in response to the Enosis movement, Turkish Cypriots began advocating for "Taksim" (partition), escalating tensions between the two communities. The emergence of paramilitary organizations such as EOKA and TMT further intensified conflicts on the island. Although the establishment of the Republic of Cyprus in 1960 aimed to provide a bicomunal system, it did not endure for long. The intercommunal clashes that erupted in 1963 shattered hopes for peace and solidified the division between the two communities.

The 1974 Cyprus Peace Operation transformed this division into a geographical split. Greek Cypriots settled in the south, while Turkish Cypriots moved to the north, leading to the severing of physical and social ties between the two communities. For Turkish Cypriots, the 1974 war was not merely a security issue but also a period in which their identity was redefined. This war marked an era

where Turkish identity became more prominent in the north, while Cypriot identity was also reshaped. Individuals forced to leave their homes and lives in the south struggled to establish a new order in the north. However, this process left deep scars in the collective memory, leading to a complex relationship between Turkishness and Cypriotness. Migration was not just a physical relocation but also a crisis of identity, severing individuals' ties with their past.

Identity is shaped by collective memory, historical events, and individual experiences as people define their sense of belonging. In this context, the identity perception of Turkish Cypriots has remained highly dynamic within historical and political frameworks. The conflicts that Cyprus has experienced throughout history, the colonial period's effects, intercommunal divisions, and ultimately the 1974 Cyprus Peace Operation are among the key events that have reshaped identity perception. In particular, the war of 1974 and the subsequent forced migrations deeply influenced individuals' sense of belonging, their ties to the past, and their adaptation to the new order.

The 1974 war not only led to geographical division on the island but also brought about radical changes in the social structure. Turkish Cypriots, who were previously accustomed to living in a bicomunal setting, had to abandon their lives in the south and establish a new order in the north. Migration was not merely a physical displacement but also forced individuals to break ties with their past and search for a new identity. The first-generation individuals deeply felt the trauma of war, which played a decisive role in shaping their identity. For example, one participant's statement, *"It is impossible to live with the Greeks because my family has martyrs,"* reveals the deep marks left by war in personal memory. The post-1974 period clearly demonstrates the effects of the postcolonial era on the identity perception of Turkish Cypriots. The newly established order in the north required individuals to redefine their identities. While Turkish identity emerged as a crucial element in addressing security and belonging needs after 1974, Cypriot identity represented a unique sense of belonging to the island. However, Turkey's increasing economic and political influence in the north after 1974 led to the development of a stance that emphasized Cypriot identity, particularly among the second-generation individuals.

The economic and social challenges encountered in the north after the war further weakened perceptions of justice and communal bonds among the first generation. The unfair distribution of properties following migration led to social disappointment and created a sense of distrust not only toward the Greek Cypriots but also toward the new order in the north. Another participant's statement, *"The villagers of Gönyeli took all the loot; we consumed whatever we had,"* clearly illustrates the impact of post-migration social structures on individuals.

The second generation, born after the war, did not directly experience the traumas of war but learned about them indirectly through their families and surroundings. This generation's identity perception was particularly reshaped in the 2000s when border crossings were opened. The reopening of crossings allowed the second generation to experience life in the south, reinforcing Cypriot identity.

The transition of the island to British control in 1878 marked the beginning of the colonial period and ethnic tensions in Cyprus. Through its "divide and rule" policies, the British administration deepened the divisions between the two communities. From the early 20th century, Greek Cypriots supported the idea of Enosis (union with Greece), while Turkish Cypriots countered this with the idea of Taksim (partition). During this period, the political and social expectations of the two communities diverged completely, and antagonisms intensified.

In the 1950s and 1960s, the rise of paramilitary organizations such as the pro-Enosis EOKA and the pro-Taksim TMT escalated violence between the communities. Although the Republic of Cyprus was established in 1960 as a bicomunal state, it continuously faced crises, and intercommunal conflicts resumed in 1963. The 1974 Cyprus Peace Operation led to a definitive geographical division, with Turkish Cypriots in the north and Greek Cypriots in the south. This period triggered a process of identity reformation.

Following 1974, both the war and migration had profound effects on Turkish Cypriots' identity perception. Those who were forcibly relocated to the north struggled to establish a new order while carrying the traumas of war. The first-generation migrants clung more strongly to Turkish identity due to their losses, but they also developed a critical perspective on the injustices of the new order. With the opening of border crossings in the 2000s, the second-generation Turkish Cypriots had the opportunity to interact with the south, leading to a redefinition of identity perception.

First-generation Turkish Cypriots directly experienced the impacts of war and largely defined their identities in relation to Turkey. However, the second generation, having indirectly experienced the war's trauma, tended to shape their identity more around Cypriotness. Their exposure to life in the south reinforced Cypriot identity and allowed for a more positive perspective on the shared history of both communities.

For Turkish Cypriots, identity can be defined as a search for balance between Turkishness and Cypriotness. After the 1974 war, Turkey's increasing political and economic influence created disillusionment among the first-generation migrants, while the second generation began defining Cypriot identity more independently.

In conclusion, the colonial period and the cycle of violence that followed fundamentally shaped the identity perception of Turkish Cypriots. The colonial past and the social transformations after 1974 led to varying identity definitions across generations. However, the opening of border crossings and increased interaction between the two communities suggest that a new transformation in identity perception is possible.

ÖZET

Kıbrıs, tarih boyunca jeopolitik konumu nedeniyle pek çok uygarlık tarafından ele geçirilmiş ve bu durum adanın kimlik yapısını derinden etkilemiştir. Osmanlı ve İngiliz sömürge dönemleri, Kıbrıs'ın iki toplumlu yapısını şekillendiren en önemli aşamalardan biri olmuştur. Kolonyal dönem hem Kıbrıslı Rumlar hem de Kıbrıslı Türkler üzerinde derin etkiler yaratmış, modern dönem milliyetçiliklerinin temellerini atmıştır. Özellikle İngiliz yönetimi, sömürge politikalarıyla yerel toplulukları birbirine karşı konumlandırarak adadaki siyasi dinamikleri değiştirmiştir. Bu süreç, iki toplumun milliyetçi hareketlerini daha keskin hale getirmiş ve Kıbrıs'ın geleceğini şekillendiren bir faktör olmuştur.

Osmanlı dönemi boyunca, "millet sistemi" aracılığıyla dini ve etnik kimlikler korunmuş, ancak topluluklar arasında organik bir kaynaşma sağlanamamıştır. Osmanlı idaresi altında, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler kendi dini ve kültürel kimliklerini büyük ölçüde korumuş, ancak modern anlamda milliyetçilik henüz gelişmemiştir.

Kıbrıs, Osmanlı ve İngiliz dönemlerinde, iki toplumun bir arada yaşadığı bir ada olarak bilinmiştir. Osmanlı dönemindeki nispeten barışçıl yapı, İngiliz yönetimiyle birlikte çatışmaya dönüşmüştür. İngiliz sömürge yönetimi sırasında, Rum toplumu adanın Yunanistan ile birleşmesi anlamına gelen Enosis hareketini desteklerken, Kıbrıslı Türkler ise Türkiye ile olan bağlarını koruma ve güçlendirme çabasına girmiştir. Bu süreç, Kıbrıs'taki iki toplum arasındaki ilişkileri derinlemesine etkilemiş ve kimlik algısının merkezine yerleşmiştir. İngiliz sömürge döneminde bir yandan bağımsızlık talepleriyle şekillenirken, diğer yandan iki toplumun birbirine yabancılaşmasına tanık olmuştur. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, iki toplumlu bir yönetim modeli sunmuş olsa da, bu düzen kısa sürede çatışmalara sahne olmuştur. 1963'te başlayan toplumlararası şiddet olayları, adada fiziksel ve duygusal bir ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar, 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı ile sonuçlanmış ve ada ikiye bölünmüştür.

1950'lerde, Enosis hareketine karşılık olarak Kıbrıslı Türklerin "Taksim" fikrini savunması, iki toplum arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. EOKA ve TMT gibi paramiliter örgütlerin ortaya çıkışı, ada üzerindeki çatışmaları şiddetlendirmiştir. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki toplumlu bir düzen sağlanmaya çalışılmış olsa da bu düzen uzun ömürlü olmamıştır. 1963'te başlayan toplumlararası çatışmalar, adadaki barış umutlarını baltalamış ve iki toplum arasındaki ayrışmayı kalıcı hale getirmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, bu ayrışmayı coğrafi bir bölünmeye dönüştürmüştür. Güneyde Kıbrıslı Rumlar, kuzeyde ise Kıbrıslı Türkler yaşamaya başlamış; bu durum, iki toplum arasındaki fiziksel ve sosyal bağların kopmasına neden olmuştur. Kıbrıslı Türkler için 1974 savaşı, yalnızca bir güvenlik meselesi değil, aynı zamanda kimliklerinin yeniden tanımlandığı bir süreç olmuştur. Bu savaş, kuzeyde Türklük kimliğinin öne çıktığı, ancak aynı zamanda Kıbrıslılık kimliğinin de yeniden

şekillendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Güneydeki evlerini ve yaşamlarını terk etmek zorunda kalan bireyler, kuzeyde yeni bir düzen kurma çabası içerisine girmiştir. Ancak bu süreç, toplumsal bellekte derin yaralar bırakmış ve Türklük ile Kıbrıslılık arasında karmaşık bir ilişkiye yol açmıştır. Göç, sadece fiziksel bir yer değişikliği değil, aynı zamanda bireylerin geçmişle bağlarını koparmasına neden olan bir kimlik krizini beraberinde getirmiştir.

Kimlik, bireylerin aidiyetlerini tanımlarken, toplumsal belleğin, tarihsel olayların ve bireysel deneyimlerin bir sonucu olarak şekillenir. Bu bağlamda, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı, tarihsel ve siyasal bağlamda oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Kıbrıs adasının tarih boyunca yaşadığı çatışmalar, sömürge dönemi etkileri, toplumsal bölünmeler ve nihayet 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, kimlik algısını yeniden şekillendiren başlıca olaylar arasında yer alır. Özellikle 1974 savaşı ve sonrasında gerçekleşen zorunlu göçler, bireylerin aidiyetlerini, geçmişle bağlarını ve yeni düzene adaptasyonlarını derinden etkilemiştir.

1974 savaşı, Kıbrıs adasında coğrafi bir bölünmenin yanı sıra toplumsal yapıda da radikal değişikliklere yol açmıştır. Savaş öncesi iki toplumlu bir yapıda yaşamaya alışmış olan Kıbrıslı Türkler, savaşın ardından güneydeki yaşamlarını terk ederek kuzeyde yeni bir düzen kurmak zorunda kalmışlardır. Göç, yalnızca fiziksel bir yer değişikliği değil, aynı zamanda bireylerin geçmişle bağlarını koparmasına ve yeni bir kimlik arayışına girmesine neden olmuştur. Birinci kuşak bireyler, savaşın travmalarını derinden hissetmiş ve bu travmalar kimlik algılarında belirleyici bir rol oynamıştır. Örneğin, bir katılımcının, "Rumlarla bir arada yaşamak mümkün değil; çünkü ailemde şehit var" ifadesi, bireysel bellekte savaşın bıraktığı derin izleri ortaya koymaktadır. 1974 sonrası süreç, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısında postkolonyal dönemin etkilerini açıkça göstermektedir. Kuzeyde kurulan yeni düzen, bireylerin kimliklerini yeniden tanımlamalarını gerektirmiştir. Türklük kimliği, 1974 sonrası süreçte güvenlik ve aidiyet ihtiyacını karşılayan bir unsur olarak öne çıkarken, Kıbrıslılık kimliği adaya özgü bir aidiyet anlayışını temsil etmiştir. Ancak, Türkiye'nin 1974 sonrası adanın kuzeyinde kurulun rejimdeki ekonomik ve siyasal etkisinin artmasıyla birlikte özellikle ikinci kuşak bireylerde Kıbrıslılık kimliğini ön plana çıkaran bir duruşun gelişmesine neden olmuştur.

Savaş sonrası kuzeyde karşılaşılan ekonomik ve sosyal sorunlar, birinci kuşakta adalet algısını ve toplumsal bağları daha da zayıflatmıştır. Göç sonrası dağıtılan mülklerin adaletsiz bir şekilde paylaşılması, toplumsal hayal kırıklıklarına neden olmuş ve bireylerde yalnızca Rumlara değil, aynı zamanda kuzeydeki düzene karşı da bir güvensizlik duygusu oluşmuştur. Bir başka katılımcının, "Gönyeli köylüleri ganimeti topladı; biz ise elde avuçta ne varsa tükettik" şeklindeki ifadesi, göç sonrası toplumsal düzenin bireyler üzerindeki etkisini açıkça gözler önüne sermektedir.

Savaş sonrasında doğmuş olan ikinci kuşak, birinci kuşaktan farklı olarak savaşın travmalarını doğrudan yaşamamış, ancak ailelerinden ve çevrelerinden dolaylı olarak öğrenmiştir. Bu kuşağın kimlik algısı, özellikle 2000'li yıllarda sınır kapılarının açılmasıyla birlikte yeniden şekillenmiştir. Sınır kapılarının açılması, ikinci kuşağın güneydeki yaşamı deneyimleme fırsatı bulmasını sağlamış ve bu durum Kıbrıslılık kimliğini ön plana çıkarmıştır.

1878'de adanın İngiliz kontrolüne geçmesi, sömürge döneminin ve Kıbrıs'taki etnik gerilimlerin başlangıcı olmuştur. İngiliz yönetimi, "böl ve yönet" politikalarıyla iki toplum arasındaki ayrışmayı derinleştirirken, 20. yüzyılın başlarından itibaren Kıbrıslı Rumlar Enosis (Yunanistan ile birleşme) fikrini savunmuş, Kıbrıslı Türkler ise buna karşılık olarak Taksim (adanın ikiye bölünmesi) fikrini geliştirmiştir. Bu dönemde, adadaki iki toplumun siyasi ve toplumsal beklentileri tamamen farklı yönlerde ilerlemiş ve karşıtlıklar giderek sertleşmiştir.

1950'ler ve 1960'larda Enosis yanlısı EOKA ve Taksim'i savunan TMT gibi paramiliter örgütler ortaya çıkarak iki toplum arasındaki şiddeti arttırmıştır. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kurulsa da, bu iki toplumlu devlet yapısı sürekli krizlerle karşı karşıya kalmış ve 1963'te toplumlar arası çatışmalar yeniden başlamıştır. 1974'te gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı, adada kesin bir coğrafi ayrışmaya yol açarak Kıbrıslı Türkleri kuzeyde, Kıbrıslı Rumları güneyde bırakmıştır. Bu dönem, kimlik algısının yeniden şekillendiği bir süreci tetiklemiştir.

1974 sonrasında Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı üzerinde hem savaşın hem de göçün derin etkileri olmuştur. Kuzeye zorunlu olarak göç eden bireyler, savaşın travmalarıyla birlikte yeni bir düzen kurma çabası içerisine girmiştir. İlk kuşak göçmenler, yaşadıkları kayıplar nedeniyle Türklük kimliğine daha fazla tutunmuş, ancak aynı zamanda yeni düzenin adaletsizliklerinden de etkilenecek eleştirel bir bakış geliştirmişlerdir. 2000'li yıllarda sınır kapılarının açılmasıyla birlikte, ikinci kuşak Kıbrıslı Türkler güneyle etkileşim kurma fırsatı bulmuş ve bu durum kimlik algısının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.

Birinci kuşak Kıbrıslı Türkler, savaşın doğrudan etkilerini yaşamış ve kimliklerini büyük ölçüde Türkiye ile ilişkili olarak tanımlamışlardır. Ancak ikinci kuşak, savaşın travmalarını dolaylı olarak deneyimlediği için kimlik algısını daha çok Kıbrıslılık temelinde kurmaya eğilmiştir. Bu kuşağın güneydeki yaşamı deneyimlemesi, Kıbrıslılık kimliğini daha baskın hale getirmiş ve iki toplumun ortak tarihine daha olumlu bir perspektifle bakmalarına olanak tanımıştır.

Kıbrıslı Türkler için kimlik, Türklük ve Kıbrıslılık arasında bir denge arayışı olarak tanımlanabilir. 1974 savaşından sonra Türkiye'nin artan siyasi ve ekonomik etkisi, ilk kuşak göçmenler arasında hayal kırıklığı yaratmış, ikinci kuşakta ise Kıbrıslılık kimliğinin daha bağımsız bir şekilde tanımlanmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, Kıbrıs'taki sömürge dönemi ve sonrasındaki şiddet sarmalı, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısını köklü bir biçimde şekillendirmiştir. Kolonyal geçmiş ve 1974 sonrasında yaşanan toplumsal dönüşümler, kuşaktan kuşağa farklı kimlik tanımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, sınır kapılarının açılması ve iki toplum arasındaki etkileşimin artması, kimlik algısında yeni bir dönüşüm sürecinin mümkün olduğunu göstermektedir.

GİRİŞ

Kıbrıs sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik özellikleri nedeniyle bütün tarihi boyunca göç almış ve vermiş bir adadır. İstilalar, fetihler, sömürgecilik ve savaşlar gibi siyasal nedenler; salgın hastalıklar, açlık, kıtlık ve kuraklık gibi doğal afetler; dinsel baskılar, ekonomik ve kültürel sorunlar gibi sosyal nedenlerden dolayı yapılan göçler, adada farklı kültürlerin ve medeniyetlerin bir arada yaşamasına neden olmuştur.

En genel şekliyle göç insanların yaşadıkları toprakları kısa süreli ya da sürekli olarak yaşamak üzere ve belirli mesafelerdeki yerlere gitmek suretiyle değiştirmeleridir. Bu nedenle göç hareketliliği birçok sosyal, kültürel, siyasi, demografik ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar içerisindeki öne çıkanlardan bir tanesi de kimliktir. Göç alan ve göç veren bölgelerin kimlik karşılaşmaları, siyasal alandaki aktörlerin kimlik stratejileri bağlamında çözülmesi zor bir meseleye dönüşmektedir.

Benzer bir durum Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan göçmenler bağlamında da görülebilmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa Kıbrıs adası, “Rum”, “Türk”, “Kıbrıslı Türk”, “Kıbrıslı Rum”, “Türkiyeli Türk” ve “Kıbrıslı” olmak üzere birçok kimlik tanımını içerisinde barındırmaktadır. Kıbrıs'taki kimlik sorunun somut bir örneği olan bu tablo, bir yandan iki toplumun hem kendisini hem de “ötekini” (kendisi olmayanı) tanımlaması açısından bir bakış açısı ortaya koyarken, öte yandan da tercih edilen kimlik tanımı Kıbrıs Sorununa ve çözümüne yönelik bakış açısını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Kıbrıs'ta birinci ve ikinci kuşak¹ göçmenlerin kimlik algısının inceleneceği bu çalışmada öncelikle Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı ve bu algının temellerinde yer alan milliyetçilik ideolojisi esas alınacaktır. Zira Kıbrıs Türk kesiminde özellikle Ada'daki İngiliz sömürgesi dönemde gelişmeye başlayan milliyetçilik düşüncesi, Türkiye'deki milliyetçilik gelişmelerinin etkisi altında Kıbrıs'taki Türkler arasında da yaygınlık kazanmış ve Kıbrıslı Türklerin kimlik algısının temelini oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs ile ilgili görüşlerinin ve hak iddialarının tarihi zeminin Osmanlı Devleti'nin Ada'yı 1571'deki fethine dayandığını söylemek mümkündür. Zira, 16.yy'da Osmanlı egemenliğine giren Kıbrıs yaklaşık 300 sene Türklerin idaresi altında kalmış ve bu tarihten itibaren Doğu Akdeniz adeta bir Türk gölü haline gelmiştir. Devlet-i Âliyye'nin 18.yy'da gerileme dönemine girmesi ve 19.yy'dan itibaren dönemin büyük güçleri karşısında büyük topraklar kaybetmeye başlaması İmparatorluğun dağılma sürecini hızlandırmış ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Kıbrıs da bu çözülmeden nasibini almıştır.²

1878'de İngiltere'nin Kıbrıs'ı Osmanlı'dan kiralaması ve 1925'te sömürge ilan etmesi, adanın siyasi ve toplumsal yapısını kökten değiştirmiştir. İngiliz yönetimi, "böl ve yönet" stratejisiyle iki toplum arasındaki gerilimi derinleştirerek, Rumların Enosis talebi ile Türklerin Taksim fikri arasında kutuplaşmayı teşvik etmiştir. Bu politika, adadaki iki toplumlu yapının çatışmalı bir hâle gelmesine zemin hazırlamıştır.

Bu süreç, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısında önemli bir dönüm noktasıdır. Kolonyal dönemde İngilizlerin dışarıdan gelen bir kuvvet olarak ada üzerinde otoritesini tesis etme süreci hem Kıbrıslı Türkler hem de Kıbrıslı Rumlar nezdinde kimliklerin yeniden tanımlanmasına neden olmuş ve ortak bir toplumsal kimlik, gelecek tahayyülü çerçevesinde buluşma imkanını ortadan kaldırmıştır. Kavramsal

¹ Birinci kuşak göçmenler, güneyde doğan ve 1974'ten sonra kuzeye göç etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türkleri, ikinci kuşak göçmenler ise 1974'ten sonra doğan ama ebeveynleri güney göçmeni olan kişileri ifade etmektedir.

² SAVRUN Ergenekon, "1955-1964 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs'a Jeopolitik Bakış Açıları; Türk Devleti'nin Enosis'e Karşı Milliyetçi Reaksiyonu" Nevşehir, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 3(1), 2018, s. 372.373.

çerçevede, bu durum sosyal kimlik teorisiyle açıklanabilir; bireyler, kendilerini tarihsel travmalarla şekillenen gruplar üzerinden tanımlamışlardır. İngiliz dönemindeki bu gerilimler, günümüzde Kıbrıslı Türklerin sosyal ve siyasi kimliklerini anlamak için kritik bir bağlam sunmaktadır. Öte yandan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiyeli göçmenlerle yaşanan sorunlar, AB ile yürütülen görüşmeler Kıbrıslı Türkler arasında Kıbrıslılık kimliğinin çok daha yaygın bir şekilde kabul edilmesine neden olmuştur. Ayrıca, mekânsal aidiyetin yitimi ve sosyal gerilimler, kimlik algısını daha da karmaşık hâle getirmiştir.

Çalışmada, milliyetçilik kavramı ve milliyetçi ideolojisinin gelişmesine ilişkin incelemelerin ardından kimlik kavramı ele alınacak; böylece Kıbrıs Türk ve Rum milliyetçiliğinin temelini oluşturan etnik kimlik ile milli kimliğin yapısı tartışılacaktır. Etnisite ve millet kavramlarının analizinden sonra milliyetçiliğin ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıktığı sorusu milliyetçilik kuramları çerçevesinde ele alınacak ve bu kuramlar içerisinde özellikle modernist ve etnosembolcü yaklaşımlar inceleme konusu yapılacaktır. Zira bu kuramların millet, etnisite tanımları;, milliyetçiliğin gelişmesinde matbaa, eğitim ve entelektüellerin üstlendiği role ilişkin görüşleri;, milli tarih yazımı ve ortak dil oluşturma konusundaki kavrayışları Kıbrıs'taki milliyetçiliklerin anlaşılması için önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Bununla beraber, her iki kimlik türü de Kıbrıs'taki milliyetçiliklerin kimlik inşa süreçlerinde başvurdukları en önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda kimlik inşa süreçleri ve kimlik stratejileri inceleme konusu yapılacaktır.

Genel olarak çalışma, güney göçmeni Kıbrıslı Türklerin kimlik algısını açıklamaya yönelik üç temel hipotez öne sürmektedir: Birinci hipoteze göre, Güney Kıbrıs'tan Kuzey Kıbrıs'a göç eden Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı, göç süreciyle birlikte dönüşüme uğramış ve bu değişim, bireylerin kendilerini "Kıbrıslı" ve "Türk" kimlikleri arasında konumlandırmasını daha karmaşık hale getirmiştir. Kıbrıs'ın güneyinden kuzeyine gerçekleşen zorunlu göç, bireylerin kimlik algısı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Göç süreci, sadece fiziksel bir yer değişimi değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir travma olarak bireylerin hafızasında yer etmiştir. Bu durum, göç eden Kıbrıslı Türklerin kendilerini tanımlama biçimlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Göç deneyimleri, bireylerin geçmişe dair anıları ve göç sonrasında şekillenen aidiyet duyguları arasında bir çatışma yaratmıştır. Göçmenlerin, yaşadıkları bu kopuş

nedeniyle kendilerini hem "Kıbrıslı" kimliğiyle geçmişe, hem de "Türk" kimliğiyle yeni kurulan düzene bağlamaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

İkinci hipotez; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ve Türkiye'den gelen göçmenlerle yerli halk arasında yaşanan entegrasyon sorunları, Kıbrıslı Türklerin milliyetçilik algısını ve Kıbrıslı kimliğini yeniden tanımlama sürecini önemli ölçüde etkilediğini öne sürmektedir. 1983 yılında KKTC'nin ilanı, Kıbrıslı Türkler için sadece bir devlet kurma süreci değil, aynı zamanda kimlik algılarının yeniden şekillenmesine neden olan kritik bir dönüm noktasıdır. Bu siyasi oluşum, güçlü bir Türk kimliğinin kurumsallaşmasını amaçlarken, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin kimliklerini yeniden tanımlamaları için karmaşık bir süreç başlatmıştır. Türkiye'nin KKTC üzerindeki ekonomik, siyasi ve kültürel etkisi, başlangıçta Türk milliyetçiliğinin güçlenmesine katkı sağlamış olsa da zamanla kimlik algısında bir çeşit belirsizlik ve karmaşıklık yaratmıştır. Türkiye ile KKTC arasındaki ilişki, yalnızca siyasi ve ekonomik bir bağ olmanın ötesine geçerek, Kıbrıslı Türklerin kimlik inşasında merkezi bir unsur haline gelmiştir.

Üçüncü hipoteze göre, Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'den gelen göçmenler arasındaki kültürel farklılıklar, Kıbrıs Türk toplumunun kimlik algısında derin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'den gelen göçmenler arasındaki dini ve sosyal pratiklerdeki farklılıklar, bireylerin kimlik aidiyetlerini yeniden değerlendirmelerine neden olmuş ve toplumsal bağların zayıflamasına katkı sağlamıştır. Bu durum, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısında çift yönlü bir etki yaratmıştır: Bir yandan Kıbrıslı Rumlara karşı kendilerini "Türk" olarak tanımlarken, diğer yandan Türkiyeli göçmenlerle aralarındaki farkları vurgulayarak "Kıbrıslı" kimliğine daha fazla vurgu yapmışlardır. Göçmen entegrasyonunda yaşanan zorluklar, Kıbrıslı Türklerin kimlik sınırlarını daha belirgin hale getirmesine ve aidiyet algılarının giderek daha karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur.

Bu doktora çalışmasının amacı, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı, aidiyet hissi ve toplumsal ilişkileri üzerinde tarihsel, ekonomik ve siyasi faktörlerin etkisini kapsamlı bir şekilde analiz etmektir. Çalışma, Kıbrıs meselesini sosyo-tarihsel bir bağlamda ele alarak, göç, entegrasyon ve kimlik inşası süreçlerini incelemekte; saha araştırmasından elde edilen verilerle bu dinamikleri daha derinlemesine değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tezin kavramsal çatısını bu şekilde oluşturduktan sonra Türkiye’de milliyetçiliğin ortaya çıktığı ve geliştiği süreçler incelenecektir. Olgusal olarak Kıbrıs Türk milliyetçiliği, Türkiye’deki milliyetçilik hareketlerine bağlı bir şekilde gelişmiştir. Bu nedenle Türkiye’deki milliyetçiliğin tarihsel gelişmesine yönelik inceleme Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin anlaşılması için önemli bir zemin teşkil etmektedir. Nitekim Türkiye’deki milliyetçilik hareketleri incelendikten sonra bu bölümün son konusu, yani Kıbrıs’taki milliyetçiliğin gelişimi, ikinci bölümün genel çerçevesini oluşturması bağlamında tarihsel ve siyasal bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Kıbrıs’ta milliyetçiliğin Rum ve Türkler arasındaki gelişim süreci karşılıklı olarak incelenecek ve her iki milliyetçiliğin gelişmesindeki tarihsel dinamikler ve ideolojik kökenler modernist ve etno-sembolcü milliyetçilik kuramları çerçevesinde tartışılacaktır. Bu tartışmalar 1974 yılına kadar Kıbrıs’taki milliyetçilik hareketlerinin nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğinin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Üçüncü bölümde ise 1974 yılından sonra Kıbrıs’taki kimlik meselesi, özellikle Kıbrıslılık kimliği çerçevesinde inceleme konusu yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle 1974 yılından sonra yaşanan siyasal olaylar ele alınacak ve bu dönemde BM eşliğinde yapılan görüşmeler ve AB görüşmeleri incelenecektir. Bu incelemeler, Kıbrıs’taki kimlik inşa süreçlerinin ve milliyetçilik düşüncesinin geçirmiş olduğu dönüşümlerin nedenlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu tespitlerin ardından 1974 yılından sonra gündeme gelen Kıbrıs’taki göç olgusu ele alınacaktır. Bu dönemde özellikle Türkiye’den Kıbrıs’a doğru yapılan göçlerin Kıbrıslılık düşüncesinin oluşmasında çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’den gelen göçmenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişkilerin incelenmesi bir sonraki bölümde yapılacak olan araştırmaya temel sağlayacaktır. Çalışmanın son bölümü ise ikinci kuşak göçmenlerin kimlik algılarına ilişkin olacaktır.

Mevcut Literatür

Aslen Türkiyeli olmakla birlikte, çocukluğunun bir kısmını Kıbrıs’ta geçiren Çağla Güngör tarafından hazırlanan “*Kıbrıslı Türk Gençleri Konuşuyor*” isimli kitap, 39 kişiyle yapılan mülakatların derlenmesinden oluşan ve tekrarlara yer vermemek

amacıyla, bunların içerisinde 26 tanesine yer verildiği önemli bir çalışmadır.³ Çalışmanın 2002 yılında yayımlanmış olması, 2000 ve sonrasındaki Kıbrıs'taki önemli köklü değişikliklerin -geniş katılımlı mitingler, uzun yıllardır iktidarda olan sağ partinin ilk önce yerel seçimlerde en önemli ilçeleri ardından genel seçimleri kaybedecek olması- gerçekleşmesinin hemen öncesindeki dönemde, Kıbrıslı Türk gençlerin görüşlerine ışık tutması açısından da dikkate değerdir. Özellikle Rumlar tarafından 90'ların ortasında zaman zaman gerçekleştirilen sınır geçme eylemler, bunun neticesinde yaşanan ve ölümle sonuçlanan trajik olaylar, savaş sonrası travmalarını atlatabilmiş bireylerin ve onların sahip olduğu deneyimin, yetiştirdikleri genç nesil üzerindeki etkisine de ışık tutmaktadır. Bununla birlikte, kitapta yer verilen mülakatların üzerinden 20 yılı aşkın bir zaman geçmiş olması, yeni bir çalışmayla elde edilebilecek farklı verilerin olabileceğini akla getirmektedir.

Bugün 20 veya 30 yaşını aşmış bir Kıbrıslı Türk gencinin, 20 yıl önceki bir gençten çok farklı deneyimlere sahip olmasına neden olacak gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, sınır kapılarının açılmasının ardından, Lefkoşa'nın güneyindeki bir liseye kaydolarak, Rumlarla birlikte 6 yılı aşkın bir süre eğitim almış olma ihtimali vardır. Yine söz konusu çalışmada hayal edilemeyecek bir durum olarak, anne veya babasının güneyde bıraktığı evi ziyaret etme veya kuzeyde oturduğu evin eski sahipleri olan Rumların evlerini görmek üzere kendilerini ziyaret ettikleri bir deneyime sahip olma ihtimali vardır.

Güngör'e kıyasla çok daha yakın tarihli bir çalışma olan *"Kıbrıs'ın Güneyinden Kuzeyine Göç Eden Kıbrıslı Türklerin Kuzeyde Doğan Çocuklarının Aile İçi Sözlü Anlatımlarla Oluşan Kıbrıslı Türk-Rum İlişkileri Algısı"*⁴, 2017'de yayımlanmış ve 20'yi aşkın katılımcıyla, kuşak ayrımını dikkate alarak, 2003'e kadar doğrudan iletişimin mümkün olmaması nedeniyle, 1974 sonrası doğan neslin yalnızca birinci kuşaktan anlatımlar ve sınır yazılı kaynaklar ile şekillendiğini ortaya koymaya çalışarak özgün değerini ortaya koyarken, çalışmadan elde edilen sonuç derinlemesine ve çok yönlü olarak irdelenememiştir.

³ GÜNGÖR Çağla, Kıbrıslı Türk Gençleri Konuşuyor, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

⁴ DOLUNAY Ayhan / KEÇECİ Gökçe / KASAP Fevzi, Kıbrıs'ın Güneyinden Kuzeyine Göç Eden Kıbrıslı Türklerin Kuzeyde Doğan Çocuklarının Aile İçi Sözlü Anlatımlarla Oluşan Kıbrıslı Türk-Rum İlişkileri Algısı. Journal of History Culture and Art Research, 6(3), 560-591., 2017 doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.925>

Örneğin Beyza Kızıltepe'nin çalışması, genç kuşağa mensup katılımcıların hatırlama ve mekân deneyimi anlatılarının ulusüstü (transnational) olması, katılımcıların taktiksel olarak kendilerini geçmişten olabildiğince uzakta tutup hayalini kurdukları geleceği birincil referans noktası olarak inşa ettiklerini göstermeleri açısından dikkate değerdir.⁵ Bir başka deyişle, Rum gençlerle eşit şartlarda yaşayabilecekleri bir gelecek hayali için hatırlama ve mekân deneyimi anlatılarını taktiksel olarak revize etme yolunu tercih etmektedirler.⁶ Dolayısıyla, saha çalışması esnasında iki kuşak arasındaki farkı ele alırken, yalnızca aileden aktarılan deneyim değil, göç sonrası süreçte yaşanan siyasi gelişmeler ve sosyal yapıdaki dönüşümler ışığında yeni deneyimlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Toplumsal hareketlerin, içinde bulundukları politik, sosyo-kültürel ve ekonomik yapı içerisindeki hak arayışını dile getirmek amacıyla ortaya çıktıkları kabul edilebilir. Charles Tilly'nin belirttiği gibi, toplumsal hareketler belirli bir politik bağlamda gelişir ve bu bağlam, hareketin meşruiyetini şekillendiren temel unsurlardan biri olarak öne çıkar.⁷ Sidney Tarrow ise, toplumsal hareketlerin meşruiyetinin yalnızca kendilerine ait iç dinamiklerle değil, aynı zamanda devletin ve diğer otoriter yapıların direnciyle de doğrudan ilişkili olduğunu öne sürer.⁸ Lilian Mathieu ise toplumsal hareketleri sadece fiziksel bir varoluş olarak değil, aynı zamanda sembolik mücadele alanları olarak tanımlar. Ona göre, hareketlerin amacı yalnızca politik bir dönüşüm sağlamak değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin meşru bir tanımını inşa etmektir.⁹

Bununla birlikte, hiçbir toplumsal hareketin en azından kendi bakış açısından meşruiyetine ilişkin bir sorgulama içinde olmadığını kabul etmek gerekir. Alain

⁵ KIZILTEPE Beyza Hatun, *The Politicization Of Memory Between Past, Present, And Future: Generational Remembering Among Turkish Cypriot Families*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020

⁶ Ali Bizden, yayımlanmamış yüksek lisans tezi çalışmasında İngiliz sömürge döneminden başlayarak Kıbrıslı Türkler arasında kutlanan resmi ritüelleri incelemiş, bu ritüellerin benimsenmesi, toplum nezdinde yaygınlaşması ve daha sonra Kıbrıslı Türkler arasındaki politik görüşlerin de farklılaşmaya başlamasıyla birlikte, muhalif söylemlerin, bu ritüellere alternatif geliştirmeye çalışması (örneğin, 1 Mayıs veya Türkiye'deki sol-sağ çatışmaları esnasında şehit olan öğrencilerin anıldığı Demokrasi ve Bağımsızlık Şehitlerini Anma Günü, 1 Eylül Dünya Barış Günü, yazılı basında KKTC yerine "Kuzey Kıbrıs" tercih edilmesi vb.). Bknz. BİZDEN Ali, *Kolektif Kimliklerin İnşasında Siyasi Ritüeller ve Medya: Kıbrıs Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 199

⁷ TILLY Charles, "The spatial dynamics of the May 1968 French demonstrations". *Mobilization*, 13 (1), 83-102, 2008, s.83

⁸ TARROW Sydney, *Analyzing social movements, the state, and nonviolent resistance*. Routledge, London, 1998, s. 23.

⁹ LILIAN Mathieu, "The limits of rational choice in the sociology of social movements", *Almuntaga*, 3(1), 52-75, 2020, s.16

Touraine'e göre, toplumsal hareketler, yalnızca belirli talepler etrafında şekillenen gruplar değildir; aksine, bir toplumsal yapı içinde anlam kazanan aktörlerdir.¹⁰ Bu anlamda, hareketlerin başarısı yalnızca belirli politik veya ekonomik dönüşümlere yol açmalarıyla değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştürme kapasiteleriyle de ölçülmelidir. Touraine, hareketlerin başarısını sadece taleplerinin yerine getirilmesiyle sınırlandırmanın eksik bir değerlendirme olacağını, çünkü esas dönüşümün toplumsal yapının kendisinde gerçekleştiğini belirtir.¹¹ Nitekim bir toplumsal hareket, başarıya ulaştığında kendi varlık nedenini de ortadan kaldırma ihtimali taşımaktadır; zira belirli bir talebin yerine getirilmesi, hareketin devamlılığı için yeni bir çerçeve oluşturulmasını gerektirir.

Ancak, başarıyı yalnızca dönüşüm ya da taleplerin karşılanması açısından değerlendirmek, hareketlerin en önemli etkilerinden biri olan "farkındalık yaratma" fonksiyonunu gözden kaçırmaya neden olabilir. Mathieu'nun belirttiği gibi, hareketlerin en önemli stratejik araçlarından biri, belirli bir meseleyi kamuoyunun gündemine taşımaktır ve bu, toplumsal mücadelelerin sürekliliğini sağlamada kritik bir rol oynar (Mathieu, 2020, s. 52). Sonuç itibarıyla, farkındalık yaratmayı başaran bir hareket, yalnızca kısa vadeli taleplerini değil, uzun vadeli bir mücadele zeminini de tesis edebilir. Böylece, toplumsal hareketler yalnızca mevcut koşulların iyileştirilmesine değil, aynı zamanda gelecekteki kolektif eylemler için bir referans noktası oluşturmaya da hizmet etmektedir.

21. yüzyılda özellikle küreselleşme ve ulus devlet yapılarının değişimi ile birlikte toplumsal hak hareketleri, sivil toplum ve devlet yapıları arasında ikili bir etkileşim dinamiği kazanmış ayrıca daha geniş tabanlara yayılan ağ kurma ve dayanışma kültürünü yaratma fırsatını bulmuştur. Bu durumda devlet yapısı tartışmalı ve sivil toplum hareketlerinin kısıtlı olduğu bölgelerde toplumsal hareketlerin dünyada görülen örnekler ölçüsündeki değişimini ve gelişimini gözlemlemek de o kadar kolay olmayacaktır. Bu bağlamda Kıbrıs'ın kuzeyindeki toplumsal hareketlere bakıldığında maalesef hareketlerin kısıtlı kaldığı ve toplumsal etki alanlarının sınırlı olduğu

¹⁰ TOURAINE Alain, "An introduction to the study of social movements", Scandinavian Political Studies, 8(4), 291-312, 1985, s. 291

¹¹ TOURAINE Alain, "Social movements: Participation and protest", Scandinavian Political Studies, 10(1), 63-82, 1987, s. 63

görülmektedir¹². Konuyla ilgili olarak yapılmış ayrıntılı bir çalışmanın olmayışı, araştırmacıların işini zorlaştırmakla birlikte bazı görüşler öne sürülebilir. Kuzey Kıbrıs'taki yönetimin uluslararası hukuk sisteminin parçası olan bir devlet olmayışı ve her anlamda Türkiye'ye olan bağımlılık siyasal yapının çözüm odaklı değil oportünist hareket etmesine neden olmuştur. Bu durum toplumsal hareketlerin ortaya çıkması için tam da uygun bir zemini hazırladığı fikrini de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte nüfusun önemli bir bölümünün devlet memuru olarak çalışması neticesinde, toplumsal hareketlerin içinde bulunulan konjonktüre göre daha dar bir kapsamda kalmasına sebep olduğu da ileri sürülebilir¹³.

Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası ambargolara ve izolasyonlara maruz kalması, kamu sektörünü en cazip meslek haline getirmiştir. Kamu sektöründe istihdamın nesnel kriterlere göre değil patronaj ve nepotizm ilişkisine bağlı kalması durumunda, iş arayan bireylerin de tıpkı siyasal yapı gibi kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmesi beklenmektedir. Bu durum geçtiğimiz yıllara kadar geçerli olmakla birlikte, son yıllarda uygulamaya konulan ekonomik reform paketleri neticesinde kademli olarak azalmaya başlamıştır¹⁴. Bu durumun yalnızca bireylerin mesleki anlamda yetkinlik derecelerinden bağımsız olmakla birlikte özel sektörün nüfusu doyuracak düzeyde olmaması, uluslararası yatırımın eksikliği ile birlikte özel sektörün maaş ve çalışma şartlarının özellikle 1983 yılındaki Birleşmiş Milletler ambargosundan sonra kötüye gitmesi sebebiyle iktisadi bir niteliğe de sahip olduğunu kabul etmek gerekir.

¹² Bu yargı daha çok yeni toplumsal hareketlerin odaklandığı konular için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 2003 yılından itibaren siyasal iktidarın değişmesine kadar giden süreçte sendikaların ve sivil toplum örgütlerinin düzenlediği mitinglerin getirdiği kazanımları yok saymamaktadır. Örneğin sadece 2003 yılının kısa bir özeti için bkz. "2003 yılında Kıbrıs'da yaşananlar". (2003). <http://www.internethaber.com/2003-yilinda-kibrista-yasananlar-1053024h.htm> sitesinden alıntılanmıştır. Sınırlı etkinin sebebini az sayıdaki nüfus ve küçük bir ada olmasıyla açıklamak, İzlanda örneğini göz ardı etmek olacaktır Bknz. Castells, M. (2012). İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. s. 41-52

¹³ 2017 yılında Yüksek Seçim Kurulu Kuzey Kıbrıs'ın nüfusu 230.747 olarak açıklanmıştır. Bknz. YSK KKTC nüfusunu açıkladı. (2017). <https://haberkibris.com/ysk-kktc-nufusunu-acikladi-2017-11-17.html>. Bununla birlikte memur sayısı 16.026'dır. "12 yılda 3 bin 392 yeni memur alındı". Kıbrıs Gazetesi. <https://www.kibrisgazetesi.com/haber/12-yilda-3-bin-392-yeni-memur-alindi/17218>. 2022 yılına gelindiğinde ise 382 bin 230 kişinin yaşadığı kuzeyde her 23 kişiye 1 memur, 918 bin 100 nüfuslu güneyde ise her 14 kişiye 1 memur düştüğü açıklanmıştır. Yenidüzen Gazetesi: <https://www.yeniduzen.com/kuzeyde-her-23-kisiye-guneyde-her-14-kisiye-1-memur-dusuyor-156544h.htm>. 2023 yılındaki verilere göre ise KKTC bütçesinin yaklaşık %80'inin kamudan maaş alanlara ayrıldığı saptanmıştır. Kaynak: <https://www.gundemkibris.com/kamudan-maas-alanlarin-sayisi-43-bin-600u-gecti>

¹⁴ A.g.e

Kuzey Kıbrıs'taki siyasi yapı 2000'lerden itibaren giderek daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Kamu sektörünün de piyasadaki iş gücünü karşılayamaz hale gelmesiyle birlikte giderek daha sorgulanır bir siyasi yapı ve düzenden mutsuz grupların kolay ortaya çıkması söz konusu olmuştur¹⁵. Kamu sektöründe iş bulma şansı giderek zorlaşan, mevcut memurların ise düzenden memnun olmadığı bu ortamda sendikal hareketler düzeni sorgular hale gelmiş, henüz iş gücüne dahil olmayan genç nüfus ise, kuzeydeki düzenden ve ümidini, gelecekteki çıkarlarını savunabilmek adına göz ardı edebilmiştir. Dolayısıyla, Annan Planı sürecinde ortaya çıkan hareketin ivmesini, kitlelerin kuzeydeki yapıdan memnun olmaması, yeterince temsil edilmemeleri ve gelecek için de adada çözümden başka bir seçeneğin olmadığını düşünmeleri oluşturmuştur. Referandum süreci ve sonrasında gelişen olaylar, Kıbrıslı Rumların Planı %75,83 gibi ezici bir çoğunlukla reddetmelerine karşın AB üyesi olmaları, Kıbrıslı Türkler mevcut siyasal yapı içerisinde yeni sorunlarla (bir başka açıdan fırsatlarla) karşı karşıya bırakmıştır. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasında kurucu ortak olmaları hasebiyle otomatikman AB vatandaşı olmuştur. Dolayısıyla üyelik sürecinin tamamlanması, Kıbrıslı Türklerin "kimlik", Kıbrıslı Rumların ise "güvenlik" bunalımını aşmalarında önemli bir rol oynamıştır¹⁶. Kıbrıslı Türklerin AB kimliğine sahip olması ve yardımlardan

¹⁵ "Kıbrıs'ta 'Bu memleket bizim' mitingi". Evrensel Gazetesi. 13.08.2000. <https://www.evrensel.net/haber/122090/kibris-ta-bu-memleket-bizim-mitingi>. Aynı dönemde, ülkenin radikal sol ve barış yanlısı gazetesi olan Avrupa gazetesi yazarlarının GKRY casusluğu yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmaları büyük olay yaratmıştır. Türkiye'den dayatılan "ekonomik istikrar paketleri" ve yeni kurulan milliyetçi-sağ UBP-DP hükümetine gösterilen tepkinin payı büyüktür. İleriki dönemde yaşanan Annan Planı Referandumu'nun da gösterdiği gibi Kuzey Kıbrıs'da çoğunluğun barış yanlısı olmasına karşın hükümetin milliyetçi sağ, Cumhurbaşkanı'nın ise "şahin" olarak bilinen ve bütün siyasi ömrünü adanın taksim edilmesine adanmış Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş'ın olması, adada federal barışı savunan kitlelerin süratle biraya gelmesine vesile olmuştur. Bu durum, toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı dönemin, aynı zamanda kuzeydeki çözüm yanlısı görüşlerin ne yürütme ne de yasamada temsil edilmemesinden kaynaklandığını göstermesi bakımından önemlidir. Kendi görüşlerinin ülkeyi yöneten kurumlarda temsil edilememesi sonucu, hareket kendisini meydanlarda gösterme ihtiyacını duymuştur. Sayıca az ve etkisiz olmakla birlikte karşı bir hareket için bkznz. "Kuzey Kıbrıs karıştı". Hürriyet Gazetesi. 20.05.2001. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/kuzey-kibris-karisti-39245062>. Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde Denktaş'ın olumsuz tavrını sürdürmesi ve hükümetin de Denktaş çizgisindeki açıklamaları neticesinde, 26 Aralık 2002 tarihinde "Çözüm, AB ve Barış" mitingi gerçekleştirildi. Ülkedeki bütün sol partilerin, çözüm yanlısı sendikalar ve STK'ların katıldığı etkinlik, KKTC tarihinde o zamana kadarki en geniş katılımlı protesto mitingi olarak bilinmektedir. Ayrıca bkznz. "KKTC'de 'AB'ye evet miting'i." Hürriyet Gazetesi. 26.12.2002 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kktcde-abye-evet-mitingi-118120>

¹⁶ 2003 yılında, Kuzey-Güney arasında serbest geçişler başladı. Kıbrıslı Türkler'in aynı dönemde AB pasaportuna sahip olmasının önemi üzerinde ayrıca durmak gerekir. 1974 yılından beri Türkiye dışında herhangi bir ülke ile doğrudan bağlantı kuramayan Kıbrıslı Türkler, pasaportları aracılığıyla bireysel açıdan da olsa dünya ile yeniden bağlantı kurma imkanına sahip oldu. AB üyesi ülkelerin vatandaşları ile aynı haklara sahip olan Kıbrıslı Türkler, turistik amaçlı da olsa yurtdışına daha kolay gidebilmeye, başta İngiltere olmak üzere AB ülkelerinde eğitim almaya başladılar. 2006 yılında hayata geçen Mali

faýdalanmaya başlaması, sivil toplum kuruluşları üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde ortaya çıkan bir hareket üzerinde durmak, bahsedilen dönemde toplumun siyaseti doğrudan dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu gösterme açısından önemlidir.

2000’lerin başından itibaren Kuzey Kıbrıs’ta ortaya çıkan çetin tartışma ortamı, toplumsal inşa ve yeniden yapılanma açısından oldukça verimli bir ortam hazırlamıştır. İlköğretim ve ortaöğretim için 2004 yılında hazırlanan yeni ‘Kıbrıs Tarihi’ kitabı bu değişimin somut bir yansımasıdır.¹⁷ Tamçelik’e göre, yeni kitapta “Kıbrıslı” kimliğinin öne çıkarılması, toplumsal inşa ve yeniden yapılanma sürecine tek başına yeterince katkı sağlayamasa da tarafların bir araya gelebilmesi için birçok ortak değer bulunduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Ayrıca, toplumsal inşa sürecinde yeniden yapılanmanın siyasal süreçten önce toplumsal ve algısal düzeyde değişimle başlaması gerektiği yönündeki yaklaşımı da dikkat çekicidir.¹⁸

Kıbrıs adası, tarih boyunca etnik, dini ve siyasi gerilimlerin merkezinde yer alan önemli bir coğrafi alan olmuştur. Bu gerilimlerin bir sonucu olarak gelişen Kıbrıs sorunu, toplumlar arası kimlik algısı ve "Kıbrıslılık" üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir. Barbara Karatsioli, sosyal antropolojiperspektifiyle bu tartışmaları ele alırken, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısını ve Kıbrıslılığın yeniden tanımlanmasını çok boyutlu bir yaklaşımla incelemiştir¹⁹. Karatsioli'nin analizlerine göre, Kıbrıs'taki kimlik algısı, toplumlar arası çatışmalarla şekillenmiştir. Ada tarihindeki ayrışma noktaları, toplumsal kimliklerin ötekilik algısı üzerinden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Karatsioli, özellikle Kıbrıslı Türklerin kendilerini hem "Türk" hem de "Kıbrıslı" olarak tanımlama zorluğunu ele alır. Bu ikili kimlik, özellikle siyasi ve sosyal ayrışmanın derin olduğu dönemlerde daha çok hissedilmiştir. 1974'teki

Yardım Tüzüğü ile AB kuzeyde resmen temsilcilik açtı. Tüzük kapsamında, yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine proje bazında destek, öğrencilere ise yurtdışında eğitim alabilmelerine yönelik burslar verilmeye başlandı. 2006 yılından itibaren başlayan yardımların toplamı 2018 itibarıyla 450 Milyon Euro’nun üzerindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. AB Destek Programı | AB Bilgi. (2018). <http://www.abbilgi.eu/tr/eu-aid-programmes.html>

¹⁷ Kıbrıs Tarihi: Ortaokullar için Tarih Kitabı, KKTC MEB Yayınları, Lefkoşa, 2004.

¹⁸ TAMÇELİK Soyalp, “Kıbrıs’ta Toplumsal İnşa Sürecinde “Eski” ve “Yeni Tarih” Anlayışlarının Yansımaları”, Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış – Prof. Dr. Refet YİNANÇ’a Armağan, Editör: Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, s.43.

¹⁹ KARATSIOLI Barbara. “Le conflit chypriote relocalisé à Londres: pratiques transnationales de la frontière”. Cahiers Balkaniques, 46. 2020 & KARATSIOLI Barbara. “Crisis, State and Peace: Europe at the Cyprus Border”. The Cyprus Review, 26(1), 2020

bölünme sonrasında "Kıbrıslı" kimliğinin daha çok sorgulandığı ve yeniden tanımlandığı görülmektedir.

Tezin dördüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınan mülakatlardan elde edilen veriler de bu çerçeveye uyumludur. Örneğin, 65 yaşındaki birinci kuşak göçmen Mustafa 1974 sonrası kuzeydeki yeni hayatını "açık hava hapishanesi" olarak tanımlarken, aynı zamanda Rumlarla bir arada yaşanamayacağını düşünmesiyle kimlik algısındaki kopmaları ifade etmiştir. Benzer şekilde, bir diğer birinci kuşak mensubu 60 yaşındaki Meryem, savaş sonrası kuzeyde tahsis edilen yerleri "sadece bir barınak" olarak görmüş ve aidiyet hissinin nasıl zayıfladığını vurgulamıştır.²⁰

Karatsioli, Lefkoşa'daki Yeşil Hat gibi fiziksel sınırların, toplumları hem bölen hem de birleştiren bir simge olduğunu savunur. Fiziksel olarak bölünmüş olan Lefkoşa, sembolik olarak toplumlar arası ayrılığın ve birleşme arzusunun bir metaforu haline gelmiştir.²¹ Bu sınırların, bireylerin kimlik algısı üzerindeki etkisi mülakatlarla da ortaya çıkmaktadır. Mülakat yapılan kişilerden biri olan Fatoş, savaşın neden olduğu ayrılıkları "kopmuş bir çocukluk" olarak tanımlamış ve toplumsal sınırların aidiyet hissine zarar verdiğini anlatmıştır.²²

Mevcut literatür, Kıbrıslı Türkler için kimlik kavramının sabit olmadığını, aksine tarihsel, siyasal ve sosyal dinamiklere bağlı olarak dönüşen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kıbrıs'ta barışı destekleyen yeni bir "Kıbrıslılık" anlayışının oluşumu, bu kimliğin esnek ve müzakere edilebilir doğası sayesinde mümkün hale gelmektedir. Will Kymlicka'nın çokkültürcülük ve kimlik politikaları üzerine yaptığı çalışmalar, kimlik inşasının yalnızca bireysel deneyimlerden değil, aynı zamanda iki kültürlü siyasal yapılar, kolektif haklar ve azınlık gruplarının tanınmasıyla da şekillendiğini vurgulamaktadır.²³ Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı, tarih boyunca hem Türkiye ile olan ilişkileri hem de Kıbrıs Rum toplumu ile yaşadıkları deneyimler çerçevesinde dönüşmüştür. Göç, demografik değişimler ve politik süreçler, kimlik

²⁰ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Kıbrıslı

²¹ A.g.e

²² Fatoş, 62, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

²³ KYMLICKA Will, Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford University Press, London, 1995, s. 76 ile KYMLICKA Will, Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship, Oxford University Press, London, 2001, s. 89

müzakerelerini sürekli olarak canlı tutmuş ve kolektif kimliğin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, Kıbrıslı Türk kimliğinin inşası, Kymlicka'nın liberal çoğulculuk ve çokkültürlü yurttaşlık anlayışıyla örtüşmektedir.²⁴ Kymlicka'ya göre kimlik, sadece bireyin aidiyet hissine dayanan bir olgu değil, devlet politikaları ve toplumsal yapılar tarafından da şekillenen bir süreçtir.²⁵ Kıbrıs örneğinde, Kıbrıslı Türkler için aidiyet meselesi yalnızca iki toplumlu devlet yapısıyla sınırlı kalmamış, göçmen topluluklar, kuşaklar arası farklılıklar ve kültürel etkileşimler gibi unsurlar bu kimlik inşasında belirleyici olmuştur. Özellikle Türkiye'den gelen göçmenlerin Kıbrıslı Türk toplumuna entegrasyonu konusunda yaşanan sorunlar, Kıbrıslı kimliğinin tanımını karmaşıktırmış ve içsel ayrışmaları derinleştirmiştir. Mülakatlarda Mehibe, Türkiyeli göçmenlerle yaşanan sosyal uyum sorunlarını dile getirerek, "Türkiyeli göçmenlerle aramızdaki fark, bizi daha Kıbrıslı yapıyor" ifadesiyle kimlik sınırlarının daha belirgin hale geldiğini ifade etmiştir.²⁶ Bu durum, Kymlicka'nın azınlık topluluklarının kimliklerini sürdürebilmeleri için devletin aktif olarak kültürel hakları tanınması gerektiği fikriyle uyumludur.²⁷

Gerçekleştirilen mülakatlar da kimliğin sosyal ve mekânsal boyutlar çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Çokkültürlü toplumlarda azınlık haklarının tanınması ve desteklenmesi, kimlik inşasının sürdürülebilirliği için kritik bir unsurdur. Kıbrıslı Türklerin kimlik algısı da mekânsal bağlamda değişkenlik göstermektedir. Göç deneyimleri, bireylerin aidiyet hissini zayıflatırken, sınır kapılarının açılması gibi gelişmeler Kıbrıslılık kimliğinin daha fazla benimsenmesine yol açmıştır. Meryem, sınır kapılarının açılmasıyla birlikte Kıbrıslı Türklerin kimlik algılarının değiştiğini ve kendilerini "Türk" yerine "Kıbrıslı" olarak tanımlama eğilimlerinin arttığını belirtmiştir.²⁸ Bu durum, Kymlicka'nın kültürel kimliklerin sabit olmadığını, aksine politik süreçler ve bireylerin deneyimleri doğrultusunda değişebileceğini savunduğu görüşüyle paraleldir.²⁹

²⁴ KYMLICKA, Multicultural Citizenship..., s.89

²⁵ KYMLICKA, A.g.e., s.93

²⁶ Mehibe, 37, (İkinci Kuşak Baf Göçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı

²⁷ KYMLICKA, Politics in the Vernacular..., s.49.

²⁸ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Kıbrıslı

²⁹ KYMLICKA, Politics in the Vernacular..., s.102.

Bu çalışma, teorik ve metodolojik açıdan yenilikçi bir perspektif sunarak, Kıbrıs literatüründeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Kymlicka'nın çokkültürlü yurttaşlık anlayışı, Kıbrıs gibi iki toplumlu yapılarda homojen olmayan kimlikleri tanımlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Kymlicka'ya göre, çokkültürlü yapılar içinde farklı alt toplulukların kimlikleri yalnızca etnik veya dini aidiyetle belirlenemez; bu kimlikler tarihsel, ekonomik ve mekânsal faktörlerden de etkilenir.³⁰ Bu doğrultuda, yapılan saha araştırmasının özgünlüğü, Kıbrıs bağlamında sıkça vurgulanan "iki toplumlu yapı" anlayışını aşarak, her bir topluluğun kendi içinde de homojen olmadığını ve kimlik inşasının içsel farklılıkları da barındıran dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymasındır.³¹

Bu analiz, Kıbrıslı Türklerin kimlik inşasını sadece ulusal veya etnik bir çerçevede değil, aynı zamanda kolektif haklar, çokkültürlü yurttaşlık ve kültürel çeşitlilik bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, araştırmanın temel sorularını yanıtlamak ve hipotezleri test etmek amacıyla nitel araştırma yöntemleri öncelikli olarak tercih edilmiştir. Nitel yöntemler, toplumsal olguların karmaşıklığını ve bireylerin bu olgulara dair deneyimlerini anlamada ideal bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, bireylerin geçmiş deneyimlerini, kimlik algılarını ve toplumsal süreçlere yönelik algılarını derinlemesine anlamayı mümkün kılarak hem bireysel hem de kolektif hafıza süreçlerinin analizine olanak sağlamaktadır. Özellikle Kıbrıs'taki göçmen toplulukların kimlik algısı ve Rumlarla bir arada yaşama deneyimlerinin kolektif hafızadaki etkilerini anlamak amacıyla bu yöntem tercih edilmiştir.

³⁰ KYMLICKA, Multicultural Citizenship..., s.203.

³¹ 1974 yılında güneyden kuzeye göç eden nüfus 45.000 civarında olup, bu sayı o dönem adada yaşayan Türklerin yaklaşık %40'ına tekabül etmekteydi. Kuzeyden güneye göç eden Kıbrıslı Rum sayısı ise yaklaşık 142.000 olup, o dönemki Kıbrıslı Rum toplumunun yaklaşık %30'una tekabül etmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Routes of Displacement and Settlement, <http://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=245>

Bu çalışmada, Kıbrıs'ın çok katmanlı ve çok kimlikli yapısı dikkate alınarak, öncelikle etnik ve milli kimlik yapıları ele alınmıştır. Kıbrıs'ta kimlik oluşumunun temelinde yer alan etnik kimlik vurgusu, milliyetçi ideolojilerin etkisiyle milli kimlik doğrultusunda bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için, milliyetçilik ve kimlik kavramları etraflıca incelenmiştir. Çalışmanın teorik çerçevesinde, etnisite, etnik kültür, millet, devlet, azınlıklar, ötekileştirme, ırkçılık, faşizm ve yurtseverlik gibi kavramlar da ele alınmıştır. Bu kavramların, Kıbrıs'taki toplumsal dinamikler ve kimlik inşası üzerindeki etkileri literatürdeki farklı yaklaşımlar ışığında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümü, milliyetçilik ve kimlik kavramlarına ayrılmıştır. Bu kapsamda, öncelikle millet ve etnisite kavramlarının analizi gerçekleştirilmiştir. Milliyetçilik, tarihsel olarak toplumları şekillendiren ve kimliklerin dönüşümüne zemin hazırlayan bir ideoloji olarak ele alınmış; bu bağlamda, millet ve etnisite arasındaki ilişki detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, milliyetçiliğin Kıbrıs üzerindeki etkileri, özellikle Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki kimlik algısı farklılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Bu yöntemsel çerçeve, Kıbrıs'taki toplumsal yapıyı tarihsel bir perspektifle ele almayı mümkün kılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi sayesinde, göç, çatışma ve kimlik oluşumu süreçleri, bireysel deneyimler üzerinden analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, bireylerin yaşamışlıklarına dayalı zengin anlatılar sağlamış ve bu anlatılar aracılığıyla toplumsal hafızanın dinamikleri ortaya çıkarılmıştır. Böylece, kimlik algısının toplumsal ve tarihsel bağlamda nasıl şekillendiği, derinlemesine bir bakış açısıyla değerlendirilebilmiştir.

Çalışma, son bölümünde yer alan ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle gerçekleştirilmiş saha araştırmasından elde edilen verilerle de özgün bir perspektif sunmayı hedeflemiştir. Kimlik, aidiyet ve toplumsal ilişkiler bağlamında, Kıbrıs meselesinin sosyo-tarihsel yapısı üzerinde detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, literatüre özgün bir katkı sağlamayı ve Kıbrıs'ta kimlik algısına dair yeni tartışmalar açmayı amaçlamaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacıya belirlenen temel sorular çerçevesinde esneklik sağlayarak katılımcıların deneyimlerini derinlemesine

anlamaya olanak tanır (Bryman, 2012).³² Bu çalışmada, farklı kuşaklardan güney kökenli göçmenlerin sosyo-politik deneyimlerini ve nesiller arası aktarımlarını kapsamlı bir şekilde analiz edebilmek amacıyla bu teknik tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılan ve 2 ayrı gruptan müteşekkil örneklemede, birinci grup 1974 öncesi dönemi yaşamış ve güneyden kuzeye göç etmiş kişilerden oluşmaktadır. 15 kişiden oluşan bu grup, güneyin farklı şehirlerinden göç etmesi, kuzeyin farklı şehirlerinde ikamet etmesi, yaş, eğitim düzeyi ve cinsiyet çeşitliliğini içerecek şekilde oluşturulmuştur. 1974 ile 2000 yılları arasında doğmuş 16 kişiden oluşan ikinci grup ise 2. Kuşak güney kökenli göçmenlerine odaklanmıştır. Görüşmeciler profilleri konusunda yukarıdaki parametrelere ek olarak eğitim için Türkiye dışında yurtdışında bir ülkede bulunmuş olmalarına dikkat edilmiştir.

Alan araştırmasında kişilerin göç ettikleri yerlerin çeşitlendirilmesine dikkat edilmiş olup, başkent Lefkoşa civarındaki köylerde ikamet eden Kıbrıslı Türkler genellikle 1974 öncesi toplumsal çatışmalarda yer değiştirmiş olmaları nedeniyle iki katılımcıyla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte görüşmeciler daha ziyade güneyde kalan diğer büyük kasabalar olan Larnaka (6), Limasol (4) ve Baf (6) bölgesinden seçilmiştir.

Tablo 1: Mülakat Yapılan Kişilerin Bilgileri

İsim	Yaş	Kuşak	Cinsiyet	Uyruk	Eğitim	Kendisinin / Ailesinin Güneyde Yaşadığı Yer	Siyasal Tercihi	Kendisini Nasıl Tanımladığı
Mustafa	65	1	Erkek	KKTC-GKRY	Lise	Lefkoşa/ Koççat Köyü	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Hasan	74	1	Erkek	KKTC-GKRY	Ortaokul terk	Larnaka	İki devletli	Kıbrıslı Türk
İzlem	39	2	Kadın	KKTC-GKRY	Yüksek lisans	Dağaşan (Anne)	Federal	Kıbrıslı Türk
Meryem	60	1	Kadın	KKTC-GKRY	Lise	Evdim / Düzkaya	Belirtmek istemedi.	Kıbrıslı
Sabiha	72	1	Kadın	KKTC-GKRY	İlkokul	Dromokşa	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Günay	63	1	Kadın	KKTC-GKRY-TC	Lise	Dağşan	Federal	Kıbrıslı Türk
Sevil	74	1	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Tathısu / Mari	Belirtmek istemedi	Kıbrıslı Türk

³² BRYMAN Alan, Social Research Methods (4th ed.), Oxford University Press, 2012, s.4

Nadir	72	1	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Baf / Yayla	İki ayrı halk tek devletli yönetim	Kıbrıslı Türk
Oyal	42	2	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Baf	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Fatoş	60	1	Kadın	KKTC-GKRY	Lise	Larnaka	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Şafak	62	1	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Limasol / Piskobu	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Rüyan	49	2	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Dromokşa	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Sadık	45	2	Erkek	KKTC	Lise	Paramal	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Vasfi	42	2	Erkek	KKTC-GKRY	Doktora	Baba Koşşi köyü, anne ise Koççat	Federal	Kıbrıslı Türk
Mert	35	2	Erkek	KKTC-GKRY	Doktora	Anne İstincop (tabanlı) Baf, baba Angolem -Lefke	Federal	Kıbrıslı Türk
Hanife	33	2	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Erenköy	Federal	Kıbrıslı
Ceren	28	2	Kadın	KKTC-GKRY	Yüksek lisans	Limasol	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Gökçe	25	2	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Dromokşa	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Ali	29	2	Erkek	KKTC	Yüksek Lisans	Bodamya	Federal	Kıbrıslı Türk
Mehibe	37	2	Kadın	KKTC-GKRY	Yüksek Lisans	Baf	Federal	Kıbrıslı
Ahmet	80	1	Erkek	KKTC-GKRY	Lise	Larnaka	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Birsen	75	1	Kadın	KKTC-GKRY	Lise	Larnaka	Federal	Kıbrıslı
Volkan	34	2	Erkek	KKTC-GKRY	Yüksek Lisans	Polemitya (Limasol)	Federal	Kıbrıslı
Hüseyin	28	2	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Limasol	Federal	Kıbrıslı
Bülent	60	1	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Limasol	Federal	Kıbrıslı
Derviş	67	1	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Larnaka	Federal	Kıbrıslı
Halit	60	1	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Baf	Federal	Kıbrıslı
Mustafa	72	1	Erkek	KKTC-GKRY-ABD	Üniversite	Limasol	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Hale	30	2	Kadın	KKTC-GKRY-TC	Doktora	Baf	Federal	Kıbrıslı
Mehmet	34	2	Erkek	KKTC-GKRY	Üniversite	Baf-Larnaka	İki devletli	Kıbrıslı Türk
Sevim	38	2	Kadın	KKTC-GKRY	Üniversite	Baf-Limasol	Federal	Kıbrıslı

Tablo 1.1’de görüldüğü üzere, Birinci kuşakta yer alan kişilerin seçilmesinde dönemin koşullarını yansıtacak bir dağılım olması hedefiyle, lise, ortaokul terk, ilkokul ve üniversite mezunlarını içeren bir kümenin oluşturulması hedeflenmiştir.

Birinci kuşakta yer alan 15 kadının üçünün üniversite mezunu olması sağlanarak bu hedef kısmen de olsa gerçekleştirilmiştir.

Dolayısıyla bu çalışmada Kıbrıs'ın çok kimlikli yapısı içerisinde öncelikle etnik ve milli kimlik yapıları ele alınacaktır. Zira Kıbrıs'taki kimlik oluşumunun en temelinde etnik kimlik vurgusu yer almaktadır ve bu kimlik, milliyetçi ideolojilerin yaygınlaşması çerçevesinde milli kimliğe doğru bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Tam da bu nedenle bu çalışmanın ilk bölümü milliyetçilik ve kimlik kavramlarına ayrılmıştır. Etnisite, etnik kültür, millet, devlet, azınlıklar, ötekileştirme, ırkçılık, faşizm, yurtseverlik gibi birçok kavramla ilişkilendirilerek farklı çalışmalara konu olan milliyetçilik kavramı bu çalışmanın kavramsal çatısı altında özellikle millet ve etnisite kavramları temelinde ele alınacak, dolayısıyla çalışmanın ilk uğrak noktası millet ve etnisite kavramlarının analizi olacaktır.

1. MİLLİYETÇİLİK VE KİMLİK

1.1. Milliyetçilik Kavramı

Geçmişten bugüne sosyal ve siyasal bilimlerde en çok tartışılan kavramlardan biri olan milliyetçilik kavramı, tek bir boyutta tanımlanamayacak kadar çok çeşitli anlam ve teoriye sahip olan, hemen hemen her dönemde farklı alanlarda kullanılan işlevsel bir kavramdır. Bu kavram, 19. yüzyılda yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte milliyetçiliğin kökeni temelinde, yani “kadimlik-modernlik” meselesi çerçevesinde tartışılmıştır.³³ Nitekim milliyetçiliğin modern bir olgu mu yoksa antik mi olduğu sorusu milliyetçilik tartışmalarındaki görüş ayrılıklarının ve ekol farklılıklarının temelini teşkil etmektedir. Örneğin primordialist kuramcılar, milliyetçilik kavramının modern öncesi dönemlere ait bir kavram olduğunu ifade etmişler, modernist kuramcılar ise bu kavramın tamamen modern dönemlerin bir ürünü olduğunu kabul etmişlerdir.³⁴

Milliyetçiliği ya da başka bir ifadeyle modern anlamıyla ulusçuluğu kavrayabilmek için öncelikle kavramsal açıdan milleti ya da ulusu tanımlamak gerekmektedir.³⁵ İlkel açıdan milleti tanımlamak gerekirse milletlerin aslında insanların birbirleriyle kurduğu sosyal temaslar sonucunda ortaya çıktığı varsayılmaktadır.³⁶ O zaman millet herhangi bir sosyal gruptan farklı değildir. O halde milleti millet yapan varoluş unsurları üç başlık altında değerlendirilebilir: Soy ya da biyolojik bazlı varoluş, belli bir coğrafyada yaşıyor olmak; fiziksel temelli bir varoluş, kültürel varoluş; sosyal/tarihsel arka plan, bilinçli olma durumu veyahut farkındalık; bireysel bilinç temelli varoluş³⁷

³³ ÖZKIRIMLI Umut, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bakış*, Doğu-Batı Yay., Ankara, 2008, s. 27.

³⁴ HEYWOOD Andrew., *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. H. M. Köse, Küre Yay., İstanbul, 2012, s.119-125.

³⁵ GELLNER Ernest, “Nations and Nationalism”, Oxford, Basil Blackwell, 1983 s. 5.

³⁶ GROSBY Steven, *Nationalism “A Very Short Introduction”*, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 27.

³⁷ KÖKTÜRK Milay, “Millet ve Milliyetçilik”, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016 s. 16.

Tüm bunların yanında milletin asli üyelerinin ortak yasal hakları ve ödevleri, aynı zamanda üzerinde yaşadıkları coğrafyadaki sosyal ve ekonomik etkileşim milleti meydana getiren unsurlar arasında sayılabilmektedir. O halde kavramsal olarak millet, belirli bir tarihi coğrafyaya sahip, kolektif hafızasında aynı tarihi ve mitolojik anıları barındıran, aynı geleneği ve kültürü paylaşan, ortak ekonomiye, aynı yasal haklara ve sorumluluklara sahip belirli bir isme sahip insan topluluğudur.³⁸Oysaki, insanlığın doğuşunda kavramsal açıdan bir millet nosyonundan bahsetmek mümkün değildir. Uygarlık tarihine bakıldığında bir millettten bahsetmek gerekirse yukarıdaki millet tanımına yakın bir millet tasviri ortaya çıkmaktadır. Zira, uygarlık tarihinde insanlar barınma, korunma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için topluluklar meydana getirmişler ve ortak gayeler doğrultusunda geleceklerini inşa edebilmek ya da bir başka ifadeyle nesillerini devam ettirebilmek için birlikte hareket etmişlerdir. Daha detaylı biçimde belirtmek gerekirse, küçük avcı-toplayıcı toplumlarında erkekler ve kadınlar hayatta kalabilmek için beslenme, barınma ve üreme aktivitelerinde ortak hareket etmişlerdir. Öte yandan, bu toplumların önde gelenleri yine kendi toplumlarının liderleri olmuşlardır. Tarım ile yerleşik hayata geçilince bu liderler topluluklar arasındaki ekonomik ilişkileri kontrol etmeye başlamışlardır. Böylelikle ilk köyler ortaya çıkmıştır. Köylerde sıradan insanlar tarım işçisi olarak çalışırken, yöneticilerin birincil görevi köyü dışarıdan gelebilecek tehditlerden korumak olmuştur. Tüm bu gelişmelerin neticesinde küçük topluluklar ortak çıkarlarını hesaba katarak büyümüş ve şehir devletlerine dönüşmüşlerdir ve sonrasında birbirleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bunlar arasında en öne çıkan Roma şehir devleti olmuştur. Romalılar farklı dinler, diller ve ırklardan oluşan şehir devletlerini bir araya getirerek Roma İmparatorluğunu kurmuşlardır.³⁹Örneğin, Roma'daki millet anlayışı birbirinden farklı dilsel, kültürel ve etnik gruplar ile Roma'yı kuran kavimlerle tarihsel ve mitolojik bir bağ kurularak ortak bir Roma kültürü üzerine inşa edilmiştir.⁴⁰

“*Nation*” kelimesinin birebir karşılığı olan milleti veya ulusu anlayabilmek için Roma dönemindeki kullanımına dikkat çekmekte fayda vardır. Mesela Roma

³⁸ SMITH Anthony, “National Identity”, London, Penguin Books, 1991, s.14.

³⁹ ARSLANER Ömer Senan, “Reviewing The Theories of Nationalism: Historicizing, Classifying and Inquiring the Conceptualization”, İstanbul, Lectio Socialis, 6 (2), 2022 s. 110.

⁴⁰ ROBERTS Travis, “The Roman Nation: Rethinking Ancient Nationalism”, Yüksek Lisans Tezi, University of Rhode Island, 2014 <https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1468&context=theses> s. 22.

dönemindeki kullanımı olumsuz anlamda olup, sosyal statüsü Roma vatandaşlarınıninkinin altında olan, aşağı-yukarı aynı coğrafi bölgelerden gelen yabancı kavimleri mimlemek içindi. Orta çağ dönemindeki üniversitelerde ise “nation” kelimesi aynı dili konuşan ya da aynı coğrafyadan gelen öğrencileri tasvir etmek için kullanılmaktaydı. Fakat üniversitelerden mezun olan öğrenciler toplumu ilgilendiren tartışmaların ortasında ve birbirine sahip çıkmaya başlayınca “nation” sözcüğü farklı anlamlar kazanmaya yüz tutmuştur. Artık, millet (ulus) sözcüğü ortak coğrafya ve dili paylaşan kavim tanımının ötesine giderek toplulukların fikirlerini, görüşlerini ve amaçlarını ifade eden bir hal almıştır.

16.yy’ın başlarında millet (ulus) kelimesi İngiltere’de yaşayan yerli insan topluluğu için kullanılmaya başlanmıştır. Yani artık millet, halk kavramına denk düşmeye başlamıştır. Bu büyük dönüşümle beraber millet kavramsal açıdan günümüzdeki ulus anlayışı noktasına gelmiş ve milliyetçilik (ulusçuluk) çağının fitilini ateşlemiştir. “Folk” (yerli halk) kelimesi belirli bir bölgedeki yerli halkı ya da kalabalığı betimlemek için kullanılmasına karşın halk (*folk*) ve millet (*nation*) kavramlarının iç içe geçmesi veya benzer amaçlarla kullanılması eşitlik ve ulusal kimlik gibi kavramları su yüzüne çıkarmıştır. Çok geçmeden ise yaklaşık iki asırlık bir süre zarfında Fransız İhtilaliyle birlikte milletin, yerini ulus kavramı almıştır.⁴¹

Aslında İngiltere’den ithal edilen ulus kavramının Fransız düşünürleri tarafından benimsenmesi ve “otoritenin nihai kaynağı ve üstün sadakat objesi” olarak sahiplenilmesi Fransız Devrimini bizzat tetiklemiştir çünkü İngiltere’de halk, kralın gücünü sınırlayarak ve yönetime ortak olarak ulus olabilmeyi başarmıştı. O halde millettten farklı olarak ulus, yönetici ile yönetilen arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlemesi sürecinde ortaya çıkan eşitlik ve özgürlük ağırlıklı, politik bir nosyondur.⁴²

Özellikle Jean Jacques Rousseau’nun fikirleri Fransız tipi ulusçuluğun (halk egemenliğine dayalı) şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Rousseau’nun ortaya

⁴¹ ARSLANER , a.g.e. s. 110.

⁴² KAYA Funda Günsoy, “Ulus, Devlet ve Yurttaşlık: Fransa Modeli”, Bursa, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (23), 2012 s. 308. “Fransız Devrimi, imparatorluklardaki tebaa anlayışından yurttaşlığa geçilmesinde köprü vazifesi görmüştür. Zira, ulus artık bilinçli, akıllı ve siyasi bir boyuta evrilmiştir. Bkz. Eugene Kamenka, Nationalism The Nature and evolution of an idea,” Canberra, Australian National University Press, 1973 s. 15.

koyduğu “*Genel İrade*” kavramı önemli oranda ulusçuluk fikirlerini etkilemiştir. Aynı zamanda modern demokratik devlet fikrinin en önemli temsilcilerinden biri olan Rousseau, “*Toplum Sözleşmesi*” adlı eserinde kralın karşısına halk egemenliğini konumlandırmıştır. Bu noktada Rousseau halk nezdinde adaleti ve eşitliği gözetken bir devlet tablosu ortaya koymakta, buna mukabil bütün halk tabakalarına eşit yaklaşan, yine halkın ihtiyaçlarına kulak veren ve güvenliklerini birbirlerine karşı adalet ve eşitlik dengesini gözeterek sağlayan demokratik bir devlet anlayışını savunmakta ve son tahlilde devlet-halk bütünleşmesini esas alan bir ulus fikrini ortaya koymuştur. Denilebilir ki, devlet-halk ilişkisi kapsamında bu bütünleşmenin özü yurttaşlık, halk arasında ise ortak vatan duygusu ya da vatanseverliktir.

Jean Jacques Rousseau’nın fikirlerinin etkisi altında kalan 18.yy. ve 19.yy’da yaşamış Fransız tarihçi Jules Michelet, vatanseverliğin, tüm dinlerin üzerinde bir yerde durduğunu ve modern Avrupa’nın arkasındaki uhrevi ve motive edici bir güç olduğunu savunmuştur. Yine Alman tarihçi Heinrich Von Treitschke (1834- 1896) vatanseverlik nosyona atıf yaparak devletin dışında hiçbir gücün olmadığını savunmuş ve ulus-devlet birlikteliğine dikkat çekmiştir.⁴³

Elbette ki ulusun meydana gelmesinde dil, coğrafya, din, ekonomik bağlar, siyasi otorite ve etnik köken gibi öğelerin kayda değer katkısı olmuştur. Lâkin, *Ernest Renan* “Ulus Nedir” adlı eserinde ulus tanımını mevcut kategorilerin dışına çıkartarak, yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Renan’a göre, ulus geçmişte yaşadığı kederlere ve başarısızlıklara rağmen yine de ortak bir gelecek inşa etmek adına birlikte yaşam iradesini gösteren ve bunu kendine amaç edinen bir topluluktur.⁴⁴

Ernest Renan’a göre ulusu meydana getiren üç temel özellik vardır: Irk, dil ve din. İlk olarak ırk olgusu antik dönemde şehirlerde ve kabilelerle milletin oluşumunda birincil derece önemli bir rol oynamıştır. Hatta eski şehir devletleri ve kabileler aynı kanı paylaşan ailelerin birer uzantısıydı. Sparta ve Atina’da tüm yurttaşlar aşağı yukarı birbirleriyle yakın akrabaydılar. Ancak büyük İmparatorlukların kurulmasıyla beraber- Roma İmparatorluğu- şiddetin ve gücün diğer topluluklar üzerinde nizam

⁴³ ARSLANER, a.g.e. s. 117-118.

⁴⁴ KAMENKA, a.g.e 1973, s. 12. “ Ernest Renan, 1823-1892 yılları arasında yaşamış Fransız dil bilimci, oryantalist, tarihçi ve yazardır. Bkz. Yusuf Kabakçı, Renan Konferansı ve Namık Kemal’in Müdafaaanamesinin Oryantalist İddialar Bağlamında Değerlendirilmesi”, Uşak, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8 (2), Aralık 2021 s. 584.

kurmada ve toprak kazanmada araç olarak kullanılmasıyla birlikte milletin oluşmasında ırk olgusu değer kaybederek daha kültürel-dini bir boyuta evrilmiştir. Özellikle Hristiyanlığın evrensel bir hakimiyet iddiasına sahip olması ve Roma devlet aygıtının bir parçası haline gelmesi millet olgusunun salt ırka indirgenebileceği inancına gölge düşürmüştür. Buna ek olarak Roma'nın barbarlar tarafından- kavimler göçü- istilası etnografik kaygıların gitgide ortadan kalkmasında önemli bir rol oynamıştır. Oysaki bu barbar kavimleri bir araya getiren unsur güç ve şiddet sarmalı olmuştur. Onlara göre ırkın bir önemi yoktu. Hatta, Charlemagne da daha öncesinde Roma'nın yaptığı gibi çeşitli ırklardan oluşan yekpare bir imparatorluk meydana getirivermiştir. Yine buradan hareketle Verdun Antlaşması (843)'nın mimarları kültürel ve etnik esaslara riayet etmeden kuzey-güney-doğu-batı sınırlarını oluşturarak günümüz Fransa ve Almanya'sının temellerini atmışlardır.

Keza 19.yy'da modern Avrupalı devletlerin anayasalarında da hiçbir şekilde etnik-kültürel bir atıf yapılmamıştır. Halbuki, etnografik anlamda Fransa'nın kökenleri Keltlere, İberlere ve Cermenlere, Almanya'nınki ise Germenlere, Keltlere ve Slavlara dayanmakta, bunun yanı sıra ilginç bir şekilde İtalya etnik ve kültürel açıdan en çeşitli ülkelerden birini oluşturmaktaydı. Asgari düzeyde İtalya'yı meydana getiren Galyalılar, Etrüksler ve Pelasglar 19.yy. ulusçuluk çağında İtalyan milli kimliği altında yoğrulmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında modern anlamıyla milleti meydana getiren unsurun saf ırk olmaktan ziyade, ortak kültür çatısı altında farklı soydaşların bir arada yaşama ülküsü olduğunu ifade etmek gerekmektedir.⁴⁵Yine benzer biçimde Hobsbawn, milleti ve milliyetçiliği, çeşitli etnik grupları bir arada tutma ve kontrol

⁴⁵ RENAN Ernest, Qu'est ce qu'une nation? (Paris, Calman Levy, 1882) s. 13-15. Yalnız, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren "özgürlük, kardeşlik ve eşitlik" temelli yurttaşlığı esas alan ulusçuluk anlayışı, yerini ırk ve duygu temelli bir milliyetçilik anlayışına bırakmıştır. Bu anlayışı benimseyenlere Batı'da Romantikler denmekteydi fakat onların milliyetçilik anlayışı İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi bir ulus-devlete bağlılığı değil, ekseriyetle Cermen kökenli ulusların yaşadığı Orta Avrupa'da "ulus" (volk) tabiri ile homojen bir etnik cemaat vurgulanmaktaydı. Şunu da belirtmek gerekir Fransız tipi milliyetçilikte iyi bir yurttaş olmak, Romantiklerde veya Alman tarzı milliyetçilikte iyi bir yurtsever olmak hedeflenmekteydi. Tüm bu sosyopolitik gelişmelerin yanında, Batı dünyasında bilim alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle, antropoloji ve etnoloji alanındaki gelişmeler uluslara mal edilmiştir. Irk üzerine teoriler geliştiren Fransız düşünür Joseph Arthur Gobineau "beyaz ırkın güzellik, zekâ ve kuvvetin tekeline sahip" olduğunu iddia etmekteydi ve bu ırkı da kendi içerisinde özelliklerine göre tasnif etmekteydi. Gobineau'nun görüşlerini takip eden İngiliz bilim adamı Herbert Stewart Chamberlain ırkın hem fiziksel (kafatası şekli, saç ve kan) hem de ruhsal (ulusa karakter) özellikleri olabileceğini iddia etmekteydi ve yine bu kapsamda en soylu ırkın Arilerden gelen Cermenler olduğunu savunmaktaydı. Bkz. Mim Kemal Öke, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923), (İstanbul, Timaş Yayınları, 2021) s. 26-29.

edebilmek maksadıyla siyaset kurumu tarafından üretilen bir araç olduğunu nitelemektedir. Ona göre, ulus ve ulusçuluk bir toplumsal mühendislik ürünüdür.⁴⁶

Milliyetçilik aynı zamanda yönetenlerin, yönetilenler üzerindeki bir meşrulaştırma aracı olarak da görülmektedir. Bu kapsamda devlet ile halk arasında iddia edilen veya var olduğu düşünülen ihtilafları kaldırmayı ya da yok gibi göstermeyi hedeflemektedir. Yukarıdaki tanımı destekler mahiyette Slavoj Zizek milliyetçiliği toplumsal farklılıkları homojenleştirmeye yarayan ve toplumun devlete yurttaşlık sadakati ile bağlanması noktasında bir araç olarak görmektedir.⁴⁷ Bu açıdan bakıldığında hem milletin hem de milliyetçiliğin sosyopolitik bir çıktı olduğu sonucuna varılabilir.

Yine, 16.yy. ve 17.yy'da Avrupa krallıklarıyla temelleri atılan ve Fransız İhtilaliyle birlikte şahlanan modern devlet,, siyasi ve askeri güç ile bünyesindeki tüm etnik unsurları sınırları içine hapsederek, tüm toplumu kucaklayarak devlet ile halkı özdeşleştirerek bir milli kimlik yaratması milliyetçiliğin sosyopolitik bir araç olarak kullanılmasının bir sonucudur.⁴⁸ Bu açıdan bakıldığı zaman filli olarak milliyetçiliğin, devletler tarafından kendi halklarını egemenlikleri altında tutmak maksadıyla ister istemez kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda ulus ile devlet birbirinin vazgeçilmezidir. Biri olmadan ötekinin varlık sebebi tartışmaya açıktır. Milliyetçilik ise ulus ile devlet arasındaki bu bağımlılık ya da şartlılığın tescilidir.⁴⁹

Ulusun oluşumunda yer alan önemli unsurlardan biri de dildir. Özellikle dil faktörü ulusun meydana gelmesinde kapsayıcı bir rol oynamakta ve devlet ile ulusun

⁴⁶ YILDIRIM Emre, Modernitenin Eleştirisi ve “Milliyetçi Söylem” Bağlamında Milliyetçiliğe Yeniden Bakmak”, Rize, Amme İdaresi Dergisi, 48 (1), Mart 2015 s. 10-11.

⁴⁷ ERDOĞAN Aydın, “Yeni Bir Din: Milliyetçilik”, İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, Kasım 2018 s. 240-241.

⁴⁸ HOBBSAWN Eric. J., “1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit ve Gerçeklik” İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995 s. 102-103.

⁴⁹ GELLNER, a.g.e. s. 6. Burada anlatılmak istenen nokta milliyetçiliğin aslında modern ulus kavramından önce de var olduğu ve siyasi hedeflere ulaşma noktasında kitleleri harekete geçirmek ya da onlarla birlikte hareket etmek şeklinde süregeldiğidir. Kaldı ki birçok modern düşünürü göre milliyetçilik hem tarihi hem de sosyolojik olarak ulusların ortaya çıkmasından önce varlığını sürdürmüştür. Ünlü Fransız düşünür Jean Jacques Rousseau’ya göre Exodus destanı milliyetçiliğin antik kökenine ilişkin kuvvetli bir örnek teşkil etmektedir. Yahudi halkının önderi olan tarihi Musa karakterinin, Mısır’dan can havliyle çıkıp, sefalet içinde ve kendilerine yeni bir memleket arayan bir insan topluluğundan hür, bağımsız bir millet ortaya çıkarması, milliyetçiliğin ya da kavmiyetçiliğin, modern anlamda milletler(uluslar) oluşmadan önce, şartların gerektirdiği ölçüde ihtiyaç duyulan dayanışmanın sonucunda ortaya çıktığı aşıkardır. Bkz. Anthony D. Smith, Ethno-Symbolism And Nationalism A Cultural Approach, (Londra- New York, Routledge, 2009) s. 43.

entegrasyonunda ve toprak bütünlüğünde elzem bir tutum üstlenmektedir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere aynı dili konuşmalarına karşın farklı uluslardan meydana gelmektedir. Yine, Güney Amerika'nın İspanyolca konuşan ülkeleri ve İspanya için de aynı durumdan söz edilebilir.⁵⁰Bunun haricinde dil, aynı zamanda ortak tarihten yoksun halkların veya toplulukların millet olarak varlıklarını sürdürebilmeleri adına bir esin kaynağı, hatta bir beka meselesidir. Bu yüzden tarih ile dil aynı madalyonun iki farklı yüzünü oluşturmaktadır. Eğer milletin özü onun ruhunda, kendisinde saklıysa, bir bakıma o ruh sadece anadil tarafından temsil edilip, korunmakla kalmaz aynı zamanda tek başına o ruhun bir parçasını oluşturmaktadır.⁵¹

Aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden biri olan Johan Gottfried Herder (1744-1803)⁵² bir milleti, millet yapan yegâne unsurun dil olduğunu savunmuştur. Bu yüzden Herder'in milliyetçilik anlayışında ele alınması en önemli nosyon dildir. Ona göre bir milletin doğuşu ve bekası için dil hayatı bir öneme sahiptir. Herder, askeri ve siyasi zaferlerin bir milletin varlığını devam ettirmesinde tek başına yeterli olamayacağını ancak ortak dile sahip milletlerin geçmiş ile bağlarını sıkı tutarak birlikte yaşama arzusunu kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir. Herder'e göre, Yunanlıların kendilerini diğer uluslardan üstün hissetmeleri geçmişte zengin bir dil ve kültür mirasına sahip olmalarıdır.⁵³

Milletin oluşmasında kısmen de olsa rol oynayan bir diğer unsur dindir. Aslında din, tarihin belli bir döneminde herhangi bir sosyal grubun varlığını mümkün kılan bir unsurdur. Sosyal gruplar ailelerin birer uzantıları olmakla birlikte, din ve dine ait ritüeller ise aile geleneklerin birer parçasıydı. Bir nevi din ile millet iç içe geçmişti. Örneğin; Atina'nın dini aynı zamanda Atina'nın mitolojik kurucularının, yasalarının, örf ve adetlerinin Atina ile özdeşleşmiş haliydi. Buradan hareketle modern ulus ile kıyaslandığında dinin antik dönemde milleti ya da devlet ile beraber o devletin halkını tanımlamak için yegâne ayırt edici unsur olduğunu söylemek mümkündür. Fakat 19.yy'a gelindiğinde modernizmin etkisiyle dinin etkisi en aza indirgenmiş, ulusçuluğun alt kümesi haline gelmiş ve bireyin iç dünyasına hapsedilmiştir. Artık

⁵⁰ RENAN, a.g.e, s. 19-20.

⁵¹ WOLF Stuart, "Nationalism in Europe, 1815 To The Present," Londra-New York, Routledge, 1996, s. 159.

⁵² İPLİKÇİ Alper, "Johann Gottfried Herder'e Göre Milliyetçilik Düşüncesi", Al-Farabi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 2017 s.126.

⁵³ İPLİKÇİ, a.g.e. , s.132-133.

karşımıza egemenliği Tanrı'dan alan ya da Tanrı ile paylaşan bir devlet yerine egemenliğini dünyevi hayatın içinden alan ve insanla paylaşan bir devlet ortaya çıkmıştır. Yani bir bakıma hem Katolik, Protestan, Yahudi olup hem de Fransız, İngiliz, Alman olmak mümkün hale gelmiştir.⁵⁴Bu manada ulus, modernleşmenin bir ürünüdür.⁵⁵

Din-milliyetçilik ilişkisine değinen bir başka düşünür olan Carlton J.-H. Hayes, *"Milliyetçilik: Bir Din"* adlı eserinde dinin, geçmişte milletin oluşmasında temel faktörlerden biri olduğunu göz ardı etmemiş ama sekülerizm ve sanayi devriminin etkisiyle günlük hayatta dinin yerini bilimin almasıyla Avrupalı ve Amerikalı elitler siyasi hayatta dini, laik devletin ilahlaştırılmasına dayanan seküler milliyetçilikle ikame etmişlerdir. Bu duruma 19.yy'da Rum Ortodoks kilisesinin, halkın beklentilerine olumlu bir karşılık verememesi ve Yunan ulusalcı hareketinin başka arayışlara yönelmesine örnek gösterilir.⁵⁶

19.yy. ulusçuluk çağında nasıl ki ulus yegâne bir aidiyet unsuru ve diğer ulusları birbirinden ayırmak için sembol haline geldiyse, geçmişte din modern ulusun görevini üstlenmiştir. Fakat 19.yy'a gelindiğinde modernizmin etkisiyle dinin etkisi en aza indirgenmiş, ulusçuluğun alt kümesi haline gelmiş ve bireyin iç dünyasına hapsedilmiştir. Artık karşımıza egemenliği Tanrı'dan alan ya da Tanrı ile paylaşan bir devlet yerine egemenliğini hayatın içinden alan ve insanla paylaşan bir devlet ortaya çıkmıştır. Yani bir bakıma hem Katolik, Protestan, Yahudi olup hem de Fransız, İngiliz, Alman olmak mümkün hale gelmiştir.⁵⁷Bu manada ulus, modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir olgudur.⁵⁸

⁵⁴ RENAN, a.g.e. , s. 22-24.)

⁵⁵ AYDIN Rıfat, *Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), Mart 2018), s. 232. Ulusun modernleşmeyle birlikte öne çıktığı ve millet ile din kavramlarının birbirleriyle özdeşleştiği gerçeğine paralel olarak Bernard Lewis millet sözcüğünün Aramiceden geldiğini ve herhangi bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğunu tanımlamak için kullanıldığını söylemektedir. Ulus kelimesi ise Roskin'in ifadesiyle ırksal bir nitelik taşımaktadır.

⁵⁶ ERDOĞAN Aydın, "Yeni Bir Din: Milliyetçilik", İstanbul, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, Kasım 2018 s. 240-241.

⁵⁷ RENAN, a.g.e. , s. 22-24.

⁵⁸ AYDIN Rıfat, *Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), Mart 2018), s. 232. Ulusun modernleşmeyle birlikte öne çıktığı ve millet ile din kavramlarının birbirleriyle özdeşleştiği gerçeğine paralel olarak Bernard Lewis millet sözcüğünün Aramiceden geldiğini ve herhangi bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğunu tanımlamak için kullanıldığını söylemektedir. Ulus kelimesi ise Roskin'in ifadesiyle ırksal bir nitelik taşımaktadır.

Yine ortak hissiyat ve dayanışma adı altında bir araya gelen menfaat grupları milleti oluşturan ana etmenler arasında yer almaktadır. Bunun haricinde ulusların tasnifinde coğrafya da önemli bir rol oynamaktadır. Dağlar ve nehirler ulusların doğal sınırlarını oluşturmakla beraber uluslara bir yaşam alanı sunmaktadır. Fakat unutulmaması gereken nokta; milleti hem soyut hem de somut anlamda millet yapan iki ayak vardır. Bu ayaklardan birisi; tarihtir. Tarih bu noktada milletlerin zengin hatıratlarını mirası niteliğindedir. Bir diğer ayak ise şimdiki zamandır. Bu ise birlikte yaşama arzusunun, ortak geçmiş mirası devam ettirebilme iradesine mevcudiyette razı olmaktır. Ernest Renan’a göre bir ulusu ulus yapan en önemli özelliklerden birisi bütün dilsel ve ırksal farklılıklara rağmen ortak sevinci ve ortak kederi bir arada yaşama iradesi gösterme ve zorluklara karşı birlikte tepki verebilme kapasitesidir. Aslında bir bakıma Ernest Renan’ın bu millet tanımının bir ucu milliyetçiliğe çıkmaktadır.⁵⁹

Bununla birlikte milliyetçilik kavramı, Batılı milliyetçilik, Doğulu milliyetçilik, devlet milliyetçiliği, etnik milliyetçilik, kültürel milliyetçilik, olumlu ya da olumsuz milliyetçilik gibi birçok başlık altında tartışılmış; etnisite, etnik kültür, millet, devlet, azınlıklar, ötekileştirme, ırkçılık, faşizm, yurtseverlik gibi birçok kavramla ilişkilendirilerek farklı çalışmalara konu olmuştur. Milliyetçilik kavramı, bu çalışmanın kavramsal çatısı altında özellikle millet, etnisite ve kimlik kavramları temelinde ele alınacaktır.

1.1.1.Millet ve Etnisite Kavramları

1.1.1.1. Millet

Latince doğum anlamına gelen ‘*nasci*’ kelimesinden türemiş olan ‘*millet (natio)*’ kavramının modern dönemden önceki kullanımı ile modernite sonrasındaki kullanımı arasında çok derin farklılıklar vardır.⁶⁰ Millet (natio) kavramı, Antik ve Orta Çağ’da “doğum yeri”, “bir insanın doğduğu yer, kasaba ya da toprak”, “aşiret ya da kabile”, “toplumsal sınıfa ya da gruba ait olma”, “bir eyalet, bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı”, “bir yabancı”, gibi anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin eski bir

⁵⁹ RENAN, a.g.e, s. 24-27

⁶⁰ RENAN Ernest., Nutuklar ve Konferanslar I, MEB Yayınları, Ankara, 1946, s.21.

Fransızca sözlüğünde millet kavramı, aynı soydan ya da kökenden gelen insanların bir devlet çatısı altında değil, belli bir toprak parçasında rastgele şekillenmiş bir yönetim altında yaşayan toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kavram, 1884 yılından önce kullanılan *İspanya Akademi Sözlüğü*’nde ise bir insanın doğduğu yer, devletin bir bölgesi ya da eyaleti anlamında kullanılmıştır. Almanya’da ise millet kavramı, “Volck” kavramı ile aynı anlamda kullanılmakta ve “zümre, herhangi birlik ya da topluluk” anlamlarına gelmektedir.⁶¹

Modern dönemde ise millet kavramı, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Örneğin İspanya’da 1884 yılından sonra basılan sözlükte millet, “ortak yönetim merkezi altında kurulan bir devletin oluşturduğu topraklarda yaşayan insanlar”⁶² anlamına gelmektedir. 1925 yılından sonra basılan sözlükte ise millet aynı etnik kökene, gelenek ve göreneklere sahip, aynı dili kullanan insanlar topluluğu olarak tanımlanmıştır.⁶³ Rudolf Rocker’ın da ifade ettiği gibi modern dönem sonrasında millet kavramının içeriği değişmiş ve bu terim, bir devlet çatısı altında bir araya gelmiş, maddi ve manevi menfaat, ahlak, örf, adet ve gelenek birlikteliği ile gelişmiş insani toplulukları içine alacak şekilde genişlemiştir.⁶⁴

Aslında bu açıdan bakıldığında millet ve ulus kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Millet tanımında olduğu gibi ulus kavramı da kan, dil ve kültür bağıyla bağlı, aynı toprağı paylaşan insan toplulukları anlamına gelmektedir.⁶⁵ Böylece millet ya da ulus kavramı, “aynı yasalara bağlı olarak yaşamak istediklerini belirten ve sözleşme bağlarıyla birlikte olan insanlar birliğini belirtir. Böyle düşünüldüğünde ulus, ilk anlamıyla, yani doğum, kan bağı, ırk, etni, toprak ya da kavramın tarihiyle değil, tersine irade, bir siyasal topluluğun ilkelerine özgür katılım düşüncesiyle tanımlanır. Burada ulus, aralarında sözleşme yapan ve gücü genel iradeye bırakmayı kararlaştıran vatandaşlar topluluğunu belirtir”⁶⁶.

⁶¹ HOBBSAWM, Eric J., 1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “*Program, Mit, Gerçeklik*”, çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993, s. 30-34.

⁶² A.g.e., s. 30.

⁶³ A.g.e.

⁶⁴ ROCKER Rudolf., Milliyetçilik ve Kültür, çev. Ali Çakıroğlu, Kaos Yay., İstanbul, 2019, 314.

⁶⁵ Bu çalışmada doğrudan yapılan alıntılar haricinde millet kavramı kullanılacaktır.

⁶⁶ SOSOE Lukas K., “Ulus”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (içinde), Ed. P. Raynaud-S. Rials, çev. E. Ergun, İletişim Yay., İstanbul, 2011, s. 929.

Bu noktada millet ile etnik topluluk arasındaki ayırım da açıklığa kavuşturulmalıdır. Çünkü hem etnik topluluk hem de millet ortak dil, din, gelenek, sembol ve simgelere sahip topluluklardır. Ancak öte yandan etnik gruplardan farklı olarak millet, bir ülke ile fiziksel ve fiili bir bağı olan siyasal bir nitelik taşıyan topluluktur. Heywood'un da ifade ettiği gibi, "bir etnik grup bir topluluk kimliğine ve kültürel onur duygusuna sahiptir, ancak ulustan farklı olarak o kolektif siyasal emellere sahip değildir".⁶⁷ Bununla birlikte etnik topluluklar, ulus devlet oluşturma potansiyeline sahiptirler, belli koşullar altında ve belli bir ideoloji etrafında bir araya gelen etnik gruplar ulus devlete dönüşebilmektedirler.⁶⁸

1.1.1.2. *Etnisite*

'Etnisite' kavramı, en genel anlamda, atalar ve soylar arasındaki doğal bağlar ile ilişkilendirilmiş ve bu kavram, atalara ait bir miras olarak kabul edilen bir topluluktan geldiklerine inanan kimseleri tanımlamak için kullanılmıştır.⁶⁹ Etnisiteler farklı dönemlerde ve yerlerde M.Ö. üçüncü bin yılın başlarından beri görülmektedirler.⁷⁰ Bu kavram, ırk, ulus ve kültür kavramları arasındaki karışıklığı açıklığa kavuşturmak için 1935 yılından sonra ırk kavramının yerine kullanılmıştır.⁷¹

Etnik topluluk ise ortak bir isme, ortak bir soy mitine, ortak bir tarihsel geçmişe, ortak bir etnik bilince, ortak bir gelenek, görenek ve semboller bütününe sahip, aynı kültür unsurlarını paylaşan ve kendi içinde belirli bir dayanışma ruhuna sahip bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Etnik topluluklar, ortak bir etniklik duygusuna sahip, yani grup içindeki insanların kendilerinin ayrı bir grup olduklarına dair bilince sahip olmaları nedeniyle kendileri ile diğer gruplar arasında ayırım yapan topluluklardır. Kendileri dışındaki topluluklardan farklı birer özne oldukları bilincine

⁶⁷ HEYWOOD Andrew, Siyaset, çev. B.B Özipek vd., Adres Yay., Ankara, 2013, s. 150

⁶⁸ CALHOUN Craig, Nationalism, Buckingham, Open University Press, 1997, s. 29-48.

⁶⁹ BOSTANCI Mustafa Naci., "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü*, no.75, s.6, 2003.

⁷⁰ SMITH Anthony., Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, çev. D. Kömürcü, Everest Yay., İstanbul, 2003, s.8

⁷¹ SAĞIR Meral / Akıllı, S. H., "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28/1, 2004, s.4

sahip olan etnik toplumlar, aslında bu farklılıklara dayalı olarak sosyal, ekonomik ve siyasal amaçlar gütmeyen etnik kategoriler olarak tanımlanmaktadır.⁷²

Etnik grubu *kolektif bir kültürel tip*⁷³ olarak tanımlayan Anthony Smith'e göre, etnik grupların taşıması gereken nitelikler şunlardır: Kolektif özel bir isim, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ayırıcı ortak kültür, özel bir yurtla bağ, dayanışma duygusu. Etnik topluluklar, anavatan ya da kutsal yerleşim yeri bilincine sahiplerdir, onların toplumsal hafızalarındaki anavatan bilinci, özellikle kötü zamanlarda güçlü bir bağ ve dayanışma hissi oluşturmaktadır.⁷⁴

Milliyetçilik tartışmalarında anavatan, vatan kavramlarının çok önemli bir yeri vardır. Milliyetçi söylemin ideolojik temellerinin atılmasında, milli ve etnik kimliklerin aidiyet ve bağlılık duygularının ortaya çıkmasında anavatan mitosuna, en çok kullanılan unsurlardan biri olmuştur. Milliyetçiliğin duygusal boyutu, vatan kavramını aşkın, mutlak ve kutsal bir değer olarak kabul etmektedir ve böylece vatan, duygusal olarak bağlı olunan, ataların ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır.⁷⁵

1.1.1.3. Etnisite, Millet ve Milliyetçilik Arasındaki İlişki

Etnisite ile millet arasındaki en önemli ayrım, milletin siyasal bir topluluk olması, etnik toplulukların ise içinde yaşadıkları ülke ile bağlarının sadece sembolik olmasıdır. Bu bağlamda millet, bir devletin fiili ya da muhtemel sınırlarına bağlı olan toplumsal siyasal bir kategoriyken, etnik grup kuşaktan kuşağa geçen ve kuramsal olarak devlet sınırlarına bağlı olmayan kültürel bir kategoridir.⁷⁶

Bununla birlikte etnik topluluklar, belli koşullar altında siyasallaşarak ulus haline dönüşebilmektedirler. Etnik gruplar, kendi varlıklarını meşrulaştırma ve kabul ettirme çabalarının ötesine geçerek başka etnik gruplar ile aralarına politik bir sınır çizmek istedikleri zaman siyasal bir topluluk olma özelliği kazanmaktadırlar.⁷⁷ Etnik

⁷² SÖNMEZOĞLU Faruk, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yay., İstanbul, 2000, s.296

⁷³ SMITH, Anthony., Milli Kimlik, çev. B. S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 41.

⁷⁴ SMITH, Anthony., Ulusların Etnik Kökeni, çev. S. Bayramoğlu-H. Kendir, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2002, s. 21.

⁷⁵ ÜSTEL Füsün, Makbul Vatandaş'ın Peşinde, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.159.

⁷⁶ BALİBAR Etienne, Sınıf Irkçılığı, Irk, Ulus, Sınıf, Belirsiz Kimlikler, çev., N. Ökten, Metis Yay., İstanbul, 1993, s.92

⁷⁷ GELLNER Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, çev. S. Coşar vd., İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 21.

topluluklar milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde hareket ederek ve kendi sosyal ve kültürel değerlerinde birtakım değişiklikler yaparak siyasal örgütlenmesini tamamlayabilmektedirler.⁷⁸ Nitekim milliyetçilik projeleri içerisindeki milli kimlik ve millet kavramlarının, birbirleriyle ilişkili olan etnik, soy, ırk, kültür, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılar olduğuna dikkat çeken Smith'e göre etnik kimliğin, milli kimliğe dönüşümü eskiye ait mit, sembol ve geleneklerin belirli amaçlar doğrultusunda yeni anlamlar yüklenmesiyle mümkün olmaktadır.⁷⁹

Bu açılarından bakıldığında etnisite ve etnik kimlik söylemleri, ortak bir ata, ortak bir köken ve ortak bir tarihsel geçmiş üzerine yapılan vurgularla milliyetçi ideolojilerin yerleşmesinde, gelişmesinde ve içselleştirmesinde çok etkili olmaktadır. Zira milliyetçilik ideolojisinin inşa süreçlerinde etnik kimlik, bir millet tahayyülü olarak yeniden üretilmeye çalışılmış ve etnik kökenlere yapılan vurgular milliyetçi ideolojinin içselleştirilmesine hizmet etmiştir.⁸⁰ Hobsbawm'ın da dikkat çektiği gibi, "etnik köken ortak dil, din, toprak tarih vb. kriterler çerçevesinde tanımlanan bir topluluğa uygun ulus devletler kurmayı amaçlayan milliyetçi ideolojilerin temelini oluşturmuştur"⁸¹. Nitekim bu bağlamda yapılan milliyetçilik tanımlarının ortak noktası, millet kavramını etnik saflık temelinde tanımlamalarıdır. Etnik kimlik çerçevesinde şekillendirilen kültürel bir formasyonla oluşturulan milliyetçilik, bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket olarak tanımlanmaktadır.⁸²

Kıbrıs'ta Türk ve Rum milliyetçiliğinin ortaya çıkışında olduğu gibi etnik topluluklar, milliyetçilik ideolojisi temelinde etnik kimliğin gelişmesini ve böylece aidiyet, sadakat ve bağlılık gibi duyguların içselleştirilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda milli marşlar, bayrak ve heykel gibi sembolik icatlar; ortak etnik kökenin kanıtlanmasını, tanınmasını ve meşrulaştırılmasını sağlayan tarihsel anlatılar ve arkeolojik bulgular; etnik milliyetçi söylemlerin gelişmesini, yayılması ve içselleştirilmesini sağlayan eğitim ve basın gibi araçlar ve tüm bu araçların kullanılmasını sağlayan kilise, okul vb. kurumlar, etnik kimliklerin halk

⁷⁸ CALHOUN Craig, *a.ge.*, s. 49.

⁷⁹ SMITH, *a.ge.*, s.34

⁸⁰ BOSTANCI, *a.ge.*, s.15

⁸¹ HOBBSAWM, *a.ge.*, s. 28.

⁸² SMITH, *a.g.e*, s.123.

kesimlerince kabul edilerek kutsallaştırılmasını sağlayan araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2. Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı

Daha önce de ifade edildiği gibi milliyetçilik kavramının, üzerinde uzlaşılmış açık ve net bir tanımı yoktur; farklı beklentilere ve farklı hedeflere sahip toplumsal grupların varlığı doğal olarak alternatif milliyetçilik yorumlarını da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple tek bir milliyetçilikten ziyade milliyetçiliklerden bahsetmek daha doğru olacaktır.⁸³ Milliyetçilik tarihte kavram olarak ilk defa 1774 yılında Johann G. Herder tarafından kullanılmıştır.⁸⁴ Herder'e göre milliyetçilik, milletlerin ortak arzu ve özelemlerinin dışı vurumudur.⁸⁵ Anthony Giddens da benzer bir yaklaşımla milliyetçiliği siyasal bir yönetim altında yaşayan bireylerin kolektif bir geçmişe ve kültüre sahip olduklarını vurgulayan bağlılık duyguları şeklinde tanımlamaktadır.

19.yy'da ulus ve milliyetçilik hem devletler hem de toplumlar nezdinde değer kazanmasından itibaren ulus devlet kavramı üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Bugün dahi uluslararası ilişkilerin ana aktörü olan ulus devlet, 1648 yılında imzalanan Westfalya Antlaşmasının bir ürünü olup, üç yüz yıldır varlığını sürdürmektedir. Ulus devlet keskin biçimde milliyetçiliği referans alan siyasi bir müessesedir. Bu kurumla birlikte devlet ve millet birbiriyle özdeşleşmiş ve yurttaşlık ilkesi üzerinden milletin devlet ile entegrasyonu sağlanmıştır. Ulus devletin bekası çerçevesinde kavmiyetçilik yerini daha kapsamlı olan milliyetçiliğe bırakmış ve alt kültürler tek bir potada eritilmiştir.

19.yy'da ulus devlet- milliyetçilik sorunsalı Fransız ve Alman düşünürlerin tartışmalarına gebe olmuştur. Bu noktada milliyetçiliğin ulus devletin mi yoksa, ulus devletin mi milliyetçiliğin kaynağı olduğu konusu tartışılmıştır. Bunun sonucunda modern dönemde iki tip milliyetçilik anlayışı ortaya atılmıştır. Birincisi; milliyetçilik için bir ulus devletin varlığının ön şart koşulması gerektiğine inanan Fransız tipi

⁸³ ÖZKIRIMLI, *age.*, s. 33.

⁸⁴ AYDIN, *a.g.e.*, s. 4.

⁸⁵ İPLİKÇİ Alper, "Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi", *Al- Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 2017 s. 131.

milliyetçilik, ikincisi; ulus devletin milliyetçiliğin sonucunda ortaya çıktığını savunan Alman tipi milliyetçilik olmuştur.⁸⁶

Alman milliyetçiliği aslında aydınlanma çağının salt akılcılığına tepki olarak ortaya çıkan Romantizmin etkisiyle kendini bulmuştur. Bu kapsamda Romantiklerin tesiri altında kalan Alman milliyetçileri Batı'nın bireyseldiliği öne çıkaran, faydacı liberalizmine karşı çıkmıştır. Bunun sebebi ise İngiltere ve Fransa'nın aksine, Alman şehir devletlerinde nüfusun daha çok kırsalda toplanması, feodal ilişkilerden vazgeçilememesine ve ticari ilişkilerin gecikmesine neden olmuştur. Almanya'daki zayıf burjuvazi, güçlü toprak ağalarının altında ezilmiş, liberal bir toplum yerine daha itaatkâr bir yapı ortaya çıkmış ve ulus-devlet olgusu ancak tepeden inme metotlarla gerçekleşebilmiştir. Buna örnek olarak, Bismarck, 1864'te Danimarka, 1866'da Avusturya ve 1870'te Fransa'ya karşı kazandığı savaşlar sonunda Alman şehir devletlerini Prusya önderliğinde bir araya getirmeyi başararak Alman siyasi birliğini sağlamıştır.

Görüldüğü üzere Alman ulus devletinin ortaya çıkışı Alman milliyetçiliğin sonucunda gerçekleşmiştir. Alman milliyetçiliğin, modern Almanya'dan neredeyse yarım yüzyıl önce ortaya çıkması Alman milliyetçiliğinde etnik ve kültürel öğelerin daha fazla öne çıkmasına neden olmuştur. Brubaker'e göre Almanya özelinde ulusal duygular ulus-devletten önce beliriverdiğinden dolayı Alman ulus fikri ilk olarak siyasal temelli olmadığı için Alman milliyetçiliği objektif niteliktedir, yani ırksal aidiyete dayanır. Buna karşın, Fransız tipi milliyetçilik siyasal ve ekonomik temelli olduğundan devlet merkezietçi ve toplumun her kesimin etnik ve dilsel farklar gözetmeksizin kucaklayan subjektif bir milliyetçiliktir. Alman milliyetçiliğin aksine, Fransız milliyetçiliği asimilasyonisttir.

Fransa'nın 19.yy. ve 20.yy'da Afrika, Amerika ve Asya kıtalarında elde ettiği sömürgelerde yerel halka kendi dilini ve kültürünü dayatması aslında Fransız milliyetçiliğin evrensel, sahiplenici ve kapsayıcı olmasının bir sonucudur. Buna karşın Alman milliyetçiliği ırka dayalı rijit bir anlayışa sahip olduğundan Almanlar, diğer

⁸⁶ Aydın, a.g.e, s. 233.

toplumları kendilerine entegre olması için Fransızlar gibi bir gayret veya gereksinim içinde olmamışlardır.⁸⁷

Milliyetçilik ile ilgili yapılan çalışmalarda genelde bu iki tip milliyetçilikten bahsedilmektedir. Fransız milliyetçiliği kozmopolitik, evrensel ve Aydınlanma felsefesi merkezli bir medeniyetçiliktir. Diğer yandan Alman milliyetçiliği ise etnik ve kültürel tandanslı olup, Aydınlanma felsefesine ve Fransız milliyetçiliğine tepki olarak doğmuştur çünkü Almanlar, uzun süre siyasi birlikten yoksun yaşadıklarından dolayı, medeniyeti / Batı medeniyetini kültürel gelişimlerine ve siyasi birliklerine engel olarak görmüşlerdir.

Milliyetçilik ile ilgili ilk çalışmaların, Frederich Manheim tarafından 1907’de başladığını belirten Baskın Oran, bu çalışmalarda devlet ve etnik milliyetçilik olmak üzere iki farklı milliyetçilik türünün kabul edildiğini ifade etmektedir. Farklı bir dil, etnik köken, dil vb. unsurlara sahip toplulukların siyasi olarak tek bir ulus devletine bağlanması olarak tanımlanan devlet milliyetçiliğine örnek olarak Fransa milliyetçiliği verilebilir. Bu milliyetçilik türünde milletin varlığının devletin varlığına bağlı olduğu

⁸⁷ KADIOĞLU Ayşe, Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği, (Toplum ve Bilim, 62, 1993) s. 98-104. 1974 sonrası Kuzey Kıbrıs Türk kesiminde görülen ve siyasetçiler tarafından güdülen milliyetçilik anlayışı Alman milliyetçiliği ile benzer özellikler taşımaktadır. Tıpkı Alman milliyetçiliğinde olduğu gibi, Kıbrıs’ta yeni bir millet inşası askeri bir başarısının sonucunda ortaya çıkmaya başlamış ve buna etno-kültürel özellikle eklenmiştir. Niyazi Kızılyürek, Kıbrıs’ta bu tarz bir milliyetçilik anlayışının gelişmesinde Rauf Denктаş ve bu ideolojiyi hararetle biçimde savunan Kıbrıs Türk Sağının rol oynadığını ve hatta bu ideolojinin, Kıbrıs Türklüğü ile Türk milliyetçiliğini harmanlayarak Kıbrıs Türk toplumunun zamansal ve mekânsal durumdan kaynaklanan aidiyetini bir tarafa bırakarak, onu Türkiye’nin bir yavrusu sayılan salt biyo-genetik bir anlayışa indirgediklerini söylemektedir. Rauf Denктаş’ın Ankara’da bir konferansta verdiği demeçler Niyazi Kızılyürek’in bu görüşünü destekler niteliktedir:

“... Denктаş, Ankara’da bir konferansta, “Kıbrıslı Rumların birlikte bir Federal Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması için mücadele verseniz, Kıbrıslı Türkler için daha iyi olmaz mı sorusuna verdiği yanıtta şöyle diyordu:”

“... Ben bir Anadolu çocuğuyum. Her şeyimle Türküm ve köküm Orta Asya’dadır. Kültürümle, dilimle, tarihimle ve tüm benliğimle Türküm. Benim bir devletim ve anavatanım var. Kıbrıs kültürümü, Kıbrıslı Türk’ümü, Kıbrıslı Rum’ümü, Ortak Cumhuriyetimi, hepsi boş laflar. Onların Yunanistan’ı bizim de Türkiye’imiz varken, neden aynı cumhuriyet çatısı altında yaşayalım?”

“... Bazıları yapay olarak Kıbrıslılar varmış, Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Rumları varmış, gibi kültür edebiyatı yapıyorlar. Kıbrıslı Türk de yoktur, Kıbrıslı Rum da Kıbrıslı da yoktur. Sakın ola bizlere, “Kıbrıslı mısınız” diye de sormayın. Bu bir hakaret olarak algılanabilir ve yanlış anlaşılabilir. Neden mi? Nedeni, Kıbrıs’ta yaşayan tek bir Kıbrıslı vardır, o da Kıbrıs eşeğidir.” Bkz. (Kızılyürek, 2002, s. 293-294) Denктаş’ın bu söylemlerinden de hareketle hem Türkiye hem de Kıbrıs’taki Türk elitleri Ada’daki Türkler ile Türkiye arasında doğal ve organik bir bağ kurmuş ve 1974 yılından itibaren Kıbrıs özelinde yeni bir tarih ve mit yaratarak etnik-determinizm üzerinden bir millet anlayışını savunmuşlardır. Bkz. (Kızılyürek, 2002, s. 293- 294)

yaklaşımı hakimdir. Milli unsurları ortak kan bağı, ortak dil ve ortak ülke olan etnik milliyetçiliğe en iyi örnek ise Almanya milliyetçiliğidir.⁸⁸

Milliyetçi fikirler, farklı zaman ve farklı mekanlarda farklı kimliklerle kendini göstermiş, büyük devrimler döneminde had safhaya ulaşmıştır. Nitekim İngiliz Devrimi, İngiliz milliyetçiliğinin tam anlamıyla kendi kendini gerçekleştirmesine neden olmuştur. Amerika Devrimi ise Amerikalı milli hissiyatın oluşturulması bağlamında etkili olmuş ve Amerikalı kimliğinin temellendirilmesini amaçlayan söylemler ve çalışmalar için uygun zemini sağlamıştır. Son olarak Fransız Devrimi sadece Fransa’da değil, bütün Avrupa kıtasında milliyetçi enerjinin bütün birikimini açığa çıkarmıştır.⁸⁹

Milliyetçiliğin ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıktığı sorusu ise birçok kuramcı tarafından farklı açılardan tanımlanmıştır. Bu tezin konusu bağlamında da esas olarak incelenmesi gereken konu, milliyetçiliğin hangi şartlarda, ne zaman ortaya çıktığı sorusuna verilen yanıtlara göre farklılaşan milliyetçilik kuramlarıdır. Bu noktada en önemli üç milliyetçi yaklaşım, yani Primordialist (İlkselci), Modernist ve Etno-Sembolcü yaklaşım inceleme konusu yapılacaktır.

1.1.3. Milliyetçiliğin Kökenine İlişkin Yaklaşımlar

1.1.3.1. *Primordialist Yaklaşım*

Primordialist kavramı ilk olarak, etnisite, etnik köken ve etnik kimlik gibi kavramları konu alan çalışmalarda kullanılmış ve bu çalışmalardan milliyetçilik literatürüne ithal edilmiştir.⁹⁰ 1950’lerden sonra geleneksel bağlar ve etnisite arasındaki ilişkiyi inceleyen sosyologlar, geleneksel dayanışma kaynaklarının doğal ve “primordial” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kuramlara Primordialist kuramlar denilmiş ve Edward Shills ve Clifford Geertz, bu kuramın kurucuları olarak kabul edilmişlerdir. Shills, 2. Dünya Savaşına katılan esir askerler üzerine yaptığı

⁸⁸ ORAN Baskın, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yay., İstanbul, 1997, s. 18-23.

⁸⁹ BARON Salo Wittmayer, *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. M. Özay, Açılım Kitap Yay., İstanbul, 2007, s. 168.

⁹⁰ ÖZKIRIMLI, *a.g.e.*, s. 83.

araştırmalara dayanarak primordial terimini kullanmış, etnik oluşumu ve kimliği sadece kişisel özellikler değil, aynı zamanda başlangıçta var olan bağların da etkilediğini ve bu ilksel bağların diğerlerine göre çok daha baskın olduğunu ileri sürmüştür.⁹¹ Milliyetçiliğe ilişkin primordialist kuramlar ise milletlerin doğal ve sabit olgular olduğunu ve eski çağlardan beri var olduklarını kabul etmişlerdir. Bu yaklaşımı benimseyenler için milli kimlik, tarihsel bir temele dayanmaktadır; başka bir deyişle milletler, akrabalık bağına benzeyen derin duygusal bağlarla karakterize edilmektedir.⁹²

Primordialist kuram, ‘doğalcı’, ‘biyolojik’ ve ‘kültürel’ olmak üzere üç ayrı bakış açısına sahiptir. Doğalcı bakış açısı, primordialist yaklaşımın en aşırı versiyonu olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısına göre, etnik kimlik, insanların konuşma yeteneği, koku alma, dokunma ve görme duyuları kadar doğal bir parçasıdır. Bu nedenle doğası itibarıyla insan, tıpkı bir ailenin üyesi olması gibi değişmeyen etnik topluluğun üyesi olarak kabul edilmektedir.⁹³ Bu açıdan bakıldığında millet, tarihin belli bir döneminde ya da belirli şartlar altında değil, tam aksine eski çağlardan beri varlığını devam ettirmektedir.⁹⁴

Primordialist kuramın ikinci bakış açısı, etnik bağlılıkların temelini genetik özellikler ve içgüdülerde var olduğunu ileri süren biyolojik bakış açısıdır. Bu bakış açısı, sosyo-biyoloji alanındaki çalışmaların genişlemesiyle ve bu çalışmaların, etnik topluluklar üzerinde de uygulanmaya başlanmasıyla önem kazanmıştır. Bu yaklaşıma göre, insanı yönlendiren en önemli güdü, üremenin sağlıklı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilme güdüsüdür. Kültürel benzerlik insanların kendilerine en yakın kişileri belirlemede etkili olan en önemli unsurdur. Böylece kendi yakınlarına, akrabalarına ve hısımlarına yönelen birey, içinde yaşadıkları topluluklara, kendi etnik gruplarına ve milletlerine çok güçlü duygularla bağlanmaktadır.⁹⁵

⁹¹ SAĞIR VE AKILLI, .a.g.e., s. 7

⁹² HEYWOOD, a.g.e s.154

⁹³ SMITH, Anthony, Ulusların Etnik Kökeni, çev. S. Bayramoğlu-H. Kendir, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2002, s. 21.

⁹⁴ GÖKALP Emre, “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, 7/1, s.279-298.

⁹⁵ ÖZKIRIMLI, a.g.e., s. 89-90.

Primordialist kuramın üçüncü ve son bakış açısı ise kültürel yaklaşımdır. Bu bakış açısına göre, milleti oluşturan etnik bağlılıkların temelinde birincil bağlılıklar yer almaktadır ve bu bağlılıklar, ilk olma özelliğine sahip oldukları için her şeyden önce var olmuşlardır. Kültürel yaklaşıma göre, bu bağlılıkların temelini ortak geçmiş değil, ortak geçmişe duyulan inanç oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında millet, aynı soydan geldiğine ve ortak bir geçmişi paylaştığına inanan insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır.⁹⁶

1.1.3.2. Modernist Yaklaşım

Milletlerin ezelden beri var olduğunu kabul eden Primordialist yaklaşıma karşıt olarak ortaya çıkan modernist yaklaşım, özellikle 1970'lerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Primordialist kuramın aksine modernistler, millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihsel köklerinin Rönesans, Reformasyon ve Fransız İhtilali'nde bulunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Heywood'a göre milliyetçilik, milli topluluk fikrinin milli egemenlik öğretisiyle yüzleştiği Fransız İhtilali'yle ortaya çıkmıştır. Bu ihtilal, modern milliyetçiliğin babası olarak da bilinen Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerinden etkilenmiştir. Rousseau'nun kendisi milliyetçilik sorununu ele almamış, bu konuya ilişkin herhangi bir görüş ortaya koymamış olsa da onun geliştirmiş olduğu genel irade düşüncesi ve bu düşünce üzerine kurgulanmış olan milli egemenlik kuramı, milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹⁷

Aslında modernist kuramcılar için milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ya da ekonomik koşullar modern dönem öncesinde mevcut değildir; milliyetçilik, milletleri bu çağda sosyolojik bir gereklilik haline getirmiş ve onları yaratmıştır.⁹⁸ Hatta bazı modernist kuramcılar milliyetçiliğin bizzat kendisinin modernitenin kurucu ilkesi olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹⁹ Örneğin modernist yaklaşımın en önemli kuramcılardan biri olan Gellner, modernitenin sosyolojik bir gereklilik olduğunu ileri sürmüştür. Gellner'e göre milliyetçilik ne doğada verilidir ne

⁹⁶ ÖZKIRIMLI Umut, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 34

⁹⁷ HEYWOOD Andrew, Siyasi İdeolojiler, çev. H. İnaç, Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 202-203.

⁹⁸ KEDOURIE Elie, Nationalism, Blackwell, Oxford, 1994, s.29-32.

⁹⁹ GREENFELD Liah, Nationalism: Five Roads to Modernity, MIT Press, Massachusetts, 1992, s.490

de insanlık durumuna has bir bileşendir, aksine modern çağın sosyolojik bir gerekliliğidir.¹⁰⁰

Modernist yaklaşımların temelinde, milliyetçilik ideolojisinin tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş ve sanayileşme süreci sonrasında yaşanan ekonomik gelişmeler, matbaanın keşfi, iletişim ve enformasyon ağlarının gelişmesi ve bu gelişmelere bağlı olarak dilsel, kültürel ve siyasal birliğin sağlanması gibi modern gelişmeler sonucunda ortaya çıktığı görüşü yer almaktadır. Aslında bu gelişmeler, Kıbrıs Rum ve Türk kesimlerindeki milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Rumlar ve Türklerin ayrı iki toplum olarak kendi milli kimliklerini inşa etmelerinde iletişim ve enformasyon araçlarının gelişmesi, eğitimin modernleşmesi, okuryazarlığın artması, basın-yayın aracılığıyla milli dilin gelişmesi gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Tam da bu nedenle modernist kuramcılarının görüşlerinin inceleneceği bu kısımda, milliyetçiliğin gelişmesinde eğitimin, matbaanın keşfinin, basın ve yayın organlarının, dil ve tarih birlikteliğinin rolü incelenecektir.

Öncelikli olarak ifade etmek gerekirse modernist kuramcılarının büyük bir çoğunluğu için milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktör sanayileşmedir. Endüstriyel büyüme Gellner için eğitim alanındaki gelişmelere; Hobsbawm ve Anderson için icat edilmiş edebi kültür vb. unsurların doğuşuna; Hroch için dil ve kültür birliğinin yaratılmasına neden olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan milliyetçi ideolojiler milli eğitim, milli din, milli tarih, semboller ve mitoloji yoluyla şekillenmiştir. Dolayısıyla ilk olarak eğitim ve milliyetçilik arasındaki ilişkiden başlamak üzere sırasıyla matbaanın gelişimi, milli dil ve milli tarihin inşası, semboller ve mitolojilerin icat edilmesi ile milliyetçilik arasındaki ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir.

Eğitim ve milliyetçilik arasındaki ilişki söz konusu olduğunda akla gelen ilk yaklaşım, Gellner'in "yüksek kültür" kavrayışıdır. Gellner, modern toplumlardaki eğitimin örgün hale gelmesini ve eskiden belli bir elit azınlığın tekelinde olan yüksek eğitimin yaygınlaşmasını milliyetçiliğin kendini inşa edip üretebildiği en önemli alan olarak görmektedir. Zira modern dönemde tarım toplumundan endüstri toplumuna

¹⁰⁰ GELLNER Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, çev. B. Ersanlı ve G. Özdoğan, Hil Yay., İstanbul, 2008, s. 111.

geçiş süreci yaşanmış, bu süreçte köyden şehre göç eden köylü kesim arasında okuryazarlık artmaya başlamış ve her devlet, kamusal eğitim sistemi ile tek bir dili standartlaştırarak o dilin yaygınlaştırılması sağlamıştır. Büyüme temelli endüstriyel toplumun gerekli bileşeninin yüksek kültür olduğunu belirten Gellner, modern toplumların mobil, akıcı, okuryazar ve homojen olmaları gerektiğini ve bu gerekliliğin milliyetçilik ile sağlanabileceğine dikkat çekmektedir.¹⁰¹

Bu nedenle Gellner'e göre milliyetçilik çağı, şu ya da bu milletin uyanışı ve kendini siyasal anlamda kabul ettirmesinden ibaret değildir. Milliyetçilik bir yüksek kültürün genel olarak dayatılmasıdır. Yani, akademik, bürokratik ve teknolojik olarak düzenlenip, kontrol altında tutulan bir dilin genel olarak yaygınlaşmasıdır.¹⁰² Gellner'e göre,

“modern toplumla birlikte bireylerin iş bulabilmeleri, onur, güvenlik ve saygıları aldıkları eğitime bağlı hale gelmiştir. Örgün ve standartlaşmış biçimde sunulan eğitim, artık bireyin en değerli yatırımı sayılmakta ve ona bir kimlik kazandırmaktadır. Okuryazarlık artık küçük bir azınlığın elinde değildir ve evrensel hale gelmiştir. Böylece bireyin toplumsallaşma süreci yerel topluluğun dışına çıkmıştır. Eğitimin okullar eliyle yaygınlaşması sonucunda ortak evrensel kültürün oluşumu ve bireylerce benimsenmesi de hızlanmıştır”¹⁰³.

Dolayısıyla eğitim aracılığıyla yapacağı işe hazır hale gelen modern insan, Gellner' göre, sosyal yaşamında ve çalıştığı işyerinde, standartlaşmış konuşma ve yazı dili aracılığıyla çok sayıda insanla iletişim kurmak zorunda kalmaktadır ki, bu sebepler ortak yüksek kültürü ve bu yüksek kültürün dayatılması da milliyetçiliği oluşturmaktadır.¹⁰⁴

Aslında devletin aracılığıyla yönetilen kurumsal eğitimin ve okuryazarlığın gelişimi matbaanın keşfedilmesi ile etkili olabilmiştir. Zira matbaanın gelişimi, eğitim ve okuryazarlık aracılığıyla oluşturulan ortak dilin ebedi bir sabitliğe kavuşturulmaktadır.¹⁰⁵ Hayali siyasal toplulukların ortaya çıkmasını, yani toplulukların

¹⁰¹ Gellner, *a.g.e.*, s. 111-130

¹⁰² *A.g.e.*, s. 118.

¹⁰³ *A.g.e.*, s.120

¹⁰⁴ *A.g.e.*, s.121

¹⁰⁵ HOBBSAWM Eric., 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “*Program, Mit, Gerçeklik*”, s. 82.

kendilerini millet olarak hayal etmelerini sağlayan şartların matbaanın keşfiyle mümkün olduğuna dikkat çeken Anderson ise, milliyetçiliğin kökeninin matbaa kapitalizmi ve Protestan Reformu'nun kesişiminde bulanabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, 1500'lü yıllarda yaklaşık olarak 20 milyon, 1600'lü yıllarda ise 200 milyon kitap basılmış ve bu kitapların dağıtılması dünyanın değişimi ve dönüşümü için çok önemli bir güç oluşturmuştur. Protestan Reformu ile *İncil*'in Latince dışındaki dillere çevrilmesinin yerel dillerin önemini arttırdığını ve sonuç olarak aynı dili konuşup yazan kitlenin aynı 'hayali cemaate' mensup oldukları fikrinin ortaya çıktığını ileri süren Anderson'a göre, böylece insanlar, birbirlerini tanıma şansına sahip olmuşlar ve kendi uluslarının bilince varmışlardır.¹⁰⁶

Milliyetçiliğin ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve yayılmasında eğitim ve matbaanın yanı sıra öğretmen, gazeteci, eğitimli orta sınıf gibi entelektüellerin de çok önemli katkılarının olduğu ileri sürülmüştür. Gellner, yüksek kültür çağında yukardan inme bir şekilde yaratılan milli kimlik ve millet inşasında, milliyetçiliğin gelişmesi ve yayılmasında entelektüel kesimin iki görevi olduğunu kabul etmektedir. Ona göre eğitim görmüş entelektüeller hem fikirlerin oluşmasında ve yayılmasında¹⁰⁷ hem de milleti oluşturan pasif bireyleri yönlendirme ve harekete geçirme görevini üstlenmektedir.¹⁰⁸ Hroch da Gellner gibi, millet inşa etme sürecinde ve milliyetçiliğin yayılmasında entelektüellerin önemli rolü olduğunu kabul etmiş; ancak öte yandan Hroch Gallner'den farklı olarak, entelektüellerin sadece bir milletin oluşması için gerekli önkoşulların mevcut olduğu durumda etkili olabileceklerini ileri sürmüştür.

Şöyle ki, Hroch'a göre milli hareketlerin gelişim süreçlerinin tamamlanmasının çok uzun bir zaman almaktadır ve bu süreçte topluluklar, ekonomik, politik, dilsel, kültürel, dinsel, coğrafi ve tarihsel açıdan büyük toplulukların etkisi altında oldukları için milli hareketlerin ortaya çıkması ve gelişmesi için ortak geçmiş anıları içeren hafıza, dilsel ve kültürel birlikteliğin yoğunluğu ve grup içerisindeki eşitlik gibi birtakım kriterleri yerine getirmiş olmak zorundalardır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ ANDERSON Benedict, Hayali Cemaatler, (çev. İ. Savaşır), Metis Yay., İstanbul, 1993, s. 36-38.

¹⁰⁷ GELLNER Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, (çev. S. Coşar vd., İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 238-240.

¹⁰⁸ GELLNER Ernest, "Nations and Nationalism", Oxford, Basil Blackwell, 1983, s. 106.

¹⁰⁹ HROCH Miroslav, "From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-building Process in Europe", G. Balakrishnan (Edi.), *Mapping the Nation*, London, Verso-New Left Books, 1996, s. 79.

Bu kriterlerin var olduğu koşullarda milli hareketlerin üç aşamada gelişeceğini belirten Hroch'a göre A evresi olarak adlandırılan ilk evre, 1830-80 arasındaki dönemdir. Bu dönemde milliyetçi aktivistlerin amacı bir ulusal bir talep yaratmak değildir, hatta bazı aktivistler, bazı grupların bir ulus olarak gelişebileceklerini düşünmezler. Zira milliyetçiliğin, sınırlı siyasal imkanlara sahip üst ve orta sınıf tarafından güçlendirildiği kültürel bir fikir bütünü olarak geliştiği bu evre, örgütlü toplumsal bir hareketliliğin olmadığı bir evredir. Bu dönemde etnik grup ya da toplulukların dilsel, kültürel, sosyal, tarihsel özelliklerini ortaya çıkartmayı amaçlayan aktivistlerin esas ilgisi akademik temellidir. B evresi olan ikinci evre, 1880-1914 arasındaki dönemdir. Bu dönemde milliyetçi aktivistlerin yeni bir amacı vardır ki, bu da etnik grubun ulus olarak gelişebileceği inancıdır. Bu evrede milliyetçilik artık siyasal partiler tarafından savunulan, güçlendirilen bir ideoloji haline dönüşmeye başlamıştır. Çünkü ikinci evrede milliyetçi aktivistler, etnik gruba yönelik oluşan ilgiye siyasi ve kültürel bir yön verme çabasına girmişler ve böylece, bu etnik gruplardan bir millet, bir ulus yaratma amaçlarına destek sağlamaya çalışmışlardır. Etnik gruplar, topluluklar içerisinde gelişmeye başlayan milli bilinci, kitlesel bir hareket haline dönüştürmeye çalışan aktivistler, milliyetçi söylemler ve ajitasyonlarla taraftar toplamaya çalışmışlardır. Son dönem olan C evresi ise 1918-50 dönemidir, ki bu dönemde milliyetçilik hareketleri artık zirve noktasındadır. Bu evrede toplumsal gruplar milli kimlik etrafında bir araya gelerek örgütlü bir hareket haline dönüşmüşlerdir. Milli hareketler bu evreden sonra kendi programlarına göre muhafazakâr, liberal ve demokrat gibi çeşitli fraksiyonlara ayrılmaktadır.¹¹⁰

Hroch'un bakış açısından ilk evrede entelektüeller, kitlelerin milli bilince sahip olmasını sağlayacak fikirlerin üretilmesinde, ikinci evrede kitlelerin milliyetçi söylemler çerçevesinde ajite olmalarında, son evrede ise milliyetçi programların tamamlanmasında etkili olmaktadır. Ona göre, entelektüellerin etnik gruplara etki etmesi, belli koşullar gerçekleştikten sonra ve toplumu oluşturan kitlelerin aşağıdan bir eylemle entelektüelleri desteklemesi ile gerçekleşebilecek bir durumdur.¹¹¹

¹¹⁰ A.g.e., s. 82

¹¹¹ HORCH Miroslav, "National Self-Determination from a Historical Perspective", S. Periwal (Dü.) içinde, Nations of nationalism (s. 65-82). Budapest: Central European University Press, 1995.", s. 69

Milliyetçiliğin ortaya çıkması, gelişmesinde, özellikle de kitleler tarafından içselleştirilmesinde etkili olan bir başka unsur da tarih yazımıdır. Zira tarih, milliyetçiliğin ve milliyetçi ideolojinin bilgi sermayesini oluşturmaktadır. Bu bilgi sermayesi, toplumsal hafızada birikmiş gelenek vb. bilgilerden değil, aksine tarih yazarları tarafından seçilen, yazılan ve kurumsallaştırılan bilgi birikimlerinden oluşmaktadır ki, böylece tarih, geçmişin bugününü kurgulamak için çok elverişli bir model sunmaktadır.¹¹²

Hobsbawm’a göre, geçmişin gücü sadece önceden gerçekleştirilmiş olaylara tanıklık etmesinden kaynaklanmaz. Geçmiş ve tarih, bugünü belirleme ve bugüne yön verme gücüne de sahiptir ve tarihsel olarak yeni ulusların inşa edilme sürecinde en iyi hammaddeyi sağlayan şeydir. Bu yönü itibarıyla geçmiş, “geleceğin maskesi” haline gelerek mevcut koşullarda gerçekleşen eylemleri, olguları meşrulaştırmak için kurgulanacak olan bir model görevi üstlenecektir; bu modelde eski günlerin tanımı, “eski iyi günler” olarak ortaya çıkacaktır.¹¹³

Hobsbawm’a göre, devletler, mevcut durumları meşrulaştırmak, vatandaşlarını kontrol altına almak ya da belli bir amaç etrafında birleştirmek için kendilerine uygun bir geçmiş ya da gelenek icat ederler. Nitekim en çok gelenek icat edilen dönemin 1870-1914 yılları arasında gerçekleştiğini belirten Hobsbawm, bu dönemde yöneticilerin, alt sınıfları siyasete dahil edilmesini engellemek ve onları kontrol altına almak için halkın belirli bir ritüel ve alışkanlıklar çemberi içerisine sokarak oyalamaya çalışmışlar ve bu doğrultuda eski gelenekleri (nişancılık, halk şarkıları vb.), milli marşlar, ulusal bayraklar, törenler gibi yeni türde icat edilen geleneklerin inşasında kullanarak ulusal amaçlarına uygun hale getirmişlerdir. Ulusal içeriklerle doldurulan yeni gelenekler, ritüeller ve alışkanlıklar okullar, kurumlar, törenler ve festivaller aracılığıyla insanlara aktarılmış ve böylece yeni değerlerin içselleştirilmesi sağlanmıştır. Çünkü Hobsbawm’a göre, milliyetçiliğin politik bir güç haline gelebilmesi için sıradan insanların milli bilinçlerinin kiteselleştirilmesi gerekmektedir

¹¹² Hobsbawm Eric, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Gelenek’in İcadı*, haz., Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev., M. Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 16.

¹¹³ HOBBSAWM Eric, *On history*, New Press, New York, 1997, s. 28.

ki, icat edilen yeni geleneklerin, ritüel ve alışkanlıkların kurumsallaştırılması tam da bu amaca hizmet etmektedir.¹¹⁴

Modernist kuramcılarının, milliyetçilik ile endüstrileşme, eğitim, matbaanın keşfi, entelektüellerin işlevi ve tarih yazımı arasındaki ilişkiyi nasıl tesis ettiklerine ilişkin bu görüşlerine, Kıbrıs Rum ve Türk milliyetçiliklerinin ortaya çıktığı süreçlerin dinamiklerini incelediğimiz bölümde tekrar döneceğimizi hatırlatarak, şimdi Etno-Sembolcü kuramcılar açısından milliyetçilik kavramının ortaya çıkmasını etkileyen dinamiklerin neler olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışalım.

1.1.3.3. Etno-Sembolcü Kuram

Etno-sembolcüler, milliyetçilik analizlerinde etnik ve kültürel geçmişe aşırı vurgularından dolayı bu isimle adlandırılmışlar ve en temelde yaklaşım olarak primordializmi reddedip modernistleri yetersiz bularak bir sentez yolunu seçmişlerdir.¹¹⁵ Nitekim modernist kuramın hegemonyasına tepki olarak ortaya çıkan etno-sembolcüler, milletleri ve milliyetçiliği birer etnik-kültürel fenomen olarak ele alıp tarihsel sosyoloji yapılması gerektiğini ileri sürmüşler ve bu anlamda modern öncesi dönemde milletlerin ne durumda olduğuna dair bilgi sahibi olunması gerektiğini kabul etmişlerdir.¹¹⁶ Şöyle ki, etno-sembolcülere göre milletler, ne primordialistlerin iddia ettikleri gibi doğal ve dogmatiktir ne de modernistlerin kabul ettikleri gibi modern dönemin ürünüdür; milletler, geçmişte yaşayan etnik grupların modern bir versiyonu olarak kabul edilmelidir. Bu kısımda etno-sembolizmin en önemli kuramcısı olan Smith'in görüşleri ele alınacaktır.

Smith'in öne sürdüğü görüşler, Kıbrıs'taki milli kimliğin gelişimini, özellikle etnik milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıktığı dinamikleri açıklamak için önemli bir noktadadır. Bir yandan modernistlerin ileri sürdüğü gibi, milliyetçiliğin modern dönemlere ait bir olgu olduğunu kabul eden, diğer yandan modern dönem öncesi etnik toplulukları, bu toplulukların sembollerini, geleneklerini mitler ve motiflerini anlamadan modern milliyetçilik hareketlerini anlamamanın mümkün olamayacağını ileri süren ve tam da bu nedenle milliyetçilik ile etnisite ve etnik topluluklar arasındaki

¹¹⁴ HOBBSAWM, Eric, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", s. 17-19.

¹¹⁵ ÖZKIRIMLI, Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış, s. 209.

¹¹⁶ SMITH, Anthony., *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, s. 7-8.

ilişkiyi açıklamaya çalışan Smith'in bu görüşleri, özellikle Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesine geçtiği dönemdeki milliyetçilik hareketlerinin anlaşılması ve son dönemlerde çok daha yoğun bir şekilde tartışılan yurtsever milliyetçilik ile etnik milliyetçilik arasındaki farklılıkların anlaşılmasında yol gösterici olacaktır.

Smith, millet nedir sorusunun yanıtını belirleyen faktörün etnik toplumun varlığına bağlı olarak şekillendiğini belirtmektedir.¹¹⁷ Smith'e göre etnik topluluk ya da etnik grup, ortak soy mitleri olan, paylaşılan tarihsel hatıraların, ortak kültürün bir veya daha fazla öğelerini paylaşan ve belirli bir ölçüde dayanışma duygusu ve "anavatan" bağı ve belirli bir ismi olan insan topluluğudur.¹¹⁸ Etnik toplulukların millete dönüşmesi bölgeselleşme, kolektif mitlerin ve hafızaların merkezileşmesi, topraksal yayılma, halk kültürünün genişlemesi, ekonomik ve yasal birliğin artması gibi uzun bir süreç sonrasında gerçekleşmektedir.¹¹⁹

Smith'e göre modern milletlere temel oluşturan etnik toplumların millete dönüşmesinde *yatay* ve *dikey* olmak üzere iki ana yol vardır. Batılı ulusların önemli bir bölümün *yatay etni* tipine, Batılı olmayan ulusların büyük bir kısmının ise *dikey etni* tipine dahil olduğunu belirten Smith'e göre *yatay etni* tipi, ulusun bürokratik devlet yardımıyla yaratıldığı bir ulus tipidir; *dikey etni* tipi ise, entelijensiyanın yerel oluşumları seferber ederek gelenek, semboller, mitler ve tarihsel anlatılarla ulus yaratma tipidir. *Yatay etni* tiplerinde kültürel bileşimin mümkün olduğuna dikkat çeken Smith, imparatorluğa ya da sömürgeci yönetime bağlı *dikey etnilerin* hem sömürgeci yöneticilerin hem de yerli entelektüeller ve profesyonellerin ilgi odağı olduklarını ifade etmektedir. Ancak öte yandan bir yandan yönetime diğer yandan yerli entelektüel kesime bağımlı olan etniler, yöneticilerin kültüründe ve entelektüel ahlakında eğitim görmelerine rağmen içinde yaşadıkları toplum hayatına asimile olamamışlar ve yerli entelektüellerin de çabalarıyla kendi topluluklarının dilsel kültürü ve etno-tarihlerini yeniden keşfetmişlerdir.¹²⁰

Bu bağlamda *yurttaş millet* ile *etnik millet* ayrımı yapan Smith'e göre, yurttaş millete dahil olmak için sadece öngörülmüş bir süre boyunca o milli toprakta ikamet

¹¹⁷ A.g.e., s.30.

¹¹⁸ SMITH, *Milli Kimlik*, s.65.

¹¹⁹ SMITH Anthony, "Theories of Nationalism: Alternative Models of Nation Formation", *Asian Nationalism*, (Ed. Michael Leifer), London: GBR: Routledge, 2000a, s. 12.

¹²⁰ A.g.e., s.14-16.

etmek, milletin kültürünü kabul etmek ve dilini konuşmak yeterlidir; buna karşılık, etnik millete giriş çok daha katıdır, çünkü sadece aynı etnik soydan doğanlar ve kendi soylarının izlerini önceki nesillere geri götürebilenler etno-milletin dairesine kabul edilebilir.¹²¹ Bu açıdan bakıldığında yurttaş milliyetçiliğinin, etnik milliyetçilikten daha katılımcı olduğu söylenebilir. Yurttaş milliyetçiliğinde katılım irade aracılığıyla, etnik milliyetçilikte ise soyla belirlendiği görülmektedir.

Bu nedenle Smith'in milliyetçilik kavrayışında, modernist kuramcılarda olduğu gibi, tarih vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ancak öte yandan Smith, modernist paradigmanın geçmiş ve tarih konusundaki görüşlerini eleştirmekte ve onların, geçmişe yönelmelerinin tek nedeninin insanları ajite etmek olduğunu belirtmektedir. Smith'e göre milliyetçiliğin ve millet kavramının tarihsel analizinin, modernistlerin yaptığı gibi modern zamandan başlatmak yeterli olmayacaktır; çünkü, bu kavramların modern dönem öncesi çok uzun bir geçmişi vardır. Törenler, ritüeller, örf-adetler, dil vb. kültürel ve etnik formların, geçmişle bugün arasında devam eden süreklilik bağına sahip olduklarını vurgulayan Smith için, etnik geçmişin keşfedilmesi milliyetçilik ideolojisini güçlendirecektir. Bu formlar milliyetçi ideolojinin bireyler tarafından içselleştirilmesini sağlayacaktır. Smith'e göre, şanlı etnik geçmiş miti, özellikle kriz ve değişim dönemlerinde "altın çağ" olarak yeniden keşfedilir ve politik amaçlar doğrultusunda manipüle edilerek yeniden yorumlanır. Bu nedenle tarih yazımı etnik toplulukların millete dönüşmesinde merkezi konumdadır.¹²²

Bu bağlamda Smith, milliyetçiliğin kendi tarihini istediği şekilde mi, gelenekler tarafından zorlanarak mı, kaydedilen geçmişle mi yazdığı sorusunun yanıtını aramaktadır. Ona göre geçmiş birçok bilgiyle doludur ve milliyetçiler bu bilgileri, mitleri ve hikayeleri seçmek için çok seçici bir hafıza kullanmalıdır. Genel olarak milliyetçiler tarafından işlenen mitolojiler uydurma bilgiler değil, destanlar, vakayinameler, dönem kayıtları ve artefaktlarından analiz edilmeden alınan mitler, motifler ve geleneklerin yeniden birleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yani var olan öğelerin ve motiflerin bir roman tarzında tekrar birleştirilmesi anlamında milliyetçi mitolojiler, icat olarak adlandırılmaktadır.¹²³

¹²¹ Age., s. 16

¹²² SMITH, *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, s. 35-40

¹²³ SMITH, *Ulusların Etnik Kökeni*, s.229

Ancak bu sınırlı anlamıyla kabul edildiği takdirde geçmiş ve tarih, siyasal manipölasyonlara araç olmayacaktır. Milliyetçilerin görevi herhangi bir toplumun etnik geçmişini yeniden keşfetmek, seçmek ve toplumun hali hazırdaki durumunu yeniden yorumlamaktır. Bu bakış açısıyla bakıldığı zaman, milliyetçilik çalışmaları bir bakıma “siyasal arkeoloji”; bunu yapan da toplumları uygun zamana, mekâna, kültürel ve coğrafi ortama yerleştirme çabasında olan “siyasi arkeolog” şeklinde tanımlanabilir.

1.1.4. Milliyetçilik Akımları & Dönemleri

Edward Hallett Carr milliyetçiliği/ ulusçuluğu üç farklı periyodik döneme ayırmıştır. Birincisi; Fransız İhtilali (1789) öncesi dönem, ikincisi; Fransız İhtilalinden (1789) Birinci Dünya Savaşının başlangıcına kadarki dönem (Avrupa Ahengi) ve son olarak, üçüncüsü; 1914 ile 1939 iki dünya savaşı arası dönemdir.

İlk dönem henüz milliyetçiliğin tam olarak yeşermediği, halen daha Roma ve Orta çağ değerleriyle birlikte Rönesans ve Reform hareketlerinin milliyetçiliğin gelişimine taban tabana zıt olduğu bir dönemdir. 15.yy, 16.yy. ve 17.yy. Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin şahlanmasına sahne olmuştur. Fakat bu ülkelerin büyük devletler olarak dünya siyasetine girmesi milliyetçiliğin etkisiyle değil, güçlü monarkların başarıları sayesinde olmuştur. 18.yy’ın ortalarına gelindiğinde milliyetçilik ifadesi kullanılmaya başlanmış, özellikle Jean Jacques Rousseau’nun eserlerinde ve romantizm akımında geniş yer tutmuştur. Fakat ulusalcılık somut olarak ilk defa Fransız Devrimiyle gün yüzüne çıkmıştır. İhtilal, eski rejimi ilga etmiş, burjuvazi ve orta sınıfın yükselişine şahit olunmuştur. İhtilal ile birlikte Fransızlar tebaadan, yurttaşlığa geçmiş ve Fransız ulusu doğmuştur.

Fransız Devriminden sonra ulusalcılık tüm Avrupa’ya yayılmış, fakat Fransa’nın Napolyon ile izlediği emperyalist siyaset ve Fransız ulusunun Napolyon önderliğinde diğer Avrupalı monarşilere karşı tek başına giriştiği savaş ve fetihler diğer milletler nezdinde ulusal bilinci kuvvetlendirmiş ve kendi aralarında birlikte hareket etme ihtiyacını doğurmuştur.¹²⁴

¹²⁴ REJAİ Mostafa, “Periodization of Nationalism A Postcript”, (Social Science, 44 (1), Ocak 1969, s. 20-21.

19.yy'ın ortalarından itibaren milliyetçilik liberal çizgiden daha militarist ve ötekileştirici boyuta yönelmiştir. Bu anlayış bu yüzyılda sömürgeciliği ve emperyalizmi meşrulaştıran bir araç olmuştur. Bu süre zarfında milliyetçilik ile ırkçılık neredeyse eş konuma getirilmiş, bu durum Balkanlar'daki milliyetlerin ulusal ihtiraslarını kabartmış ve ayrılıkçı hareketlere sebebiyet vermiştir.

1870-1914 arası dönemde milliyetçilik hem Avrupalı büyük güçlerin kendi aralarındaki rekabette hem de sanayileşme sürecini tamamlayan Avrupalı devletler milliyetçiliği, Afrika ve Asya kıtasındaki sömürülen halklar için bir ötekileştirme aracı olarak kullanmışlardır.¹²⁵

Aslında üçüncü dönemde (1914-1939) ikinci dönemin (1789-1914) devamı niteliğindeydi. Bunun nedeni I. Dünya Savaşı sonunda kurulan barış düzeninin adil olmamasıydı.¹²⁶ Unutulmaması gereken bir nokta vardır ki ulusalcılık her ne kadar Batı merkezli ve modernizmin bir ürünü olarak ortaya çıkmasına karşın, 20.yy'ın başından itibaren milliyetçilik akımı Batı karşıtlığına bürünmüştür. Yeni tip milliyetçilik özellikle Batılı devletlerin sömürdüğü bölgelerde, Batı'nın emperyalist ve işgali politikalarına tepki olarak ortaya çıkmıştır.

İki savaş arası dönem (1919-1939) kolonyalizm karşıtı hislerin ve fikirlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sömürge karşıtlığı milliyetçilik özellikle İkinci Dünya Savaşında sonra hız kazanmış ve yayılım göstermiştir. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve tropikal Afrika olmak üzere dünyanın birçok yerinde emperyalizm vatansever ve ulusal devrimci hareketlerle karşılaşmıştır.

Sömürge problemi açık biçimde ve geniş hatlarıyla Birleşmiş Milletlerin tartışma konusu olmuştur. Ve BM sorunun varlığını kabul etmiş ve manda sisteminin yerine vekillik sistemi getirilmiştir. Yirmi yıllık bir süre zarfında bir düzine ülke bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. BM kurulduğu tarihten (1945) var olan 51 üyesi sayısını 1968'e kadar 126'ya çıkarmıştır.¹²⁷

¹²⁵ MAZLUM AKSOY Canan, "Milliyetçi İdeolojinin Tarihsel Gelişimi", 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 10 (30), Kış 2021 s. 668-669.

¹²⁶ AKSOY, a.g.e, s. 670.

¹²⁷ REJAİ, , a.g.e, s. 21-22.

İkinci Dünya Savaşının ardından milliyetçiliğin Avrupa’da miladını tamamen doldurduğunu söylemek doğru olmamakla birlikte, savaş sonrası dönemde milliyetçilik pek arzulanmamıştır. Zira, milliyetçilik İtalya ve Almanya gibi savaşa neden olan revizyonist devletlerle bağdaştırılmıştır. Buna karşın Avrupalı devletler, Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatı, Brüksel Antlaşması, Avrupa Konseyi, NATO ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi bölgesel ve uluslararası örgütler üzerinden askeri ve ekonomik iş birliğine giderek iyi ilişkiler tesis etmeye koyulmuşlardır.

Fakat yine de o dönem için Avrupa’da milliyetçiliğin tamamen söndüğü söylenemezdir. Kendisini 1958’de kurulan Beşinci Cumhuriyetin benliğiyle özdeşiren Charles de Gaulle Fransa’sında milliyetçilik yeniden canlanmıştır. Charles De Gaulle ile ortaya çıkan Fransız milliyetçiliği savaş sonrası Fransa’nın sömürgelerini kaybetmesine ve Avrupa anakarasında Amerikan hegemonyasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Fransız sömürgelerindeki ihtilaller Fransa’nın büyük devlet imajını sarsmıştır çünkü Fransızlara göre, Fransız değerleri ve gelenekleri öteki milletler tarafından kabul edilmeli ve içselleştirilmeliydi. Fakat Fransa kısa süre zarfında Hindî Çini, Cezayir ve diğer Afrika’daki sömürgelerini kaybetmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya’sı karşısındaki hezimetini ve ardından sömürgelerini kaybetmesinin yarattığı imaj kaybını ortadan kaldırmak için Fransa, ABD’nin askeri gücüne karşı çıkma ve kıta Avrupa’sında ekonomik hegemonya elde etme gereksinimi hissetmiştir.

Şunu belirtmek de fayda vardır ki De Gaulle döneminde güdülen Fransız milliyetçiliği, saldırgan ve yayılcı nitelikte değildir. Daha çok bağımsız bir dış politika güdülmesi ile alakalı ve Amerikan süper güç hegemonyasına karşı bir tepkidir.¹²⁸ Zira, savaş sonrası dönemde çıkan Fransız milliyetçiliği, tek başına Charles De Gaulle’ün ürünüydü, felsefi ve fikri zeminden yoksundu çünkü De Gaulle’ün partisinin Mart 1967 genel seçimlerinde Fransız parlamentosunda 40 koltuk kaybetmesinin önüne geçememiştir.

¹²⁸ REJAİ, , a.g.e, s.23-25.

Savaş sonrası dönemde ise Alman milliyetçiliği bir an için olsun herhangi bir artış göstermedi çünkü bilinçli Almanlar artık milliyetçiliği, Nazi rejiminin korkunç uygulamalarıyla eş değer tutmaya başlamıştır. Savaş sonrası Almanya’da Almanlar arasında trend haline gelen anti-milliyetçilik, Avrupalı kimliğinin benimsenmesini ve Fransız-Alman ittifakına dayalı bir Avrupa birliği fikrini teşvik etmiştir.¹²⁹

1.1.5. Ekonomi Bağlamında Milliyetçilik

Modern anlamda milliyetçilik Batı’da halk egemenliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aslında, ulus devlet ile ulusalcılık eş zamanlı olarak modernizmin etkisi altında yükselmiştir çünkü Aydınlanma felsefesiyle beraber sezgi ve duygunun yerini akıl almış, akıl insan hayatının merkezine konulmuş ve egemenliğin Tanrı’ya veya meşruluğunu Tanrı’dan alan krallara değil insana ve bireye ait olduğu düşüncesi gelişmeye başlamıştır.

Batı’da Orta çağın bitişine doğru, kapalı ve içe dönük ekonomik hayatın coğrafi keşifler sonucunda zincirinden kopması, deniz aşırı yapılan keşiflerin neticesinde artı değer elde edilerek kapitalizmin gelişmesine paralel biçimde para ekonomisinin değer kazanması, aklın özgür ufuklar edinmesi, yeryüzü ve beşer hakkında fikirlerin sekülerleşmesi ile soylulara ve din adamlarına olan güven azalmış ve yeni bir ekonomik sınıf (burjuvazi) ortaya çıkmıştır.¹³⁰

19.yy’da Aydınlanma ve ulusçuluğun etkisiyle uluslararası ilişkilerin aktörleri değişmeye başlamış, hatta burjuvazinin ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası ekonomik aktörlerde değişime uğramıştır. Önceden bu ilişkilerin muhatapları krallar ya da monarklar olurken, artık milletler ve hatta bireyler olmaya başlamıştır. Burjuvazinin gelişimiyle birlikte iki önemli ekonomik akım ortaya çıkmıştır: Merkantilizm ve Bırak Yapsınlar (Laissez- Faire).

Merkantilizmin temelde amacı hem iç hem de dış pazarda halkın refahından ziyade devletin zenginleşmesini sağlamaktır. Merkantilizmde ticaret teşvik edilmiştir çünkü devlet hazinesini zenginleştirmektedir. Bu sayede para gücün kaynağını oluşturmakta ve devleti ve milleti savaş koşullarına daha iyi hazırlamaktaydı. Bunun

¹²⁹ REJAİ, , a.g.e, s.25.

¹³⁰ SÖNMEZ SELÇUK Senem, “Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (12), 2012, s. 120.

yanında merkantilizm ülke toprakları dahilinde ekonomide birlik olması ve devletin ticari ve sınai meselelerde mutlak otorite sahibi olması amacıyla ekonomik kayırmacılığı teşvik eden tekel pazarların ve kısıtlayıcı düzenlemelerin önüne geçmeye çalışmıştır.

Dışarıdan bakıldığında ise merkantilizmle birlikte diğer devletlerle olan rekabetlerde para ve zenginlik devlet gücü haline gelmiştir. Tabiatıyla bu anlayış Batı devletleri nezdinde başka milletlerin zenginliğine göz dikme ya da onları sömürme anlamına gelebilecek bir savaş doktrinini de teşvik etmiştir. Merkantilizm özünde devlet yöneticileriyle ulusun çıkarlarını tek vücut olarak gören ekonomik bir anlayıştır. Lâkin çoğu alanında yetkin tarihçi bu refah ve zenginlik paylaşımından halkın çoğunluğunun faydalanamadıkları görüşündedir.¹³¹

19.yy’da milliyetçilik ile öne çıkan bir diğer ekonomik akım “Bırak Yapsınlar (Laissez-Faire)” anlayışı olmuştur. Bu devirde Avrupa’nın hem üretim ekonomisinde hem de nüfus olarak büyümesi ve genişlemesi, bunun yanında Avrupa’da artı değer birikmesi ya da üretim fazlası,¹³² sermaye birikimine binaen talep fazlalığı, sanayi devrimiyle birlikte fabrika üretimine geçişi sağlamış ve böylece salt ticaretin yerini sanayi almıştır. Ekonomide başarılı olmanın merkezine “kâr” oturturulmuştur. Böylelikle sömürgelerden kazanılan hammaddenin ülke dahilinde en düşük maliyetle fabrikalarda sanayi ürünlerine dönüştürülerek uluslararası pazarların ele geçirilmesi amaçlanmıştır.¹³³

Ticaret kapitalizmi (Merkantilizm) ile Sanayi Kapitalizmi (Liberalizm) arasındaki farkı daha bariz biçimde ortaya koymak için bir örnek vermek gerekirse; Mal ya da ürün olarak bir “kek” ele alındığında Merkantalistler kekin boyutunun değişmez ya da sınırlı olduğuna inanmalarına karşın, Liberalizmi savunanlar ise “kekin” boyutunun bireysel yaratıcılık ürünü ve girişimle kısıtlamaya konmadan genişletebileceğini ve genişletilmesi gerektiği kanısındaydılar. Zaman, mekân ayırt etmeksizin serbest piyasanın önünü açan bu ekonomik anlayış sanayileşmiş ve sömürgeleri olan devletlerin ekonomilerinin katlanarak büyümesine yol açmıştır.

¹³¹ CARR Edward Hallett, “Nationalism and After”, Londra, Macmillan, 1945, s. 5.6.

¹³² A.g.e, s. 11-12.

¹³³ GENÇOĞLU Aylin Yonca, “Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantelizm, Liberalizm ve Marksizim”, Toplum Bilimleri Dergisi, 7(14), Temmuz 2013 s. 86.

Sanayi ve girişimcilikle beraber daha fazla uluslararası pazara erişen devletler ve milletler bu sayede zenginliğe ve refaha daha hızlı erişebilmişlerdir. Bu durumda su götürmez bir gerçektir ki liberalizmden en çok istifade etmiş olan ülkenin 19.yy. İngiltere'si olduğunu ifade etmek mümkündür.¹³⁴

19.yy'ın sonlarından itibaren Batı'nın sanayileşmesine ve kalkınmasına paralel olarak Batılı olmayan veyahut sanayileşememiş toplumlar gitgide Batılı devletlerin siyasi, ekonomik ve askeri olarak hegemonyalarına maruz kalmışlardır. Kendi ülkelerinde inşa ettikleri ağır sanayi tesislerinde ürettikleri teknolojik ateşli silahlarla askeri güçlerini arkasına alan Batılı büyük güçler, gözünü diğer toplumlara ve onların topraklarına çevirmiş, sömürgeciliği hakim kılmış ve ele geçirdiği topraklardaki sömürgecilik faaliyetleriyle elde ettiği sermayeyi büyük bir ekonomik güce çevirmiş ve hazır elindeki ekonomik güçle daha geniş coğrafyalara yayılmak maksadıyla diğer memleketleri ve toplumları ekonomik ve siyasi yönden kendilerine bağlamıştır.¹³⁵ Fakat Batı'nın hem siyasi hem ekonomik olarak büyümesi çok uluslu grupları bünyesinde barından- ekonomik ve askerî açıdan halihazırda çöküşte- Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılma sürecini hızlandırmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, 1880-1914 arası dönemde ulusçuluk akımı kendi içerisinde yeni bir boyuta bürünmüş ve bu dönemde ortaya çıkan milliyetçilik, her ulusun kendi kaderini tayin hakkı şeklinde süregelen, etnik ve lisani ögeler içeren bir anlayışa evrilmiştir.¹³⁶ Bu durum Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşayan milliyetleri harekete geçirmiştir. Özellikle, gayri-müslim topluluklar olmak üzere, Ermeniler, Rumlar ve Musevilerin hatta bunun yanı sıra Türk etnisitesine sahip olmayan Müslüman unsurlar; Arnavutlar, Araplar ve Kürtler 'in zaman içinde dilsel ve kültürel alanda ayrıcalıklar elde etmek

¹³⁴ CARR, , a.g.e, s. 14-17.

¹³⁵ ALTUN Fatmanur, A Critical Review of "Ottoman Modernization", Ankara, ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (1), 2022 s. 111. Ekonomi özelinde Osmanlı'nın çöküşü ele alınırsa, sanayi devrimi ve kapitalizmin ortaya çıkışı Osmanlı Devleti'ni ister istemez Avrupalı devletler karşısında yarı sömürge durumu düşürmüştür. Zira, bir tarım İmparatorluğu olan Osmanlı Devleti merkantilizmin ekonomik safhasına bile erişememiş ve bu durum Osmanlıları, Avrupalılar nezdinde dezavantajlı bir konuma düşürmüştür. Böylelikle, sanayileşemeyen Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya ucuz hammadde ihraç etmek ve bunun karşılığında ise pahalı mamul mal ithalat etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Baskın Oran, Minorities and Minority Rights in Turkey from the Ottoman Empire to the Present State, (Kolorado, Lynne Rienner Publishers, 2021) s. 17. Buradan hareketle Osmanlı'nın çöküşünü sadece Batı'nın emperyalist politikalarına bağlamak, konuyu eksik değerlendirmek olacaktır.

¹³⁶ ASLAN Cahit, "Üçüncü Dünya, Milliyetçilik ve İşçi Sınıfı", Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (3), 2020, s. 431.

ve kendi kendilerini idare edebilmek maksadıyla özerkliğe yönelmelerine neden olmuştur.¹³⁷

Aslında, imparatorlukların çatısı altında yaşayan milliyetler arasında ulusçuluğun yükselmesi ve ulus-devlet bilincinin giderek yaygınlaşması kapitalizmin ve dünyanın kapitalist ekonomiye geçmesinin doğal bir sonucudur. Özellikle, kapitalist dünya ekonomisinin etki alanında kalan bölgeler kapitalizme boyun eğmek zorunda kaldıklarından çok uluslu devletler sürekli, artan biçimde etnik tansiyonların ortasında kalmışlardır. Bu durumdan ilk istifade edenler ise çok uluslu imparatorlukların yönetimi altında yaşayan ticaretle uğraşan etnik unsurlar olmuşlardır. Kaldı ki bu unsurlar genellikle henüz sanayileşememiş, çoğunluğun kırsalda yaşadığı ülkelerdeki azınlıkları temsil etmekteydi.

Gellner'in ifade ettiği üzere 19.yy'ın ortalarına gelindiğinde Avrupa'nın büyük bir kısmı ile, Asya ve Yakındoğu'da İmparatorluklar egemenlik sürmekteydi. Bu imparatorluklardan her birinin siyasi ve sosyal yapısı etnik unsurlara göre şekillenmişti. Yöneten kesim ve toprak zenginleri genellikle dil ve etnik açıdan şehirlerde ticaretle uğraşanlardan farklıydı. Ticaret ve zanaatla uğraşanlar ise lisani, etnik ve dini olarak nüfus çoğunluğunu meydana getiren köylü kesiminden farklıydı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sında ticaret ve zanaatla uğraşanlar genellikle Almanlar ve Yahudilerdi olmakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise tüccarlar ekseriyetle Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmaktaydı.¹³⁸

İşte, Osmanlıların hakimiyeti altında yaşayan bu gayrimüslim unsurlar, gelişen kapitalist ekonomiye ve serbest ticarete bağlı olarak Batılı değerleri daha çabuk özümsemişler, ticaretle zenginleşen unsur olan Rumlar, kapitalizmin ve küreselleşmenin getirdiği teknoloji, haberleşme ve finans alanındaki imkanlarla kendi ulusal kimlik anlayışlarını yaratabilmişlerdir. Özellikle, ekonomi-milliyetçilik ilişkisi özelinden bakılacak olursa, serbest ticaretle birlikte Batı'da ortaya çıkan milliyetçi, halkçı, anayasacı fikirler Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında yaşayan milliyetlerde

¹³⁷ ŞEKER Nesim, "Between empire and nation-state: debating and formulating nationality in post-First World War Turkey", 1918-1922, Ankara, Middle Eastern Studies, 59 (3), 2023, s. 409.

¹³⁸ MÜLLER Jerry, Z., "Nationalism and Capitalism", Washington, Journal of Applied Corporate Finance, 36 (2), Mart 2024 s. 54.

ulus-devlet bilincini ortaya çıkarmıştır. Örneğin, 19.yy'daki sekülerleşme hareketiyle ve buna bağlı olarak dini kurumların zayıflaması süreci, Tanzimatla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiş, Müslüman-Gayrimüslim farkının ortadan kalkması Rumlar arasında milliyetçiliğin yükselmesinde başat bir rol oynamıştır.¹³⁹

Kıbrıs özelinde de aynı durum geçerli olmuştur. Hem Osmanlı idaresinin son dönemlerinde hem de İngilizlerin ilk işgal yıllarında adadaki Türklerin/Müslümanların ekonomik olarak bir burjuvaziden yoksun olduğu, buna karşın Kıbrıslı Rumların içerisinde tüm bu süre zarfında başarılı bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sayede adadaki Rumlar kapitalist toplumlarla temas kurmuş ve kapitalizmin milletler arasında yaratmış olduğu etkileşimle beraber milliyetçi hisler Kıbrıslı Rumlara sirayet etmiştir. Hatta yükselen milliyetçilik akımının etkisiyle 18.yy'ın sonundan itibaren Larnaka ve Limassol liman kentlerinde Avrupalı Rum burjuvazi sınıfı etkin olmaya başlamıştır. Her ne kadar adadaki Rumlar siyasi açıdan dezavantajlı durumda olsa da- yönetilen kesim- sosyoekonomik olarak önemli bir nüve teşkil etmiştir. Böylelikle Kıbrıslı Rumların güçlü bir orta ve orta üstü ekonomik sınıflı bir toplum haline gelmeleri, Osmanlı'daki millet sisteminden modern anlamda ulus safhasına geçmelerinde büyük bir rol oynamıştır. Yalnız, tüm bu süre zarfında adadaki Türklerde böylesi bir ekonomik refah ve gelişmişlik düzeyi görülmemiştir. İşte *Enosis* çalışmaları ve propagandaları maddi olarak belirli bir refah düzeyinin üzerine çıkmış, iyi eğitilmiş Rum kesiminin içerisinde çıkmıştır. Ada'nın ekonomik kalkınması ise Kıbrıs toplumunun yapısını değiştirmiş ve etnik tansiyonların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde Kıbrıslı Rumlar arasındaki ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyi daha kuvvetli biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Örnek vermek gerekirse, bu tarihlerde Kıbrıs'ta kişi başı ortalama gelir 160 Euro olmakla birlikte, Yunanistan'dakinin iki katı düzeyindeydi. Halbuki, Kıbrıslı Türkler büyük oranda bu refah düzeyinden mahrum kalmışlardır. Ayrıca, her iki topluluk arasındaki ekonomik çığ, 1960 Kıbrıs'ın bağımsızlığından sonra da açılmaya devam etmiştir çünkü yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti barınma, kalkınma ve eğitim için ayrılan finansal kaynak ve yardımlar noktasında

¹³⁹ YILDIRIM Emre, "Türkiye'de Milliyetçiliğin Arka Planı; Osmanlı'da Modernlik ve Milliyetçilik", Rize, History Studies International Journal of History, 6 (6), Aralık 2014, s. 239.

Rumlardan yana bir tutum sergilemiştir. Bu durum Kıbrıslı Türkleri hem ekonomik hem de siyasi olarak dezavantajlı bir konuma düşürmüştür.

1963-1964 krizlerinde Kıbrıs Hükümeti Kıbrıslı Türklere, yerleşim bölgelerini terk etmeleri ve Hükümetle pazarlık etmeleri için ekonomik abluka uygulamıştır. Rumlar ise bu yerleşim alanlarına giremediğinden dolayı, Türkleri cezalandırmak amacıyla yerleşimlerin etraflarına yeni yollar, elektrik hatları ve su kanal sistemleri inşa etmişlerdir. Bu durum Türkler ve Rumlar arasındaki ekonomik çıtanın açılmasına neden olurken, aynı zamanda Türklerin ikamet ettiği yerler ekonomik olarak Kıbrıs'ın az gelişmiş bölgelerini meydana getirmekteydi. Örneğin, 1961 yılında Kıbrıslı Türklerin ekonomik durumları Kıbrıslı Rumlara göre yüzde 20 daha düşük iken, 1973 yılına gelindiğinde bu oran eksi yönde yüzde 50 seviyelerine çıkmıştır.¹⁴⁰

1974'te Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmesinin ardından kuzeyde toplanan Türklerin ekonomik koşullarında geçici bir süre düzelme yaşanmıştır. Fakat bu iyileşme pek uzun sürmemiştir. Zira, kuzey kesimindeki finansal kaynaklar belirli bir plan ve program çerçevesinde değerlendirilememiş ve bunun içindir ki bu kaynaklar üretimde kullanılamamıştır. Bilakis bu kaynaklar büyük bir israfa kurban edilip, 1980'li yıllara gelindiğinde tükenmeye başlamış ve ekonomik sorunların su yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kıbrıslı Rumlar ise eldeki sermayelerini değerlendirerek modern kapitalist bir toplum haline gelmeyi başarmışlardır.¹⁴¹

Son tahlilde 1878'den günümüze kadar Kıbrıs'taki sosyoekonomik yapının Türklerin aleyhine evrilmesinde Kıbrıs Türklerinin Osmanlı döneminden günümüze

¹⁴⁰MORAG Nadav, "Nationalism and Ethnic Politics", (Los Angeles, Routledge, 4 (10), 2004 s. 608-611. Türkler üzerinde uygulanan bu ekonomik ambargo, siyasi hedefleri gerçekleştirme noktasında milliyetçiliğin finansal tedbir ve caydırmalarla kullanıldığının bir göstergesidir. Özellikle Rumlar bu sayede 63 -74 yılları arasında ekonomiyi kontrol altına alarak, Türklere karşı adadaki siyasi güçlerini maksimize etmek için kullanmışlardır. O dönemde Makarios tarafından uygulanan bu taktikle Kıbrıs Türk toplumunda işsizlik oranı artmış, özellikle tarım ve endüstri sektörlerinde büyük iş kayıpları yaşanmıştır. Bkz. (Tamçelik, 2014, s. 43-44.)

¹⁴¹ TAMÇELİK Soyalp, "Kıbrıs'ta Türk ve Rum Halklarının 1960-1983 Yılları Arasında Ekonomik Yapısı ve Özellikleri" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), 2014, s. 45-47. Unutulmamalıdır ki 1974 sonrası Kıbrıs'ta Türk ve Rum kesimi arasında ekonomik gelişmişlik ve refah seviyesi çıtasının gitgide Rum tarafının lehine açılması bir nevi Kıbrıs'taki siyasi çözümsüzlüğün bir sonucudur. Zira, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası arena nezdinde tanınmaması ve buna bağlı olarak Kuzey Kıbrıs'a uygulanan ekonomik ambargo Kıbrıs Türk kesiminde özel sektörün gelişimine ket vurmuştur. 1974 sonrası ortaya çıkan bu durum Kuzey Kıbrıs'ı ekonomik olarak Türkiye'ye bağımlı kılmıştır. İlk başlarda Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a gelen üniversite öğrencileri ve turistler üzerinden ekonomi bizzat Türk Hükümeti tarafından canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bkz. Fatma Güven Lisaniler, Leopoldo Rodriguez, The Social and Economic Impact of EU membership on Northern Cyprus, (Manchester University Press, 1 (10), Ocak 2002) s. 331.

değin bir türlü üretim toplum modeline geçememesi büyük bir rol oynamıştır. Lâkin, 1974 sonrası dönemde Kıbrıs'taki siyasi çözümsüzlüğün, buna bağlı olarak Kıbrıs'ın Türk ve Yunan siyasetçilerinin oyuncağına dönüşmesi göreceli olarak KKTC'nin ekonomik kalkınmasına gölge düşürdüğünü söylemekte fayda vardır. Bu hususta Kıbrıslı Türklerle yapılan röportajlar durumu daha net izah etmek için yol gösterici olmaktadır.

Örneğin, 44 yaşındaki Kıbrıs Türkü Oyal 'ın mevcut yönetimlerin Ada'ya nihai barışı getirmekten uzak olduğunu belirtmiştir:

... *“Gerek oradaki üst yöneticilerin tavır ve hareketleri gerek Türkiye’deki yüksek mertebedeki insanların politika sebebiyle bir barış olacağını zannetmiyorum. Ama dediğim gibi ortak bir noktada bu petrol olabilir bambaşka bir politika olabilir. Bunların olması dahilinde belki bir anlaşma olabilir ama iki tarafında kendi ideallerinden vazgeçeceğini düşünmüyorum. Şu anda yönetimde olan üst yönetici kişilerin tavır ve hareketlerinden dolayı böyle bir inancım yok”*¹⁴²

Yine, Oyal bir siyasi çıkmaz olarak nitelemeye çalıştığı KKTC'nin Türkiye olan bağımlılığını KKTC ekonomisine zarar veren bir etken olarak değerlendirmiştir:

... *“Türkiye’nin herhangi bir makamında Kuzey Kıbrıs’a müdahale olmaması gerekiyor. Hiçbir kibrit çöpü bile oynamaması yer değiştirilmemesi lazım onların isteği doğrultusunda. Biz KKTC halkı olarak kendi görevlerimizi icra etmemiz lazım. İçimizdeki kurumların başka yerlere bağlamamız lazım kendi içimizde ithalat ihracat olması lazım. Kendi ürünlerinizi kendimiz satmamız lazım. Önümüzdeki ambargoları kırmamız lazım. Yakınımızda çok şey var. En büyük problemimiz bu sorunları çözmek. Örneğin bir spor dalında bizim adımız yok. Avrupalılar Türkiye katılıyor ama biz katılamıyoruz.”*¹⁴³

Günay ise Kuzey Kıbrıs Türk tarafının halen daha bir burjuvaziden ve üretim toplumundan çok uzak olduğunu ifade etmiş ve bu durumun müsebbibinin Türkiyeli yöneticiler olduğunu söylemiştir:

... *“KKTC’nin daha bağımsız olması gerekir. Türkiye’den her şeyi beklemememiz gerekir. Hop maaş alacağız Türkiye’den maaş gelsin, Türkiye ne derse*

¹⁴² Oyal, 44, (İkinci Kuşak Baf Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

¹⁴³ A.g.e

onu yapmaya çalışırlar yani yönetim aslında burada değildir. Türkiye yönetir. Burada bizim kuklalar oturur. Öyle gider bir tek sandalye doldururlar maaşlarını alırlar. Sürekli de değişiklik yaparlar onu alırlar öbürüne koyarlar.”¹⁴⁴

Sevil ise Ada’ya Türkiye’nin ayak bastıktan sonra Türk tarafına bürokrasinin hâkim olduğunu, bu durumun üretim ekonomisini zedelediğini ifade etmiştir:

... “Türkiye geldi 74’ten sonra dedi siz bırakın, fabrika vardı kapandı. Dedi ‘siz bırakın her işi’ siz memur olun. Herkesi soktular dairelere insanların bütün işlerini ayırdılar. Zaten o dönem Özal dedi ‘Kıbrıs Bayburt kadar küçük bir şey biz bakarız size’. Şimdide Türkiye bize bakar ama neyimize bakar? Türkiye bizim üstümüzden para kazanır. Bu toprağın önemi her tarafı zaten sarılmıştı. Biz Kıbrıslıların kara gözüne kara kaşımıza değil, sırf kendi çıkarları için. Bizi istiyor ki Kâh kum etsin bizi elinde tutsun. Bize baskı yapabilsin mecbur bıraksın istediler. Şimdi aman Türkiye’ye bir şey söylemeyin etmeyin. Bizim hayvanlarda gider yatarlar bir seksen önünde. E görün durumları maalesef rezalet.”¹⁴⁵

1.1.5. Milliyetçi Akımlar & Siyasi Genişlemeleri

Ekonomi mi milliyetçiliği yoksa milliyetçilik mi ekonomiyi etkiler sorusu her ikisi için “evet” niteliğindedir. Fransız İhtilalinin neticesinde gün yüzüne çıkan Fransız milliyetçiliğinin asıl sebeplerine inildiği takdirde sosyoekonomik faktörlerin başat rol oynadığı görülecektir. Özellikle Fransa’nın Amerikan Bağımsızlık Savaşında İngiltere’ye karşı mücadele eden Amerikan halkını maddi olarak destekleme külfetine girişmesi Fransız Monarşisini sıkıntılı durumda bırakmış ve hatasının bedelini halka ağır vergiler yükleyerek çıkarmıştır. Ekonomik kriz Fransız toplumunda Monarşiye karşı bölünmelere ve kutuplaşmalara neden olmuştur Soylu kesim ile ruhbanlar merkezi hükümetin yanında yer alırken, burjuva ve köylü kesimi sistemin kökten değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır çünkü eski rejim (anicen regime) ihtilalinin unsurları olan burjuva ve köylünün (halk) iktisadi ve sosyal gelişiminin önüne

¹⁴⁴ Günay, 63, (Birinci Kuşak DağışanGöçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

¹⁴⁵ Sevil, 74, (Birinci Kuşak Tatlısu Göçmeni), Siyasi Tercihini Belirtmedi, Kıbrıslı Türk

geçmekteydi. Bu yüzden burjuva-köylü devrimci bir tutum sergileyerek eski rejimin varlığını sonlandırmıştır.¹⁴⁶

Almanya'daki milliyetçilik ise iktisadi kaygılardan ziyade Aydınlanma 'ya ve Fransız milliyetçiliğine tepki olarak doğmuştur. Alman milliyetçiliği ilk olarak Napolyon'un Alman prensliklerini işgali sırasında ciddi manada Alman siyasal düşüncesinde yer bulmuştur. Bu durum ise Almanya'nın ulus devlet olarak Avrupa'da büyük bir kara gücü olarak ortaya çıkmasında manevi-tetikleyici bir rol üstlenmiştir. Kaldı ki Almanya ileride ekonomik ve sınai gücünü ulusal emellerini gerçekleştirme noktasında kullanacaktır. 1870 yılında Fransa ile yaptığı Sedan muharebesinin sonucunda dil, kültür ve ırki olarak kendisine yakın hissettiği Alsas-Lorraine bölgesini topraklarına katmakla kalması Alman milliyetçiliğinin etnik ve kültürel merkezîyetçi olduğunun göstergesidir.¹⁴⁷

Alman milliyetçiliğın, Fransız milliyetçiliği gibi evrensel değil, tepkisel ve militarist bir yönelimde olmasının temel nedenleri arasında, Almanların yaşadığı coğrafyanın siyasi birlikten yoksun olması ve İngiltere, Fransa'dakinin aksine merkez-çevre dengesinin çevreden yana olduğu feodal bağların çözölememesi durumu yer almaktadır. Tüm bu faktörler Alman ulusallaşmasının ulus devlete dönüşmesini geciktirmiştir. Unutulmaması gereken bir nokta vardır ki Alman milliyetçiliğinin tepkiselliği Fransızlar ve Fransız milliyetçiliği nezdinde süregelmiştir. Fransız İhtilali olduğu sırada, sayıca üç yüzden fazla Alman şehir devleti vardı. Prusya ve Avusturya haricindeki Alman şehir devletleri Fransa etrafında birleşmeye başlamışlardır. Napolyon himayesinde otuz kadar Alman devleti Ren Konfederasyonunu kurmuştur. Koalisyon savaşlarının akabinde Napolyon'un yenilmesinin ardından Avusturyalı Prens Metternich'in çabalarıyla Avusturya himayesi altında on dokuz Alman devletinden meydana gelen Alman Konfederasyonu kurulmuştur. 1848'te Alman Konfederasyonundaki devletlerin liberal ileri gelenlerinin girişimiyle, birleşik Alman Anayasasını hazırlamak için Frankfurt'ta bir Ulusal Meclis toplanmıştır. Ulusal Meclis tarafından neşredilen Anayasa, liberal ilkeler çerçevesinde bir Alman birliği öngörmüştür. Yalnız, Avusturya ve Prusya'nın desteği elde edilemediğinden ötürü,

¹⁴⁶ KÖKERER Enes Berhudan, "Fransız ve Alman Ulusçuluk Fikrinin Tarihsel ve Düşünsel Kaynakları", Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 5 (1), 2023, s. 26-27.

¹⁴⁷ KÖKERER, a.g.e., s. 31-38.

anayasal yöntemlerle birleşme çabası sonuçsuz kalmıştır. Bu durum Alman milliyetçiliğini daha saldırgan bir politik eğilime itmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Almanlar uluslaşmayı, uzlaşma ve anayasacı fikirler üzerinden elde edememişlerdir çünkü nüfus daha çok kırsal kesimde toplandığından ötürü burjuvazi gelişmemiştir ve bu durum, Fransa'daki gibi köylü-burjuvazi birlikteliğini imkânsız kılmıştır. Dolayısıyla Almanlar liberal yöntemler yerine, tepeden inme ve saldırgan bir yaklaşımla- saldırganlığının hedef tahtasına Fransa'yı koymuşlardır.- 1871'de Bismarck önderliğinde siyasal birliklerini tamamlamışlardır.¹⁴⁸

Türk milliyetçiliği, diğer milliyetçilik akımlarından farklı olarak 19.yy. Osmanlı modernleşmesinin bir ürünüdür. Ya da bir başka deyişle 18.'yy'ın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun Batılı devletlere karşı aldığı askeri yenilgilerle birlikte, 19.yy'da Batı'da sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla Batı'nın teknik, askeri ve ekonomik üstünlüğünü kabul etmenin dışı vurumuydu.

Tanzimat dönemiyle birlikte Batı'nın idare, eğitim ve hukuk alanlardaki kurumlarının Osmanlı Devleti'nin içine yerleştirilmesi yenileşme hareketi olmakla birlikte, aslında devlet yöneticileri nezdindeki temel hedef devletin parçalanmasının önüne geçmektir. Bu dönemden itibaren artık Osmanlı Devleti, Batı ile olan münasebetlerine İslam-Hristiyan ikilemi şeklinde/din eksenli bakmaktan vazgeçerek, daha seküler ve merkezi hükümet temelli bakmaya başlamıştır.¹⁴⁹ Fakat Tanzimat döneminde girişilen reform hareketleri aynı zamanda Batılı büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine karışması noktasında bir araç vazifesi görmüştür. Özellikle Kırım Harbi (1853-1856) sonunda, Paris Barış Antlaşmasından önce Avrupalı devletlerin baskısıyla Osmanlı Hükümeti gayrimüslimlerin statülerinin iyileştirilmesi için Islahat Fermanı (1856) yapmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁰

1856 yılında yapılan Islahat Fermanı gayrimüslimlerin ulusal ihtiraslarını daha da kuvvetlendirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecini hızlandırmış ve

¹⁴⁸ KADIOĞLU Ayşe, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları" Türk Günlüğü Dergisi, (33), 1995 s. 92-94.

¹⁴⁹ KÖKER, a.g.e., s. 125-129.

¹⁵⁰ BUDAK Mustafa, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarının Eleştirisi", İstanbul, İlmi Araştırmalar, (4), 1997, s. 65.

Müslüman (Türk) tebaasının tepkisini çekmiştir. Devletin egemenlik haklarını zedeleyen bu gelişmeler siyasi grupların doğmasına neden olmuştur. Bu gruplardan bir tanesi olan Genç Osmanlılar (Jön Türkler) II. Abdülhamit'in 1876 yılında I. Meşrutiyeti ilan etmesine vesile olmuşlardır. Kaldı ki Osmanlı tarihinde bir ilk yaşanmış, Kanuni Esasi Türk siyasal hayatının ilk anayasası olarak tarihe geçmiş ve Osmanlı Devleti ilk kez bir meclisle tanışmıştır. Bu anayasa aslında Jön Türklerin Osmanlılık fikrinin bir ürünüydü. Buradan hareketle Genç Osmanlılar mevcut düzeni yıkmak yerine, İmparatorluğu dağılmaktan kurtarmak ve çağın gerekliliklerine riayet etme gereksinimi duymuşlardır.¹⁵¹

II. Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde (1908-1918) Osmanlıcılığın, gayrimüslim unsurların rahatsızlıklarını dindirmede ve devletin çöküşünü engellemede yetersiz kaldığı anlaşılınca Osmanlılık fikrinden kademeli olarak Türkçülük fikrine kayılmıştır.¹⁵² II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin arkasındaki temel aktör olan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu süre zarfında (1908-1918) milli bir burjuvazi oluşması için çaba harcamıştır. Zira, Osmanlı'da belli bir sermayeyi elinde bulunduran toplumsal bir sınıf yoktu. Kısacası, Batı'dakinin aksine bir burjuvadan yoksundu.

Osmanlı'da bankacılık, tüccarlık ve endüstri gibi sermaye gerektiren işleri gayrimüslimler yapmaktaydılar. İttihatçıların milli ve merkezi bir yönetimden yana olması, bunun yanı sıra bütün tebaalara eşit sosyoekonomik haklar getirmesi başta gayrimüslimleri ve onlardan nemalanan serbest piyasa ekonomisinin ülkedeki savunucuları olan liberalleri rahatsız etmiştir. Oysaki, kapitalist Avrupa sermayesinin Osmanlı pazarına nüfuz etmesi ülkede küçük çaplı işletmelere sahip olan yerli iş adamlarının elini zayıflatmıştır. Zaten bankacılık ve ticaret Rumların ve Ermenilerin elinde olduğundan, yine bu unsurların kapitülasyonlar sayesinde ve büyük güçlerin himayelerinden yararlanarak vergiden muaf tutulmaları doğal olarak Türkleri ticarete ikinci plana itmiştir. Dolayısıyla İttihatçılar, Avrupa'nın baskısına maruz kalmadan bağımsız bir politika izleyebilmelerinin gereği olarak milli burjuvazi yaratmayı öngörmüştür.

¹⁵¹ AK Hediye Şirin / ZORBA BAYRAKTAR Hilal, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliği ve Ulusal Güvenlik" Politik Ekonomik Kuram, 8(2), 2024, s. 389-390.

¹⁵² KÖKER, a.g.e., s. 131-132.

Milli bir ekonomi yaratma kapsamında İttihat ve Terakki yönetimi ilk olarak Maliye Nazırı Cavit Bey'in öncülüğünde 1909 Eylül'ünde 7 Milyon Türk lirası tutarında iç borçlanmaya girmişti. İttihatçıların buradaki amacı şüphesiz mali bağımsızlığa kavuşmak maksadıyla Duyun-ı Umumiye'nin Osmanlı ekonomisi üzerindeki sultasından kurtulmaktı. Fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra ekonominin iyileşmesi için yeni vergi yasaları yürürlüğe sokulmuş, vergide adalet sağlanması hedeflenerek devlet hazinesi güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁵³

Fransız devrimcilerinin yolundan giden İttihatçılar, 31 Ocak 1913'te Müdafaa-i Milliye Cemiyetini kurmuşlardır. İttihatçılar arasında olan ve görüşlerini Türk Yurdu dergisinde neşreden Profesör Niyazi Berkes bu cemiyet hakkında şu yorumda bulunmuştur:

*“Türkçüler, Türk Devrimi'nin savunması gereken ekonomik hedefler konusunda daha berraktırlar. Muhtemelen Parvus'un sosyalizminden etkilenerek ve Rusya'daki Türkçe konuşan halkların burjuvazisinin gösterdiği ekonomik gelişmelerden esinlenerek, Türk halkının Avrupa ekonomisine olan ekonomik bağımlılığına karşı mücadele etmek ve Osmanlı İmparatorluğu içinde Türk milliyetinin ekonomik çıkarlarının kollayıcısı olacak bir orta sınıfın gelişmesini sağlamak amacıyla, ekonomik milliyetçilik fikrini ve devletçilik politikasını geliştirdiler.”*¹⁵⁴

İttihat ve Terakki savaş döneminde dahi milli ekonomi anlayışı çerçevesince önemli adımlar atmaktan geri durmamışlardır. İlk olarak 1914'te kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdıklarını ilan etmişlerdir. 1916 yılında ise ithalattaki gümrük vergi düzenlemesini değiştirerek, ithal malların para değerini esas alan vergi yerine, ithal malları için spesifik gümrük tarifesi tedavüle sokulmuştur. Yine aynı yıl çıkartılan bir kanunla bütün sanayi şirketlerinde yazışmaların Türkçe yapılması zorunlu kılınmıştır. Cumhuriyet döneminden önce yaşanan tüm bu gelişmeler Türk milliyetçiliğinin iktisadi boyutunu yansıtmaktadır.¹⁵⁵

¹⁵³ AHMAD Feroz, “İttihatçılıktan Kemalizme”, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2021, s. 31-46.

¹⁵⁴ A.g.e, s. 49.

¹⁵⁵ ERGİN Koray, “İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı “(1913- 1918), Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi s. 8.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Balkan Savaşlarında Balkan topraklarını kaybetmesi, ardından Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkler ile aynı dine mensup Arapların isyan bayrağı çekmeleri ve Osmanlı'nın savaştan yenik çıkmasıyla Turancı politikaların iflas etmesi Türkleri Anadolu'da bir ulus devlet kurmaya yöneltmiştir. Aynı zamanda ABD Başkanı Wilson'un "her ulusun kendi kaderini tayin hakkı" ilkesinin dünya konjonktüründe geçerlilik kazanması Türklerin, ulus devlet kurma çabalarına uluslararası meşru bir zemin hazırlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde girişilen Millî Mücadele sonucunda büyük devletlere Lozan Sulh Antlaşması imzalanmış, böylelikle yeni Türk devleti büyük güçlere kendisini bir ulus devlet olarak tanıttırmayı başarmıştır. Yalnız, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte Türk milliyetçiliği, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in fikir babalığını yaptığı Pan-türkçülükten daha sınırlı bir düzeye indirgenmiştir. Mustafa Kemal Paşa 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'deki konuşmasında, yeni Türk Devletinin takip etmesi gereken siyaset hususunda şu sözleri dile getirmiştir:

*"Bizim içine ne ittihad-ı İslam ve ne de Turanizm mantık-ı bir siyaset olamaz itikadındayım."*¹⁵⁶

Yeni Türkiye'de ulus-devlet eski ananelerden ve yerel bağılıklardan arındırılmış, yeni bir ulus yaratılmaya çalışılmış fakat yeni yaratılacak bu ulusun içinden "din" unsuru çıkartılmış yerine seküler bir milliyetçilik anlayışı benimsenmiştir.¹⁵⁷

Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğini iktisadi boyutuyla değerlendirmek gerekirse, ilk olarak ekonomik anlayış olarak liberalizm ilkesi benimsenmiştir. Fakat 1929 Büyük Ekonomik Buhranı tüm dünyada liberalizmin iflasını beraberinde getirmiş ve bunun neticesinde Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik kriz Kemalist Hükümeti, ekonomide devlet müdahaleci anlayışı itmiştir. İttihat ve Terakki döneminde de ekonomiye devlet müdahalesi kapsamında özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında "Devlet İktisadiyesi" adı altında denenmiştir. 1930'larda bu terim sadeleştirilerek "devletçilik" olarak lanse edilmeye başlanmıştır. Devletçilik, Cumhuriyet Halk Fıkrasının 1931'de kabul ettiği altı değişmez ilke arasına girmiştir.

¹⁵⁶ KIZILYÜREK Niyazi, "Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs", İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 170-172.

¹⁵⁷ A.g.e., s. 173.

1937 yılında ise Anayasa'ya sokulmuştur.¹⁵⁸ Aslında Kemalistlerin devletçilikle hedefleri bir bakıma sınıfsız bir toplumdaki devlet eliyle, sermayesiyle bir burjuvazi yaratmak idi.¹⁵⁹ Kıbrıs özelinde bakıldığında Kıbrıs Türkleri de Osmanlı Türklerinde olduğu gibi bir burjuvaziden yoksundu. Zengin Kıbrıslı Türkler daha çok toprak sahipleri ya da devlet memurlarından oluşmaktaydı.

Ada'nın İngilizler tarafından ilhakı Kıbrıslı Türkler tarafından ehven-i şer olarak karşılanmıştır. Yani, Türkler Ada'nın Yunanistan'ı ilhak edilmemesinden dolayı İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakına ses çıkarmamışlardır. Ada'daki Türkler uzun bir süre İngilizler ile iyi ilişkiler tesis etmişler ve bu durum Kıbrıslı Türkler arasındaki milliyetçiliğin ortaya çıkışını ve siyasal boyuta bürünmesini geciktirmiştir.¹⁶⁰

Kıbrıs Türk kesimindeki milliyetçilik bölgede meydana gelen iki önemli gelişmeden sonra patlak vermeye başlamıştır. İlk olarak İkinci Cihan Harbi sonrasında Yunanistan'da iç savaş çıkması, ülke içindeki bu karışıklığın Ada'ya sıçrama tehlikesi, ikincisi; Yunanistan'ın Rodos ve on iki adayı 1947 yılında kendine bağlamış olmasıdır.

1955 yılında Türkiye'nin İngiltere'nin davetiyle Ada'nın akıbeti çerçevesince Kıbrıs meselesine dahil olması ve buna mukabil Kıbrıs'ta söz hakkına sahip olması 1974 yılında Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a askeri müdahale gerçekleştirmesinde hukuki bir dayanak teşkil etmiştir. Kıbrıs, Millî Mücadeleden sonra Türk milliyetçiliğinin Cumhuriyet Türkiye'sinde elde ettiği ilk siyasi kazanım olarak görülebilir. Ya da bir başka deyişle Cumhuriyet tarihinde ilk defa Türkiye, Türk milliyetçiliğini kendi sınırları ötesine taşıyabilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁸ AHMAD, a.g.e., s. 237-238.

¹⁵⁹ KÖKER, a.g.e., s. 203-204.

¹⁶⁰ HERACLIDES Alexis, "What will become of us without barbarians?" The enduring Greek-Turkish rivalry as an identity-based conflict", (Atina, Southeast European and Black Sea Studies, 12 (1), 2012), s. 41.

¹⁶¹ APEYITOU Eleni, "Turkish-Cypriot Nationalism: Its History and Development "(1571- 1960) The Cyprus Review, s. 84. Her ne kadar Türkiye'nin Temmuz ve Ağustos 1974 Kıbrıs müdahalesi askeri açıdan başarılı olsa da Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik, sosyal v siyasi kalkınmasında ister istemez olumsuz yönde etkileri olmuştur. KKTC toprakları Kıbrıs Adasının yüzde 36'lık dilimini teşkil etmesi, aynı zamanda Kıbrıs'ın en gözde turistik mekanlarına ve verimli tarım arazilerine sahip olmasına rağmen, ekonomik olarak ağır bir darbe yemiştir. Özellikle Kuzey kesiminin yeterli nüfustan yoksun olması Ada'nın ekonomik potansiyelinden yeterince yararlanamamasına sebep olmuş fakat en önemlisi KKTC'nin uluslararası arenada hukuku karşılığının olmamasından dolayı ekonomik ve ticari ambargolara maruz kalmasına neden olmuştur. Bkz. JENSEHAUGEN Helge, The Northern Cypriot Dream- Turkish Immigration 1974-1980, (The Cyprus Review, 26(2), Güz 2014 s. 60.

1.2.Kimlik Kavramı

Günümüz dünyasında üzerinde en çok konuşulan, en çok tartışılan kavramlardan biri olan kimlik kavramı, aynılık, benzerlik ve süreklilik anlamına gelen Latince *idem* kelimesinden türetilmiştir. İnsan ile toplumların psikolojik ve sosyolojik olarak kendilerini nasıl tanımladığı ile ilgili anahtar kavramlardan biri olan kimlik kavramı, bireylerin ve toplumların sosyal, kültürel ve siyasal alandaki benzerliklerinin ve farklılıklarının oluşmasını sağlayan merkezi bir kavramdır. Çünkü bireysel ya da toplumsal kimliklerin tanımlanma süreci aynı zamanda ‘*diğeri*’nin, ‘*öteki*’nin de tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır; yani kimlik hem mevcut bireyi, toplumu, inancı, ırkı, kültürü hem de diğer bireyi, toplumu, inancı, ırkı, kültürü aynı zamanda oluşturmaktadır.¹⁶²

Kimlik, insanın benliği ve dış çevresinin etkileşimi ile oluştuğu için bireyin ne kendisinden ne de içinde yaşadığı toplumdan ayrı bir şekilde değerlendirilmesi mümkün değildir.¹⁶³ Manuel Castells’in ifade ettiği gibi, toplumsal, siyasi ve tarihsel bağlamı içinde birey, topluluk veya grup normlarına dayalı olarak geliştirdiği kolektif kimlik algısı ile siyasi, kültürel, milli, dinsel, etnik vb. kimlik yaratım sürecine dahil olmaktadır. Kimliklerin inşa sürecinde, tarih, coğrafya, mitler, dinsel metinler ve kolektif hafızadan elde edilen malzemeler, bireyler, toplumlar ya da toplumsal gruplar tarafından işlenmektedir ve bu malzemelerin anlamları, toplumsal, kültürel ve siyasal ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmektedir.¹⁶⁴ Böylece, bir gruba, ya da topluluğa karşı duygusal bir bağ ya da aidiyet atfeden bireyler kolektif bir kimlik oluşturmuş olacaklardır. Nitekim bireyin kişilik özelliklerine vurgu yapan bireysel kimlikten farklı

¹⁶² MARSHALL Gordon., “Kimlik”, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınhay-D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2005, s.405.

¹⁶³ JENKINS Richard., “Categorization: Identity, Social Process and Epistemology”, SagePublications, Vol. 48, No.3, s. 267-280, 2002.

¹⁶⁴ CASTELLS Manuel, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür, Cilt: II, çev. E. Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s.24.

olarak kolektif kimlik, sosyal bir varlık olan bireyin toplumsal kimliğidir ve bu kimliğin temelini, ortak değerler, semboller, temsiller ve yaşantılar oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Karpat'ın da dikkat çektiği gibi, kimlik kavramının en temel iki bileşeni, tanımlama ve tanınma aidiyetidir; kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanınma boyutunu içermektedir.¹⁶⁶ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bireylerin bireysel kimlikleri, toplumsal yapı içerisinde ortaya çıkmakta ve toplumsal kimlikle birlikte gelişmektedir. Tam da bu nedenle, 'ben kimim?' sorusuna verilen cevabın oluşturduğu 'bireysel kimlik', her zaman şöyle ya da böyle 'biz kimiz?' sorusuna verilen cevabı da, yani mensubiyet ve aidiyet unsurlarını da içermek zorundadır.¹⁶⁷ Aynı toplumsal yapı içerisinde dinsel, dilsel, etnik, siyasal, sosyal, kültürel, milli vb. düşünce kodları ve davranış kalıpları etrafında bir araya gelen bireyler, kendilerini içinde bulundukları grupla ilişkilendirerek güçlü bir aidiyet bağı kurmakta ve bu bağ sayesinde kendilerini psikolojik rahatlık ve güven içerisinde hissetmektedirler.¹⁶⁸ Anthony Giddens da benzer şekilde kimlik sahibi olma konusundaki psikolojik unsura dikkat çekerek özellikle milli kimliği tarihsel ve kültürel koşullar sonucu ortaya çıkan psikolojik aidiyet şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶⁹ Bu bakış açısından bakıldığında kolektif ya da sosyal kimliklerin çok güçlü bir biz duygusu yarattığı söylenebilir. Biz duygusunun egemen olduğu kimlik türleri içerisinde bu çalışmanın konusu bağlamında ön plana çıkan kimlik türleri, milli ve etnik kimliklerdir.

Kimlik, belirli bir tarihsel ve bağlamsal süreç içinde inşa edilen, durağan olmayan bir olgudur. Bu bağlamda, Castells, kimliği bir inşa süreci olarak ele alırken, onun Öteki ile ilişkisel bir şekilde şekillendiğini vurgular. Tarihsel süreç içinde kimliğin kendisi gibi Öteki'nin tanımı da değişkenlik gösterir; dolayısıyla, milli, dini veya etnik kimliklerin ezeli ve ebedi olduğu yönündeki söylemler, kimliğin bu sürekli

¹⁶⁵ ZILLIOĞLU Merih, "Kimliğin Kavramsal Serüveni", Hülya Uğur Tanrıöver (ed.), *Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun? Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri*, Hil Yayınları, İstanbul, 2008, 13-40.

¹⁶⁶ KARPAT Kemal, "Kimlik Sorununun Türkiye'deki Tarihi, Sosyal İdeolojik Gelişmesi", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, der. S. Şen, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s.23

¹⁶⁷ GÖKA Erol., İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler, Aşına Kitaplar, Ankara, 2006, s.297

¹⁶⁸ BİLGİN Nuri, Kimlik İnşası, Aşına Kitaplar, Ankara, 2007, s.61.

¹⁶⁹ GIDDENS Anthony, Modernite ve Bireysel Kimlik: *Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev., Ü. Tatlıcan, Say Yayınları. İstanbul, 2010 s. 109.

yeniden inşa boyutunu göz ardı eder.¹⁷⁰ Kimliğin değişken yapısı, siyasal bir boyut kazandığında, Kymlicka tarafından ele alınan "tanınma siyaseti" kavramı önem kazanır.¹⁷¹ Eğer kimlikler tarihsel ve bağlamsal olarak değişiyorsa, o halde siyasal düzeyde nasıl tanınmalı ve temsil edilmelidirler? Bu tartışmada, yurttaşlık temelinde milli kimliği ele alan Schnapper, ulus-devlet çerçevesinde yurttaşlığı homojen bir kimlik olarak değil, bir çeşitlilik ve kapsayıcılık zemini olarak değerlendirmektedir.¹⁷² Kimlik oluşumu, ötekinin belirlenmesiyle şekillenirken, tarihsel ve siyasal dinamiklerin bu süreci sürekli olarak yeniden yapılandığı unutulmamalıdır.

1.2.1 Milli Kimlik

Milliyetçilik kavramının incelendiği kısımda milli kimliğin, siyasal bir içerik taşıması bağlamında diğer kimlik türlerinden ayrıldığı ifade edilmişti. Bu kısımda özellikle modernist bakış açısına sahip olan kuramcılar, milli kimliğin sosyo-politik işlevine vurgu yaptıkları, milli kimliğin, siyasal bir topluluğu; bu topluluğun kendileriyle özdeşlik ve aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekân, sınırlanmış bir toprak parçasını; siyasi hissiyat ve maksatların ifadesi olan bir vatan ve yurttaşlık düşüncesini içerdiğini kabul etmiş olduklarına dikkat çekilmişti. Nitekim milli kimliğin ve milliyetçiliğin olmadığı bir modernitenin asla düşünülemeyeceğini ileri süren modernist kuramcılar, birçoğu, modern felsefenin esas konusunun bilimsel devrimler, sanayileşme, buhar makinesi vb. gelişmeler olmadığını, modernitenin asıl meselesinin, millet ve milliyetçilik kavramları olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁷³ Bu görüşler karşısında etno sembolistler, modern öncesi etkenlerin ve sembollerin milli kimliğin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olduğunu, bu nedenle milli kimliğin oluşum sürecini sadece modernite bağlamında tartışmanın eksik bir yaklaşım olduğunu ileri sürmüşlerdir.

¹⁷⁰ CASTELLS Manuel, *The Power of Identity*, Wiley-Blackwell. London, 2010, s. 7.

¹⁷¹ KYMLICKA Will, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford University Press, London, 2001, s. 10

¹⁷² SCHNAPPER Dominique, *Community of Citizens: On the Modern Idea of Nationality*, Routledge New Brunswick, s.21.

¹⁷³ NAIRN Tom, *Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış*, çev. S. Kırdar ve M. Ratip, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s. 42.

Şimdi genel bir çerçeve oluşturması açısından bazı kuramcılarının milli kimlik tanımlarını kısaca aktarmak yararlı olacaktır. Örneğin, milleti hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak tanımlayan Anderson'a göre, milli kimlik, ötekiyle kurulan farklılık üzerinden inşa edilir. Modern dönemle birlikte dinsel cemaatlerin ve imparatorlukların etkilerini kaybetmeleri, ekonomik değişimler, bilimsel ve toplumsal gelişmelerin artması, basın ve yayıncılığın hız kazanması gibi faktörlerin insanların kendileri üzerinde düşüncelerine ve başka insanlarla yeni bir tarzda ilişkileneceklerine neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda insanlar kendi dünyevi, tikel ve '*görünür görünmezlikleriyle*' ulusal olarak hayal edilecek cemaatleri oluşturmaya başlamışlardır.¹⁷⁴

Milli kimliği, kolektif kültürel bir kimlik türü olarak tanımlayan Smith ise, bu kimliğin temelinde etno-kültürel kaynaklar olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre, milli kimliğin oluşumunda mitler, hafızalar, değerler, gelenek ve görenekler, modernistlerin kabul etmeye meyilli olduğundan çok daha fazla bir öneme sahiptir. Smith, etno-kültürel kaynakların geçmişten bugüne toplumsal yapıları ve kültürleri şekillendirerek ortak bir bilinç oluşmasını sağladığını; böylece oluşturulan sembolik birikimler sayesinde diğer toplumlarla sınırların çizilebildiğini; bu birikimlerin bayraklar, marşlar, milli törenler gibi toplumsal sembollere dönüşmesiyle milli kimlik algısının geliştiğini belirtmektedir.¹⁷⁵

Hayes ise milli kimliğin dil, tarihsel bilinç ve inanç olmak üzere üç temel unsura dayandığını ifade etmektedir. Hayes'e göre dil, ortak fikirlerin oluşmasını sağlayarak milli kimliğin aynı zihniyet yapısı etrafında şekillenmesini sağlamaktadır. Böylece aynı zihniyet etrafında birleşen toplumun üyeleri, ortak çıkarlara ulaşmayı sağlayacak bir grup bilincine sahip olmaktadır. İkinci unsur olan tarih bilinci ise, ortak bir geçmiş, ortak bir tarihsel gelenek sağlamaktadır. Hayes'e göre milli kimliğin dayandığı son unsur olan inanç, topluluğun üyelerinin, toplumun kendisine duyduğu inançtır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ ANDERSON, *Age*, s. 56-63.

¹⁷⁵ SMITH, Anthony, *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, New York: Routledge, 2009.

¹⁷⁶ HAYES, Carlton, "Bases of Nationalism." in *Nationalism and International Progress*, U. G. Whitaker, Jr. (ed.), Chandler Publishing, San Francisco, 1961, s. 7-11.

Buraya kadar bazı kuramcıların milli kimlik konusundaki görüşlerine yer verdikten sonra milli kimliğin özelliklerinden bahsedilebilir. Milli kimliğin en önemli özelliklerinden biri, onun dinamik bir doğaya sahip olmasıdır. Daha önce de vurgulandığı gibi, bireylerin ve toplumların başka bireyler ve toplumlarla iletişimi, etkileşimi ve karşılıklı alışverişleri nedeniyle kimlikler, sürekli olarak değişim ve gelişim süreci içerisinde olmuşlardır. Aynı şekilde milli kimlik de karşılıklı etkileşimlerle birlikte değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Milli kimlik, özellikle bir toplumsal grubun kendisini tanımladığı milli kimlik unsurları ile ‘öteki’ toplumun kendisini tanımladığı milli kimlik unsurları arasındaki uzlaşmalar ve çatışmalarla birlikte gelişmektedir. Toplumsal ve siyasal kimliğin ortaya çıkma ve gelişme aşamalarında ‘ötekilik’, ortak tarih, dil, değer, kültür ve somut bir toprağa bağlı toplumların, diğeri karşısında kendi kimliğini güçlendirmesine neden olmaktadır. Böylece kültürel değerler, dil, din, simgeler, ortak amaçlar toplumsal ve siyasal kimliğin güçlendirilmesinde etkin rol oynayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁷

Kimlik inşa sürecinde milli kimliğin dil, kültür, tarih, simge ve semboller gibi unsurları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu süreçte dil, toplum içerisinde ortak bir bilinç dünyası yaratarak toplumun bir arada ve tek bir amaç etrafında birleşmesini sağlayan unsurların başında gelmektedir. Milli kültür ise diğer kültürler karşısında farklılıkların ortaya konmasıyla birlikte oluşturulan kültür birliği sayesinde milletin ortaya çıkmasını sağlayan tüm inşa araçlarını içerisine alacak bir kapasiteye sahiptir. Bir millete mensup olmak aynı zamanda kültürel bir kimliği ifade etmektedir.¹⁷⁸

Milli tarih yazımı ise, toplumsal hafızanın canlı tutulmasını ve ortak geleneklerin sürekliliğini sağlayarak toplumun özgünlüğünü ve toplumsal çıkarların meşruluğunu tesis etmeye imkân tanımaktadır.¹⁷⁹ Smith’in de vurguladığı gibi, milli kimliğin inşasında etkili bir yere sahip olan milli tarih yazımı, içinde kahramanlar, ortak atalar ve ortak kutsal mekanlar barındırarak topluluğun varlığını ve gelişimini güçlendirmektedir. Milli tarihin yazılma sürecinde, atalarının kim olduğu, nereden geldiği ve köklerinin ne kadar eskiye dayandığına dair soruların yanıtlarını arayan

¹⁷⁷ GUIBERNAU Montserrat (1997). Milliyetçilik, 20. Y.Y.’da Ulusal- Devlet ve Milliyetçilikler, (N.Domaniç Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s.116.

¹⁷⁸ KÖSEOĞLU Nevzat, Milli Kültür ve Kimlik, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s. 19.

¹⁷⁹ TİMUR Taner, Osmanlı Kimliği, İmge Yay., Ankara, 1998, s.22.

topluluklar, kendi kurumlarının, inanç ve geleneklerinin meşruluğunu bu tarihsel köklere dayandırarak sağlamışlardır.¹⁸⁰ Tarihsel anlatının içeriğini oluşturan sembollerin, halk kahramanlarından milli gezi mekânlarına, mimari üsluptan kent planlarına, marşlar ve bayraklardan anıtlar ve şehit törenlerine kadar çok geniş bir yelpazeyi içerdiğini belirten Smith, ortak tarihsel anlatıya sahip olmanın milli kimliğin içselleştirilmesinin ve devamlılığının sağlanması noktasında önem taşıdığını vurgulamaktadır.¹⁸¹

Milli kimlik ve milli tarih yazımı süreçleri, genellikle nesnel ve doğrusal bir ilerleyiş içinde ele alınsa da gerçekte bu süreçler çeşitli güç dinamiklerinin etkisiyle şekillenmekte ve çoğu zaman belirli grupların baskılanmasını içermektedir. Modern ulus-devletlerin inşasında, özellikle azınlıkların tarihsel ve kültürel anlatıları ya göz ardı edilmiş ya da hâkim ulusal söyleme uyum sağlayacak şekilde yeniden kurgulanmıştır.¹⁸² Bu durum, ulusal kimliğin inşasında kolektif hafızanın nasıl seçici bir biçimde oluşturulduğunu ve belirli unsurların öne çıkarılırken diğerlerinin nasıl silikleştiğini göstermektedir. Ulusal anlatılar içinde baskın grup veya grupların tarihleri kahramanlık, birlik ve meşruiyet temelinde şekillendirilirken, azınlıklar genellikle dışlayıcı veya marjinalleştirici bir perspektifle ele alınmaktadır.¹⁸³

Milli kimliğin kurgulanmasında belirli tarihsel olaylar ve figürler yüceltilirken, toplumsal hafızaya uymayan veya ulusal bütünlük söylemine zarar verebilecek anlatılar bastırılmaktadır. Bu süreç, sadece tarihsel belgelerin seçilerek kullanılmasını değil, aynı zamanda unutma ve hatırlama mekanizmalarının da stratejik bir şekilde yönlendirilmesini içerir.¹⁸⁴ Örneğin, bir ulusun resmi tarih anlatısında belirli etnik veya dini grupların geçmişteki katkıları yok sayılabilir ya da bu gruplar ulusal birliğe tehdit unsuru olarak kodlanabilir.¹⁸⁵ Bu durum, hem ulusal kimliğin homojen ve yekpare bir yapı olarak sunulmasına hizmet etmekte hem de belirli kesimlerin kamusal hafızadan silinmesine yol açmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁰ SMITH, Milli Kimlik, s. 49-50.

¹⁸¹ A.g.e., s. 126.

¹⁸² HOBBSAWM, Eric J., 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "*Program, Mit, Gerçeklik*", çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993, s.12

¹⁸³ ANDERSON, a.g.e., s.163

¹⁸⁴ NORA Pierre, Hafıza Mekanları (Çev. Mehmet Emin Özcan), Doğu Batı Yayınları, 1989, s.7

¹⁸⁵ SMITH, a.g.e., s. 45

¹⁸⁶ GELLNER Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, çev. B. Ersanlı ve G. Özdoğan, Hil Yay., İstanbul, 2008, s. 56.

Ayrıca, milli tarih yazımı yalnızca geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda bugünü şekillendiren ve geleceği belirleyen bir araçtır. Resmi tarih anlatılarında belirli kahramanlar, zaferler ve ortak değerler ön plana çıkarılarak toplumda ortak bir aidiyet duygusu inşa edilir.¹⁸⁷ Ancak bu aidiyet duygusu, çoğu zaman içeride bir “biz” ve dışarıda bir “öteki” yaratarak güçlenir. Bu bağlamda, ulus-devletlerin kimlik inşa süreçleri, yalnızca toplumsal birliktelik sağlama çabası olarak değil, aynı zamanda kimlerin ulusal topluluğa tam anlamıyla dahil edilip kimlerin dışlandığını belirleyen bir güç mekanizması olarak da değerlendirilmelidir.¹⁸⁸ Bu nedenle milli kimlik ve tarih yazımı süreçlerini sadece doğal veya kendiliğinden gelişen olgular olarak görmek yerine, belirli politik ve ideolojik hedefler doğrultusunda şekillenen kurgusal yapılar olarak ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

1.2.2. Etnik Kimlik

Kimlik inşa sürecinde etkili olan bir diğer unsur da etnik kimliktir. Etnik topluluklar, birtakım etnik işaretler, etnik unsurlar etrafında bir araya gelmiş bireylerden oluşmaktadır. Etnik kimliği tanımlayan işaretler ya da unsurlar, etnik topluluklar arasındaki sınırları ve farklılıkları belirleyen özelliklerdir. En genel ifadeyle, etnik toplumları belirleyen bu işaretlere toplumlar arasındaki farklılıkları gösteren bölge, tarih, lisan, sembol, dini yasaklamalar veya guruplar arası evlilikler örnek olarak verilebilir.¹⁸⁹

Etnik kimlik, millik kimlik de olduğu gibi, belirli bir topluluğun kendini diğer topluluklardan farklılaştıran bir aidiyet ve bağlılık duygusu içermektedir. Bu bağlamda etnik kimlik temelinde etnik bir grupla özdeşleşme ve bağ kurma aracılığıyla gelişen aidiyet duygusu, *öteki* olarak tanımlanan diğer toplulukların farklılıklarını ön plana çıkararak kendi içlerinde birleşmelerini sağlamaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ SMITH Anthony, *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press, 1998, s. 122.

¹⁸⁸ ANDERSON, a.g.e., s.170

¹⁸⁹ JARY David / JARY Julia, 'Ethnic Marker', *The Harper Collins Dictionary of Sociology*, E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.152.

¹⁹⁰ BİLGİN, N., *Age*, s. 57.

Etno sembolist kuramcılar, millet ile etnik toplumlar arasında siyasal bir topluluk olmaları bağlamında bir ayırım yapmışlardır. Bu kuramcılara göre milleti, etnik toplumdan ayıran en belirgin özellik, milletlerin belirli bir yasa, sınır ve yönetime sahip olmalarıdır. Nitekim millet öncesi durumu ‘*etnik çekirdek*’ kavramı temelinde açıklayan Smith’e göre, etnik toplulukta bulunan ozanlar, din adamları ve katipler gibi gelenekleri düzenleyen ve nakleden kişiler tarafından oluşturulan etnik çekirdekler, milletlerin oluşmasının zemini oluşturmaktadır. Etnik toplulukların altı ana unsurdan oluştuğunu ifade eden Smith’e göre bu unsurlar, kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir “yurt”la bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusudur.¹⁹¹

Etnik toplulukların içerdiği bu unsurlar, sosyal ilişkiler ve davranışlar aracılığıyla çok uzun bir süre içerisinde oluşmaktadır. Aynı zamanda kapsayıcı ve dışlayıcı fonksiyonları olan bu süreç içerisinde aynılık ve farklılıkların net sınırlarla belirlenmesi, korunması ve devamlılığının sağlanması koşullar ve şartlara göre değişiklik göstermektedir.¹⁹² Etnik kimlik tasarımları, etnik toplumların taşıdığı unsurlar, toplumların çıkarları doğrultusunda bazen gelişme bazen gerileme göstermektedir. Sosyal ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler, kültürel olgular ve değişimler etnik kimlik üzerinde de etkili olmakta; bu değişimlere göre etnik kimlik kimi zaman asimile olarak kimi zaman daha güçlenerek kimi zaman da başka etnik kimliklerle birleşerek varlığını devam ettirmektedir.¹⁹³ Semra Somersan göre, kültür nasıl ki durağan ve değişmez bir olgu değilse, etnik kimlik kavramı da benzer bir yapıya sahiptir, tarihsel olaylara bağlı olarak belli dönemler içinde değişir, önem kazanır veya kaybeder.¹⁹⁴

Etnik kimlikler, farklı toplumsal, siyasal, dinsel ve kültürel gruplarla karşı karşıya kaldıkları zaman *dahil olma*, *dışlanma* ve *baskı* süreçlerini yaşayabilmekte ve bu süreçler nedeniyle etnik çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda, yani çatışma ve kendini kuşatılmış hissetme durumlarında her kimlik, kendi özünü daha belirgin daha net biçimde ifade etme ihtiyacı duymakta ve bu ihtiyacı karşılamak için

¹⁹¹ SMITH, A., *Age.*, s.67

¹⁹² JARY / JARY, *Age.*, s.150.

¹⁹³ BARTH Fredrick, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2001, s.20.

¹⁹⁴ SOMERSAN Semra, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s.38.

kendi aralarında çok daha sıkı bağlar kurmaktadırlar. Grup içi bağlılıkları arttırmanın en etkili yolu basın ve yayın yoluyla, kültürel ve eğitsel faaliyetlerle, yasal ve anayasal taleplerle, toplantılar ve örgütlenmeler aracılığıyla mevcut kimliğin güçlendirmesi, sürekli kılınmasıdır.¹⁹⁵ Grup içi bağlılıkların ve dayanışmanın siyasal bir içeriğe sahip olduğu durumlarda ise etnik kimlik, ulus-devlet ve milliyetçilik ideolojilerinde olduğu gibi, politik bir amaca ulaşmanın araçlarından biri olmaktadır. Bu bağlamda kimlik stratejileri incelenmesi gereken bir diğer mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.3. Kimlik Stratejileri

Kimlik stratejileri toplumsal ve siyasal alandaki kimlik inşa süreçlerinde, kimlik politikalarının uygulanmasında, etnik çatışmaların ve farklılıkların neden olduğu kimlik sorunlarının aşılmasında önem kazanmaktadır. Kimlik stratejileri kimi zaman mevcut kimliklerin korunmasına kimi zaman da farklı kimlik unsurlarının toplum tarafından içselleştirilmesine hizmet etmektedir. Bu tezin konusu bağlamında kimlik stratejileri ve kimlik politikaları göç olgusu ve sonuçları bağlamında ele alınacaktır.

En genel anlamıyla göç, insanların çeşitli nedenler yüzünden zorunlu ya da gönüllü olarak bulunduğu yerden başka bir yere geçmesini ifade eden coğrafi bir mekân değiştirme sürecinin de adıdır. Hem göç eden topluluklar hem de göç edilen ülkelerde yaşayan toplumlar için sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlar başta olmak üzere bir çok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmasına neden olan göç olgusu, kimlik inşa süreçlerinin de önemli bir parçası durumundadır.¹⁹⁶ Savaşlar, çatışmalar, istilalar, kıtlık, kuraklık, deprem vb. birçok toplumsal ve doğal nedenler yüzünden gerçekleşen göçler, göç eden ve göç edilen toplumlarda kimlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu sorunların çözümü aşamasında ise çeşitli amaçlara hizmet eden kimlik stratejilerinin uygulanması söz konusu olmuştur.

Nitekim tüm tarihi boyunca göçler adası görüntüsü sergileyen Kıbrıs'ta, her biri farklı dönemlerin ve farklı siyasal meselelerin ürünü olan Yunanlı, Türk, Rum,

¹⁹⁵ MÜNCH Richard, *Sociological Theory Volume I from the 1850s to 1920*, Nelson Hall Publishers, Chicago, 1994, s.4.

¹⁹⁶ ARANGO Joaquin, "Explaining Migration: A Critical View", *International Social Science Journal*, 52(165), 2000, 283-296.

Kıbrıslı Rum, Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı gibi birçok kimlik ortaya çıkmıştır. Kıbrıs'ta çok kültürlü, çok kimlikli bir yapının ortaya çıkmasına neden olan bu göçlerin bir kısmı zorunlu bir kısmı ise gönüllü olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁷ Geçmişten bugüne gerçekleşen göçler neticesinde Kıbrıs'ta kimlikler kültürel, sosyal, siyasal ve dinsel açıdan sürekli bir dönüşüme uğramışlar ya da kimlik stratejileri bağlamında yeni kimliklerin inşa süreçleri yaşanmıştır. Bu süreçte göç olgusu temelinde yaşanan uyum ve bütünleşme süreçlerinde ortaya çıkan kimlik değişimleri aidiyet bağlarının farklı bağlamlarda temellendirilmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ta göç olgusu temelinde ortaya çıkan kimliksel dönüşümler ve bu dönüşümlere bağlı olarak inşa edilen yeni kimlikler, genel olarak asimilasyon, entegrasyon gibi kimlik stratejileri, melez-tireli kimlikler, radikal paralel kimlikler, kültürel melezleşme, çok kültürcülük, kültürlenme (Enculturation) ve kültürleşme (Acculturation) gibi kavramlar temelinde tartışılmaktadır.

1.2.3.1 Kültürlenme ve Kültürleşme

Bu bağlamda kimlik stratejileri konusunu incelemeden önce kültürleme ve kültürleşme kavramları ele alınacaktır. Zira daha önce de ifade edildiği gibi tüm tarihi boyunca göçler alan Kıbrıs, Rumlar, Maronit, Ermeni, Latinler, Romanlar ve Türkler gibi farklı toplumların farklı kültür yapılarının bir arada yaşadığı bir Ada'dır. Bu nedenle Kıbrıs'ta farklı kültürler arasında çok farklı kültürleşme süreçleri yaşanmış; bu süreç kimi zaman Ada'nın Osmanlı hakimiyeti altında olduğu dönemlerde olduğu gibi uyum içerisinde, kimi zaman da İngiliz sömürge döneminde olduğu gibi çatışma içerisinde ilerlemiştir.

Şimdi genel olarak ifade edilecek olursa kültürleme bireylerin içine doğduğu ve büyüdüğü toplumun kendi kültürel değerlerini aile, okul ve sosyal çevre içerisinde öğrendiği ve yaygınlaştırdığı bir süreçtir.¹⁹⁸ Buna karşılık kültürleşme farklı kültürel yapıya sahip toplumların bir arada yaşamaya başlamaları nedeniyle birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri sonucunda her iki kültürel yapıda değişim ve dönüşüm yaşanma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin içinde yaşadıkları kendi kültürlerini öğrendikleri bir süreç olan kültürleme sürecinden farklı bir şekilde,

¹⁹⁷ KESER Ulvi, "Kıbrıs' ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar", ÇTTAD, V/12, 2006/Bahar, s.s. 105.

¹⁹⁸ GÜNEY Salih, Davranış Bilimleri, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2011, s. 45.

kültürleşme sürecinde farklı kültürler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması, kültürel birlik ve uyumun sağlanması amaçlanmaktadır.¹⁹⁹

Kültürleşme sürecinin farklı toplumsal yapılarda yaşanan kültür değişimleri olarak tanımlanabildiğine dikkat çeken Sevim, bu bağlamda kültürleşmenin özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kültür değişimi, iki ya da daha çok özerk kültür sisteminin birleşmesinden meydana gelir. Kültürleşme sonucu olan değişim, doğrudan kültürel iletişim sonucu olabilmektedir. Kültürel değişim ekolojik ya da demografik değişimler sonucu var olan kültürlerden ortaya çıkabilir; kültürel olmayan olaylardan doğmaz. Kültürel değişim içsel düzenlemelerden dolayı geciktirilebilir ve bunun sonucunda da yabancı özelliklerin ve olayların kabulü meydana gelir veya yaşamın geleneksel modlarına bir tepki şeklinde de oluşabilir. Kültürleşme; toplumların ve bireylerin, değerleri, bütünleşme ve farklılaştırma süreçleri, nesillerin gelişim aşamaları, üzerinde etkili olan dinamik bir faktör olarak görülebilmektedir”²⁰⁰

Göç olgusu çerçevesi içerisinde kültürleşme süreci ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim göçmenler, farklı bir ülkeye göç ettikleri zaman bu ülkenin kültürüyle temasa geçmekte ve bu temas sonucunda her iki kültürde kültürel değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Göçler neticesinde bir araya gelen toplumlar arasında kültürel benzerliğin fazla olması sosyal ve toplumsal uyumun da yüksek olmasına neden olmaktadır. Örneğin Kıbrıs’ta Osmanlı egemenliği döneminde Anadolu’dan gelen göçmenlerle Kıbrıs’taki Türkler arasındaki kültürleşme süreci çok daha kolay bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak öte yandan aynı süreç 1974 yılından sonra farklı ilerlemiş ve Kıbrıslı Türkler ile Türkiye’den gelen göçmenler arasında kültürel çatışma süreci yaşanmıştır.

Bununla birlikte farklı kültürlerin bir arada bulunduğu bir yapı içerisinde büyüyen bireyler bir yandan kendi kültürünü devam ettirirken bir yandan da diğer kültürden etkilenmektedir. Bu etkilenme süreci asimilasyon, bütünleşme, reddetme ve

¹⁹⁹ A.g.e., s. 46

²⁰⁰ SEVİM Nurdan, “Tüketici Kültürleşmesinin Almanya’daki Türk Göçmenlerin Gıda Tüketim ve Gıda Alışveriş Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010, s. 10.

kültürel bozulma gibi dört şekilde sonuçlanabilmektedir.²⁰¹ Dolayısıyla farklı kültürlerin bir arada yaşadığı toplumlar da farklı kimlik stratejileri uygulanmaktadır.

1.2.3.2 Asimilasyon ve Entegrasyon

Kimlik stratejileri içerisinde en çok bilinenleri, asimilasyon ve entegrasyondur. Asimilasyonda hedef olabildiği kadar ulusal ölçekte geçerli olan kimliğe benzemektir; bu nedenle asimilasyon, dışarda dayatılan zorla kültürleme (transkültürasyon) sürecini içeren bir stratejidir. Ulus devlet içerisinde yaşayan ama ulusal kimliğe “yabancı” topluluklara uygulanan bu stratejide amaç, anadilde eğitim, özgür ibadet ve din eğitimi vb. olanakların kısıtlanması ve yer, kişi vb. isimlerin değiştirilmesi yoluyla uygulanan zorla kültürleme süreci sonucunda “yabancı” toplulukların içinde yaşadıkları ülkenin değerlerini kabul etmelerini sağlamaktır.²⁰²

Bununla birlikte kültürel boyutuyla hâkim olan toplumun gelenek ve göreneklerini, değer ve normlarını kabullenme anlamına gelen, yapısal boyutuyla ise egemen toplumun kurumlarına katılma anlamına gelen asimilasyon, zorunlu ve gönüllü olarak ortaya çıkabilmektedir. Asimilasyon politikaları, birinci kuşak göçmenlerde, genel olarak zorunlu bir şekilde uygulanmaktadır; ilk kuşak göçmenler zorunlu olarak ve kısa vadede egemen kültüre uyuma zorlanmaktadır. İkinci ve sonraki kuşak göçmenler ise, uzun vadede ve gönüllü olarak egemen kültüre uyuma yönlendirilmektedir.²⁰³

Toplumsal entegrasyon süreci ise bir başka kimlik stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte toplumlar bir yandan kendi etnik kimliğini korumaya devam ederken diğer yandan da çoğunluk toplumunun kültürüne uyum sağlamaya çalışmaktadır. Entegrasyon olgusu, kalıcı göçmenlik durumunda önem kazanmaktadır ve hem göç eden kişilerin tutumları hem de göç edilen ülkelerin politikaları entegrasyon sürecinde etkili olmaktadır. Toplumsal entegrasyon süreci, kimlik ve

²⁰¹ BERRY John W., “Acculturation”. In J. Grusec & P. Hastings (Eds.), *Handbook of Socialisation Theory and Research*, Guilford, New York, 2007, s. 343–558.

²⁰² BERRY John W., “Immigration, Acculturation, and Adaptation”, *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1), 1997, 5-68.

²⁰³ CANATAN Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*. Endülüs Yay., İstanbul, 1990, s. 68-80

aidiyet algılarının gelişmesinde en etkili süreçlerden biridir.²⁰⁴ Kadir Canatan'ın dikkat çektiği gibi,

“asimilasyon modelinin tek yanlı uyum politikasının aksine entegrasyon modelinde azınlık-çoğunluk ilişkisi eşitlik ve karşılıklı uyum ilkesine dayanmaktadır. Kültürel ve ırksal üstünlük inancı bu modelde yerini kültürel hoşgörü ve ırksal eşitliğe bırakmıştır. Azınlık grupların hakim topluma entegrasyonu, egemen toplumun temel değerleri tarafından belirlenen çerçeveyi aşmadığı sürece zorunlu görülmez ve şiddet de uygulanmaz”²⁰⁵.

Yine kimlik stratejileri içerisinde kabul edilen bir diğer model ise ayırmacılık/ayrılıkçılık (separatism) stratejisidir. Bu model, göç eden kişilerin göç edilen ülke içerisinde yaşadıkları dışlanmalar nedeniyle kendi etnik kimliklerine ve kültürlerine sıkıca sarılıp çoğunluğun kimliğini ve kültürünü reddetmesi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, uzlaşma ve uyumdan ziyade çatışmanın varlığını ortaya koymaktadır, dolayısıyla çok kültürlü bir toplum yapısının oluşmasını engellemektedir.²⁰⁶

Son olarak, kimlik stratejileri içerisinde, kültürel çoğulluğun korunmasını sağlayarak çok kültürlü toplum yapısının oluşmasına neden olan, “öteki” kültürün tanınması, meşruluğunun kabul edilmesi yoluyla kültürel farklılıkların aynı toplumsal yapı içerisinde varlığını devam edebilmesini sağlayan farklılığın değerlendirilmesi stratejisinden söz edebiliriz. Bu strateji türünde her bir topluluk kendi kimliğini, kültürünü, dil, din, gelenek ve göreneklerini korumakta ve devam ettirebilmektedir. Günümüzde, göçmenlere yönelik kimlik stratejilerinin ve politikalarının geliştirilmesinde en çok tartışılan strateji türü olan farklılığın değerlendirilmesi stratejisi, farklılıkların asimile ve entegre olmadan kendi otonom yapılarını devam ettirebilmelerine imkân veren politikaların bütünü olarak kabul edilmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ KASTORYANO Riva., Çokkültürlülük Avrupa İçin Bir Kimlik mi?”, *Avrupa'ya Kimlik: Çokkültürlülük Sınavı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.17-45.

²⁰⁵ CANATAN Kadir Avrupa'da Müslüman Azınlıklar, İnsan Yay., İstanbul, 1995 s.187.

²⁰⁶ Berry, A.g.e., s. 16.

²⁰⁷ ZIZEK Slavoj “Multiculturalism or the cultural logic of global capitalism. *New Left Review*, I/225, 28-51, 1997.

1.2.3.3 Çifte Bilinç

Kimlik stratejilerinin ve politikalarının göç eden ilk kuşak ve sonraki kuşaklar üzerindeki etkileri birbirinden farklı olmaktadır. Genel olarak ilk kuşak ve ikinci kuşak göçmenlerde anavatan ile olan kimlik ve aidiyet bağları güçlü bir şekilde devam etmektedir; buna karşılık üçüncü ve sonraki kuşak göçmenlerde çoğul kimlikler ortaya çıkmakta ve çifte aidiyet bağları oluşmaktadır. Nitekim ilk kuşak göçmenlerin yerleşmeleri sonucunda göç edilen topraklarda dünyaya gelen çocukların, yani ikinci ve sonraki kuşak neslinin kimlik yapısında bir yandan kendi ailelerinin ve toplumlarının kimliği korunmakta diğer yandan göç edilen toplumun kimliği kazanılmaktadır. Bu ikili kimlik yapısı, çokkültürlü, melez ya da tireli kimlikler olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu bağlamında melez ya da tireli kimlik türlerinin açıklanması gerekmektedir. Ancak öte yandan melez ya da tireli kimlik türlerinin anlaşılması için öncelikle tek bilinç ve çifte bilinç kavramları ele alınacaktır.

Çifte bilinç kavramı, 1868-1963 yılları arasında yaşamış Afrika asıllı Amerikalı sosyolog William Edward Burghardt Du Bois'in 1903'te yayımlanan 'Siyah Halkın Ruhu' (*The Souls of Black Folk*) isimli çalışmasında yer alan bir tespittir. Du Bois kimlik sorunsalını en belirleyici şekilde ele alan Afrikalı Amerikalılar temelinde ele almış ve bu sorunu, "ikili bilinç" ve "peçe" kavramlarıyla özdeşleştirmiştir.²⁰⁸

Bu çalışma bağlamında çifte bilinç, göç eden bireylerin kendi kültürleri ile göç ettikleri toplumun kültürleri arasında kalmaları sonucunda ortaya çıkan kimlik bilinci olarak ele alınmaktadır. Yakup Coştu'nun dikkat çektiği gibi, göç anlaşmaları sonrasında gelen ve geri dönme amaçlı göç eden ilk kuşak göçmen neslin sahip olduğu kimlik bilincine gönderme yapan tek bilinç kavramının aksine çifte bilinç, anavatandan getirilen kültürel kod ile yaşanan ülkedeki yerleşik kültürel kod arasında kalmış kimlik bilincine gönderme yapmaktadır.²⁰⁹ Coştu'nun ifade ettiği gibi, ilk kuşak göçmenler, belirli bir sosyal, kültürel, etnik ve dinsel kimlik ve karaktere sahip olarak göç etmişlerdir. Dolayısıyla birinci kuşak nesil, bulundukları ülkelerde, anavatanda edindikleri ve getirdikleri etnik, dinsel, dinsel ve kültürel kodlar içerisinde

²⁰⁸ DARIAN-SMITH, Eve. "Re-Reading W. E. B. Du Bois: the Global Dimensions of the US Civil Rights Struggle." *Journal of Global History*, vol. 7, no. 3, 2012, pp. 483–505.

²⁰⁹ COŞTU Yakup., *Göç ve Din Üzerine*, Transnational Press, London, 2020, s. 63

kolektif bir kimliğe sahip olarak yaşamaya çalışmışlardır. Bu kişilerin, kendilerine özgü bir anlam dünyası inşa ettikleri, kentsel mekanlardan izole ve gurbet psikolojisini yaşattıkları mekanlarda ikamet ettikleri gözlemlenmektedir.²¹⁰

Bununla birlikte geri dönme amaçlı olarak gerçekleştirilen ilk göç hareketi kalıcı bir evreye dönüştüğünde, yani göçün süreklilik kazanması durumunda ikinci, üçüncü vs nesil ortaya çıkmakta ve bu nesil, oldukça farklı yönelimler gösteren heterojen bir topluluğu oluşturmaktadır. Bu neslin içerisinde sosyalleştiği ev, okul, sokak vb ortamlar yeni kimliğin şekillenmesinde belirleyici olmakta; böylece ikinci ve sonraki kuşak göçmenlerin kimlik algısı, tireli melez unsurları içeren çiftte bilinç olarak ortaya çıkmaktadır.²¹¹

1.2.3.4 Melez Kimlikler

Melez kimlikler, göç olgusu sonucunda farklı kimliklerin ve kültürlerin aynı mekânda karşılaşmaları nedeniyle her iki kimliğin de birbirlerini değiştirip dönüştürdüğü üçüncü bir form olarak tanımlanmaktadır. Aynı mekânda karşılaşan kimliklerin üçüncü formu olarak ortaya çıkan melez kimlik, her ne kadar diğer iki kimlik formlarından oluşmuş olsa da yeni bir kimlik türüne işaret etmektedir. Melez kimliklerin oluşma süreci, uzun ve hareketli bir süreçtir ve bu süreçte bireyler, aileden ve göç edilen ülkeden gelen kimlikleri bazı yönleriyle kabul ederken bazılarını değiştirerek yerine yeni bir kimlik oluşturmaktadır.²¹² Nitekim göç olgusuna maruz kalan bireyler, bu süreç içerisinde tamamen ana kültürü benimseme ve tamamen reddetme gibi davranış şekilleri geliştirebildikleri gibi hem kendi kültürlerini hem de ana kültürü olumlu bir bütünlük içerisinde sentezleyebilmektedirler. Bu durum genel olarak sonraki kuşak göçmenlerde ortaya çıkmakta ve bu durum, bireylere özgüven rahatlık sağlamaktadır.²¹³

Bununla birlikte göç edilen ülkelerin kimlik stratejileri ve kimlik politikaları, melez kimliklerin ortaya çıkma süreçlerine etki edebilmektedir, bu durumda yeni

²¹⁰ A.g.e., s. 63.

²¹¹ A.g.e., s. 64.

²¹² EASTHOPE Anthony, "Homi Bhabha, Hybridity and Identity, or Derrida Versus Lacan", *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, 4(1/2), 145-151, 1998.

²¹³ AKINCI Mehmet. Ali "Fransa'daki Türk Göçmenlerin Etnik ve Dini Kimlik Algıları", *Bilig*, sayı: 10, ss. 29-58, 2014.

oluşacak olan kimlikler, devletlerin asimilasyon ve entegrasyon stratejilerine hizmet etmektedir. Göç ve kimlik bağlamında kimlik politikası olarak değerlendirilebilecek melez kimlik ya da melez kültür oluşturma süreçleri özgün kimlik ve kültürel eşitlik temelinde gerçekleşmeyen çokkültürlü toplum yapılarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.²¹⁴

1.2.3.5 Paralel Kimlikler

Geçmişten bugüne Kıbrıs'taki kimlik stratejileri nedeniyle Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum gibi paralel kimlikler, Kıbrıslılık gibi melez kimlikler ortaya çıkmıştır. İlgili bölümlerde ayrıntılı bir şekilde inceleneceği gibi Kıbrıs'ta en eski kimlikler Rumlar, Maruniler, Türkler, Romanlar, Latinler ve Ermenilerdir. Bu toplulukların bazıları kendi kimliklerini korumuşlar bazıları Rum ve Türk toplulukları içerisinde asimile olmuşlar bazıları ise kültürleşme süreci sonrasında yeni kültürler oluşturmuşlardır. Örneğin Kıbrıs'ta yaşayan Ermeni topluluklar, Roma Katolik ve İstanbul Ortodoks kilisesinden farklı bir zeminde yer almışlar ve Ermeni Apolistik Kilisesi'ne bağlanmışlardır; bununla birlikte dilsel olarak Türklerle ortaklık kurmuşlar ve Türkçe konuşmuşlardır. Latin toplulukları ise Osmanlı döneminde Ortodoks Kilisesi'ni ya da İslam'ı seçmeye zorlanmışlar, bu nedenle bu topluluğun büyük bir kısmı ya Ortodoks Rum ya da Müslüman Türk kimliğini benimsemişlerdir. Asimile olmayan Latinler ise kendi kültürlerini koruyarak günümüze kadar gelebilmişlerdir.²¹⁵ Aslında Lübnan kökenli Maruniler ise zamanla kendi anadilleri olan Arapçayı daha az kullanmaya başlamışlar, özellikle Marunilerin genç nüfusu Rum toplumu içerisindeki kültürleşme süreci sonucunda Rumca'yı çok daha yaygın bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Böylece bir yandan özellikle ibadet alanında kendi dillerini kullanan Maruniler diğer yandan üst kimlik olan Rumların dilini kullanmışlardır.²¹⁶

Kıbrıs'taki kültürleşme süreci ve kimlik stratejileri konusunda en önemli örneklerden biri ise Roman topluluklarının geçirmiş olduğu dönüşümlerdir. Kıbrıs'taki en eski topluluklardan biri olan Roman toplulukların bir kısmı Rum kimliğini kabul etmiş, Ortodoks olmuş ve Yunanca konuşmaya başlamışlardır. Kıbrıs

²¹⁴ BOURSE Michel,, Melezliğe Övgü., çev. I. Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s. 102

²¹⁵ DAYIOĞLU Ali., Kuzey Kıbrıs'ın Ötekileri, Rumlar, Maruniler, Romanlar, Aleviler, Kürtler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8-10.

²¹⁶ Age., s. 86.

Rum kesimi içerisinde asimile olan bu topluluklar Mandi olarak tanımlanmışlardır. Roman toplulukların büyük bir kısmı ise özellikle Osmanlı döneminde Müslüman olmuşlar ve Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Kıbrıslı Türkler içerisinde asimile olan bu grup ise Gurbet olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte Müslüman olan Romanların büyük bir çoğunluğu Türkçenin yanı sıra Gurbetçe olarak adlandırılan yazılı olmayan dillerini kullanmaya devam etmişlerdir. Zira Osmanlı Millet Sistemi içerisinde kendilerine yer bulamayan, Milleti Hâkime içerisinde alınmayan Romanlar, ayrımcılığa uğramışlar, her ne kadar Kıbrıslı Türk üst kimliğini kabul etmiş olsalar da kendi kültürel yapılarını ve kimliklerini korumaya devam etmişlerdir.²¹⁷

Nitekim 1960'lı yıllarda da Müslüman Romanlar için ayrı yerleşim bölgeleri düzenlenmiş ve yerleşim alanları bakımından da Kıbrıslı Türkler içerisinde ayrımcılığa uğramışlardır. Yine Kıbrıslı Türklerin Roman topluluklarına bakış açısı da ayrımcı tutumun göstergeleri olmuştur. Kıbrıslı Türkler de Romanları hırsızlık vb. birçok suçların sorumluları olarak görmüşlerdir. Bu ayrımcı tutum ve bakış açısı Romanların kendi içlerine kapanmalarına, kendi alt kimliklerini sürdürmelerine neden olmuştur.²¹⁸

Benzer bir tavır 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında Türkiye'den gelen göçmen ailelere karşı da gösterilmiştir. İlgili bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi, Türkiye'den gelen göçmenler Kıbrıslı Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerin dışına yerleştirilmişler; aynı köyden ve kasabadan gelen göçmenler Kıbrıs'ta da aynı yerleşim alanlarında birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. Bu durum Türkiye'den gelen göçmenlerin kendi alt kültür ve kimliklerini korumalarına neden olmuş, toplumsal uyum ve birlikteliğin ortaya çıkmasını engellemiştir.

1.2.3.6 Habitus

Aslında bu uygulama modelleri ve sonuçlarına ilişkin Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı oldukça açıklayıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Zira bu kavram bir arada yaşamak zorunda kalan farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin açıklanmasında, bu toplumlar içerisinde yaşayan bireylerin davranış ve tutumlarındaki değişikliklerin

²¹⁷ A.g.e., s. 107

²¹⁸ A.g.e., s. 107-108

nedenlerinin anlaşılmasında katkı sağlamaktadır. Yine bu kavram kimlik stratejiler çerçevesinde oluşturulan kimlik inşa süreçlerinin açıklanmasında önemli bir kavramdır. Nitekim Bourdieu'nün bireylerin toplumsal yapı içerisindeki ilişkilerini ve davranış değişikliklerini analiz etmek için geliştirmiş olduğu bu kavram, bireylerin devlet yapıları içerisindeki kimlik yapılandırılma süreçlerinin anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Bourdieu bireyleri “fail” olarak tanımlamaktadır; çünkü ona göre bireyler toplumsal yapı içerisinde değişim ve dönüşüm geçiren aynı zamanda toplumsal yapının kendisinde de değişiklik yaratabilen faillerdir. Toplumsal yapı içerisinde yaşayan failer bu yapının kuralları tarafından biçimlenmekte ve bu kurallara bağlı bir şekilde yaşamaktadırlar. Ancak öte yandan bu failer aynı zamanda bu kurallar bütününe gelişmesine, değişmesine ve dönüşmesine neden olmaktadır. Bourdieu için bireylerin hem kendilerinde hem de toplumsal yapının kendisinde ortaya çıkabilecek bu değişiklikleri belirleyen şey, failerin tarihsel mirası olan “habitus”lardır.

Habitus kavramı Bourdieu tarafından 1950’li yılların sonlarına doğru yeniden tanımlanmış ve bu kavram, insanların davranış pratiklerinin nedenlerini açıklamak için kullanılmıştır. Bourdieu’ye göre habitus, insanların toplumsal yaşam içerisindeki eylemlerini ve bu eylemlerin gelecekte nasıl şekilleneceğini belirlemektedir. Bourdieu açısından bu belirlenim iki yönlü gelişmektedir; bireyler içine doğdukları toplumsal yaşamın kuralları tarafından belirli bir davranış kalıbı geliştirirler, aynı zamanda bireyler, toplumsal yapının değişmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar.²¹⁹ Böylece hem içinde doğdukları habitusun koşullarını bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde benimser ve ona göre yaşarlar hem de habitusun koşullarının gelişmesini ve değişmesini sağlarlar.

Şöyle ki Bourdieu için Habitus kavramı bireylerin içinde yaşadıkları kültürel ve toplumsal yapıya ilişkin sahip oldukları bilgi birikimlerini açıklayan bir kavramdır.

²¹⁹ BOURDIEU Pierre, Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine, Çev. H. U. Tanrıöver. Hil Yayınları, İstanbul, 2015a, 174-176.

Bireylerin davranışlarını belirleyen şey içinde bulundukları habitustur.²²⁰ Bourdieu'ye göre,

*“faillerin davranışlarını belirleyen ilkeler, faillerin davranışlarındaki belirlenimleri ve değişiklikleri dışardan zorlama şeklinde ortaya çıkarmaz, bu failler tarafından içselleştirilir (...) Habitus da dışsal toplumsal yapıların içselleştirilmesiyle ortaya çıkmakta ve sürekli eğilimler aracılığıyla toplumun nesnel varoluşlarını pratik olarak etkinleştirmektedir (...) bu pratikler bir yandan habitus tarafından biçimlendirilir bir yandan da toplumsal nesnel yapıları yeniden üretir”*²²¹.

Böylece habitus, bireylerin ya da faillerin yaşam şekillerini belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Habitus, bireylerin toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşam alanları içerisindeki değişikliklere uyum sağlamasını ve bu değişikliklerle mücadele edebilmesini sağlamaktadır. Zira bu kavrama göre bireyler herhangi bir durum karşısında nasıl davranmaları gerektiğini sosyalleşme sürecinde öğrenmişler, geçmişten beslenen habitus sayesinde geleceklerini belirleme yetisi kazanmışlardır.²²²

Habitus sayesinde failler, içerisinde bulundukları toplumsal yapıya uyumlu davranış kalıpları geliştirmekte, bu davranış kalıpları ise bireylerin içine doğdukları ailenin, sınıfların vb. kolektif tarihsellik çerçevesinde oluşmaktadır.²²³ Bu nedenle Habitus, yani bireylerin davranış kalıplarını belirleyen unsur olduğu için devletler ve iktidarlar açısından çok önemli bir konumdur. Nitekim iktidarlar ya da egemen gruplar habitus aracılığıyla bireylerin davranış şekillerini, eylemlerini belirleme gücüne sahip olmaktadır. Devletler ya da egemenler simgesel sermayeler aracılığıyla kolektif, toplumsal bir bilinçaltı oluşmasını sağlamakta ve bu kolektif bilinç, bireylerin aynı davranış ve düşünüş kalıpları etrafında birleşmesine ve birlikte hareket etmesine neden olmaktadır. Bourdieu'ye göre,

²²⁰ BOURDIEU Pierre Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste, (çev. R. Nice), Routledge, London, 1996, s. 170.

²²¹ BOURDIEU Pierre., An Invitation to Reflexive Sociology, University of Chicago Press, Chicago, 1992, s. 122.

²²² BOURDIEU Pierre / WACQUANT Loic, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, (Çev. N. Ökten), İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 29.

²²³ BOURDIEU Pierre, Seçilmiş Metinler, (Çev. L. Ünsaldı), Heretik Yay., İstanbul, 2013, s. 166.

*“devlet, bazı etkiler yoluyla vatandaşlarında, onların rasyonel akıl yoluyla ulaşmadıkları ancak o devlete bağlı olmak yoluyla zihinsel yapılarına işlenen bir habitus oluşturur”*²²⁴.

Devlet ise simgeler aracılığıyla bu etkilerde bulunmakta ve habitus oluşturmaktadır. Ona göre simgesel şiddetin gücü, egemenlik ilişkilerinin sevgi ve bağlılık ilişkisine dönüştürülmesine dayanmaktadır.²²⁵ Devletler vatanseverlik, yurtseverlik gibi algıların oluşmasını sağlayarak devletin değerinin içselleştirilmesini sağlar; bu yönde tarihsel anlatılar, hikayeler, söylenceler, efsaneler ve masallar yoluyla devlet için neyin iyi ve meşru olduğunu temellendirir ve bu temelin vatandaşlar tarafından benimsenmesi sağlanır.²²⁶

Devlet alanı içerisinde egemen olan ya da baskın olan sınıflar ile bu alana yeni girenler arasında mücadele vardır; baskın grup alan içerisindeki yerini korumaya çalışırken alana yeni giren gruplar ise birtakım stratejiler geliştirerek alanda yer kazanmaya çalışırlar.²²⁷ Başka bir deyişle alanda egemen olan gruplar simgesel sermayenin eğitim, basın yayın vb. kanallar aracılığıyla yayılmasını ve içselleştirilmesini sağlayarak egemen grup olma özelliğini koruma çabası içerisindeyler. Buna karşılık alana yeni katılan gruplar kendi habituslarının egemen olmasını sağlayacak yollar aramaktadırlar.

Bourdieu’ye göre milliyetçilik ideolojisi de bu bağlamda devletlerin meşruiyet sermayesini oluşturmaktadır. Devletler, tek dil, tek millet tek hukuk gibi formlar ve bu formları besleyen simge ve semboller aracılığıyla kendi varlığının ve meşruiyetinin içselleştirilmesini sağlar. Vatandaşların habitusunda devlet sorgulanmaksızın itaat edilecek bir alan haline gelmekte; bu habitus, kitlesel olarak devlete bağlanma düşüncesinin yerleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, milliyetçi ideoloji toplumsal düzenin sağlayıcısı konumuna gelmekte; toplumsal düzen ve istikrar, vatansever ve milliyetçi kitle tarafından sağlanacağı düşünülmektedir. Milliyetçilik ise yalnızca devlet tarafından inşa edilen ve uygulanan bir ideoloji değil, aynı zamanda faillerin oluşturduğu ve benimsediği simgesel sermayeler bütünüdür. Böylece

²²⁴ Age., s. 165.

²²⁵ BOURDIEU Pierre, Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine, s. 180.

²²⁶ Age., s. 102.

²²⁷ Bourdieu, P., Wacquant, L., Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, s. 82.

oluşturulan milli habitus, dil, eğitim, kültür ve tarih aracılığıyla geliştirilerek homojen ve milli kimlik dönüşümü sağlanmaktadır.²²⁸

1.3.Türkiye’de Milliyetçilik

Çok genel olarak ifade edilecek olursa, Türkçede millet kelimesi, aynı topraklar üzerinde yaşayan ve aralarında dil, tarih, ülkü, duygu, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu anlamına gelmektedir. Milliyetçilik ise maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık olarak tanımlanmaktadır.²²⁹ Türkiye’de milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl bir gelişme süreci geçirdiği sorularının yanıtlarının aranacağı bu bölümde, Osmanlı’nın son döneminde ağırlık kazanan Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi meselesi bu tezin genel çatısı altında incelenecektir. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğin gelişim evrelerinin ayrıntılı bir analizi yapılmayacak sadece bu çalışmaya katkı sağlayacak yönleriyle ele alınacaktır.

1.3.1. Türkiye’de Milliyetçiliğin Doğuşu

Modern anlamda Türk milliyeti düşüncesi, Fransız Devrimi’nden sonra dünyada yayılmaya başlayan milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Osmanlı aydınları arasında “Türkçülük” ismiyle başlatılan bir hareket olarak gündeme gelmiştir.²³⁰ Osmanlı Devleti’nde önce gayrimüslim tebaa, daha sonra ise Müslümanlar arasında ortaya çıkan milliyetçilik, Osmanlı millet sistemi idaresinin etkisi altında şekillenmiştir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle millet sistemi ele alınacak ve bu idare sisteminin milliyetçi ideolojilerin ortaya çıkmasındaki etkisi tartışılacaktır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti’nin sosyo-politik yapısı millet sistemi üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı Devlet yapısı içerisindeki etno-dinsel farklılıklara karşı üretilen idari bir yanıt olarak ortaya çıkan millet sistemi, Osmanlı topraklarındaki etno-

²²⁸ BOURDIEU Pierre, Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine, s. 108-110.

²²⁹ ÖZKIRIMLI, U., A.g.e., s. 28.

²³⁰ TURAN Erol, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, *Sosyoteknik*, no.1, 2011, s.140.

dinsel cemaatlerin soyut bir haritalandırılması olarak tanımlanabilir. Millet sisteminin temel özelliği, gayrimüslimlerin bir yandan Osmanlıların tanıdığı kiliselerden birine olan bağlılıklarına göre kendi aralarında ayrılması diğer yandan Osmanlı tebaası olarak tek bir kategori altında kabul edilmesidir. Millet sistemi, cemaatlerin okullarını kendi kendilerine yönetmelerine, papazlarını atamalarına ve kendi dillerini konuşmalarına izin veren bir sistemdir. Bu nedenle etno-dinsel cemaatlerin dinsel, kültürel ve etnik yapılarının korunmasını ve devamlılığını sağlayan idari bir sistem olarak kabul edilmektedir.²³¹ Bu sistem pro-milliyetçi evrede gayrimüslimlerin din, dil ve etnik kimliklerini korumalarına olanak tanıdığı için bu toplumlar arasındaki milli kimlik inşa sürecini hızlandırmıştır.

Bununla birlikte millet sistemi, gayrimüslim tebaa içerisinde milliyetçilik ideolojisinin gelişmesini hızlandıran bir sistem olmasına karşılık Müslüman tebaa içerisinde milli bilincin oluşmasını geciktiren bir sistem olmuştur. Zira Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Müslüman tebaa, İslam dini çatısı altında hukuk, eğitim, sosyal ve kültürel anlamda homojen bir yapıya sahiplerdir. Her ne kadar Müslüman tebaa içerisindeki Türk, Arap, Arnavut, Boşnak gibi etnik topluluklar kendi dillerini konuşmayı ve adetlerini yerine getirmeyi sürdürmüş olsalar da bu Müslüman kimlik, onların etnik, dilsel ve ırksal kimliklerinin üzerini kaplamıştır.²³²

Ancak öte yandan 19. yüzyılda Osmanlı, Millet ve Türk kavramlarında değişimler yaşanmaya ve milliyetçilik, Müslüman tebaa içerisinde de karşılık bulmaya başlamıştır. Nitekim Arapça ‘*milla*’ kelimesinden gelen ve genel olarak İslam ümmetini tanımlamak için kullanılan ‘*millet*’ kavramı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rum Hristiyanlar, Ermeni Hristiyanlar ve Yahudiler gibi dini cemaatleri tanımlamaktadır.²³³ Bu kavram, 19. yüzyılın sonuna doğru Müslümanlardan oluşan bir siyasi toplumu ifade etmeye başlamış, zamanla millet kavramı, Türk Milleti anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde “millet” sözcüğünün Batılı “nation”u ifade eden bir deyim haline gelmesi Batı’nın etkisi altında gerçekleşmiştir.²³⁴ Nitekim Jön Türklerin

²³¹ CANEFE Nergis, Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet, (çev. D. Boyrat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 95-96

²³² KARPAT Kemal, Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s.239.

²³³ LEWIS Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, (çev. B. B. Turna), Arkadaş Yay., Ankara, 2009, s. 453.

²³⁴ TÜRKÖNE Mümtazer., “Tanzimat’ta Millet Fikrinin Doğuşu”, *Türkiye Günlüğü*, c. 8., 1989, s.42.

Batılılaşma çabaları içerisinde gelişen milliyetçilik, Türk ulusu fikrini temel almış ve devletin Türkleşmesiyle birlikte Müslümanlar cemaat olmaktan çıkarak modern millet haline gelmişlerdir.²³⁵

19. yüzyılın sonlarına doğru Sinoloji ve Türkoloji çalışmaları çerçevesinde modern anlamda Türk milliyeti düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'deki Avrupalı sürgünler ve Avrupa'da yaşayan Türk sürgünlerinin katkıları ve Avrupa'daki Türkoloji araştırmaları dil ve tarih çalışmaları hız kazanmıştır.²³⁶ Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nde basın, bürokrasi ve eğitim dillerindeki gelişmeler, seçkinlerin dili ile halkın dili arasındaki uçurumun ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.²³⁷ Örneğin II. Mahmut, Takvîm-i Vekâyi gazetesinin halkın anlayabileceği bir Türkçeyle yazılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuş ve dilsel yabancılaşmanın azalması konusunda çaba sarf etmiştir.²³⁸

Jön Türk döneminde gelişen Türk milliyetçiliği ise hem Osmanlı Devleti'nin Türkçülük politikalarını hem de Türkiye Cumhuriyeti milliyetçiliğinin bazı özelliklerini içermektedir. Nitekim Jön Türkler devrindeki milliyetçilik ideolojisinin ilk dönemlerinde Osmanlı dönemi etkisi çok daha etkilidir, bu dönemde Türkçülük ideolojisi Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileriyle birlikte Türk milliyetçiliği açık bir şekilde dile getirilmemiştir. 1908- 1913 döneminde ise siyasal anlamda Osmanlıcılık ideolojisiye bağlı kalmakla birlikte milliyetçilik çok daha belirgin bir hal almış, dil ve tarih çalışmalarında Türkçü yaklaşım açık bir şekilde savunulmaya ve yeni Türk devletinin ideolojik temelleri oluşturulmaya başlanmıştır.²³⁹ Bir sonraki bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra milliyetçilik ideolojisinin nasıl bir seyir izlediği sorusu ele alınacaktır.

²³⁵ KARPAT Kemal, Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, (çev: R. Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.34.

²³⁶ LEWIS, A.g.e., s. 5.

²³⁷ KUSHNER David, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Kesit Yay., İstanbul, 2009, s.163.

²³⁸ KIRLI Cengiz, Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.30-31

²³⁹ SARINAY Yusuf, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Yay., İstanbul, 2005, s.376.

1.3.2. Türkiye’de Milliyetçiliğin Gelişim Süreçleri

Medeniyet ve kültür ikilemi kapsamında Türk milliyetçiliği hem Fransız hem de Alman milliyetçiliklerinden etkilenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk milliyetçiliği hem medeniyetçi hem de kültürcüdür. Bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğunun son demlerinde Türk milliyetçiliği nezdindeki tartışmalar yoğunluk kazanmış ve dönemin aydınları (Jön Türkler) en başat üç düşünce eğilimi olan Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük arasında mekik dokumuşlardır.²⁴⁰

Aslında tüm bu fikirlere başvurulması Osmanlı yöneticilerinin Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabulü ve İmparatorluğu çözülüş sürecinden nasıl kurtarabileceklerine dair bir çözüm arama çabasıydı. Zira, Avrupa’daki ulusçuluk akımı İmparatorlukların dağılma sürecini hızlandırmış, bu noktada çok uluslu bir İmparatorluk olan Osmanlı Devleti ulusçuluk akımları karşısında kendi unsurlarını nasıl bir arada tutabileceği sorusuna çözüm olarak Genç Osmanlılar tarafından öne sürülen Osmanlıcılık fikrini benimsemiştir.

Din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin İmparatorluk bünyesinde yaşayan tebaalara eşit hak ve yetkilerin verilmesini savunan bu anlayış I. Meşrutiyet ile Kanun-i Esasinin ilanını beraberinde getirmiştir. Fakat çok geçmeden 1877 Osmanlı-Rus Harbinin patlak vermesi, savaşın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan topraklarının bir bölümünü kaybetmesi, Rusya’nın güttüğü Panslavizm akımının Balkanlar’da ve Osmanlı yönetimi altında yaşanan gayrimüslimleri ve Slavları bağımsızlığa itmesi, Berlin Antlaşmasının sonucunda Makedonya Sorununun kronikleşmesine bağlı olarak Balkanlar’da etnik çatışmaların yaşanması ve Doğu Anadolu’da Ermeni milliyetçiliğinin tetiklenmesi dönemin padişahı II. Abdülhamit’i ve yöneticileri İslamcılığa (Ümmetçilik) yöneltmiştir. Lâkin Birinci Cihan Harbinde Ümmetçilik politikasının ve hatta Halifeliğin Osmanlı unsurlarını bir arada tutması için yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Türkçülük fikri ise henüz II. Meşrutiyetle birlikte ciddi manada gündeme gelebilmiştir. Özellikle 1912-1913 Balkan Savaşlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun

²⁴⁰ KADIOĞLU Ayşe, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları” Türk Günlüğü Dergisi, (33), 1995 s. 92-94.

Balkan topraklarının tamamını kaybetmesi devlet kadrolarının Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerinden uzaklaşarak gitgide Türkçülüğe sarılmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra 12 Mart 1912’de İstanbul Beyazıt’ta kurulan Türk Ocağı, Türkçülük önemini vurgulayan faaliyetlerde bulunarak Osmanlı Türklerini ilmi, iktisadi ve içtimai çalışmalarla çağdaş bir ulus seviyesine çıkarma amacı gütmüştür.

Türk Ocakları aynı zamanda Türkçülükten öte Turancılık politikası da gütmüşlerdir. Böylesi emperyalist bir politika benimsenmesi Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade gibi Rus esaretinde yetişmiş aydınların dil, kültür, düşünce birliğinin yanında askeri ve siyasi birliği savunmalarından kaynaklanmıştır. İlginçtir ki Turancılık fikri I. Dünya Savaşında, 1917’de Rusya’da Bolşevik Devrimi olduğu sırada ortaya çıkan siyasi güç boşluğundan- Orta Asya’daki Türk unsurlarla birleşmek- yararlanmak amacıyla hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Türk milliyetçiliğin en önde gelen temsilcilerinden Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği sorunsalına kültür ve medeniyeti birlikte harmanlayarak: “*Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim*” şeklinde bir çözüm sunar. Buradaki kültürün aslında “İslam” ile eşdeğer anlamlı olduğu söylenebilir.²⁴¹ Kendi içinde ikilemler barındıran bu milliyetçilik anlayışının hem Fransız pozitivistizmden hem de Alman romantizminden etkilendiğini söylemek mümkündür.²⁴² Lâkin Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber Kemalist Türkiye’nin milliyetçilik tanımından “din” (İslam) çıkartılarak, Batıcılık ve Türkçülük sentezinden rijit bir Türk milliyetçiliği yaratılmıştır. Bu noktada Kemalist rejimin ulus devlete geçiş sürecinde radikal bir tutum sergilediğini söylemek mümkündür.²⁴³

Cumhuriyet döneminde güdülen Türk milliyetçiliğini anlayabilmek için öncelikle Kemalizm’in ilkelerini ve yine bu ilkelerin, millet ya da milliyetçilik ile olan ilişkisini kavramak gerekmektedir. İlk olarak Kemalizm’de siyasal rejimin temeli “halkçılık” özelinde ifade edilmiştir. 1920-1930 arası dönemde halkçılık ile ulusal

²⁴¹ KANBEROĞLU Nesrin Atıcı, Fransız İhtilalinden Türkiye Cumhuriyetine Ulusçuluk Akımı, (The Journal of Academic Social Science Studies, 5(6), Aralık 2012), s. 291.294. Şerif Mardin’e göre Jön Türklerin anayasal ve parlamenter bir siyasal rejimi arzulamaları liberal fikirlerin topluma tatbik edilmesinden ziyade İmparatorluğun çeşitli ulusalcılık akımları neticesinde dağılmasını engellemek için ortaya atılmıştır. Yani burada meclis Osmanlı tebaalarının devlete olan bağlılıklarını temin edebilmek amacıyla “hürriyet” kisvesi altında kullanılmak istenmiştir. Bkz. Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1993), s. 130.

²⁴² KADIOĞLU, a.g.e, s. 93.

²⁴³ KADIOĞLU, a.g.e, s. 98.

egemenlik vurgusu yapılırken – milli mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk senelerinde halkçılık, “*hakimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir*” ve “*halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması*”- şeklinde vurgulanmıştır. Aslında ilk dönemlerde bahsi geçen halkçılık, Kemalist tandanslı Türk milliyetçiliğinin siyasal yansımasıdır. Levent Köker’in, Atatürk’ün Nutuk eserinden alıntı yaptığı kesit, halkçılık-milliyetçilik ilişkisine örnek olmakla beraber, Cumhuriyet rejimine giden yolda millettten (halk) topyekûn mücadelede yararlanılması veya başka bir ifadeyle milliyetçiliğin siyasi hedefler doğrultusunda araç olarak kullandığına delil niteliğindedir:

*“Türk ata yurduna ve Türkün istikbaline tecavüz edenler kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe müsellahan mukabale ve onlarla mücadele eylemek icabediyordu. Bu mühim kararın bütün icabet ve zaruriyetini ilk gününde izhar ve ifade etmek elbette musibolmazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu.”*²⁴⁴

Lâkin 1930’lı yıllarda ise halkçılık ulusal egemenlik formülünden “halk için halka” rağmen formatına evrilmiştir. Bunun nedeni 1930’daki Serbest Cumhuriyet Fıkrası faciasının, Cumhuriyet Halk Fıkrasının gerçekleştirdiklerinin halk tarafından tasvip edilmediğini göstermiş ve halkla siyasal iktidar arasındaki uzaklığının giderilememiş olduğunun Kemalist Hükümet tarafından fark edilmiş olmasıdır. 1930’larda Kemalist rejimin modernleşmenin gerekliliklerini jakoben (tepeden inmece) bir anlayışla uygulamaya başlamasıyla birlikte yeni bir millet tanımı ortaya çıkmıştır. Millî Mücadele sırasında dinsel saiklerle tanımlanan millet kavramı, 1930’larda süregelen Kemalist ideolojiye, laiklik ilkesinin bir gereği olarak dinsel özelliklerden arındırılmış bir şekilde dahil olmuştur. Buna Mustafa Kemal Atatürk’ün “Medeni Bilgiler” de milleti şu şekilde tanımlamıştır:

*“Türk milletinin teessüsünde müessir olduğu görülen tabii ve tarihi vakıalar şunlardır: Siyasi varlıkta birlik, dil birliği, ırk ve menşei birliği, tarihi karabet ve ahlaki karabet.”*²⁴⁵

²⁴⁴ KÖKER, a.g.e, s.136-138.

²⁴⁵ KÖKER, a.g.e, s. 148-152.

Nitekim İmparatorluk'tan bir ulus devlet miras alan Kemalistler, milli devleti yeniden tanımlama gereksinimi duymuştur. Atatürk'e göre, "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" ve Türk milleti, halk iradesi cumhuriyetle idare olunur bir devlettir." Bu açıdan bakıldığında devlet ile millet arasında organik bir bağ kurulmuştur.²⁴⁶ Son tahlilde Kemalist milliyetçilik anlayışının subjektif değerlere sahip olan Fransız tipi milliyetçilikten etkilendiği aşıkardır.²⁴⁷ Zira, 1931 yılında basılan ve Atatürk'ün gözden geçirdiği IV. Tarih kitabında, Türk ulusu tanımı, Ernest Renan'ın ulus tanımıyla benzer özellikler taşımaktadır:

*"Türkiye Cumhuriyeti içerisinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen kişi, hangi dinden olursa olsun Türk'tür."*²⁴⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından öncesinde, yani Millî Mücadele dönemine hakim olan siyasal söylemde milli kimlik, Müslümanlık üzerinden tanımlanmış ve bu dönemde Türklük ve Türk kimliği açıkça ifade edilmemiştir. Bu dönemde millet kavramı çoğulcu bir yapı sergilediği için '*Türkiye Milleti*' deyimini kullanılmıştır. Bununla birlikte Millî Mücadele dönemi sona erdikten sonra siyasal söylemde radikal bir değişiklik yaşanmıştır.²⁴⁹ Bu dönemde milli kimliğin inşası üzerine çalışan Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından Türk kimliği, "dil, kültür ve ülküde birlik" temelinde, millet kavramını ise "dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimaî bir topluluk" şeklinde tanımlanmıştır.²⁵⁰

Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet'in beraberinde getirdiği en önemli yenilik, Türkiye'deki milliyetçiliğin en temel ilkesi olarak kabul edilen, '*Türk'ün Türk tarafından yönetilmesi*' ilkesidir ve bu ilkenin temelinde yer alan Türklük, vatandaşlık anlamında değil, millet anlamındadır. Bu bağlamda '*Kemalist Milliyetçilik*'

²⁴⁶ KÖKER, a.g.e, s. 154.

²⁴⁷ AKINCI Abdulvahap, "Atatürk Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Temel Özellikleri", İmgelem, 7(13), 2023 s. 371-372.

²⁴⁸ TURAN Şerafettin, "Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu" (1923-1938), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2018 s. 166.

²⁴⁹ YILDIZ Ahmet, Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları "(1919-1938), İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.98.

²⁵⁰ YILDIZ Ahmet, "Kemalist Milliyetçilik". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, s. 210-234, 2001.

imparatorluk karşıtı, İslami olmayan, etnik temelde ve mülki açıdan sınırlandırılmış bir milliyetçilik olarak tanımlanmaktadır.²⁵¹

Cumhuriyet döneminin resmî ideolojisi olarak geliştirilen Türk milliyetçiliği, her ne kadar etnik bir temele dayanıyor olsa da aslında modernleşme projesinin bir ürünü olarak görülmektedir. Nitekim bu dönemde milliyetçilik ve milli kimlik, modernleşme projesi bağlamında tanımlanmış ve Batılılaşma içeriğine göre oluşturulmuştur. Bu dönemde etnik kimlik ile ilgili endişeler, modernleşme projesinin çatısı altında ikincil plana atılmıştır.²⁵² Böylece *Kemalist Milliyetçilik*, Batılılaşma projesinin taşıyıcısı olmuş, modernleşmenin gerçekleşmesi temelinde araçsallaştırılmıştır.

O halde Kemalist Türk milli kimliği, dinsel olandan etnik olana doğru farklı aşamalardan geçmiştir. 1919-1924 yılları arasında Türklük, mülki açıdan sınırlandırılmış ve Müslümanlıkla özdeş olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Türklük, siyasi bir tanım kazanmış ve Türk dilini, kültürünü ve ülküyü kabul eden herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Daha sonra bu tanımda genişlemiş ve Türklük, etnik ve soya dayalı bir zeminde tanımlanmaya başlanmıştır.²⁵³ Millet kavramında olduğu gibi, milliyetçilik anlayışında da değişimler yaşanmış ve 1930'lu yıllardan sonra yapılan tanımlarda etnisite ve laiklik vurgusu ön plana çıkmıştır. Nitekim 1930 ile 1938 yılları arasında Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile Türklerin şanlı bir ulus olduğu düşüncesi önem kazanmıştır.

1940'lu yıllarda milliyetçilik tanımındaki laiklik ve pozitivizm vurgusu tartışılmaya başlanmış, din unsurunu dışarda bırakan bir milliyetçilik tanımının Marksist ideoloji karşısında zayıf kalacağı ileri sürülmüştür. Böylece milliyetçilik ideolojisi, özellikle komünizm ile mücadele bağlamında araçsallaştırılmış ve bu durum, *ülkücü milliyetçilik* olarak adlandırılan milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁵⁴ Tanıl Bora'ya göre, radikal Türkçü milliyetçilik, resmi milliyetçilik olarak da nitelendirilen Kemalist milliyetçiliğin radikal yorumunu benimseyen kesim

²⁵¹ A.g.e., s. 224

²⁵² AKMAN Ayhan, 'Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 81-103,

²⁵³ A.g.e., s. 125-126

²⁵⁴ PARLA Taha, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 43.

olarak tanımlanabilir. Bu milliyetçilik tipinde yer yer ırkçılığa varan derecelerde bir etnik özcülük vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ufkunu sadece Misak-ı Milli sınırları dahilindeki Türklerle sınırlandıran Kemalist milliyetçiliğin aksine Türkçü milliyetçilik, dünya üzerindeki bütün Türkleri ilgi alanı dahilinde görmektedir.²⁵⁵

1950'lerden sonra ise, Türklük ve İslam birlikte kullanılmaya başlanmış ve bu dönemin önde gelen isimlerinden biri olan Necip Fazıl Kısakürek, milliyetçilik akımının sınırlarının İslam ile belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle 1960'lı yıllarda milliyetçilik, Türk-İslam sentezi temelinde şekillenmeye başlamış, Türklük ve İslam'ın ayrılmazlığını ifade eden söylemler ön plana çıkmıştır. 1970'li yıllara kadar entelektüel alanda yaygın kabul gören Türk-İslam sentezi 1980 darbesinden sonra siyasal sistemin adeta resmî ideolojisi olmuştur. Özal döneminde ise 'devlet-millet barışması' söylemi altında dini ve milli değerler otantik sayılan diğer unsurlardan ayrılarak yan yana gelmiştir.²⁵⁶

1990'lı yıllardan sonra ise milliyetçilik hareketleri, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de yükselişe geçmiştir. Bu dönemde milliyetçilik bir yandan din diğer yandan etnisiteyle olan bağını devam ettirmiş, kimi zaman RP'nin İslamcı eğilimlerinin gölgesinde kalmış kimi zaman da MHP'nin radikal milliyetçiliği ile dini gölgede bırakmıştır. 1990'larda MHP'nin 70'li yıllar itibariyle terk ettiği ırkçı Türkçülük vurgusu yeniden canlanmıştır. Kaynağını dış siyasette Soğuk Savaş sonrası Türki cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanması iç siyasette ise Kürt sorunu bağlamında artan PKK saldırılarında bulan Türkçülük için uygun bir ortam ortaya çıkmıştı.

Yine bu dönemde DP, AP, ANAP, DYP gibi klasik merkez-sağ partilerin temsil ettiği muhafazakâr- milliyetçilik etkili olmaya devam etmektedir. Millet, milli kimlik, vatan, devlet gibi milliyetçiliğin ortak kavramlarının İslami kimlik üzerinden anlamlandırıldığı muhafazakâr- milliyetçilikte millet, etnisite farklılıklarını aşan İslami-kültürel bir birlik olarak tanımlanmaktadır. 2000'lerden sonra AKP tarafından

²⁵⁵ BORA Tanıl, Milliyetçiliğin Kara Baharı, Birikim Yay., İstanbul, 1995, s. 120.

²⁵⁶ BORA Tanıl, Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 125

temsil edilen muhafazakâr- milliyetçilik, kalkınmış ülke olma idealinden beslenen liberal milliyetçiliği de bünyesinde barındırmaktaydı.²⁵⁷

1.4. Kıbrıs'ta Milliyetçilik ve Ekonomik Faktörler

İlk olarak Kıbrıs Adası 1571 yılında Osmanlı tahtında II. Selim oturduğu sırada Osmanlı İmparatorluğunun toprakları arasına katılmıştır. Ada'yı fetheden Osmanlılar, uzun süredir Venediklilerin baskısı ve zorbalığı altında yaşayan yerel halk tarafından kurtarıcı olarak karşılanmıştır. Tıpkı diğer fethedilen bölgelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti, Ada'da millet sistemini egemen kılmıştır. Fakat Osmanlı'nın diğer fethettiği ülkelerden farklı olarak Kıbrıs üzerinde ciddi bir iskân politikası uygulamıştır. Anadolu'dan getirilen çok sayıda Türk müslüman adaya yerleştirilmiş ve Kıbrıs demografik olarak büyük bir değişim geçirmiştir. Bunun yanında Ada'da yeni yönetimin otoritesini tesis etmek ve Hristiyanları kontrol altında tutmak için çok sayıda asker ve idareci gönderilmiştir.

Kıbrıs, Osmanlı'nın idaresi altına girdiği sırada adada ilk iskân edilenler genellikle Osmanlı'nın din, askeri ve bürokratik sınıfından olup, bunların dışında kalanlar tıpkı Kıbrıslı Rumlar gibi köylü sınıfının sosyal dokusunu oluşturmuşlardır. Bu durumun meydana getirdiği köylü yaşam olgusu, ekonomik ilişkilerinin birbiriyle bağımlılığı esasına dayalı ortaya çıkan yaşam tarzı ve ortak kültür paylaşımı ada üzerindeki köylü Rumları ve Türklerin uzun süre birlikte dayanışma içerisinde yaşamasına vesile olmuştur.

Osmanlılar, Venediklilerin aksine, millet sisteminin gereği olarak adadaki Ortodoks Rumlara geniş ayrıcalıklar bahşetmiştir. Bu sebepten ötürü Kıbrıs Kilisesi millet başı olmuş ve millet sisteminin getirdiği dini özgürlüklerini yaşamak, anadillerini ve kültürlerini geliştirmek gibi birtakım haklar sayesinde adadaki Rumlar ticaretin önemli bileşenleri haline gelmiş ve daha ileri yıllarda bu ayrıcalıklar sayesinde eğitimli bir orta sınıf meydana getirmişlerdir.

²⁵⁷ YAVUZ Hakan, *Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam*, Kitap Yay., İstanbul, 2011, s. 59.

Osmanlı İmparatorluğundaki millet sistemi sayesinde özellikle kültürel ve dini bir kurum olarak öne çıkan Ortodoks Kilisesi ve zamanla gelişen Rum orta sınıfı 19.yy'da Kıbrıs'ta Rum milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında son derece hayati bir rol oynamıştır. Fakat tam tersi biçimde Türkler bu gelişmelerin tamamen dışında kalmıştır. Çünkü Türkler ya da Müslümanların mesleki faaliyetleri sadece idare ile sınırlıydı. Gayrimüslimler ise ticaret ile uğraştığından dünyadaki felsefi, ilmi ve teknolojik gelişmeleri özümseyebilmişlerdir. Özellikle Türkler ile Rumlar arasındaki fark 1838 yılından itibaren Osmanlı yönetimi tarafından İngiltere'ye verilen kapitülasyonlarla ve 1839'da başlayan Tanzimat reformlarının İmparatorluk bünyesindeki gayrimüslimlerin statüsünü iyileştirmesiyle daha bariz biçimde belli olmaya başlamıştır.

19.yy'ın ortalarına doğru gelindiğinde, gayrimüslimler ekonomi alanında, özellikle de ticaretle Türkler karşısında açık ara öne geçmişlerdir. Türkler ise idariyle elinde tutmakla ve elinde bulundurdıkları toprakları işlemeden tutmaya devam etmekle yetinmişlerdir. Buna karşın, üretim gerektiren işler, özellikle de ustalık gerektiren zanaat tarzı işler Rumların elindeydi. Kıbrıs'ın Paphos (Baf) gibi bölgelerinde Kıbrıslı Rumların nerdeyse hepsi nitelikli iş gücü meydana getirmekteydi. 1858 yılında, Rodos'taki İngiliz konsolosunun Kıbrıs'taki Rumlarla ilgili izlenimleri şu şekilde olmuştur:

*“Zanaatkarlardan özelinde söylemek gerekir ki Rumlar tek başına duvar, alçı, demir ve dikiş işleri yapmaktadırlar. Türkler ise kendileri dantel işleri ve sıradan işlerle uğraşmaktadırlar.”*²⁵⁸

Tabiatıyla Müslümanlar geleneksel olarak idari ve mülki pozisyonlarını muhafaza etmeyi tercih ettiklerinden dolayı Rumlar ve daha genel kapsamda gayrimüslimler 19.yy'dan itibaren kendilerine özgü bir burjuvazi sınıfı yaratmışlardır.²⁵⁹

²⁵⁸ KIZILYÜREK Niyazi, Modernity, Nationalism And The Perspectives of Cypriot Union (Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien, Temmuz-Aralık 2002, s. 214- 215)

²⁵⁹ KIZILYÜREK, a.g.e s. 214- 215 . Osmanlı Devleti millet sisteminin de bir gereği olarak Ortadoks kilisesine geniş ayrıcalıklar tanıdığından 19.yy'da Yunanlılar arasında Megali İdea ülküsünün örgütlü biçimde yayılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Yunan aydınları İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerin desteğini arkasına alarak 1821 Yunan İsyanı ve 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığının önünü açmışlardır. Daha sonrasında Yunan milliyetçiliği daha yayılmacı bir formata bürünecek, Girit ve Kıbrıs özelinde Enosis'e zemin hazırlayacaktır. Bkz. AÇIKSES Erdal / CANKUT Ayhan, Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri (Ankara, Turkish Studies, 9 (4), Bahar 2014, s. 1245- 1247)

Hristiyan ahaliyle mukayese edildiği zaman toplumsal hiyerarşide daha üst, avantajlı bir sınıfta yer alan ve yönetici sıfatı taşıyan Müslüman Türkler, Kıbrıs Rum Kilisesine rakip olabilecek herhangi bir siyasi veya kültürel müesseseye sahip olamamışlardır. Sadece kültürel ve dini bir kurum olmayan Kilise, aynı zamanda ileride siyasi nüfuzu ve ekonomik güce sahip bir konuma bürünmüştür. Aslında Türklerin bu kaybı ya da bir başka şekilde ifade etmek gerekirse Rumlara oranla geri kalmışlığı ya da gelişmemişliği Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz yönetimine geçmesiyle gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde valilik, askeriye ve kadılıkta önemli idari pozisyonlara kadar yükselen Müslüman Türklerin hakları ve ayrıcalıkları, ada İngiliz yönetimine geçtikten sonra azalmış ya da ortadan kaldırılmıştır.²⁶⁰

Nitekim Rumların ekonomik ve kültürel kalınmaları İngiliz yönetimi döneminde de açık ara farkla devam etmiştir. Örneğin, 1901 yılını değerlendirmek gerekirse, o tarihte adada pratisyen doktorluk yapan sayısı 37 olmakla birlikte bu sayının 32'si Rum, kalanı Türkler hariç diğer etnik gruplara aittir. Yine o tarihlerde Ada'da kayıtlı 28 Rum, 1 Türk ve 10 diğer uluslardan kimyacı bulunmaktaydı. Yine Rumlar hukuk alanında Türklerin bir hayli önüne geçmişlerdir. O yıllarda Kıbrıs'ta 42 Rum, 7 Türk ve 5 de diğer uluslara mensup avukat görev yapmaktaydı. Yine okuma-yazma ve dünyadaki gelişmeleri takip etme anlamında Rumların, Türklerden açık ara önde olduğunu gösteren bir başka örnek ise; adada 8 Rumca gazeteye karşılık yalnızca 1 Türk gazetesi bulunmasıydı. ²⁶¹

İngiliz yönetimi altında Türk ve Rum toplumu arasındaki fark daha da açılmıştır. Eğitim ve ticaret alanında kalkınmışlık Kıbrıslı Rum ahaliyi orta düzeyli burjuvazi sınıfına dönüştürmüştü. Bu durum siyasal olarak örgütlenmesini de kolaylaştırmıştır. Her ne kadar Kıbrıslı Türkler, İngiliz sömürge yönetiminde memuriyetler edindilerse de Kıbrıslı Rumlar kadar hiçbir zaman ekonomik ve politik nüfuza sahip olamamışlardır.

Osmanlı döneminde Türkler kendilerini tarım, ordu ve idari konularda değerlendirmelerine karşın, Rumlar millet sisteminin kendilerine sağladığı ayrıcalıklarla hem de ulusçuluk akımının etkisiyle kendilerini eğitime, sanata, zanaata

²⁶⁰ APEYITOU Eleni, "Turkish-Cypriot Nationalism: Its History and Development "(1571- 1960) The Cyprus Review, s. 68- 69

²⁶¹ KIZILYÜREK, a.g.e, s. 215-216

ve ticarete adanmışlardır. Bu durum eğitim ve kültür alanında kalkınmalarını ve ulusal olarak bilinçlenmelerini sağlamıştır.²⁶²

1878’de Kıbrıs’ın İngiltere’ye kiralanması bir anlamda Türkler için bir dönüm noktası olmuştur. Kıbrıs Konvansiyonunun sonucunda Osmanlı’nın Ada’yı terk etmesiyle Kıbrıs Türk toplumu arasında Türk milliyetçiliği görüşleri zaman içinde karşılık bulmaya başlamıştır. Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin gelişmesinde Jön Türklerin büyük bir etkisi olmuştur. Özellikle Osmanlı’nın Ada’yı terk etmesi ve bunun Türk-Müslüman ahalide yarattığı psikolojik tahribatın milliyetçiliğin bir tepki olarak da ortaya çıktığı ihtimalini akıllara getirmektedir. Kıbrıs Türklerinden olan Niyazi Berkes bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“... Topraklarını kiraya veren bir hükümet karşısında, orada gözü açılabilmiş ne kadar Türk varsa, İngiliz yönetimine karşı gelmemekle beraber, Osmanlı hükümetine küskündü. Bu yüzden, ora okumuşları arasında, ileri gelen Meşrutiyet öncülerine, Padişah’a duyulandan daha fazla bir saygı ve bağlılık sürüyordu. Ben İstanbul’a gelinceye değin Abdülhamit’in, Sultan Reşat’ın resimlerini gördüğümü anımsayamıyorum. Fakat her yerde Namık Kemal, Mithat Paşa resimleri görülürdü, hem de Abdülhamit zamanında. Çocukluğumda berbere gittiğim zaman oturduğum koltuğun karşısındaki aynadan, karşı duvardaki Namık Kemal’in yüzünü adeta ezberlemiştim. Meşrutiyet’in gelişi ile yeni umutlar dönemi açılmıştı. İkiz kardeşimle benim adım bunu simgeler.”²⁶³

Kıbrıslı Türkler açısından ikinci kırılma noktası I. Dünya Savaşıyla müthiş karamsarlığa düşen Kıbrıs Türk toplumunun, Kemalistlerin Millî Mücadeleyi kazanmasıyla umutlanmaları şeklinde olmuştur.²⁶⁴ Fakat Lozan Barış Antlaşması sonucunda Kıbrıs’ın İngiltere’ye bırakılmasıyla adadaki Türkler derin bir burukluk yaşamış ve daha örgütlü ve bilinçleri çalışmaları gerektiğinin farkına varmışlardır.²⁶⁵

29 Ekim 1923’te yeni Türkiye’nin dünya sahnesine çıkmasıyla Atatürk döneminde yapılan inkılapların İngiliz yönetimi altındaki Kıbrıs’a tesirleri olmuştur.

²⁶² A.g.e

²⁶³ ERCAN Eren Ekin, “Kıbrıs Türk Toplumunda Milliyetçiliğin Tarihsel Dinamikleri ve Basın”, Etkileşim, 2 (4), Ekim 2019, s. 174-175.

²⁶⁴ ERCAN, A.g.e s. 174-175.

²⁶⁵ BALYEMEZ, A.g.e s. 868.

Zira, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren Ada'da geleneksel Müslüman Türk ahalinin seçkinlerinin yerini Kemalist Türkiye'nin düşüncelerini benimsemiş, genç aydın kesim almaya başlamıştır. İngiliz yönetiminin arşivlerinde Kemalist olarak anılan ve Necati Özkan, Mehmet Remzi Okan ve Con Rıfat gibi kişilerin yer aldığı bu yeni entelektüel grup Mustafa Kemal'in Türkiye'de tatbik ettiği inkılapların Kıbrıs'ta uygulanmasını istemişlerdir.

Kıbrıs'tan kendini soyutlamak istemeyen Türkiye Cumhuriyeti 1925 yılında Kıbrıs'ta Türk Konsoloslugu açmış ve ilk Başkonsolos olarak Asaf Bey'i görevlendirmiştir. Adadaki Kemalist aydınlar, Asaf Bey ile iletişim kurarak Kemalist ideolojiyi Ada'ya ithal etmeye özen göstermiştir. Örneğin; 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da kutlanmaya başlanması, halkın Türk bayrağı ve Türk Milli Marşına sahip çıkması Kıbrıs'ta Türk milliyetçiliğini perçinlemiştir.

1930'lu yıllara gelindiğinde Atatürk'ün ve Türk milletinin birbiriyle özdeşleşmesi, kült lider haline gelmesi adadaki Türklerin bakışını kimlik arayışı noktasında Türkiye'ye yöneltmiştir. Kıbrıslı Türkler'in Kemalizm etrafında kenetlenmeleri İngiliz Koloni Valisi Palmer'i endişelendirmiştir. Ada'da Kemalizm akımının hızla yayıldığını gören İngiltere, İslamcılığı kullanarak Kemalist inkılapları baltalamaya çalışmıştır.

Yine İngiltere Ada'da çıkan 1931 isyanı sırasında Kıbrıs'taki asayişin sağlama noktasında İslamcılığı kullanarak Kıbrıslı Türklerin Türkiye ile bağlarını koparmak amacıyla Türk adlandırmasının kullanılmasını yasaklamış ve sömürgeleri arasındaki bağı kendi lehine daha fazla kuvvetlendirmek için Müslüman deyimini kullanmayı tercih etmiştir.²⁶⁶

Aslında Kemalist Hükümet, 1920'li ve 30'lu yıllarda bir asır öncesinden tıpkı ulusçuluk akımının etkisinde kalan Rumların, eğitim ve kültür yoluyla ulusal bir bilinç yarattıkları gibi eğitim, giyim-kuşam, dil ve kültür alanında yapılan Kemalist devrimleri Kıbrıs'taki Türk toplumuna aşlamak istemiş ve Osmanlı'daki din eksenli

²⁶⁶ ÖZ Kübra, "Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılaplarının Etkisi" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (5), 2016, s 1266-1268

millet tanımının aksine seküler millet tanımı içerisinde bir milliyetçilik tatbik etmeye çalışmıştır. I. Dünya Savaşının sonunda ortaya çıkan ulus-devlet realitesine uygun olan bu durum İngiltere’yi rahatsız etmiştir.

Şurası gerçektir ki Atatürk devrimleri Kıbrıs Türk toplumu arasında ulusal bilincin artmasına ve “*Türkiye anavatanıdır*” olgusunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda Yunanlıların *Enosis* çabalarına karşı Türkleri, Türkiye ve Türklük etrafında kenetlemiştir.²⁶⁷

Son tahlilde, ulusçuluk akımının adadaki tesiri özelinde bakıldığında Türklerde ulus devlet bilincinin bir hayli geç uyanması, buna karşın Rumlarda bu sürecin, 1829 Yunanistan’ın bağımsızlık süreciyle başlayıp ulusçuluk akımıyla birlikte İmparatorluk bünyesinde Rumların çoğunlukta yaşadığı Girit, Kıbrıs gibi yerlerde *Enosis* ile tavan yapması Kıbrıs meselenin milliyetçilik ve dolaylı olarak iktisadi boyutunu oluşturmuştur.

Bu tezin ikinci bölümünde Kıbrıs Türk ve Rum milliyetçiliği, milliyetçilik ve kimlik kuramları çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde inceleme konusu yapılacaktır. Dolayısıyla takip eden bölümde Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği soruları ayrıntıya girmeksizin sadece tarihsel bir çerçevede içerisinde yanıtlanacaktır.

²⁶⁷ KIZILYÜREK, a.g.e, s. 222-223

2. KIBRIS'TA MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Doğu Akdeniz’de yer alan Kıbrıs, Akdeniz havzasındaki özellikli konumu, toprağının verimliliği, sahip olduğu zengin bakır madeni nedeniyle binlerce yıllık tarihi içerisinde irili ufaklı birçok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Doğu Akdeniz bölgesindeki konumundan dolayı Akdeniz ticaretinin en önemli uğrak noktası olan Kıbrıs, Miken, Mısır, Hitit, Yunan, Fenike, Asur, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, Arap, Templier Şövalyeleri, Lüsignan, Ceneviz, Venedik, Osmanlı ve İngiliz yönetimi altına girmiştir.²⁶⁸

Kıbrıs adası, tarih boyunca farklı yönetimler, medeniyetler ve kültürler altında bulunduğu için hem içerde hem de dışarıda gerçekleşen sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerden her zaman etkilenmiş; farklı toplumların, farklı kültürler yapılarının bir arada yaşamaları nedeniyle farklı boyutlarda kültürleşme süreçleri yaşanmıştır. Kıbrıs’taki kültürleşme sürecinde farklı kültürler biryandan kendi kültürel yapılarını korumaya devam etmişler bir yandan da kültürel değişim ve dönüşümler yaşamışlardır. Bu bağlamda kültürleşme süreci Kıbrıs Rum kesiminde Helenizm ve Hristiyanlık temelinde, Türk kesiminde ise Müslümanlık ve Türklük zemininde gelişim göstermiştir.

19.yy’da ulusçuluğun ortaya çıkışı ve modern milletlerin oluşmasındaki rolü yeni ortaya çıkan ulus devletlerin dış politikadaki hedeflerine yön vermiştir. Zira, artık modern ulus siyasi bir kimliğe bürünmüştür. Ulus her ne kadar içeride halkın egemenliğini ifade etse, bir o kadar da devletlerin siyasi, askeri ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirme noktasında meşru bir zemin teşkil eder vaziyete gelmiştir. Yunanistan’ın 1829’da Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsızlığını elde etmesinin ardından ve zaman içerisinde milliyetçilik rüzgarını arkasına alan Yunanlıların-Yunan Devleti’nin önce Girit’i, ardından Balkan Savaşlarıyla (1912-1913) Osmanlı’dan

²⁶⁸ ALASTOS Doros, *Cyprus in History: A Survey of 5000 Years*, Zeno Booksellers&Publishers, London, 1976, s.15

Balkan topraklarının bir bölümünü (Selanik ve Yanya), Ege Adalarını alması ve yine benzer saiklerle Kıbrıs özelinde izlediği Enosis siyaseti, ulusçuluk-ulus devlet ilişkisinin dış politikaya olan etkisine bir örnektir. Fakat Türklerde ise bu etki daha geç görülecektir çünkü Türklerde gerçek manada bir ulusçuluk ve ulus-devlet fikri Yunan İhtilalinden (1821-1829) neredeyse bir asır sonra varlığını gösterecektir. Özellikle 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı Türklerde ulusçuluk-ulus devlet ilişkisi noktasında bir başlangıç teşkil edecek, Kıbrıs sorunu kapsamında ise 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren “taksim” adı altında Türk dış politikasında yerini alacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi kültürleşme süreci yalnızca mevcut kültürler üzerinde etkili olan bir süreç değildir; aynı zamanda bu süreç, sonraki nesiller üzerinde de etkili olan dinamik bir yapıya sahiptir.²⁶⁹ Nitekim Kıbrıs’taki kültürleşme sürecinde etkili olan faktörler özellikle Osmanlı ve İngiliz sömürgesi dönemlerinde ön plana çıkmış; Kıbrıs Rum kesiminin Rum milliyetçiliği ekseninde Türk kesiminde ise Türk milliyetçiliği ekseninde gelişim gösteren bu süreç eğitim, dil, din vb. faktörler aracılığıyla ayrı kanallarda ilerleyen bir süreç olmuştur. Böylece daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Kıbrıs’taki Latinler, Romanlar gibi birçok alt kültür, Rum ve Türk toplumları içerisinde asimile olmuşlardır. Sonraki dönemlerde de kültürleşme süreci Rum ve Türk milliyetçiliği temelinde ilerlemiştir.

Bourdieu’nün habitus kavramının incelendiği bölümde de ifade edildiği gibi milliyetçilik ideolojisi, milli habitusun oluşmasına katkı sağlamış; toplumların öznel varoluşlarını sağlayan kendi habitusları, milli kimliği besleyen tarihsel anlatılar, hikayeler, efsaneler vb. yollarla gelişerek hem Rum hem de Türk toplumlarının kendilerine özgü milli habitusunu oluşturmuştur.

Kısaca hatırlatacak olursak habitus kavramı, devletlerin makbul vatandaş yaratma amacına hizmet edebilecek, kimlik inşa süreçlerine katkı sağlayacak önemli bir kavramdır. Bourdieu’nün de dikkat çektiği gibi, bireylerin ve toplumların tarihsel mirası olan habitus, bireylerin ve toplumların davranış kodlarını belirleyen en önemli unsur olduğu için devletler ya da siyasal otoriteler tarafından geliştirilen kimlik stratejilerine gerekli malzemeyi temin etmektedir. Bireylerin veya toplumların mevcut habitusları ile uyumlu milli simgeler ve semboller, yeni milli habitusun gelişmesini sağlayarak onların tek bir kimlik etrafında bütünleşmesini, milli kimlik unsurlarına

²⁶⁹ SEVİM. A.g.e., s. 10.

uygun davranmalarını sağlamaktadırlar. ²⁷⁰ Nitekim ilerleyen bölümlerde tartışacağımız gibi Kıbrıs Rum ve Türk milliyetçilikleri milli dil, milli tarih yazımı, milli eğitim vb. yollarla geliştirilerek milli habitusu oluşturmuş ve bu bağlamda milliyetçilik ideolojisi hem Rum hem de Türk kesimi için meşruiyet zemini olmuştur.

Dolayısıyla Kıbrıs'ta milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve hangi dinamiklerden etkilendiği konularının inceleneceği bu bölümde, öncelikle Kıbrıs'ta Rum ve Türk milliyetçiliklerinin tarihsel dinamikleri ele alınacaktır. Bu kısımda Kıbrıs Rum milliyetçiliğinin dilsel, kültürel, tarihsel ve dinsel birliğinin temelini oluşturan Helenizm ve Hristiyanlık olgusu incelenecek ve bu olguların, Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkma süreçlerine etkisi tartışılacaktır. Daha sonra ise adanın İngiliz hakimiyeti altına girdiği dönem inceleme konusu yapılacak ve bu dönemde, Kıbrıs'ta Rum ve Türk milliyetçiliklerini etkileyen dinamikler ele alınacaktır. Son olarak 1925 ile 1960 yılları arasında Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi incelenecek ve bu dönemde Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin geçirmiş olduğu dönüşümler tartışılacaktır.

2. 1. Kıbrıs'ta Rum ve Türk Milliyetçiliklerinin Ortaya Çıkışı

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türk toplumlarında ortaya çıkan milliyetçi düşünceler, başka coğrafyalarda doğmuş ve gelişmiş olan Türk ve Helen milliyetçiliklerinin birer yansıması olarak ortaya çıkmış ve Ada'nın kendi siyasal, sosyal ve kültürel yapısının etkisi altında gelişmiştir. Tarih boyunca farklı yönetimlere, medeniyetlere ve kültürlerle ev sahipliği yapan Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğunun idaresi altına girdiği dönemde Müslüman ve Hristiyan toplulukların bir arada yaşadıkları bir coğrafya olmuştur. Özellikle Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkması Kıbrıs Rum kesiminde Helen milliyetçiliğine olan ilginin artmasına yol açmıştır.

²⁷⁰ BOURDIEU, A.g.e, s. 180.

2.1.1. Kıbrıs Rum Milliyetçiliği Kıbrıs Rum Milliyetçiliğinin Tarihsel Dinamikleri

2.1.1.1. Helenizm ve Hristiyanlık

Helenizm, Makedonya Kralı Büyük İskender'in Doğu'ya yaptığı seferler sonrasında Doğu ve Batı kültürlerinin birbirlerini etkilemesi sonucunda ortaya çıkan kültürün adıdır. Bu iki büyük kültürün birbirleriyle kaynaşmasına, Büyük İskender ve onun kültür politikaları neden olmuş ve siyasal olarak bu terim, fethedilen topraklar üzerinde yaşayan ve kendisini *Helen* olarak tanımlayan herkesin aynı zamanda *Helen yurttaşı* olarak adlandırıldığı kültürler üstü bir kavram olmuştur.²⁷¹ İngiliz tarihçi Arnold Tonybee de, *Helenizm* kavramının, sosyal, siyasal ve kültürel bir kavram olduğunu vurgulamış ve Helen topraklarında yaşayan bir kişinin kökenine ve geçmişine bakılmadan *Helen* olarak tanımlandığını, bu açıdan Helen olma kimliğinin politik bir kimlik olduğunu belirtmiştir.²⁷²

Büyük İskender'in Akdeniz dünyasını kapsayan fetihleriyle birlikte Helen kültürü bu bölgelerde de etkili olmuş ve M.Ö. 333 yılında Kıbrıs'ın fethedilmesiyle bu Helenistik dalgadan Kıbrıs'ta etkilenmiştir. Helen kültürün etkisiyle Kıbrıs'ta tüm önemli şehirler Yunan mimarisinden esinlenerek yeniden tasarlanmış; Yunanca, Yunan dili, dinsel ritüelleri, simge ve sembolleri kullanılmaya başlanmıştır. Geçmişten günümüze Yunanistan, Kıbrıs'ın Helen olduğu söylemini her alanda güçlü bir şekilde dile getirmiş ve bu görüşün yayılması için uygulanan kimlik politikaları siyasetten eğitime, sanattan edebiyata her alanda kendini göstermiştir.²⁷³ Böylece Kıbrıs'ta yaşayan toplumlar Helen kültürünün çatısı altında yeni bir kültürleşme süreci içerisine girmiş ve bu kültürün genel yapısı altında kültürel değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Helen kültürü çerçevesinde gelişen kültürleşme süreci Kıbrıs Rum kesimi içerisinde yeni bir habitus oluşmasına katkı sağlamış, helen kültür yapısıyla şekillenen bu habitus, Megali İdea ve Enosis fikirlerinin içselleştirilmesini kolaylaştırmıştır.

²⁷¹ BOSCH, Clemens Emin, "Helenizm Tarihinin Anahatları, (çev. A. Erzen) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1942, s. 2.

²⁷² TOYNBEE Arnold Joseph, *Hellenism: The History of A Civilization*, Oxford University Press, New York, 1959, s. 3-15.

²⁷³ COUGLAND Reed / MALLISON William "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy Difficult Bedfellows." *Middle Eastern Studies* 41, 575- 60, 2005.

Nitekim ilerde ayrıntılı bir şekilde inceleneceği gibi, çeşitli bölgelerde yaşayan Helen-Ortodoks tüm halkların bir arada yaşamasını öngören Megali İdea fikri, köklerini bu dönemlerde bulmuştur. Milliyetçi aydınların geliştirdiği ve siyasi bir program olarak temellendirdiği bu düşünce, yani Helenlerin zaman içindeki kesintisiz sürekliliği ve birliğini mekan içindeki birliğe dönüştürmeyi hedefi, aynı zamanda bir kimlik politikasına dönüşmüştür. Megali İdea, milli kültür ve kimlik formasyonunda oldukça başarılı olmuş ve hem ulusal kimliğin Helen-Ortodoks sentezi temelinde şekillenmesini hem de irredantist Helen milliyetçiliğinin yayılmasını sağlamıştır.²⁷⁴

Aslında Osmanlı topraklarının dört bir yanına dağılmış Yunanlıları yeniden Helenleştirmek için geçmişte Helen olan toprakların Yunanistan'a katılması gerektiğini savunan Megali İdea fikri, Yunanistan'da 1844 yılında başbakan olan İoannis Kolettis'in Ulusal Meclis'te yaptığı konuşmada şu ifadelerle dile getirmiştir:

*“Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul, ya da Trabzon'da, Girit, Sisam ya da Kıbrıs'ta, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur”*²⁷⁵.

Bu hedef çerçevesinde Kıbrıs'ın aslında Yunanistan içerisinde yer alması gerekirken anavatanından koparılmış olan bir toprak parçası olarak tanımlanmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere, etnik gruplar ile anavatan arasında kurulacak olan aidiyet bağı milliyetçilik ideolojilerin temellendirilmesinde, gelişmesinde ve içselleştirilmesinde çok önemli bir noktadadır. Nitekim Smith'in de dikkat çektiği gibi bir anavatan, bir kutsal yerleşim yeri, bir coğrafi mekân bilincine sahip olan etnik gruplar, bu topraklar üzerinde yaşıyor olsalar da olmasalar da onların toplumsal hafızalarında anavatan algısı devam etmektedir.²⁷⁶ İşte Megali İdea fikri, Kıbrıs'taki

²⁷⁴ KIZILYÜREK, A.g.e., s. 83

²⁷⁵ SMITH, Michael Llewellyn, Yunan Düşü, (çev. H. İnal) , Ayraç Yay., Ankara, 2002, s.17

²⁷⁶ SMITH, A.g.e, s. 21

Rum topluluğu için anavatan algısının karşılık bulduğu bir İdeal olmuş ve anavatan ile kurulan aidiyet bağı, zor zamanlarda güçlü bir bağ ve dayanışma hissi oluşturmuştur.

Nitekim Kıbrıs Rum kesiminde özellikle İngiltere'nin, Kıbrıs'a yerleşmesinden sonra Megali İdea fikri yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Yunanlı konsoloslar, tüccarlar, diplomatlar, basın kuruluşları, öğretmenler ve öğrenciler bu İdeal'in yayılmasının aracıları olmuşlardır. Yunan Devleti'nin Kıbrıs Rum kesimi üzerinde uyguladıkları kimlik politikaları, anavatan algısı temelinde geliştirilmiş ve bu temel Kıbrıslı Rumlar arasında da karşılık bularak milliyetçilik ideolojisinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Bizans döneminde Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte Helen kimliğine Ortodoksluk kimliği de eklenmiştir. Böylece Helen kimliği çerçevesinde şekillenen habitus, dinsel unsurlarla gelişerek kültürel ve toplumsal yapıya ilişkin yeni bilgi birikimlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu bilgi birikimleri Kıbrıs Rum kesiminin sonraki nesillerinin düşünce ve davranış yapılarını etkileyen en önemli miras olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi, habitus, bir yandan nesnel toplumsal yapıların bireyler tarafından içselleştirilmesiyle ortaya çıkmakta bir yandan da toplumsal nesnel yapıları yeniden üretmektedir.²⁷⁷ Kıbrıs Rum kesiminde de Helen kültürü ve Kilise tarafından oluşturulan toplumsal nesnel yapılar bir yandan yeni habitusun oluşturulmasını sağlamış; diğer yandan ise bu yapılar içerisinde yeniden üretilen habitus ise Kıbrıs Rum milliyetçiliğinin temellerini oluşturmuştur.

Bu bağlamda Kilise ve din adamları da Kıbrıs'taki Helen-Ortodoks milliyetçiliğinin temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kilise'nin varlığı ve gücü, Kıbrıs Rum kesimindeki milliyetçilik düşüncesinin, Kıbrıs Türk kesiminden çok daha önce ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Kıbrıs Helen milliyetçiliği karşısında ve bu milliyetçiliğe tepki olarak ortaya çıkan Kıbrıs Türk milliyetçiliği de anavatan algısını temel alan bir ideolojiye sahiptir. Tıpkı Rum kesiminde olduğu gibi, Türk kesiminde de milliyetçilik entelektüeller aracılığıyla yayılmıştır. Bu konunun ilgili bölümlerde tartışılacağını hatırlatarak, Kıbrıs Rum kesimindeki milliyetçiliğin gelişimde Hristiyanlığın nasıl bir etkisi olduğu meselesine geçebiliriz.

²⁷⁷ BOURDIEU, A.g.e, s. 122.

2.1.1.2. Kıbrıs'ta Hristiyanlığın Ortaya çıkışı ve Yunan Milliyetçiliğine Etkisi

Bizans hükümrânlığı altına girdiği dönemde Kıbrıs'ta yaşanan en önemli olay Hristiyanlığın yayılmaya başlamasıdır. Sadece dinsel değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal alandaki değişimlerinin ve dönüşümlerinin temsilcisi olan Ortodoks Kilisesi, 431 yılında özerklik mücadelesini kazanmış ve Kilise'nin kendi piskopos ve başpiskoposunu seçebileceğini kabul edilmiştir.²⁷⁸ Böylece Kıbrıs'ta Hristiyanlık basit bir halk hareketinden, Kilise düzeyinde temsiliyet kabiliyetine sahip olabilecek bir çoğunluğa ulaşmıştır.

Kilise'nin güç kazanması, Kıbrıs'ın ekonomik yapısında etkili olmasıyla birlikte artmıştır. Kilise hem tarım hem de ticaret alanında etkisini arttırmış, dolayısıyla Kıbrıs'ın en zengin kurumu haline gelmiştir. Ticaret ve tarımdan elde ettiği gelirler birçok kişiye iş imkanı sunan kilise böylece toplumu ekonomik anlamda kendisine bağlamıştır. Bununla birlikte Kilise'nin bazı yönetim ve belediye işlerini de üstlenmesi nedeniyle aynı zamanda siyasal alanda da önemli bir konuma sahip olmuştur.²⁷⁹

Yukarda da ifade edildiği gibi, Kilise milliyetçilik ideolojisinin yayılmasında en etkili kurum olmuştur. Zira Hristiyanlığın yayılmasından sonra dinsel birliğe kavuşan Kıbrıs Rum kesiminde, Kilise aracılığıyla dilsel birliği de sağlanmıştır. Böylece Kilise ekonomik ve siyasal üstünlüğün yanında sosyal ve kültürel alanda da etkili olmuştur. Nitekim Kilise'nin katkısıyla Hristiyanlık dili olan Yunanca, Kıbrıs Rum kesiminin ortak dili olmaya başlamıştır.²⁸⁰

Bourdieu toplumsal yapıdaki egemen güçlerin sembolik üretimler aracılığıyla toplumsal yaşamda yeni değerler ürettiklerine ya da mevcut değerleri yeniden düzenlediklerine dikkat çekmiştir. Bourdieu'ye göre bu sembolik üretimler siyasal,

²⁷⁸ SOLSTEN, Eric, Cyprus, a Country Study, GPO for the Library of Congress, Washington D.C., 1993, s.8

²⁷⁹ ANGOLD, Michael, Church and Society in Byzantium under Comneni 1081-1261, Cambridge University Press, , New York, 1995, s. 192

²⁸⁰ BRYANT, Age., s. 513.

dinsel, sanatsal gibi alanlarda gerçekleştirebilmekte ve bu üretimler aracılığıyla toplumsal yaşam ya da bireylerin yaşamları üzerinde egemenlik kurmak mümkün olmaktadır.²⁸¹

Nitekim Bourdieu, modern dönemlerde egemenlik kurma şeklinin bedensel değil zihinsel olduğuna dikkat çekmiş ve bu gücün sembolik güç olduğunu ifade etmiştir. Bourdieu'ye göre sembolik güç, bedensel güç gibi görünür bir güç değildir; tam tersine sembolik güç, görünmez bir güçtür. Sembolik güç, hem uygulayan hem de uygulanan kişilerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir durumdur; başka bir deyişle bu gücü uygulayanlar dışında bu gücün uygulandığı kişilerin de suç ortaklığı söz konusudur. Zira bu güce maruz kalanlar aslında kendilerine uygulanan sembolik gücü kabul etmeme iradesine sahip olmalarına rağmen maruz kaldıkları sembolik gücün kendisini içselleştirerek kabul etmekte ve bu güç tarafından şekillendirilmiş bir dünya içerisinde yaşamayı kabul etmişlerdir.²⁸² Nitekim Bourdieu için sembolik güç ancak ve ancak güce maruz kalanların kabul etmeleri şartıyla uygulanabilir bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸³

Bu açıdan bakıldığında Kıbrıs Rum kesiminde Kilise'nin sembolik gücün oluşturulmasında en etkili kurum olarak karşımıza çıktığını ve ilerleyen bölümlerde de ayrıntılı bir şekilde gösterileceği gibi din adamlarının, sembolik gücün uygulayıcıları olarak ön plana çıktıklarını söyleyebiliriz. Özellikle de Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçtiği dönemde Kilise, Kıbrıs Rum kesiminin milli kimlik inşasının ve milliyetçilik ideolojisinin gelişmesinin entelektüel zeminini oluşturmuş; milliyetçi ideolojinin sembolik gücünü toplumsal yapının şekillendirilmesinde, bireylerin bu ideolojiye göre davranmasında ve tek bir amaç etrafında birleşmesinde kullanmıştır.

Benzer bir tablo Kıbrıs Türk kesimi içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde yaşanan gelişmeler, *Millet Sistemi* ve *Vakıf Sistemi* gibi uygulamalar Kıbrıs Türk kesimindeki sembolik gücün uygulayıcıları olmuşlardır. Bu dönemde oluşmaya başlayan toplumsal bilinç altının etkileri Ada'nın İngiliz hakimiyetine geçtikten sonraki dönemde kendisini göstermiş ve Kıbrıs Türk kesiminde

²⁸¹ BOURDIEU Pierre, *Language and Symbolic Power*, Trans: Gino Raymond and Matthew Adamson. UK: Cambridge. Polity Press, 1991, s. 163.

²⁸² *Age.*, s. 164.

²⁸³ *Age.*, s. 170.

de yavaş yavaş milli habitus oluşmaya başlamıştır. Şimdi sırasıyla Kıbrıs Türk kesiminde, Osmanlı ve İngiliz hakimiyeti dönemlerinde milliyetçilik düşüncesinin nasıl bir seyir izlediğini incelemek yerinde olacaktır.

2.1.1.3. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nden İngiliz İdaresine Geçmesi Bağlamında Yunanistan'ın ENOSİS Çabaları ve Türk-Yunan Münasebetlerine Yansıması

19.yy'ın başında sanayi devriminin rüzgarını arkasına alan Avrupalı büyük güçler dünya genelinde sömürgeci ve yayılmacı bir dış politika takip etmeye başlamışlardır. İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya emperyalist dış politikada başı çeken devletler olmuşlardır. Bir yandan deniz ticaret yollarını- özellikle kendi sömürgelerine giden yollar ve Hindistan ticaret yolunu- güvence altına almak isteyen İngiltere, diğer yandan sıcak denizlere inmek isteyen Çarlık Rusya'nın çıkarları Doğu Akdeniz'de çıkar çatışmasına yol açmıştır. Bu durum Kıbrıs'ın akıbetini de etkilemiştir.²⁸⁴ İngiltere'nin Kıbrıs'a ilgisinin arttığı bir dönemde²⁸⁵ Balkanlar'da siyasi bir kriz patlak vermiş ve Rus Çarlığının desteğini arkasına olan Sırp 1876 Temmuz'unda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmışlardır. İngiltere krizin daha geniş bir alana yayılmaması- yayılırsa kendi çıkarları Rusya tarafından zedeleneyeceği için duruma müdahil olmamıştır. Lâkin, İngiltere, Balkanlar'daki karışıklığın son bulması amacıyla Osmanlı ile gayrimüslimlere arabuluculuk ederek 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolünün imzalanmasını sağlamıştır. Protokol gereği Bab-ı Ali'den Sırbistan ve Karadağ ile savaşı sonlandırması ve Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hristiyanlara

²⁸⁴ BALLYEMEZ, a.g.e. , s. 857.)

²⁸⁵ KÖSE Osman, Tarihte Kıbrıs İlkçağlardan 1960'a kadar (İstanbul, İmak Ofset, 2017, s. 829.) Aslında İngiltere'nin Kıbrıs'a olan ilgisi 19.yy'ın başlarına dayanmaktadır. 1814 yılının başında Kıbrıs adasını ziyaret eden Doğu Hint Kumpanyası kaptanlarından John Macdonald Kinneir, 1818'de Londra'da yayına çıkan kitabında Kıbrıs hakkında kayda değer öngörülerde bulunmuş ve Kıbrıs'ın İngiltere için önemine, hatta Doğu'da İngiliz-Rus rekabetiyle olan bağlantısına da değinmiştir:

“Kıbrıs'ın sahipliği İngiltere'ye Akdeniz'de üstün bir nüfuz ve Levant'ın geleceğinde emrine amade bir konum verecektir. Kıbrıs'ı, Mısır ve Suriye matbu olarak hemen tanıyacaklar ve Kıbrıs Küçük Asya karşısında güçlü bir pozisyon kazanacak, böylece, eğer bir engel çıkmazsa, Osmanlı İmparatorluğu her zaman kontrol altında tutulabilecek ve bu cihette Rusya'nın yayılmacılığı durdurulabilecektir. Bu durum onun ticaretinin kayda değer ölçüde artmasına; adanın verimli şaraplarının, ipeklerinin ve diğer ürünlerinin; Mısır'ın pirinç ve şekerini ve Anadolu'nun pamuğunu, afyonunu ve tütünü dağıtımını sağlamasına olanak verecektir. Savunması kolay olan ada; liberal bir hükümet idaresinde, kısa süre zarfında yapılan tüm masrafları fazlasıyla geri ödeyecek ve ticari filomuza cüzi bir maliyetle bol miktarda malzeme tedarik edecektir.” Bkz. (Köse, 2017, s. 829).

yönelik reformlar yapılması talep edilmiştir. Kimilerine göre barış elçiliği kimilerine göre Osmanlı'nın içişlerine karışmak şeklinde yorumlanabilecek bu şartlar Sultan Abdülhamid tarafından ağır olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunu bahane eden Çarlık Rusya'sı 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir.²⁸⁶

Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devleti'ne harp ilanından sonra Avrupalı büyük güçler tarafsızlıklarını beyan etmişlerdir. Diğerleri gibi tarafsızlığını ilan eden İngiltere bu olaya daha temkinli yaklaşmış ve Rusya'nın, Osmanlı toprakları üzerindeki Hristiyanların hakkını korumak amacıyla silaha sarılmasını Paris Barış Antlaşmasına aykırı bulmuştur. Ancak Plevne'nin düşmesinden sonra Rus ordusunun Yeşilköy önlerine gelmesi, bunun akabinde İstanbul ve Boğazların tehlikeye girmesi karşısında İngiltere tarafsızlığını bozmuştur. Tek başına Rusya'yı karşısına almak istemeyen İngiltere, güçlü bir kara ülkesi olması hasebiyle Avusturya'nın diplomatik desteğini arkasına alarak Bab-ı Ali'ye İngiliz vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla İstanbul'a bir filo göndermek istediğini belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti bu teklifi Rusları daha da kızdıracığı ve İstanbul'u işgal edecekleri endişesiyle reddetmiştir. Buna karşın Britanya filosu 14 Şubat 1878 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizine giriş yapmış ve Bab-ı Ali'den 12.000 askerini Yeşilköy'e konuşlandırmak için izin istemiştir.²⁸⁷

Bu süre zarfında Avusturya-Macaristan askeri müdahalede bulunmanın muhasebesini yaparken 15 Şubat 1878'de İngiliz filosu Marmara denizine giriş yapmıştır. İngilizlerle savaşın eşiğine gelineceğinin farkına varan Rusya, ivedi ve emrivaki biçimde Türklere uygulanacak barış şartlarını tek taraflı biçimde tasarlamıştır. Aslında burada Rusya'nın amacı; Osmanlı'yı diplomasi masasında yalnız bırakıp, Avrupalı büyük devletlerin soruna el atmasını engellemektir. Nitekim ilk olarak süreç Rusya'nın istediği gibi ilerlemiş ve 3 Mart 1878'de Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında Ayastefanos Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Osmanlı'nın savaşta kaybettiği Doğu vilayetleri, Kars, Ardahan, Doğu Beyazıt ve Eleşkirt, ayrıca Balkanlar'da Beserabya Rusya'ya bırakılmıştır. Bunun karşılığında, Rusya, işgal ettiği Erzurum vilayetini boşaltmayı taahhüt etmekteydi. Bunların yanında, Ayastefanos Antlaşmasının 61.maddesi

²⁸⁶ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e. s. 857.

²⁸⁷ ÖZCAN Tuğrul, Modern Osmanlı Diplomasisine Geçiş Sürecinde Kıbrıs (1878-1908) (Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi, 2017), s. 511-512.

gereğince Bab-ı Ali Ermeni vilayetlerine özerklik tanımakla ve bu bölgede yaşayan gayrimüslimlerin Çerkez ve Kürtlere karşı emniyetlerini sağlamakla yükümlü olacaktı. Balkanlar'da ise Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet haline gelmişti. Romanya, topraklarına Dobruca'yı da katarak genişlemiş, Sırbistan ise bağımsız olmakla beraber topraklarına Yukarı Morova'yı ve Niş'i katarak büyümüştür. Yine bu antlaşma uyarınca toprakları Karadeniz'den, Ege'ye ve Arnavutluk'a kadar uzanan özerk bir Bulgar prensliği kurulacaktı. Görüldüğü üzere burada Çarlık Rusya'sının amacı; Balkanlar'da Panslavizm adı altında kendine bağlı uydu devletler yaratarak Balkanlar'ı kontrol altında tutmak ve Karadağ ve Bulgaristan gibi sözde özerk ya da bağımsız gibi görünen devletler üzerinden sıcak denizlere inmekti.²⁸⁸

Osmanlı İmparatorluğu adına çok ağır koşullar içeren bu antlaşmanın ileride doğurabileceği olası sonuçları İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını – Boğazlar ve Akdeniz hattınd- tehdit etmiştir.²⁸⁹ Ayastefanos Antlaşmasını kabul etmeyen İngiltere²⁹⁰, Rusya'ya karşı savaş hazırlıklarına girişmiş ve bu amaç doğrultusunda Hindistan'dan getirdiği 7000 İngiliz askerini Malta'ya konuşlandırmıştır. Fakat olası bir İngiliz-Rus harbinde Malta'nın, Boğazlara yeterince yakın mesafede bulunmaması İngiltere'yi alternatif çözüm arayışlarına itmiştir. İşte tam bu noktada Birleşik

²⁸⁸ MOREAU Odile, L'Empire Ottoman au XIXe siècle (Paris, Armand Colin, 2020), s. 171-172.

²⁸⁹ BALYEMEZ / İNCE, a.g.e., s.858

²⁹⁰ MOREAU, A.g.e 2020, s. 172 Avrupalı büyük güçler menfaatlerine büyük oranda ters olan Ayastefanos Antlaşmasının şartlarını kabul etmemişlerdir. Bu yüzden Rusya'yı antlaşmadan vazgeçirmeye ve Berlin'de yeni bir barış konferansı toplanmasına mecbur kılmışlardır çünkü İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Balkan prenslikleri antlaşmanın içeriklerinden son derecede rahatsız olmuşlardır. Özellikle yeni Bulgaristan'ın toprakları Ege Denizinden Tuna'ya, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanarak devasa biçimde büyümüştür. Bu durum Habsburgları rahatsız etmiştir. İngiltere'nin temel endişesi ise Balkanlar üzerinden Rus etkisinin Akdeniz havzasına sirayet edebilecek olmasıydı. Fakat Çar II. Alexandre Orta Avrupa'da Habsburg tehlikesine karşı Alman Şansölyesi Bismarck tarafından düzenlenen Berlin Kongresine katılmak zorunda kalmıştır. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Barış Antlaşmasına İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu imza atmıştır. Bu antlaşmanın sonucuna göre; Karadağ, Romanya ve Sırbistan Osmanlı'dan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bulgaristan ise Ayastefanos Antlaşmasının aksine küçük, özerk ve Osmanlı'ya vergiye tabii olan bir prenslik haline getirilmiştir. Böylelikle Çarlık Rusya'sının Büyük Bulgaristan projesi gün yüzüne çıkamamıştır. Romanya, Karadeniz ile Tuna arasında verimli topraklara sahip olan Dobruca bölgesini almakla yetinmiştir. Makedonya ise Osmanlı'da kalmış, bunun yanında Müslüman ve Rumların birlikte yaşadığı Doğu Rumeli'ye Hristiyan bir vali atanmıştır. Karadağ ise Nikşiç, Podgorica, Bar'ı ve boş Arnavutluk arazilerini almıştır. Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgal etmiş- bu işgal geçici olacaktır- ve Yenipazar sancağına garnizon konuşlandırmıştır. Ölü doğan bir antlaşma Ayastefanos'tan farklı olarak Berlin Antlaşması aslında tarihi Şark Meselesini daha da derinleştirmiş çünkü yeni siyasi haritalar etnik, kültürel, ulusal sahilin aksine büyük güçlerin menfaatlerine göre tasarlanmıştır. Berlin Kongresi sorunları çözmek yerine kronikleştirerek Balkanlar'ı kaynayan bir kazan haline getirmiş- Balkan uluslarındaki milliyetçi duyguları körüklemiştir- ve özellikle *Kıbrıs Sorunu* ve Ermeni Meselesi de bu dönemde uluslararası politikanın gündemine girmeye başlamıştır. Bkz. (Moreau, 2020, s. 172-184.)

Krallığın gündemine Kıbrıs Adası oturmuştur. İngiltere, Kıbrıs'ın Boğazlara hem de Anadolu'ya daha yakın olması hasebiyle Kıbrıs'ta üs edinmeyi hedeflemiştir. Bu sefer İngiltere akıllı bir strateji izleyerek Avrupalı devletler Ayastefanos Antlaşmasının şartlarını görüşürken Rusya'nın haberi olmadan Kıbrıs'ı alma planlarına girişmiştir. Bu kapsamda İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard ve Sultan Abdülhamid arasında gerçekleştirilen gizli görüşmeler neticesinde 4 Haziran 1878'de Kıbrıs Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme uyarınca Rusya; Kars, Batum ve Ardahan'ı elinde tutmakta ısrar edip Doğu Anadolu'da saldırıya geçerse, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında duracak, buna karşılık gereken askeri desteğin ivedilik ve ihtiyatlı bir biçimde yapılabilmesi için Ada'nın idaresi geçici olarak İngiltere'ye devredilecektir.

Kıbrıs Sözleşmesiyle birlikte Ada'nın idaresi geçici olarak İngiliz yönetimine bırakılmış, egemenlik hakları ise Osmanlı İmparatorluğunda saklı tutulmuştur. Lâkin Britanya Hükümeti adada kendi idaresini tesis etmek amacıyla 1 Temmuz 1878'de Osmanlı İmparatorluğu ile Kıbrıs Konvansiyonuna ek bir sözleşme daha imzalamıştır. Hemen akabinde, İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'ın yönetimini devraldıktan sonra yaptığı ilk icraat Sir Garnet Wolseley'i Ada'ya Yüksek Komiser olarak atamaktır. Wolseley 23 Temmuz 1878 tarihinde yaptığı açıklamada; Kıbrıs'ın idaresine İngiltere tarafından el konulduğunu, adanın maddi ve manevi gelişimini arttırması yönünde her türlü adımın atılacağını, adada yerleşik toplumlar nezdinde adaletin gözetileceğini ve hukuki güvenceden herkesin eşit biçimde yararlanacağını ifade etmiştir. İngiltere'nin Ada'da devreye soktuğu bahsi geçen hukuki ve idari düzenlemelerden sonra 6 Ağustos 1878'de Kıbrıs'ta işgal süreci tamamlanmıştır. Kısacası, bu tarihten itibaren adanın fiilen (de facto) İngiltere'nin denetimine girdiğini, hukuken (de jure) ise Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldığını söylemek mümkündür.²⁹¹

²⁹¹ BALLYEMEZ / İNCE, 2018, s.858. Osmanlı Devleti bu süre zarfında sadece Kıbrıs'ı İngiltere karşısında kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda kendisinin ve büyük güçlerin de imzaladığı Berlin Antlaşması sonucunda "Ermeniler" resmen uluslararası politikanın gündemine sokulmuştur. Bu sayede İngiltere, Ermeni meselesi kapsamında Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme hakkı kazanmıştır. Keza, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde- genellikle Doğu Anadolu- Bab-ı Ali tarafından ıslahat yapılması Berlin Antlaşmasına 61.madde ile sıkıştırılmıştır: "*Bab-ı Ali, Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkes ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bab-ı Ali, bu hususta alınacak önlemleri büyük devletlere bildirecektir ve bu devletler de alınan önlemlerin uygulamasını gözetleyecektir.*" Bkz. (Özcan, 2017, 517-518.)

Ada'nın denetiminin İngiltere'ye geçmesinin ardından iki etnik grup ön plana çıkmıştır. Bir tarafta 19.yy. başından itibaren milliyetçilik akımının etkisinde kalarak 1829'da bağımsızlıklarını kazanan “*Yunanistan ile birleşmeyi arzulayan (ENOSİS)*” Rumlar, öte tarafta ise günün birinde adanın kâğıt üzerindeki gerçek sahibi Osmanlı Devleti'ne teslim edileceğini umut eden ve Müslüman olmakla birlikte henüz milliyetçilik akımından etkilenmemiş olan Kıbrıs Türk toplumu yer almaktadır. Bu tarihten itibaren adadaki Rumların, İngiliz yönetimi ile ilişkileri Enosis'i gerçekleştirmek üzerinden olurken, Türklerin ise mevcut kamusal-siyasal haklarının muhafazası ve bu noktada Rumlarla eşit statüye sahip olma talebi şeklinde süregelmiştir.²⁹² Örneğin; Kıbrıs Yüksek Komiseri olarak adaya İngiltere tarafından atadan Sir Garnet Wolseley 22 Temmuz 1878'de adaya ayak bastığında ilk olarak Rum ahalisi tarafından sevinçle karşılanmıştır. Wolseley'in geldiği sırada Larnaka'da düzenlenen törende Başpiskopos Kipriyanos adadaki Rumların “Enosis” niyetini gözler önüne sermiştir. Başpiskopos bir demecinde geçmişe atıfta bulunarak İyon Adalarının 1864'te İngilizler tarafından Yunanistan'a verildiğini emsal göstererek Kıbrıslı Rumların da böyle bir beklentisinin olduğunu iddia etmiştir.²⁹³

Kıbrıs Türk toplumu Rumların Enosis girişimine sessiz kalmamışlardır. Fakat Rumların aksine siyasi ve sosyal örgütlenmede zayıf olduklarından tepkiler bürokrasi üzerinden ağır ivmede verilmiştir. Kendisini hala Osmanlı tebaası olarak gören Kıbrıs'taki Türk toplumu dini önderler liderliğinde bir çıkar yolu bulmaya çalışmıştır. Kıbrıs Türk toplum lideri Müftü Esseyid Ahmet Asım Efendi anayasal düzenlemelerin Türk toplumunun hak ve taleplerinin görmezden gelinerek yapıldığını belirten bir dilekçeyi 25 Mart 1882'de Sömürgeler Bakanlığı ve Bab-ı Ali'ye yollamıştır. Bunun yanı sıra Rumların Enosis talebine karşı 12 Nisan 1881'de bir kez daha İngiliz Yüksek Komiserine ve Bab-ı Ali'ye birer telgraf göndererek tepkilerini ve endişelerini dile

²⁹² BALLYEMEZ / İNCE, 2018, s. 859. Yunanlıların aksine Türk Müslüman ahalide Türk Milliyetçiliği bilinci çok geç geliştiğinden Kıbrıs İngilizlerin idaresine geçtikten sonra Rumlara göre siyasi ve ulusal örgütlenme konusunda çok zayıf kalmışlardır. Lâkin o tarihlerde bile Türk Müslüman unsurları arasında tebaa ön plana çıkmaktaydı. Kıbrıs'taki Türk Müslüman unsurların Rumların Enosis girişimlerine verdiği tepkilerde bu mahiyettedir. Örneğin, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması gayesiyle Hristiyanların yaptığı gösteriler ve eylemlerden rencide olan bir kısım Müslüman ahali, adanın Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmesi ya da bu mümkün değilse Anadolu'ya gitmelerine izin verilmesi için müftülük nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Bkz. (Özcan, 2017, s. 518)

²⁹³ ÖZCAN, a.g.e., s. 518.

getirmişlerdir. Kıbrıs Müftüsü Hacı Ali Rıfkı Efendi, İngiliz Yüksek Komiserine ilettiği telgrafta aşağıdaki hususları belirtmiştir:

*“... Kıbrıs’ın Yunanistan’a verileceği, inanılır bir şekilde etrafta söylenmektedir. Eğer bu gerçekse, böyle bir hareketin bizi mahvedeceği düşüncesindeyiz. Can ve şerefimizin korunması için Bab-ı Ali’ye başvurduk. Aynı başvuruyu etkin önlemler alınması için İngiliz Hükümetinden de yapıyoruz.”*²⁹⁴

Ancak ne Osmanlı ne de İngiliz cephesinden Kıbrıs Türklerinin talebine olumlu bir cevap gelmiştir. Buna ek olarak 1896 yılında Girit’te patlak veren Enosis isyanının ardında Türk-Yunan savaşı çıkmış, bu savaş Kıbrıs’taki Rumların mili duygularını kabartmış, Enosis konusunda daha da cesaretlendirmiş fakat adada yaşayan Türklerin kaygılarının artmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti savaşı kazanmasına rağmen masada kaybeden taraf olmuştur. 10 Eylül 1897’de imzalanan İstanbul Antlaşması neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya’nın baskısıyla Osmanlı Devleti Girit’teki haklarından feragat etmek zorunda kalmıştır. Girit, Osmanlı Devleti’nde kalmış, ancak Sultan’ın görevlendirdiği Hristiyan bir vali tarafından yönetilmeye başlamıştır. Tıpkı Kıbrıs ile benzer bir mantık içinde Girit adası da Yunanlı bir Yüksek Komiser tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Kısacası Girit fiilen Yunanistan’ın olmuş, hukuken Osmanlı’ya bağlı kalmaya devam etmiştir. Yaklaşık on yıllık bir süre zarfında Girit Meclisinin aldığı ilhak kararıyla Girit tamamen Yunanistan’ın olmuştur. Kıbrıs Rumları Girit örneğinden hareketle bu süre zarfında Enosis isteklerini arttırmış fakat İngiliz yönetimi adanın hukuken Osmanlı İmparatorluğuna ait olduğunu ileri sürerek statükoyu devam ettirmiştir.²⁹⁵

İngilizlerin Kıbrıs’ta statükocu bir tavır takındığını²⁹⁶ – çünkü İngiltere, Kıbrıs’a stratejik bir gözle bakmaktaydı, bu kapsamda İstanbul’u ve Mısır’ı kendi yörüngesinde tutabilecekti²⁹⁷ - gösteren en iyi örneklerden biri 1907 yılında Kıbrıs’ın iktisadi ve idari yapılanmasını incelemek üzere Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Winston Churchill adaya gönderildiği zaman, benimsediği tutumdur. Bu ziyareti fırsat bilen Rumların bir bildiri yayınlayarak Churchill vasıtasıyla İngiltere’den adanın

²⁹⁴ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.860

²⁹⁵ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.860

²⁹⁶ ÖZCAN, A.g.e. s. 519-520

²⁹⁷ KÖSE, A.g.e., s. 868

Yunanistan'a terkin talep etmişlerdir. Churchill ise bu bildiriye bir devlet adamı düsturuyla ve uluslararası dinamikleri göz önüne alarak cevap vermiştir:

*“Ada'nın Yunanistan'ın bir parçası olduğu neye dayanır? Ada ile Yunanistan'ın arasında ne tarihi ne de coğrafi bir bağ vardır. Adanın tarihi devirlerde Mısır, İran, Asur, Roma, Venedik, Ceneviz ve Osmanlı Devletleri'ne bağlı olduğunu görüyoruz. Hiçbir zaman Yunanistan'a bağlı olduğunu tarih kaydetmiyor. Kıbrıs en geniş bir hayal ile bile coğrafi bakımdan Yunanistan'ın bir parçasını teşkil edemez. Kıbrıs'ta şu anda yaşayan insanlar Yunanlı değildir. Yalnız Yunan dili bunların Yunan geleneklerine bağlı kalmalarını sağlamıştır.”*²⁹⁸

Churchill'in bu sözleri Yunanlıların Enosis isteklerine bir müddet için son noktayı koymuştur. İngiltere'nin stratejik nedenlerden ötürü Kıbrıs'ta statükoyu koruma niyeti adadaki Türk Müslüman ahaliyi Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmeyeceği hususunda rahatlatmıştır.²⁹⁹ Halbuki, bu statüko Birinci Cihan Harbine kadar sürdürebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 5 Kasım 1914 yılında Almanya'nın yanında savaşa katıldığında İngiltere de bu olayı bahane edip aynı gün yayınladığı Krallık Emri ile Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. Bu gelişme adadaki Rumları çok sevindirmiş ve Rumlar uzun bir aranın ardından tekrar Enosis'i gerçekleştirebileceklerine inanmaya başlamışlardır. İlhakın hemen akabinde 8 Kasım 1914'te Başpiskopos Kıbrıs Yüksek Komiserine yolladığı mektupta; İngiltere'nin Kıbrıs nezdinde almış olduğu kararı kutlamıştır, *“alınan kararı, Enosise ulaşmada bir adım olarak gördüklerini...”* dile getirmiş ve adanın Yunanistan'a verilmesi durumunda güvenlik endişesi duyacak Kıbrıs Türklerine İngiltere'nin garantör olmasını teklif etmiştir.³⁰⁰

İlhakın üzerinden çok geçmeden Yunanistan Başbakanı Venizelos Eleftheria gazetesine 14 Kasım'da verdiği bir demeçte: *“Bu Yunan adasının anavatanına katılması için son aşama olarak değerlendirilebilir. Kıbrıs'ın anavatanla birleşmesi çok yakın gelecekte gerçekleşecektir.”* demiştir.³⁰¹

²⁹⁸ ÖZCAN, A.g.e., s. 519

²⁹⁹ ÖZCAN, A.g.e., s. 519-520 Churchill'in *“Kıbrıs en geniş hayal ile bile coğrafi bakımdan Yunanistan'ın bir parçasını teşkil etmez”* sözü belki de o dönem salt İngiliz menfaatlerini hesap ederek söylenmiş bir söz olsa bile, aslında Kıbrıs Adası jeolojik olarak Anadolu'daki Güney Torosların bir uzantısı olarak yer almaktadır. Bilimsel araştırmaların verilerine göre Türkiye'den deniz yoluyla ayrılmış olan adanın temelde birkaç yüz metre derinlikteki denizaltı platformuyla, Anadolu'ya bağlı olduğu saptanmıştır. Bkz. (Savrun, s. 372).

³⁰⁰ BALYEMEZ / İNCE a.g.e., s. 860

³⁰¹ KÖSE, a.g.e., s. 869

Osmanlı Devleti adanın İngiltere tarafından bir oldubittiyle ilhak edilmesini kınamakla yetinmiştir.³⁰² Ayrıca, adadaki Türk Müslüman ahali daha farklı bir yöntem izlemiş, ilhakı kınamak yerine Enosis konusundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Enosis'in gerçekleşmesi halinde adada yaşayan 60.000 Müslüman için bir felaket olacağını, ilhak olayını sevinçle karşıladıklarını ve adanın İngiliz idaresinde kalması için duacı olduklarını ve 1878'den beri İngilizler tarafından verilen güvencenin devam ettirilmesi gerektiğini İngiliz makamlarına iletmışlerdir.³⁰³

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıslı Türkleri üzecek, Rumları sevindirecek birtakım gelişmelere şahit olunmuştur. İngiltere, Yunanistan'ın Bulgarlara karşı çarpışan müttefiki Sırbistan'a yardım etmesi durumunda Enosisi onaylayacağını Yunan Hükümetine söylemiştir. İngiliz Koloniler Bakanı Bonar Law, Kıbrıs Yüksek Komiserine 16 Ekim 1915'te gönderdiği telgrafta konuyla ilgili olarak söz konusu talimatı vermiştir:

"... Kıbrıs'ın Yunanistan'a önerildiğini Başpiskopos ve diğer önde gelen kişilere bildiriniz ve kendilerine yinelenmesi uzak bir olasılık olan böyle bir avantajdan yararlanarak, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını sağlayabilmek için derhal Atina'ya giderek istekleri doğrultusunda Kral ve parlamento üzerinde baskı oluşturmalarını öneririz..."³⁰⁴

Fakat Yunan Hükümeti, İngilizlerin teklifini dönemin şartları içerisinde değerlendirmiş ve İngiltere'nin teklifini reddetmiştir.³⁰⁵ İngiltere'nin Kıbrıs'ı, savaşa girmesi karşılığında Yunanistan'a bırakma teklifi dönemin Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir ama Yunanlılar Enosis hedeflerine eninde sonunda ulaşabileceklerine her daim ihtimal vermişlerdir. Çünkü geçmişteki örnekler geleceğin

³⁰² BALYEMEZ / İNCE, a.g.e., s. 860

³⁰³ KÖSE, a.g.e. s. 869 İngiltere'nin ilhak kararının ardından Kıbrıs Evkaf üyesi İrfan Bey, Kıbrıs Başkadısı Ali Rifat Efendi, Nakibü'l-eşraf Kaymakamı Hacı Vehid Efendi, Dini Ulemalar Müderrisi Hacı Münir Efendi ve Yorgancıbaşızade Sami Efendi gibi Kıbrıs Türk toplumunun ileri gelenleri İngiliz Kralına gönderdikleri telgraflarında ilhakı desteklediklerini açıklamışlardır.

³⁰⁴ BALYEMEZ / İNCE, a.g.e., s.860

³⁰⁵ BALYEMEZ / İNCE, a.g.e., s. 860. Yunan Hükümetinin savaşa razı olmamasının arkasında yatan temel sebeplerden biri Venizelos ve Kral Konstantin arasındaki fikir ayrılıklarıdır. Kral harbi Almanya'nın kazanacağına bel bağladığından İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katılmak istememiştir. Bu tercihin arkasında daha çok Alman sempatisi yatmaktadır. Zira, Kral Heidelberg Üniversitesi'nde ve Berlin Askeri Akademisinde öğrenimini tamamladıktan sonra Alman Genel Kurmay Başkanlığı'nda öğrenci subay olarak kısa bir zaman geçirmiş, akabinde II. Prusya Piyade Alayında hizmet etmiş olan Konstantin, 1889'da Alman İmparatoru'nun kız kardeşi Sophia ile evlenmiştir. Bu yüzden Kral, Venizelos'un aksine liberal fikirlere sıcak bakmamıştır. Şüphesiz bunda Almanya'da aldığı eğitimin büyük bir etkisi olmuştur. Bkz. İsmigül Çetin, Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na Girişi (Karadeniz Araştırmaları, Güz 2018, s. 174-175)

teminatı olabilirdi.³⁰⁶ Keza Girit³⁰⁷, hatta daha evvelinde Yedi Adaların İngiltere tarafından Yunanistan'a devredilmesi Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için Yunanlılar adına ümit vaat ediyordu.

İngiltere'nin Ada nezdindeki hedefi Megali İdea değildi, 1915 yıllarında savaşı İttifak güçlerinin önde götürdüğü bir yılda İngilizler, Yunanlıların askeri ve donanma gücüne acil gereksinim duymuştu. Kıbrıs'ı bu aciliyet içerisinde pazarlık konusu yapmıştır. Fakat Yunan Hükümetinin o dönem için İngiltere'nin teklifini reddetmesi Kıbrıs'ın pazarlık konusu olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Dönemin Kıbrıs Valisi Clauson bunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Madem Yunanlılar yapılan teklifi reddetti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusu Britanya için sonsuza dek kapanmıştır. Şimdi olmadıysa hiçbir zaman da olmayacaktır.”³⁰⁸

Yalnız, 1917 Haziran ayında İtilaf Devletleri tarafından savaşa dahil edilen Yunanistan kâğıt üzerinde savaşın galibi olarak I. Dünya Savaşı sonunda barış şartlarını görüşmek üzere toplanan Paris Barış Konferansına iştirak etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında fırsattan istifade edemeyen Yunanistan bu sefer Venizelos önderliğinde ulusal taleplerini Konferansta açıklayacaktır. İlginç bir şekilde bu talepler arasında Kıbrıs da vardı.

Konferansa hummalı bir hazırlıkla gelen Venizelos 30 Aralık 1918'de Fransızca dilinde “La Grèce devant le Congrès de Paris” başlığıyla hazırladığı dosyada, “Megali İdea” hedefini gerçekleştirmek maksadıyla tüm Yunanlıların ikamet ettiği yerlerdeki nüfusu gösteren bir rapor hazırlamıştı. Kıbrıs özelinde bu rapora bakmak gerekirse³⁰⁹, ada üzerinde yaşayan Rum nüfusunun 235.000 olduğunu iddia etmiştir.³¹⁰ Halbuki 1911 senesinde İngiltere tarafından Ada'da yapılan nüfus

³⁰⁶ KÖSE, a.g.e., s. 899

³⁰⁷ BALYEMEZ / İNCE, a.g.e., s. 859-860

³⁰⁸ KÖSE, a.g.e., s. 899-900

³⁰⁹ KÖSE, a.g.e., s. 899-900

³¹⁰ ENIAN Ioannis Mazarakis, “1919 Barış Görüşmelerinin İlk Döneminde Ulusal Taleplerimiz” Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı, Atina, 1988, s. 248. Rumların yoğun Enosis taleplerine karşılık Türklerin faaliyetleri daha lokal ölçekte kalmıştır. Büyük Harbin bitiminden sonra Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden 200 kişi, 12 Aralık 1918 günü Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin Lefkoşa'daki evinde toplanmışlardır. Toplantıda gündem ele alınmış, izlenecek yol haritası saptanmış, birlik ve beraberlik temennisinde bulunulmuştur. Meclis'i Milli olarak da anılan bu toplantıda Rumların Enosis girişimleri ve Türklerin yok sayılması durumu kınanmıştır. İkinci olarak Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi toplantıda alınan kararların Paris Barış Konferansında savunulması adına Kıbrıs Türk toplum temsilcisi olarak

sayımında Kıbrıs'ta yaşan Rum nüfusu 216. 310 ve Türk nüfusu ise 55.213 dolayındaydı.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Wilson prensiplerine dayanarak Ada'da, ekseriyeti Rum Ortodoks ahalinin oluşturduğunu iddia etmekte ve bu yüzden Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını talep etmekteydi. Bunu yanında ada 1913 ve 1915 yıllarında İngiliz Hükümeti tarafından Yunanistan'a iki kez teklif edilmişti. Tarihi perspektiften bakıldığında zaman Venizelos'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmasına neredeyse garanti gözüyle bakması aslında hesaplı bir öngörüydü. Üstelik Venizelos'un bu husustaki zamanlaması da manidardı. Dönemin İngiltere Başbakanı Lloyd George Yunan sevdalısı olup, Türklerden de hiç hazzetmemekteydi. Kaldı ki her iki devlet adamı arasındaki ikili ilişkiler de bir hayli kuvvetliydi. Şurası açıktır ki Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alacak, Avrupa ve Asya'da geniş topraklara sahip, İngiliz nüfuzu altında bulunacak bir Helen Devleti projesi Başbakan Lloyd George'a aitti.

Mondros Ateşkesi imzalandığı sırada Londra'da bulunan Yunan Büyükelçi Stravridis'e: *"Gladstone'un ismini İyon adalarına bağladığı gibi ben de adımı Kıbrıs'a bağlamak istiyorum"* diyerekten Enosis konusunda iyimser olduğunu ifade etmiştir. Fakat İngiliz Hükümeti içinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına muhalif görüşler de yer almaktaydı. Dönemin Britanya Ortadoğu ve Akdeniz'den sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Lord Curzon: *"Benim için Ada'nın Yunanistan'a verilmesinde bir sakınca yok. Ancak asıl endişem güçsüz bir orduyla Yunanistan'ın bu bölgeyi elinde tutması mümkün değil."* şeklindeki sözleri aslında Mersin ve 12 Adalar'daki İtalyan varlığının bölgedeki İngiliz çıkarlarına hanel getireceği endişesidir.

Yine 16 Mayıs 1916 yılında İngiltere ile Fransa arasında gizli olarak yapılan ve Orta-Doğu'nun kendi aralarında paylaşılmasını öngören Sykes-Picot anlaşmasında Fransa, Suriye, Antakya ve İskenderun limanlarına sahip olacaktı. Keza, Doğu Akdeniz'deki Fransız varlığı bölgede İngiltere'nin menfaatlerini etkileyebilirdi. Tüm bu gelişmeleri ve olasılıkları göz önünde bulunduran Venizelos, Kıbrıs konusunda geri adım atmak zorunda kalmıştır. Zira, o dönemde (1919-1922) Küçük-Asya'da Türk

görevlendirilmiştir. Ama İngiliz yönetimi, Meclis-i Milli Kararların duyduktan sonra Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin Kıbrıs'tan ayrılması yasaklanmıştır. Ada'daki Türklerin bu girişimi her ne kadar başarısızla sonuçlansa da asgari düzeyde bir milli bilinç yarattığı söylenebilir. Bkz. (BALYEMEZ / İNCE, 2018, s. 862-863)

ordularıyla çarpışan Yunanistan'ın İngiltere'nin desteğinden mahrum kalması demek Yunan görüşüne göre İzmir ve çevresinin tehlikeye girmesi anlamını taşımaktaydı.³¹¹

Velhasıl, 1921 Eylül'ünde Küçük Asya'da Yunan ilerlemesi duraklama noktasına gelmiş ve ibre yavaş yavaş Türklerin lehine dönmeye başlamıştır. Fakat 1922'de Türk taarruzu sonucunda Yunanlıların, Küçük Asya serüveni faciaya dönüşmüştür. 1922 yılında süngü zoruyla Anadolu'dan çıkartılan Yunan ordusu ateşkes istemek zorunda kalmıştır.³¹² Anadolu'daki Millî Mücadelenin askeri safhası 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkesiyle sona ermiştir. 22 Kasım 1922 tarihinde ise barış antlaşmasının koşullarının belirleneceği Lozan Barış Konferansı toplanmıştır.

İlginçtir ki Lozan'daki Türk Heyetine verilen talimatta Kıbrıs'la ilgili herhangi bir husus yer almamıştır. Ancak yine de bu durum Kıbrıs konusunun Büyük Millet Meclisinde tartışılmasına mâni olamamıştır. Meclisteki tartışmalarda Kıbrıs konusunda Türk Hükümetini eleştirenlerin başını Hüseyin Sırrı Bey çekmiştir. Hüseyin Bey Muhalif Grup'ta yer almasının yanında, İsmet Paşa'yı Misak-ı Milliye uygun hareket etmediği hususunda eleştirmiştir.

Meclis'te bu tartışmalar yaşanırken Müttefikler, Paris'te hazırladıkları antlaşma taslağını 30 Ocak 1923'te Türk Delegasyonuna iletmışlerdir. Antlaşma taslağında "Ülkeye İlişkin Hükümler" şemsiyesi altında Musul ve Kıbrıs'a ilişkin hükümler de yer almıştır. Taslak'ta Kıbrıs'la ilgili 19.madde şu şekildedir:

*"... Türkiye, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılımını tanıdığını bildirir. Kıbrıs Adasında doğmuş ya da oturan Türk uyrukları, Türk uyrukluğunu yitirerek, yerel kanun uyarınca, İngiliz uyrukluğuna geçecekler..."*³¹³

³¹¹ KÖSE, a.g.e., s. 900-902. Bahsedilen dönem Türkler için Millî Mücadele dönemidir. Anadolu'daki Kemalist hareket Kıbrıslı Türklerin umudunu yeşertmiştir. İngilizlerin engellemelerine karşı Kıbrıs Türk toplumu Anadolu'daki millî mücadele konusunda bilgilendirilmiş ve bilinçlendirilmiştir. Ada'da yapılan tiyatral etkinlikler vasıtasıyla toplanan paralar bir şekilde Anadolu'ya ulaştırılmıştır. İngiltere'deki Müslüman örgütlerin bu yardımda büyük etkisi olmuştur. Ada'daki Türklerin, Millî Mücadeleyi gönülden destekledikleri ve yardımlarının mevcut şartlardan ötürü maddi düzeyde kaldığı söylenebilir. Bkz. (Balyemez, İnce, 2018, s. 863-864)

³¹² YERASİMOS Stefanos, "Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu" İstanbul, İletişim Yayınları, 2010) s. 77.

³¹³ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.864-866

Barış görüşmeleri özellikle Türkiye'nin Musul hassasiyetinden dolayı akamete uğramıştır. 4 Şubat 1923 günü Lozan görüşmelerine fiilen ara verilmiştir. Fakat ilginçtir ki Türkiye Kıbrıs ile ilgili hususlara herhangi bir çekince koymamıştır. Konferansa ara verildiği dönemde de BMM'de Kıbrıs konusu tartışılmıştır. Kıbrıs konusunda Lozan Heyetinin tutumunu eleştiren Hüseyin Sırrı Bey 5 Mart 1923 tarihli konuşmasında şu sert sözleri söylemiştir:

“...Gönlüm isterdi ki burada bu ahitname tanzim edilirken Hey ‘eti Murahhasımız ve onunla beraber bu ahitnameyi tetkik eden Hey ‘eti Vekilimiz desin ki, bizden ayrılan memleketlerin hâkimiyetini sekenei mahalliyeinin lehine terk ettik. İşte o vakit biz misakı millimizin menfaatine muvafık hareket etmiş olurduk. Bunu yapmayışımız o kıtaatı, o milyonlarca Müslümanı, Hristiyan esareti altına vermiş oluyoruz ve o da bizim elimizle oluyor. Hem bu kadar Müslümanın kanına giriyoruz ve hem de misak-ı millimizin mefadını öldürmüş oluyoruz... Şimdi bahşış olarak verilen memleketlerden birisi de Kıbrıs Adasıdır. Kıbrıs'ın mevkii siyasisini benden daha ziyade Adana mebusları, Silifke mebusları takdir ederler. Birbirinin nefesini işitecek kadar yakındırlar. Yani bu memleketin ehemmiyeti siyasisesini tarife lüzum görmüyorum, onları işhad ediyorum. Bu memleket ahalisi, ki sekeneinin de dörtte birisini Müslümanlar teşkil eder, azlığına, vatandaşlarının Rumlar gibi seffâk, gaddar bir kavim olduğuna, hâkimlerinin İngilizler gibi sibâ bir kavim olduğuna bakmaksızın Anadolu harekâtı milliyesine iştirak etmiş kerraren bu hükümetin mazharı takdiri olmuşlardır. Bu ada verilirken, vatanın selâmeti namına kurban edilirken, hiç olmazsa, sekenei İslâmiyenin hukukunu temin edecek bir madde konulmak yok mu idi? A mübarek adamlar, hiç olmazsa oradaki Müslümanların da hukuku beşer dahilinde hakka malikiyetini, hükümetin onlar üzerinde keyfemayeşa bir surette hareket edememeleri için bir madde, bir kayıt koymak yok mudur? Bu memleketin selâmeti namına bir kayıt vardı ki unutulmuş. O da bu adanın üçüncü bir devlete hibe, iane veya hiçbir suretle verilemeyeceği hakkında bir kayıt konulmalı idi.”³¹⁴

Misakı-ı Milli göz önünde bulundurulduğu zaman teknik açıdan haklı bir serzenişte bulunan Hüseyin Sırrı Bey, adanın hem coğrafi yakınlık olarak Anadolu'dan ayrılmaz bir parçası olduğunu hem de ihtimal dahilinde Osmanlı'daki millet sistemini

³¹⁴ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.864-866

esas olarak Türk-İslam'ın bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Kıbrıs'la ilgili Lozan'daki 16.madde bu haklı serzenişi doğrular niteliktedir:

“Türkiye işbu Muahede musarrah hudutları haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve kezâlik işbu Muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde- ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alakadarlar tarafından tayin edilmiş ve edilecektir- her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler. İşbu maddenin ahkâmı, mücaveret münasebetiyle Türkiye ile hemhudut memleketler arasında takarrür etmiş veya edecek olan ahkâmı hususiyeyi ihlâl etmez”

315

Fakat unutulmaması gereken bir nokta vardır ki Türkiye, yukarıda görüldüğü üzere Lozan'da bu taslağa çekince koymuş ve maddedeki son cümleden anlaşılacağı üzere; komşu devletler arasında yaşanabilecek olası bir sorunda söz konusu taraf devletlerin aldığı veya alacağı kararlara antlaşmadaki hüküm hâlel getiremeyecekti. Muhtemeldir ki bu çekince Türkiye'nin, Kıbrıs üzerinde hak iddiasını sürdürmesine zemin hazırlamıştır.³¹⁶ Buna karşın yeni Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 20.maddesi uyarınca İngiliz Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan edilen, Kıbrıs'ın Britanya'ya katılışını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu hüküm Türkiye'nin adadaki siyasi haklarından tamamen feragat ettiği şeklinde de yorumlanabilir. Kıbrıs'a salt siyasi düzlemde bakıldığında Sevr ve Lozan Antlaşmaları arasında bir fark yoktur. Zira, sırasıyla hem Osmanlı hem de yeni Türkiye Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını onaylamışlardır.³¹⁷

Kıbrıs Adasının İngiltere'ye ilhakının 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla yinelenmesinden 1931 yılına kadar adada kısmi sükûnet ve huzurun sağlandığı söylenebilir. Fakat 1931'den itibaren özellikle İkinci Cihan Harbi sonrasında Rumların artan Enosis istekleri adadaki Türk kesimini endişelendirmiştir. Rumların bu çabalarına tepkisiz kalmak istemeyen Türkler 11 Aralık 1949 tarihinde Lefkoşa Ayasofya Meydanında Enosis'i protesto etmek amacıyla miting düzenlemişlerdir. Mitingin üzerinden çok geçmeden 15 Ocak 1950 günü Rum

³¹⁵ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.864-866

³¹⁶ BALYEMEZ / İNCE, A.g.e., s.864-866

³¹⁷ ÖZEJDER İbrahim, “Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 8.

kiliselerinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a sözde katılım kararının alındığı daha önce eşi benzeri olmayan bir plebisit yapılmıştır.³¹⁸ 1950'de Başpiskopos olan Makarios da Enosis'i Yunanistan'a gündem haline getirmeye başlamıştır. Öbür taraftan Yunanistan giderek hızlı biçimde ABD desteği almaya yönelmiş, İngiltere'ye olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemiştir.³¹⁹

2.1.2. Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Dinamikleri

Tarihsel olarak Türklerin Kıbrıs'taki varlığı 1570 yılında Osmanlı-Venedik savaşı ile başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu 1571 yılında adayı Venedik hakimiyetinden çıkartarak kendi İmparatorluk sınırlarına dahil etmiştir. Bu dönemde demografik yapısı çoğunluk Hristiyan-Rum olmakla birlikte, Maronit, Ermeni ve Latinler'den oluşmaktadır. Adanın Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte 'Sürgün Fermanı' ile adaya Anadolu'dan ilk kitlesel Türk göçü yaşanmış ve bu göçler 1696, 1701 ve 1712 yıllarındaki fermanlarla devam etmiştir.³²⁰

Bu dönemde ilk göçler aracılığıyla Anadolu'dan yaklaşık olarak 30.000 Türk'ün Ada'ya gönderildiğini belirten Halil İnalcık, bu göçlerin nedenini şu şekilde açıklamıştır:

*"Kıbrıs Adası'nın istilâ dolayısıyla hayli yerleri harap olmuştur. Bu yerler tarıma elverişli verimli topraklardır, buraların ve adadaki kasaba ve köylerin mamur hale getirilmesi gerekli görülmüştür. Bunun için arazi sıkıntısı çeken, vergi tahrir defterlerine yazılmamış bulunan kimselerle, bulunduğu yerden kaçıp başka yerde yerleşenler veya ırgat olarak çalışanlar, toprak davaları bir neticeye vardırılamayanlar, şehirlerde ve köylerde işsiz dolaşanların, defterlere yazılıp Kıbrıs'a gönderilmeleri emredilmiştir"*³²¹

Bununla birlikte, göç edecek olan kişilerin seçilmesinde birtakım kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlere göre, her meslekten kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'a göç etmek istemeyenleri teşvik etmek için Kıbrıs'a göç

³¹⁸ DEĞERLİ, A.g.e., s. 87

³¹⁹ KÖSE, A.g.e., s. 910

³²⁰ BENER, Hakkı Hakeri. Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi, Ankara, 1993, s. 238.

³²¹ İNALCIK Halil., "Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi(14-19 Nisan 1969)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s. 59-79.

edecek kişilerden iki yıl vergi alınmayacağı ifade edilmiştir.³²² Anadolu'dan göç eden halkın adaya göçmesiyle birlikte, Kıbrıs'ın toplumsal ve kültürel yapısı çeşitlenmiş; Osmanlı İmparatorluğu içindeki *Millet Sistemi* ile vakıflar gibi kurumsallaşmıştır.

Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda toplumsal gruplar etnik köken üzerinden değil, din temelinde tanımlanmaktadır. Buna göre toplumsal kimlikler, *Müslimlik* ve *Gayrimüslimlik* şeklinde farklılaşmakta, bu kavramlar, kamusal alanı cemaatselliğin gerektirdiği biçimde yeniden tanımlamaktadır. *Gayrimüslimler* dini toplum olarak örgütlenerek *Millet-i Mahkume*, yani yönetilen millet olarak tanımlanırken, *Müslümanlar* ise *Millet-i Hakime* yani yöneten millet olarak adlandırılmaktadır.³²³ Bu açıdan bakıldığında zaman halkın dinsel aidiyet temelinde sınıflandırıldığı bir yapı içerisinde Kıbrıs'ta iki önemli otorite ortaya çıkmaktadır. Kıbrıslı Rum toplumunun liderliğini Ortodoks Kilisesi ve sözcüğünü de Başpiskopos üstlenmektedir; Kıbrıs'taki Müslüman halkı ise Müftülük Makamı temsil etmektedir.

Kıbrıs Türk kesiminde Müftülük Makamının yanı sıra yönetim konusunda söz sahibi olan esas otorite, vakıf arazilerine sahip olan ve yöneticileri Müslüman eşrafından oluşan Evkaf İdaresi'dir. Osmanlı devlet ve toprak düzeninin en önemli unsurlarından birisi olan Vakıflar, toprak hukuku dışında birçok sosyal, ekonomik ve kültürel amacın yerine getirilmesine hizmet etmektedir. Osmanlı devlet yapısında kamu hizmetlerinin birçoğu vakıflar aracılığıyla yerine getirilmekte, bu hizmetlerin finansmanı vakıflar aracılığıyla sağlanmaktadır.³²⁴

Kıbrıs, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra vakıf sistemi üzerinde de etkili olmuş, ve merkezi idareyi temsilen Evkaf İdaresi'ne bağlanmıştır. Vakıf sistemi, Kıbrıslı Türklerin de sosyal, kültürel, eğitim, ekonomik ve dinsel alanlar gibi toplumsal yaşamın birçok alanında etkili olmuştur. Okulların inşa edilmesi ve yönetilmesi, öğretmen ve imamların maaşlarının ödenmesi, dinsel hukukun uygulanması, tarımsal alanların desteklenmesi vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır.

1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanmasının ardından yapılan düzenlemelerle dini kurumlar ve vakıflar varlıklarını devam ettirmiş; ancak öte yandan

³²² BENER, A.g.e., s. 242.

³²³ KIZILYÜREK, Niyazi, '*Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a*', *Kıbrıs Dün ve Bugün*, M. Kürkcügil (der.), İthaki Yay., İstanbul, 2003, s.143.

³²⁴ A.g.e., s. 65.

vakıfların yönetimi konusunda birtakım değişiklikler yapılmıştır, vakıfların yönetiminde bir Osmanlı ve bir İngiliz yönetici olmasına karar verilmiştir. 1914'te ise İngiltere, vakıf arazilerine tamamen el koymuşlardır.³²⁵

Kıbrıs Rum ve Türk kesimindeki bu otoritelerin etkileri birbirlerinden oldukça farklı düzlemde gelişmiştir. Yukarda da ifade edildiği gibi Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Kıbrıs Rum kesiminin toplumsal yapısının her alanında çok güçlü bir etkiye sahiptir ve bu etkiyi Osmanlı hakimiyeti döneminde de arttırmaya devam etmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde Rum nüfusu ve Ortodoks Kilisesi, İstanbul Patrikhanesi'ne bağlanmamış ve kendi halkı üzerinde sahip olduğu otorite bizzat Osmanlı sultanları tarafından verilen beratlarla resmileştirilmiştir.³²⁶ Bu dönemde Kıbrıs Rum kesiminde ticaretin gelişmesi, şehir merkezlerinde yaşayan varlıklı ve eğitimli bir Rum burjuvazisinin ortaya çıkmasına neden olmuş; buna karşılık Kıbrıs Türk kesiminde tarımla uğraşan ve Osmanlı idaresi altında Müslüman bir topluluk olarak varlığını devam ettirmiştir. Rum burjuvazisinin ortaya çıkması, burjuva ticaretinin genişlemesi ve kentleşme, Rum kesiminin tarıma dayalı geleneksel toplum yapısında değişikliklere neden olmuş; böylece onlar, cemaatlerin kapalı duvarları arasında, kiliselerin arka bahçelerinde kamusal alanların oluşmasını sağlamışlardır. Bu tablo içerisinde Kilise, bir yandan vergileri toplayarak Osmanlı Devleti ile ilişkilerine devam ederken bir yandan da kendi topluluğunun kamusal alanını denetleme görevini üstlenmektedir. Giderek zenginleşen Kıbrıslı Rumlar Avrupa'daki ticaret merkezleri ile sürekli etkileşim içerisinde oldukları için buradaki milliyetçilik akımlarından etkilenmişler ve Kilise kurumuyla birlikte Kıbrıs'ta Rum milliyetçiliğinin yayılması için çaba sarf etmişlerdir.³²⁷

Buna karşılık Kıbrıs'ta Müslüman cemaat vergi yükümlülüğünün izin verdiği ölçüde tarımla uğraşmaya devam etmiş ve bu anlamda burjuva Rum cemaati ile Müslüman cemaat arasında sınıfsal farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira Kıbrıslı Türkler, Müslüman kimliklerinden dolayı kendilerini *Millet-i Hakime*'si olarak gördükleri için kimliklerini belirlemeye ve konumlarını korumaya yönelik

³²⁵ İNALCIK Halil, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018, s. 158.

³²⁶ VANEZIS, Procopios Nichola, Makarios: Pragmatism v. Idealism, Abelard-Schuman, London, 1974, s. 42

³²⁷ FISHER, Ronald., "Cyprus: The Failure of Mediation and The Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse", *Journal of Peace Research*, Vol: 38, No: 3, 2001, s. 309.

herhangi bir kaygı duymamışlardır. Dolayısıyla Kıbrıs Rum kesiminde yayılmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi Türk kesiminde karşılık bulmamıştır. Bu durum 1878 yılından sonra değişmiş ve Türk kesiminde milliyetçilik düşüncesi İngilizlerin Kıbrıs'ın idaresini devraldıktan sonra yavaş da olsa gelişmeye başlayacaktır.

Kıbrıs'ta Türk milliyetçiliğinin gelişme süreci, Kıbrıs Rum milliyetçiliği karşısında çok daha yavaş bir seyir izlemiştir. Yukarda da vurgulandığı gibi, 1878 yılına kadar Kıbrıslı Türkler, yönetici sınıfın bir parçası oldukları için kimliklerini belirlemeye yönelik herhangi bir kaygı taşımamışlardır. Ayrıca Kıbrıslı Türkler, milliyetçi ideolojilerin gelişmesini ve yayılmasını sağlayacak, Kilise gibi güçlü bir kuruma hiçbir zaman sahip olmamışlardır. Bu nedenle Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin gelişimi, Rum milliyetçiliğinden çok daha geç bir dönemde ortaya çıkmış ve Rum milliyetçiliğinin etkisi altında gerçekleşmiştir.³²⁸

Kıbrıs Adası'nın 1878 yılında İngiltere yönetimine geçmesinden 1950'li yıllara kadar Kıbrıslı Türkler güçlü milliyetçilik eğilimlerde bulunmamışlardır. Ada'daki Türklerin bu göreceli sükuneti Rum milliyetçiliğinin gelişiminin önü açmıştır. Kıbrıslı Türklerin uzun soluklu eylemsizlik halinin çeşitli sebepleri vardır. Bu süre zarfında kendilerini bir Türk devletiyle tanımlamaktan ziyade İslam ve İngiliz Hükümetiyle bağdaştırmışlardır. Asıl olarak bu durumun temel sebebi, Türklerin bir ulus devlete Yunanlılara nazaran çok geç bir tarihte sahip olmuş olmalarıdır. (1923) Oysaki Yunanlılar neredeyse bir asır evvelinden bağımsız bir ulus devlet olarak ortaya çıkmışlardır. (1828). Zira, genel olarak hem Osmanlı Türkiye'sinde hem de Müslüman Kıbrıs Türkleri arasında milliyetçilik fikri geç vakitte yoğrulmuştur. Hatta denilebilir ki Osmanlı İmparatorluğunu meydana getiren dini ve lisani gruplar arasından milliyetçilik fikrine en geç sahip olanlar Türkler olmuştur.³²⁹

³²⁸ STAVRINIDES Zenon, *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*, Lefkoşa, CYREP, 1976, s. 24.

³²⁹ ATTALIDES Micheal, *Cyprus Nationalism and International Politics*, (New York, St. Martins Press, 1979), s. 36. Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkilerinin temel gündemlerinden birini meydana getirmiş, bunun yanı sıra Türk-Yunan antagonizminin günümüze kadar gelen süre zarfında kronikleşmesine neden olmuştur. Özellikle, tarihi Kıbrıs meselesi 1930-1939 yılları ve 1945-1954 yılları arasında Türkiye ile Yunanistan arasında ölüm çanlarının çalmasına neden olmuş ve bu durum uzun vadede Türk-Yunan yakınlaşmasına büyük bir gölge düşürmüştür. Bkz. HERACLIDES Alexis, "What will become of us without barbarians?" *The enduring Greek-Turkish rivalry as an identity-based conflict*, (Atina, Southeast European and Black Sea Studies, 12 (1), 2012), s. 116.

Nitekim Kıbrıslı Rumlar, 18. yüzyılın son çeyreğinde olgunlaşan ve 1828 yılında Yunanistan Devleti'nin kurulmasına kadar giden süreçte yükselişte olan Helen milliyetçiliğini yakından takip etmişler; Yunanlı diplomatlar, öğretmenler, öğrenciler ve basın kuruluşları aracılığıyla Rum milliyetçiliğinin sağlam bir zeminde gelişmesini sağlamışlardır. Ayrıca Kıbrıs'taki Ortodoks kilisesi ve din adamları, Helen milliyetçiliğinin gelişmesinde etkin rol oynamışlardır.

Düzenlemelerle 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanmasının ardından yapılan düzenlemelerle Kıbrıs Türk kesimindeki idari yapı büyük ölçüde etkinliğini kaybetmiş, vakıflar gibi kurumlar İngilizlerin denetimi altına girmiştir. Böylece yönetici durumundan yönetilen konumuna düşen Kıbrıslı Türkler, her ne kadar Osmanlı Devleti'yle olan bağını devam ettirmiş olsalar da mevcut konumlarında çok ciddi bir değişim ve dönüşüm geçirmişlerdir. İngiliz idaresi, 1882 yılında hazırlanan anayasa ile Kıbrıs Türk toplumunun Osmanlı idaresi altındayken sahip oldukları ayrıcalıkları kaldırmıştır.³³⁰

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı coğrafyasında yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Kıbrıslı Türk aydınlar, bu dönemde Jön Türklerin milliyetçilik fikirlerinden etkilenmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti içerisinde yönetim tarafından baskı altında tutulan Jön Türklerin bir kısmı, bu dönemde Kıbrıs'a gelmiş ve buradaki entelektüel kesimle birlikte milliyetçilik hareketlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.³³¹ Bryant'ın da ifade ettiği gibi, Jön Türkler, milliyetçi fikirlerin basın ve eğitim yolu ile kitlelere ulaştırılmasına ve böylece Türk milliyetçiliğinin yayılmasında çok etkili olmuştur.³³²

1878 yılı Kıbrıs ve Türk milliyetçiliği için kısmi bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Zira, Ada'nın 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu ile İngiltere'ye kiraya verilmesi Jön Türk çevrelerinde derin bir öfke uyandırmıştır. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye terki II. Abdülhamit'e karşı muhalefetlerinde özellikle neşriyat ve yazın alanında Jön Türklerin elini kuvvetlendirmiş ve temel dayanak

³³⁰ Hill, George, *The History of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1952, s. 418.

³³¹ EVRE Bülent, *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi*, Lefkoşa, Işık Kitabevi Yayınları, 2004, s. 18

³³² BRYANT Rebecca, "The Purity of Spirit and The Power of Blood: A Comparative Perspective on Nation Gender and Kinship in Cyprus", *The Journal of The Royal Anthropological Institute*, Vol: 8, No: 3, September 2002, s. 510-514.

noktası teşkil etmiştir. Örneğin; Sultan Abdülhamit lehine yazan Kıraathane-i Osmani ve Zaman gazetelerinde Jön Türk taraftarı yazıların sayısı artmıştır. Bu gazetelerin yazarları olan Hacı Derviş Efendi, Küfizade Asım Bey, Muzaferriiddün Galip, Mehmet Faik Bey ve Mehmet İrfan Bey Yeni Zaman adında başka bir gazete çıkartarak Jön Türklerden yana fikir beyan etmeye başlamışlardır. Yeni Zaman gazetesinin kapanmasından sonra "Türk kültürüne ve Türk halkına destek vermek" çerçevesinde aynı ekip Kıbrıs (1893-1898) gazetesini çıkarmıştır.

Ada'da Jön Türklerin görüşlerinin karşılık bulduğu yadsınamaz bir gerçektir. Zira, 1902'de Paris'te organize edilen Jön Türk Kongresine Kıbrıs'tan delegelerin iştirak ettiği bilinmektedir. II. Meşruiyetin ardından Kıbrıs'taki Türk milliyetçiliği neşriyat alanından daha örgütlü bir yapıya evrildiği görülmektedir. Bu dönemde Hafız Ahmet Raik, Mustafa Naim ve Fadıl Niyazi Beyler tarafından Lefkoşa'da ilk defa Türk adıyla Türk Teavün Cemiyeti kurulmuştur. Yine benzer bir şekilde o döneme Ada'da Kardeş Ocağı adında İttihat ve Terakki Kulübü kurulmuştur.³³³

1878 yılında İngilizler Ada'ya ayak bastığında, Türkler (Müslümanlar) İngiliz idaresine karşı mücadele etmek yerine bağılılıklarını ilan etmişlerdir. Bunun temel nedenleri arasında Kıbrıs Türk toplumunun dindar, muhafazakâr ve statik oluşunda yatmaktaydı. Bu yüzden Kıbrıslı Türklerin amaçları ilkin eski Osmanlı idaresindeki haklarını aynı şekilde yine İngiliz yönetimi altında da muhafaza etmek ve iyileştirmektir. Buna karşın Ada'daki Türklerin kaygıları yok değildi. En azından Kıbrıs'taki Türkler, adanın idari yönetiminde Rumlara karşı olan sayısal üstünlüklerini korumak ve daha iyi ekonomik şartlar altında yaşamayı hedeflemekteydiler. Buna karşın temel kaygıları Ada'nın Yunanistan ile birleşme (ENOSİS) meselesiydi. Bu sebeptendir ki Kıbrıs Türkleri, İngilizler ile iyi geçinmenin Osmanlı hakimiyeti altında elde ettikleri hakların korunabileceği inancına sevk etmiş ve Rumların milliyetçilik çığırtkanlıklarından koruyabileceğini düşündürmüştür. Bir bakıma Kıbrıs'taki Müslüman Türkler Osmanlı'ya dini yönden bağılılıklarını sürdürdüklerinden, Osmanlı'daki millet sisteminin İngiliz idaresi döneminde de bir ayağı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiş ve etnik şekilde olmada da dini birlik içinde hareket ederek İngiliz yönetimi ile iyi ilişkiler tesis etmişlerdir.³³⁴

³³³ ERCAN, a.g.e, s. 7-8.

³³⁴ APEYITOU, a.g.e s. 76-77.

Kıbrıslı Türklerin milliyetçilik serüveni noktasında ikinci kırılma noktası Birinci Cihan Harbinde Osmanlı İmparatorluğu'nun, Almanya'nın yanında savaşa katıldığını ilan etmesinin hemen akabinde 5 Kasım 1914'te Ada'nın tek taraflı olarak İngiltere tarafından ilhak edilmesi ve bu ilhakın 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla Türkiye tarafından kabul edilmesi olmuştur.³³⁵ Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı yılları, Kıbrıslı Türkler için milli kimlik ve aidiyet arayışlarının yükselişe geçtiği yıllar olmuştur.

İngiltere'nin 1914 yılında Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmesinden ardından Kıbrıslı Türkler, Helen milliyetçiliğine ve İngilizlere karşı kendi kimliklerini koruma çabası içerisinde girmişlerdir. Lozan antlaşmasına kadar geçen süreçte öncelikle Yunan tehlikesi karşısında İngiliz yönetimiyle işbirliği içerisinde olan Kıbrıslı aydınlar, zamanla Türk toplumunun öncülüğünü İngilizlerin desteğiyle sürdüren Münir Bey'in karşısında yer almışlar, milliyetçi fikirlerin gelişmesi ve yayılması için ulusal meclisler toplamışlar ve bu meclislerde, Kıbrıslı Türklerin geleceğinin Türkiye'ye bağlı olduğunu vurgulamışlardır.³³⁶ Bu dönemde Türkiye'nin Kıbrıs'a gönderdiği ilk Başkonsolos olan Asaf Güvenir, Kıbrıslı Türkler arasındaki muhalif kesimle yakın ilişkiler içinde olmuş ve *Kemalistler* olarak tanınan bu muhalif kesim arasında Türkiye'de uygulanan inkılapların Kıbrıs'ta da uygulanması gerektiği görüşü savunulmaya başlanmıştır.³³⁷

Böylece geleneksel, dindar ve muhafazakâr seçkinlerin yerini yeni Türkiye'yi destekleyen genç aydın kesim almaya başlamış ve bu kesim giderek güçlenmeye başlamıştır. Özellikle 1930'lardan sonra Türkiye'den gelen öğretmenlerin Kıbrıs'ta Türk öğrencilere eğitim vermeye başlaması, Türkiye'den gelen kitapların basın ve yayın yoluyla yayılması, milli kongrelerin düzenlenmesi aracılığıyla i Türk milliyetçiliğinin ve milli kimliğin gelişmesi hız kazanmıştır.³³⁸ Böylece, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin sona ermesinin ardından Kıbrıs Türk toplumunda yaşanan kimlik bunalımı ve gelecek korkusu kısmen de olsa giderilmiş ve milliyetçilik

³³⁵ VATANSEVER Müge, Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi, (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (12), 2012), s. 1495.

³³⁶ İSMAİL Sabahattin / BİRİNCİ Ergin, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre: Meclis-i Milli (1918)-Milli Kongre (1931), Gelişim Ofset, Lefkoşa, 1987, s. 25-38.

³³⁷ KIZILYÜREK, A.g.e., s. 218.

³³⁸ CANEFE, Nergis, Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet, çev. D. Boyrat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 53.

düşüncesi, ‘Anavatan’ algısı altında yerleşmeye başlamıştır.³³⁹ Nitekim 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nın Türkiye’de olduğu gibi Kıbrıs’ta da kutlanmaya başlanması, halkın Türk Bayrağı ve Türk Milli Marşı’na sahip çıkması vb örnekler, bu sembol ve simgelerin, Kıbrıs’taki Türk milliyetçiliğinin de milli sembol ve simgeleri haline geldiğini göstermektedir.³⁴⁰

Kemalist Türkiye kurulduğu ilk yıllarda Kıbrıslı Türklere karşı mesafeli durmuştur. Bunun altında yatan iki faktör vardı. İlk olarak yeni Türkiye, Osmanlı’nın dini prensiplerini ve geleneklerini reddeden, modernizm etrafında şekillenen bir ulus devlet olarak ortaya çıkmıştır. İkincisi; Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı yayılmacı temelli olmaktan ziyade, daha statik ve Türklerin/ Türk-İslam Türk ulusu çatısı altında mevcut hudutlar dahilinde bir arada yaşadığı teritoryal bir milliyetçilikti. Fakat Kıbrıslı Türkler kendilerini halen Osmanlı millet sisteminin bir parçası olarak gördüklerinden, bunun yanında muhafazakâr ve dindar yapılarından ötürü Türk milliyetçiliğini bir türlü sindirememişlerdir. Bu süre zarfında Kemalizm, daha çok Ada’ya Türkiye’den seyahat eden entelektüel ve öğretmenler üzerinden yeni bir ideoloji ve misyonerlik adı altında kademeli olarak sirayet etmiştir.³⁴¹ 1930’lı yıllarda Türk ulusal bilinci Kıbrıs’taki entelektüeller arasında girmeye başlamış ve İkinci Dünya Savaşından sonra Kıbrıslı Türkler arasında yayılım göstermiştir.³⁴² Şu hususu hatırlatmak gerekir ki Kıbrıs’taki Türk milliyetçiliği, 19.yy’daki ulusçuluk akımlarının bir sonucu olarak değil, Yunanlıların Kıbrıs’ı ilhak taleplerin ve Yunanlıların ENOSİS taleplerinin Kıbrıs Türk toplumunda yarattığı güvensizlik ve dışlanma korkusuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zaten “Anavatan” söylemi etrafında şekillenecek Kıbrıs özelindeki Türk milliyetçiliği, bu korkunun ve endişenin Türk dış politikasına yansımadır.³⁴³

Kıbrıs, Türk milliyetçiliği ekseninde değerlendirildiğinde en büyük kırılma 1950’li yıllarda yaşanmaya başlamıştır. O tarihe kadar Ada’daki Rum milliyetçileri, Türklerin milliyetçilik yönünde sıkıntı yaratabileceklerine kanaat getirmemektedirler.³⁴⁴ Fakat İkinci Dünya Savaşının hemen akabinde Yunanistan’ın

³³⁹ KIZILYÜREK, *Age.*, s. 221

³⁴⁰ ÖZORAN Beria Remzi, Mustafa Kemal Atatürk İnkılâbı ve Kıbrıs Türkü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 212.

³⁴¹ APEYITOU, A.g.e s. 77-78.

³⁴² ATTALIDES, A.g.e, s.45.

³⁴³ NEOPHYTOS Loizides ”Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus”, Oxford, International Studies Perspectives, 8 (2), 2007 s. 174.

³⁴⁴ ATTALIDES, a.g.e s. 36.

bir iç savaşa gebe olması ve Yunanistan'ın komünist bir rejime geçme ihtimali Kıbrıs'taki Türkleri rahatsız etmiştir. Bunun haricinde savaşın neticesinde Kos ve Rodos Adalarının Yunanistan'a verilmesi ve bu adalarda ikamet eden Türklerin ayrımcılığa uğradığı iddiaları Kıbrıs Adasındaki Türklerin milliyetçilik duygularının perçinlenmesinde önemli bir etken olmuştur.³⁴⁵ Ada'da Türk milliyetçiliğinin patlama noktasında Kıbrıs'taki ayrılıkçı Rumların 1950 yılında plebisit yaparak ENOSİS'i (Yunanistan ile birleşmek) gerçekleştirmek istemeleri bardağı taşıran son damla olmuştur. Artık bu tarihten itibaren hem Yunan tarafında hem de Türk tarafında Kıbrıs meselesi etnik ve ulusal bir dava haline bürünmüştür.³⁴⁶

İlginçtir ki Türk-Yunan husumeti neredeyse tarihte eşi benzerine az rastlanacak bir emsal teşkil etmektedir. Bunun nedeni ise hem Türk hem de Yunan ulusunun milliyetçilik rüzgarını arkasına alarak “ötekine” karşı silahlı mücadeleye girerek bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır. Her iki taraf özelinde bakılacak olursa ulus devlete geçiş süreci uzun mücadelelere ve çatışmalara gebe olmuştur. 19.yy. ve 20.yy'da süregelen Makedonya sorunu, yine 19.yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan Girit meselesi ve 1955-1974 arası Kıbrıs'ın hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından katı biçimde ulusal bir dava olarak görülmesi ve tüm bu sorunların beraberinde katliamlara, mezalimlere ve zorunlu göçe yol açması milliyetçiliğin birer yansımasıdır. Tüm bu yaşanan hadiseler hem Rum hem de Türk tarafını birbiriyle uzlaştırmaz hale getirmiştir. Yunan Bağımsızlık Savaşı, Birinci Balkan Savaşı (1912) ve Türk-Yunan Savaşı (1919-1922) ve Kıbrıs olaylarında (1954-1974) tarafların birbirine karşı tutumu ve yaşanan hadiseler taraflar arasında milliyetçilik malzemesi yapılarak Türk-Yunan ilişkilerinde gerilimi, Kıbrıs'ta ise çözümsüzlüğü egemen kılmıştır.³⁴⁷

Kıbrıs Türk toplumu özelinde yapılan saha araştırmaları kapsamında bu sorunun nedenleri ve olası çözüm önerileri ankete tabi tutulan vatandaşların geçmiş tecrübeleri etrafında ele alınmıştır. Örneğin, 60 yaşındaki Larnaka göçmeni Fatoş, 1974 Kıbrıs Harekâtına giden sürece çocukluğunda yakından şahit olmuş ve 1963 senesinde Ada'da cereyan eden, yine 1974'te şahit olduğu olaylar Fatoş'un meseleyi

³⁴⁵ ATTALIDES, a.g.e s. 45.

³⁴⁶ ÖZSEZER Mete, “Kıbrıs'ta Türklük Bilincinin Siyasal Sürece Etkisi,” Ankara, *Turkish Studies*, 11(16), Güz 2016, s. 80.

³⁴⁷ HERACLIDES, a.g.e, s. 120.

salt milli duygular ekseninde ele almasına neden olmuştur. Fatoş'a göre, ailesi 63 olaylarının mağdurlarından biriydi:

... “63 öncesi annemin anlattığına göre dedemin evi vardı, yeni yaptıydı ve çiftçilik yapardı köyde. Rumlar gelip 63 olaylarında dedemin evini yaktılar, yeni evini. Bahçesini telef ettiler. Kaçmak zorunda bıraktılar. Para kazanmasın isterdiler çiftçiler. İyi bir çiftçiydi dedem. Argaca'da otururdu, Argacadan taşındı Petre'ye, kız kardeşi de ordaydı. Çocuklarıyla, annem ile. Güzel bir ev yaptı, çiftlik evi, bahçesi vardı, satın aldı. Çiftçilik yapardı, para kazanmasın diye evini yakmışlar. Biz gittiğimizde evin külleri kalmış onları görürdük. Göçmek zorunda kaldılar, onlar da zaten ev bulamadılar 63 olaylarından sonra. Bir eve yerleşmediler, karı koca evlatlarında kaldı. Evliydi evlatları. İşte annemde kaldılar, teyzemde, dayımda kaldılar. Biri bir yerde, diğeri bir yerde erken erken öldüler öyle. 65 70 yaşına gelmeden öldüler. Zaten bir oğulları şehit oldu. ”³⁴⁸

... “63'te şehitlerimiz vardı. 63'te dayım şehit oldu. Köyde katledilenlerden değil, vurulan kısımdandı. ”³⁴⁹

Fatoş'un tecrübelerinden hareketle Rumların Enosis siyasetine karşı, Türklerin “Anavatan” sloganına sarılması 1974 öncesi Türklerin, azınlık olduğu bölgelerde Rumların ayrımcı ve milliyetçi muamelelerine maruz kalmasının bir sonucu olarak okunabilir:

... “Anlatırdık bazen. Anardık o vardı bu vardı, böyleydi. Güzel bir kasabada büyüdüm çocukluğum güzel geçti yani böyle tatil filmlerinde görürsünüz şu deniz kenarında çocuklar kaygısızca denize girer çıkar, çocuklar şeyler Larnaka öyleydi. Eski İskele. Güzel bir çocukluğumuz oldu. Ailem çok iyiydi sevecendi. Evlatlarını seven insanlardı ve insan sevgisini bilen insanlardı. Çevremizdeki insanlar da hep öyleydi. İyi insanlardılar. Güzel bir kasabaydı ama Rum rahat durmadı. Ne kadar giderdi bu durum bilemeyeceğim ama hep mevkiler Rumlarını Türkler hep baskı altındaydı yükselmemesi ve topraklarının olmaması için uğraşırdı. Ne kadar gidecekti bilmeydik ama, öyleydi. Bir korku vardı Rumlardan. Mesela 74 öncesi Larnaka'dan Rum'a geçerken barikatlar vardı. Barikatlarda yollarlardılar bizi. İşte kesici alet olmasın, istenmeyen belge olmasın, kaçakçılık olmasın, zarar verici silah olmasın gibisinden,

³⁴⁸ Fatoş, 62, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

³⁴⁹ A.g.e

hep yoklanırdık. Güzel bir şey değildi, sınır kapısı gibi. Yoklardı bizi, bu zulümdü Türklere."³⁵⁰

... "Zaten savaş neden çıktı, Türkleri ortadan kaldırsınlar veya kendi hükümdarlıkları altında ezsinler. Zaten o zaman büyüklerimiz anlatırdı, iş verdiklerinde Türklere iyi işleri vermezlerdi. Türk mevki almazdı, yüzde 30'du her yerde Türklerin hakkı. Dairelerde şeylerde. Bunu da çok görürlerdi daha az vermeye çalışırlardı. Baskı yaparlardı Türkleri yok etsinler ve ortadan kaldırsınlar. Kendi egemenlikleri altına alsınlar, sustursunlar, öldürsünler, böyle. Doktor çocukları var giderler çalışırlar para için. Ama tabii onlara kendi haklarını vermiyorlar. Normal işçi gibi çalışırlar. Avrupa birliğindedir onlar, oraya nasıl girdi, bölünmüş bir toprak var, bölünmüş toprağı nasıl alırlar artık siyasi olarak bir sürü ayrıcalıklar aldılar, biz da ezildik ama bunu da söyleyeyim. Türkiye bizi kurtardı olayları var. Evet kurtardı ve Türkiye gelmeseydi eğer, biz yok olup gidecektik. Bunun sonu oydu. Türkleri ortadan kaldırmak. Evet hatalar oldu, siyasi olarak hatalar oldu belki, hükümetlerin kurulması, yanlış kurulması veya doğru kurulması, onlara girmeyelim, bazı hatalar oldu ama 74 öncesi gibi de kalamazdık. Doğru yolu bulacaklardır. Anlaşmaysa anlaşma, anlaşma değilse iki toplumlu olarak. Tabii arzumuz o iki toplumlu ve dünyada tanınabilir bir toplum olarak kabul edilmemizdir en güzeli. Evet Türkiye vardır hep olacak, olsun da bence." ³⁵¹

Özellikle İngilizlerin Kıbrıslı Rumların "Enosis" isteklerini engellemek amacıyla Kıbrıs konusunda Türkiye'nin desteklenmesi gerektiğini ileri sürerek Türkiye'yi siyasi bakımdan resmen sorunun bir tarafı konumuna getirmesiyle birlikte, Kıbrıs Türk milliyetçiliği siyasal olarak da etkili olmaya başlamıştır. Kıbrıs'ta şiddet eylemleri baş göstermiş; 1955 yılında Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü'nün (EOKA) şiddet eylemleri karşısında Kıbrıs Türk kesiminde de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur.³⁵²

Nihayetinde 7 Temmuz 1960'ta bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu Anlaşması Lefkoşa'da imzalanmış ve 16 Ağustos'ta bağımsızlık ilanı

³⁵⁰ A.g.e

³⁵¹ A.g.e

³⁵² KIZILYÜREK Niyazi, "Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, İletişim Yay", İstanbul, 2005, s. 75.

gerçekleşmiştir.³⁵³ Ancak beklenenin aksine, Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kıbrıslılık bilinci oluşmamış, bunun yerine hem Rum hem de Türk kesimlerinde ulusal kimlik ve anavatana olan bağlılık hissiyatı çok daha fazla güçlenmiştir. Zira bu dönemin baskın siyasi kültürü Kıbrıslılık bilincinin oluşmasına engel olmuş, karşılıklı yapılan propagandalar ve dışsal etkiler nedeniyle Rum ve Türk kökenli Kıbrıslılar, Kıbrıslılık kimliği yerine etno dinsel ve askeri bir toplumsal birlik ve siyasi uygulanabilirlik görüşünü benimsemeyi tercih etmişlerdir.³⁵⁴

Kıbrıslılık kimliğinin öne çıktığı dönem ise 1974 yılından sonradır. Kıbrıs'a iskân ettirilen Türkiyeliler, Kıbrıs'ta görevlendirilen Türkiyeli asker ve bürokratlar ile Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişkinin mahiyeti, Kıbrıslı Türkler arasında, Kıbrıslılık düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur.³⁵⁵

2.2. Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi Döneminde Rum ve Türk Milliyetçiliği

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı gerileme dönemi, askeri alanda da kendisini göstermiş ve bunun sonucu olarak, 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşında, Osmanlı Devleti bu savaşı kaybetmiştir. Bu savaşın ardından zor duruma düşen Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878'de İngiltere'yle yaptığı gizli savunma antlaşmasıyla (Kıbrıs Antlaşması) Rus tehlikesine karşı Kıbrıs'ın idaresini geçici olarak İngiltere'ye devretmiş ve hukuki olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaya devam etmiştir. Bununla birlikte 1 Temmuz 1878'de, 4 Haziran Antlaşmasına "Ek" olarak yeni bir antlaşma imzalanmış ve bu antlaşmaya göre, yıllık 92 bin altın karşılığı İngiltere'ye kiralananan Kıbrıs, Rusların Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmesi durumunda, Osmanlı Devleti'ne geri verileceği hükme bağlanmıştır.³⁵⁶

³⁵³ SONYEL, Salahi., "Cyprus The Destruction Of A Republic And It's Aftermath British Documents 1960-1974", New Extended Edition, By Cyrep (TRNC), 2003, s 19

³⁵⁴ CANAFE, Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet, s.280.

³⁵⁵ HASGÜLER Mehmet, "Kıbrıslılık Kimliği, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlardaki Farklılaşmalar", *Kıbrıslılık*, Der. M. Hasgüler, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, 5-9

³⁵⁶ GÜREL, Şükrü Sina, Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, Kaynak Yay., İstanbul, 1984, s. 17-33.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanması, cemaatçi yapının değişmesine neden olmuş ve bu süreç, etnisiteye dayalı milliyetçiliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İngiliz hakimiyetinin başladığı 1978 yılının Eylül ayında Krallık Konsey Emri'yle, ilk meclis sayılabilecek olan Kavanin Meclisi'nin (Yasama Kurulu) kurulması kararlaştırılmıştır. Bu Meclis'te adanın etnik nüfusu göz önünde tutularak cemaatlere 9'a 3 oranınca temsil edilme hakkı tanınmış yani, Kavanin Meclisi üye sayısı 9'u Rum ve 3'ü Türk olmak üzere belirlenmiştir. Böylece İngiliz sömürgesi altındaki halkın, en azından yasama işlerine katılmaları kısmen de olsa sağlanmıştır.³⁵⁷

Ada yönetiminin İngiltere'ye geçtiğinin ilan edilmesi, en azından bu sürecin başlangıcında, Kıbrıslı Rumlar arasında sevinçle karşılanmıştır.³⁵⁸ Nitekim Hill, yönetiminin İngiltere'ye geçtiğini ilan etmek üzere düzenlenen bayrak töreninde, İngiliz bayrağı göndere çekilirken, Yorgallides adlı bir Kıbrıslı Rum sevinç gösterisinde bulunduğunu ve bir Osmanlı zaptiyesinin kılıcını çekip onu kovaladığını aktarmaktadır.³⁵⁹ Hill'in de dikkat çektiği gibi, bu olay, Kıbrıslıların İngiliz yönetiminin başlangıcında, Enosis isteyen Hristiyan Rumlar ve Enosis istemeyen Müslüman Türkler şeklinde ayrılabilceğinin sinyallerini vermektedir. Kıbrıslıların bu önemli fikir ayrılığı İngilizlerin işine gelmiş ve izledikleri "böl ve yönet" stratejisiyle bu potansiyel ayrılığı körükleyen İngilizler, bu bölünmeden sonuna kadar yararlanmışlardır.³⁶⁰

Nitekim İngilizler, bu stratejileri doğrultusunda Kıbrıs'ın nüfus yapısında değişiklik yapmak için bilinçli bir politika izlemişlerdir. İngiliz hükümeti, bir yandan 93 Harbi nedeniyle Bulgaristan'dan İstanbul ve çevresine sığınmış olan çok sayıda Müslüman'ın Kıbrıs'a yerleştirilmelerini önermişler ve bu yolla Müslüman nüfusun artırılarak Ortodoks Rum nüfusu dengeleme yönünde çaba sarf etmişlerdir. Yine aynı strateji bağlamında İngiliz yönetimi, Malta'dan Katolik göçmenler getirmek suretiyle Ortodoks Rum nüfusunu dengelemeye çalışmışlardır.³⁶¹

³⁵⁷ KIZILYÜREK, Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, s. 17.

³⁵⁸ HILL, *Age*, s. 295

³⁵⁹ *A.g.e.*, s. 295.

³⁶⁰ *A.g.e.*, s. 296.

³⁶¹ *A.g.e.*, 291.

Bununla birlikte İngilizler, “böl ve yönet” stratejisinin bir gereği olarak sömürgeleştirdikleri halklar ve bölgeler hakkında bilgi toplamakta, nüfus sayımı yapmakta ve etnik haritalar hazırlayarak her bir grubun özelliklerini kaydetme gibi yöntemlerle bölge halklarını kontrol altına almaya çalışmışlardır. Böylece toplumsal ve siyasal yapısı üzerinde etkili olmaya çalışan İngiliz yönetimi kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman hem Rum hem de Türk kesimlerindeki etnik kökenleri desteklemişler, etkili kimlik stratejileri uygulayarak milliyetçi hareketlerin yayılmasının zeminini oluşturmuşlardır.

İngilizlerin uyguladıkları kimlik stratejilerini, günümüz terminolojisi içerisinde söyleyecek olursak, asimilasyon, toplumsal uyum ya da farklılıkların değerlendirilmesi ve ayrımcılık stratejileri altında değerlendirmek mümkün değildir. Zira İngilizlerin stratejileri, daha ziyade, etnik ve dinsel toplulukların nüfuslarının dengelenmesi yoluyla bu toplulukların birbirlerine karşı verecekleri mücadeleyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek şeklinde olmuştur. Ancak öte yandan İngilizlerin bu politikası, etnik ve dinsel toplulukların kendileri içerisinde birtakım kimlik stratejilerinin uygulanmasının yolunu açmıştır. Kızılyürek’in de dikkat çektiği gibi, Osmanlı döneminde cemaatçilik çatısı altında yaşayan hem Rum hem de Müslüman kesim İngiliz döneminde yavaş yavaş etnik yapılanmaya dönüşmüş; eğitim sistemi daha özerk bir yapıya kavuşmuş; ticaret, şehirleşme, ekonomik pazarda kurulan yeni dengeler ve ekonomik birimler aracılığıyla oluşan eğitimli orta sınıf, kamusal alanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁶²

Şöyle ki, İngilizlerin yönetim politikası, Kıbrıs Rum ve Türk kesimlerinde farklı gelişmelerin nedeni olmuştur. Yukarda da ifade edildiği gibi Rumlar, İngiliz yönetimine karşı çıkmamış ve İngilizlerin, Kıbrıs’ı anavatan olarak gördükleri Yunanistan’a vereceğini düşünerek bu değişikliği coşkuyla karşılamışlardır. Müslüman cemaati ise, Osmanlı yönetiminin uygun gördüğü bu geçici idare değişikliğini sessizce kabullenmiştir. Ancak öte yandan İngilizlerin kurumları modernleştirme ve sivil hukuku yerleştirme çalışmaları, vergi toplama yönetmelerine ilişkin yeni düzenlemeleri hem Rum hem de Müslüman kesimleri rahatsız etmiş, özellikle Kilise’nin Rum köylüsü üzerindeki vergi toplama yetkisini kaybetmesiyle

³⁶² KIZILYÜREK Niyazi, “Nationalism and the Perspectives of a Cypriot Union”, In: CEMOTI, n.34, Russie-Asie Centrale. La partition en question. pp. 211-232; 2002.

birlikte Rum milliyetçiliği ivme kazanmıştır. Büyük bir imparatorluğun yönetici unsurunun bir parçası iken yabancı bir yönetimin üçüncü sınıf uyruğu olan Kıbrıs Türkler bir yandan İngiliz hükümetiyle birlikte hareket ederek nüfuslarını arttırmaya çalışmışlar bir yandan da Rum milliyetçiliği karşısında kendi milliyetçi ideolojilerini oluşturmaya başlamışlardır.³⁶³

Bu süreçte Kıbrıs Rum ve Türk kesimlerinde milliyetçilik düşüncesinin gelişmesi ve yayılması basın ve eğitim yoluyla mümkün olmuştur. İngiliz yönetimiyle birlikte Rumca eğitim veren modern okullar ve basın kuruluşları milliyetçi ideolojinin yayılmasının öncü kurumları olmuşlardır. Benzer bir şekilde Kıbrıs Türk kesiminde de Türk milliyetçiliği basın-yayın ve eğitim yolu ile yayılmaya başlamış, özellikle Jön Türklerin Kıbrıs'a gelmeleri bu yayılmanın hızını arttıran etken olmuştur.

2.2.1. Rum ve Türk Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Eğitim-Basın ve Yayınların Rolü

2.2.1.1. Rum ve Türk Milliyetçiliğinde Eğitimin Rolü

Daha önce de ifade edildiği gibi, İngilizlerin Kıbrıslıları modernleştirilme çabalarına karşı ortaya çıkan hoşnutsuzluklar eğitim alanında da kendisini göstermiş; İngilizlerin İngilizce ve Batılı tarzda eğitim verme isteği her iki toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kıbrıslı Rumlar, çoğunluğu yurtdışında eğitim almış burjuva kesimi ve Kilise aracılığıyla milliyetçiliğin öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve yayılması için çaba sarf etmişlerdir.

Bu dönemde açılan okullar Helen milliyetçiliğinin temel alındığı Helenik okullardır ve bu okullarda ağırlıklı olarak Yunan tarzı eğitim uygulanmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs Rum kesiminde milliyetçi ideolojinin temelini oluşturan Enosis ve Megali İdeali düşünceleri bu okullarda öğretilip buradan tüm topluma yayılmaktadır.

³⁶³ KESER Ulvi, *Birinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, Motif Matbaacılık, Ankara, 2009, s. 97.

Kilise ve manastır tarafından destek gören bu okullarda, köylerden ve kasabalardan gelen çok sayıdaki öğrenci, milli bilincin yayılmasına katkı sağlamışlardır.³⁶⁴

Kıbrıs Rum kesimindeki okullar arasında iki okul, yani Kıbrıs'ın en zengin ve büyük dini kurumu olan Cıkko Manastırı ve Pancyprian Gymnasium çok önemli bir konumdadır. Kilise'nin milliyetçi ideolojisini yansıtan bir eğitim programına sahip olan Cıkko Manastırı, Kıbrıslı Rumların milli bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu okulda eğitim alan papazlar, köylerde derme çatma bir şekilde kurulmuş olan okullarda Yunanca ve Yunan tarihi konusunda öğrencilere ders vermişlerdir. Pancyprian Gymnasium ise, dini eğitim yolu ile geliştirilmeye çalışılan "Helen" bilincini ortaöğretim öğrencilerine aşılayan bir okul olmuştur.³⁶⁵

Kıbrıs Rum kesiminde milliyetçiliğin eğitim aracılığıyla yayılma durumu Kıbrıs Türk kesimi için de benzer bir seyir izlemiştir. Ancak öte yandan Kıbrıs Rum kesiminin eğitilmiş burjuva sınıfının aksine Türk kesiminde henüz böyle bir sınıf oluşmamıştır. Bu dönemde Kıbrıslı Türk kesiminde eğitim, üç çeşit okul tarafından gerçekleştirilmektedir. Evkaf İdaresi'nin yönetimi altında olan bu okullar Sübyan Mektebi, Rüştîyeler ve Medreselerdir. Bu okullarda kullanılan eğitim materyalleri Osmanlı idaresi tarafından karşılanmış, öğretmenler ve hocalar yine Osmanlı Devleti tarafından gönderilmiştir. İngilizlerin, bu okulların yönetiminde söz sahibi olan Evkaf vakfına yönelik politikası sonucunda vakıfların özerkliğinin kısıtlanması, okullara İngiliz müdürler atanması ve kitapsız eğitim sistemine geçilmesi gibi gelişmeler nedeniyle eğitim alanında sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. İngilizlerin modernleşme çabalarının bir kısmını oluşturan İngilizce ve Batılı tarzda eğitim verme isteğine karşı itirazlar dile getirilmiş; İngiliz hükümetinin eğitim alanında etkili olmasının dinsel ve milli duyguları körelteceği düşüncesi hâkim olmuştur.³⁶⁶

Bununla birlikte İngiliz yönetiminin ilk dönemlerinde etkili olan zengin ve nüfuzlu aileler, eski mültezim, toprak sahibi, tüccar, zanaat kolları reisleri ve ulema gibi kişilerden oluşan geleneksel elit kesim, başta İstanbul olmak üzere yurtdışında eğitim almış mektepli hukukçular, doktorlar ve öğretmenler gibi profesyonel meslek

³⁶⁴ VANEZIS, Age., 39.

³⁶⁵ ÇAĞLAYAN Pınar, Kıbrıs'taki Milliyetçiliklerin İdeolojik Kökenleri Üzerine Bir Analiz, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, s. 93.

³⁶⁶ KIZILYÜREK, A.g.e., s. 218.

sahipleri ile gazetecilik yapan entelektüel kesim karşısında toplum üzerindeki etkisini kaybetmeye başlamıştır. Yine bu dönemde medrese ve mekteplerin yanı sıra Kıbrıs'ın ilk ve döneminin tek Türk Lisesi kurulmuştur. Ayrıca ilk kez adında “Türk” olan dernek ve kulüpler kurulmuş ve zamanla bu yapılar, genç kuşakların milliyetçi düşünceleri öğrendikleri, fikir alışverişlerinde bulundukları yerler olmuştur. Zira bu yapıların kuruluşunda ve gelişmesinde Kıbrıs'ta bulunan Jön Türkler etkili olmuşlardır.³⁶⁷

Daha önce de ifade edildiği gibi, Jön Türkler'in savunduğu Türkçülüğün siyasal programını, etnisite merkezli bir Türkleştirme politikası oluşturmaktadır. II. Meşruiyetin ilanından sonraki dönemde Jön Türklerin bu ideolojileri Kıbrıs'taki Müslüman cemaat arasında da etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs'a gelen Jön Türkler, adada uzun zamandan beri etkili olan Rum milliyetçiliği, Enosis ve Megali İdeali karşısında Türkçülük akımının etkili olmasını sağlamışlardır.³⁶⁸ Türkçülük ideolojisini benimseyen öğretmenler, dernekler, kulüpler ve okullarda milli bilince sahip öğrenciler yetiştirmişler ve bu öğrenciler, milliyetçi ideolojinin yayılmasının ve gelişmesinin taşıyıcıları olmuşlardır.

Görüleceği üzere hem Rum kesimi hem de Türk kesimindeki milliyetçilik hareketlerinin kiteselleştirilmesinde entelektüeller ve eğitim çok önemli bir rol oynamışlardır. Rum ve Türk kesiminde gelişen milliyetçi ideolojilerin anlaşılmasında Gellner'in ‘yüksek kültür’ kavrayışı önemli bir çerçeve çizmektedir. Kısaca hatırlayacak olursak milliyetçiliği yüksek kültürün dayatılması şeklinde tanımlayan Gellner için modern toplumlarda eğitimin örgün hale gelmesi ve yüksek eğitimin yaygınlaşması milliyetçiliğin inşa sürecinde etkili olan en önemli faktördür.³⁶⁹ Nitekim yukarda da vurguladığımız gibi Kıbrıs Rum kesiminde Kilise ve manastır tarafından destek gören okullar milliyetçiliğin yayılmasında etkili olurken; Türk kesiminde bu rolü, Jöntürkler tarafından kurulan dernek ve kulüpler üstlenmiştir. Zira bu dönemde Türk kesimindeki eğitim kurumları esas olarak medrese ve mekteplerdir ve bu kurumlar, İslam temelli geleneksel yapılardır. Dolayısıyla bu kurumlar ile Jöntürklerin öncülük ettiği Türkçülük ideolojisini savunan kesim arasında gerilim söz

³⁶⁷ ATALAY Talip, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Konya, Mehir Vakfı Yayınları, 2003, s. 109.

³⁶⁸ Kızılyürek, Age., s. 150.

³⁶⁹ GELLNER, Uluslar ve Ulusçuluk, s. 118.

konusudur. Bu nedenle Türk kesiminde milliyetçilik geleneksel eğitim veren okullardan ziyade dernek ve kulüpler aracılığıyla yayılmıştır.

Bu noktada hatırlanması gereken bir başka kavrayış da yine Gellner'in, milliyetçiliğin gelişmesi ve yayılmasında entelektüel kesimin üstlendiği role ilişkin ileri sürmüş olduğu görüşleridir. Hatırlayacak olursak Gellner, milliyetçiliğin gelişmesi ve yayılması konusunda entelektüellerin iki önemli rol üstlendiklerine dikkat çekmişti. Gellner'e göre, eğitim görmüş entelektüellere hem fikirlerin oluşmasında ve yayılmasında³⁷⁰ hem de milleti oluşturan pasif bireyleri yönlendirme ve harekete geçirmede önemli roller düşmektedir.³⁷¹ Nitekim Kıbrıs Rum kesiminde bu görev, yurtdışında ya da Kilise ve manastırlar tarafından desteklenen okullarda eğitim almış öğretmenler, öğrenciler, papazlar tarafından yerine getirilirken; Türk kesiminde başta İstanbul olmak üzere yurtdışında eğitim almış mektepli hukukçular, doktorlar öğretmenler ve gazeteciler tarafından yerine getirilmektedir.

2.2.1.2. Rum ve Türk Milliyetçiliğinde Basın ve Yayınların Rolü

Daha önce de ifade edildiği gibi, bireylerin yaşam şekillerini belirleyen, onların toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşam alanları içerisindeki değişikliklere uyum sağlamasına neden olan habitus, bireylerin ve toplumların kolektif tarihi içerisinde oluşmaktadır.³⁷² Bourdieu için habitus sayesinde failer, içerisinde bulundukları toplumsal yapıya uyumlu davranış kalıpları geliştirmekte, bu davranış kalıpları ise bireylerin içine doğdukları ailenin, sınıfların vb. kolektif tarihsellik çerçevesinde oluşmaktadır. Tam da bu nedenle habitus, devletler ve iktidarlar açısından çok önemli bir konumdadır. Zira iktidarlar, egemen gruplar, devletler simgesel sermayeler oluşturarak ve bu sermayenin gücü sayesinde bireylerin davranış şekillerini, eylemlerini belirleme gücüne sahip olmakta; toplumların geleceğini belirleyecek kolektif, toplumsal bir bilinçaltı oluşmasını sağlamaktadır.³⁷³ İşte bu bağlamda basın ve yayınların çok önemli rolü vardır.

³⁷⁰ GELLNER, Milliyetçiliğe Bakmak, s. 238-240.

³⁷¹ GELLNER, Uluslar ve Ulusçuluk, s. 106.

³⁷² BOURDIEU Pierre / WACQUANT Loïc, Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, s. 29.

³⁷³ BOURDIEU Pierre, Seçilmiş Metinler, s. 166.

Bourdieu için toplumsal alandaki habitusun gelişmesinde, belirli bir amaç etrafında şekillendirilmesinde medya alanı çok önemli bir katkı sunmaktadır. Bourdieu'ye göre medya alanı, özellikle siyasal ve iktisat alanındaki bağlantılar nedeniyle toplumların ve bireylerin davranış şekillerini ve eylemlerini belirleme gücüne sahip olabilmektedir. Bu nedenle Bourdieu, egemenlerin medya alanındaki temsiliyet gücünü ellerinde bulundurmak için çaba harcadıklarına dikkat çekmektedir. Medya, başka alanlarda olduğu gibi, siyasal alanda da ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulacak olan yeni değerlerin yayılmasını sağlamaktadır. Bourdieu için gazetecilik, toplumsal alanın şekillenmesinde etkili olan medya araçlarından biridir.³⁷⁴

Kıbrıs'ta öncelikle Rum kesiminde, daha sonra da Türk kesiminde yayınlanmaya başlayan gazeteler, her iki toplumda da yeni habitusun oluşmasını sağlamıştır. Her iki toplumsal kesimin kendi milliyetçi ideolojilerinin yayılmasına hizmet eden gazeteler, milli habitus çerçevesinde kolektif bilinçaltının oluşmasını ve yayılmasını sağlamıştır.

Kıbrıs, İngiliz idaresi altına girdikten sonra ilk basımevi, Larnaka'da 'Henry S.King and Co.' tarafından kurulmuş ve ilk yayın, haftalık bir gazete olan 'CyprusKypros' olmuştur. İlk Rumca gazete 4 Haziran 1879 tarihinde yayınlanan 'Neos Kition'dur ve bu gazeteyi, 1880 yılında kurulan Alitha, 1884 yılında Stasinos, 1885 yılında Enosis gazeteleri izlemiştir. Türkler tarafından basılan ilk Türkçe gazete ise 10 yıl sonra 11 Temmuz 1889 tarihinde yayınlanan 'Saded' gazetesidir ve bu gazetenin ardından 1891 yılında 'Zaman' yayınlamıştır.³⁷⁵ Kıbrıs'taki kitap basılma süreci de yine İngilizlerin idaresi döneminde başlamış ve ilk kitap, Kıbrıslı Rumlar tarafından basılan *Ada'nın Kronolojik Tarihi* isimli kitap olmuştur. İlk Türkçe kitap ise, 1892 yılında basılmış, ancak öte yandan Türkçe kitap basım süreci çok yavaş ilerlemiş ve 1914 yılına kadar Türkçe kitap sayısı 40'ı geçmemiştir. 1914 yılında basılan 600 kitaptan 550'si Yunanca, sadece 40'ı Türkçedir.³⁷⁶

³⁷⁴ BOURDIEU Pierre, "The Political Field, The Social Science Field and The Journalistic Field", Ed: R. Benson and E. Neveu. UK: Cambridge. Polity Press. pp. 29-47, 2005.

³⁷⁵ ÜNLÜ Cemalettin, Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981), Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1982, s.25-48.

³⁷⁶ AN, Ahmet, Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar, Kıvılcım Yay., Lefkoşa, 1999, s. 37.

Bu dönemde çıkarılan gazeteler ve kitapların ortak amacı, milliyetçilik düşüncesinin yayılmasına hizmet etmeleridir. Zira basın ve yayınların gelişmeye başladığı dönem Rum ve Türk milliyetçiliklerinin ivme kazandığı bir dönem olduğu için yayın organlarını yöneten kişiler de milliyetçiliği savunan kesimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla hem Rum hem de Türk kesimlerindeki bu yayınların hepsinde, milli kimlik inşa süreçlerine katkı sağlayacak söylemler, anavatanla bağ kuran tarihsel anlatılar, etnik ve dinsel kimliğe vurgu yapan yazılar yer almaktadır.

Kıbrıs Rum kesimindeki gazeteler ve kitaplar, Enosis'i destekleyen, ortak toplumsal hafızanın oluşmasını sağlayan, böylece milliyetçilik ideolojisini güçlendiren yayınlardır. Buna karşılık Türk kesimindeki yayınlar, her ne kadar başlangıçta Osmanlı geleneksel yapısını destekleyen yayınlar olsa da zamanla Türkçülük ideolojisinin savunulduğu yayınlara dönüşmüşlerdir. Örneğin, Kokonoz, Akbaba, Feryat, Seyf gibi gazeteler yayın politikalarında Jön Türkçülerin görüşlerini temel almışlar ve bu gazetelerde yer alan yazılar sayesinde Türkçülüğün yayılması hızlanmıştır.³⁷⁷

Nitekim Hroch'un görüşlerinin incelendiği bölümde de dikkat çekildiği gibi, basın ve yayın milli kimliğin inşasında, toplumu bu doğrultuda biçimlendirme ve yönlendirme sürecinde çok önemli roller üstlenmektedir. Hatırlayacak olursak Hroch, milli hareketlerin üç evrede oluştuğunu ve bu evrelerin ilk aşaması olan A evresinde milliyetçilik düşüncesinin, sınırlı siyasal imkanlara üst ve orta sınıf tarafından güçlendirildiği kültürel bir fikir bütünü olarak geliştiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu evrede basın ve yayın organları, milli bir dil oluşturmak ve milliyetçi ideolojinin yayılmasını sağlamak için kullanılan önemli araçlardan birisidir.³⁷⁸ Kıbrıs Rum ve Türk kesimlerinde de milli kimlik inşasında, ortak dilin oluşturulmasında ve milliyetçilik ideolojisinin halka ulaştırılmasında en önemli rolü basın ve yayın organları üstlenmiştir.

Aslında Hobsbawm ve Anderson'un matbaa, basın ve yayın yoluyla milli kimliğin inşası ve milliyetçiliğin gelişmesine ilişkin tezleri de Kıbrıs'taki milliyetçiliğin anlaşılması için önemli bir çerçeve çizmektedir. Nitekim Hobsbawm

³⁷⁷ ÜNLÜ, A.g.e., s. 42.

³⁷⁸ Hroch, M., "From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-building Process in Europe", s. 78.

eğitim ve okuryazarlık aracılığıyla oluşturulan ortak dilin matbaanın keşfedilmesi ile ebedi bir sabitliğe kavuştuğuna dikkat çekmektedir.³⁷⁹ Dilsel birliğin sağlanması ve iletişim kanalları ile yaygınlaşması toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini hızlandıran unsurlardır. Bu süreçte birbirleriyle ilişkilenen bireyler arasındaki bağlar güçlenmekte ve ortak bir bilinç etrafında birleşme mümkün olabilmektedir.³⁸⁰ Anderson ise bu durumu, gazete örneği üzerinden açıklamaktadır.

*“modern insan, gazeteler sayesinde her sabah aynı ayini yapmakta, dünyevi olan bir uğraşla aynı zamanda meşgul olmaktadırlar. Böylece insanlar, hayali bir dünyanın etrafında aynı şeyleri düşünmekte, aynı düşünce etrafında birbirlerinden habersiz aynı olaya odaklanmaktadırlar”*³⁸¹.

Ortak dil etrafında birleşen kitle içerisinde aynı ‘hayali cemaate’ mensup oldukları fikri ortaya çıkacak, böylece onlar, kendi uluslarının bilince varmış olacaklardır.³⁸²

2.3. Kıbrıs’ta Milliyetçilik Düşüncesinin İdeolojik Temelleri

2.3.1. Megali İdea

Yunanistan, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren iç karışıklıklar ve iktidar mücadeleleri nedeniyle zayıf düşmüş, bu bağlamda sığınılacak liman olarak *Helenizm*’e yönelmiş ve bu ideolojiyi politik bir araca dönüştürmüştür. Nitekim Yunanistan henüz yeni kurulan bir devlet olarak ulus ve devlet arasındaki ilişkinin tesis edilmesinde yeni tarih tezlerinin oluşturulmasına ağırlık vermiş ve bu doğrultuda Helen medeniyetini kapsayan ontolojik bir tarih anlayışına yönelmiştir.³⁸³ Böylece Yunan Milliyetçiliği, Helen kültürüne sahip olan halkların aynı sınırlar içerisinde

³⁷⁹ Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s. 82.

³⁸⁰ Deutsch, K., *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, MIT Press, Massachusetts, 1966, s. 173.

³⁸¹ A.g.e., s. 41-43.

³⁸² ANDERSON, A.g.e., s. 36-38.

³⁸³ MAVRATSAS, Kaysar, Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs’taki Yönleri, Galeri Kültür, Lefkoşa, 2002, s. 44.

bulunması gerektiğini savunan Helen milliyetçiliği olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu ideoloji, Megali İdea düşüncesinde karşılık bulmuştur.

Megali İdea, ilk kez İoanni Koletti tarafından, 1844 yılında, Parlamento’da, Kurucu Meclis’in hazırladığı Anayasa’nın, Yunan yurttaşlarının kimliği ve haklarını belirleyen 3. maddesinin tartışıldığı ve Heteroktonlar (devlet sınırları dışında yaşayan Yunanlılar) ve Otoktonlara (devlet sınırları içinde yaşayan Yunanlılar) dair görüşlerini dile getirirken kullanmıştır.³⁸⁴ Helen toprakları dışında kalan soydaşların kurtarılmasını savunan bu İdea, Yunanistan’ın kimlik ve siyaset algısını birbiriyle örtüştüren bir denkleme oturtmayı başarmıştır. Zira Megali İdea fikrine göre, “Yunan” milli kimliği, Yunanca konuşan, Ortodoks olan ve kendini “Helen” olarak hisseden insanların kimliğidir. Bu kimliğe sahip olanların artık bir devleti vardır ve Yunanistan Devleti sınırları içerisinde yer almaları gerekmektedir.³⁸⁵

Siyasi bir program olarak ortaya çıkan ve milliyetçi aydınların geliştirdiği ‘Helenlerin zaman içindeki kesintisiz sürekliliği ve birliğini’, ‘mekân içinde birliğe’ dönüştürmeyi hedefleyen Megali İdea, Kızılyürek’in de dikkat çektiği gibi, milli kültür ve kimlik formasyonunda oldukça başarılı olmuş ve hem ulusal kimliğin Helen-Ortodoks sentezi temelinde şekillenmesini hem de irredantist Helen milliyetçiliğinin yayılmasını sağlamıştır.³⁸⁶

Kıbrıs’ta Rum toplumu da Helen milli değerlerinde şekillenen Megali İdea düşüncesini benimsemiş ve kendi milliyetçi ideolojisini bu temel üzerinde şekillendirmiştir. Kıbrıs Rumları Helenizm ile tanışması, Megali İdea’nın propagandasını üstlenen ve Yunan ayaklanmasını da örgütleyen ‘Filiki Eteria’ (Dostluk Birliği) örgütünün lobiciliğiyle mümkün olmuştur. Filiki Eteria’nın Kıbrıs’taki girişimleri 1818 yılında başlamış ve Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Kiprianos derneğinin üyeleri arasında yer almıştır.³⁸⁷

Bu dönemde Yunanistan’daki politikacılar, sanatçılar, öğretmenler, Megali İdea düşüncesinin Kıbrıslı Rumlar arasında yayılması için çaba sarf etmişler ve bu

³⁸⁴ KIZILYÜREK, Milliyetçilik Kışkacında Kıbrıs, s. 49.

³⁸⁵ MAVRATSAS, *A.g.e.*, s. 56.

³⁸⁶ KIZILYÜREK, *A.g.e.*, s.83

³⁸⁷ AN Ahmet, Kıbrıs’ta İsyancılar ve Anayasal Temsilîyet Mücadelesi (1571- 1948), Mez-Koop Yay., Lefkoşa, 1996, s.96.

abalar sonucunda bu İdea, Kıbrıs'ta geniş kitlelerce kabul edilmiştir. Yine bu dönemlerde Atina'da eğitim gören Kıbrıslı Rumlar, Helen kültürünün ve Megali İdea düşüncesinin en büyük savunucuları olarak geri dönmüşlerdir.³⁸⁸

Gellner'in etnisite kavramına ilişkin görüşlerinin ele alındığı bölümde de ifade edildiği gibi, Gellner, örtüşen kültürel özellikler temelinde tanımlanan etnik grupların, başka etnik gruplar ile aralarına politik bir sınır çizmek istedikleri zaman politikleştiklerini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında, siyasal zeminde kendisine bir yer bulan etnisite, Gellner'e göre, milliyetçi ideolojilerin en etkili söylemlerinin temelini oluşturmaktadır. Nitekim Kıbrıslı Rumlar da Megali İdea temelinde kendilerini Helen toplumlarının bir parçası olarak kabul ettikleri, yani diğer toplumlar ile aralarına politik bir sınır çizdikleri andan itibaren milliyetçi ideolojilerinin de temelini kurmuş olmaktadır.

2.3.2 Enosis

Yunanca "birleşme" anlamına gelen Enosis sözcüğü, tüm Yunan topraklarının tek bayrak altında toplanacağı ve Bizans imparatorluğunun tekrar canlanacağı düşüncesine dayanan Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını, ilhak edilmesini ifade etmektedir. Enosis veya "Birlik", tarihte Yunan çoğunluğa sahip olmuş veya Yunan çoğunluğun egemenliğinde bulunmuş bütün toprakların birliği anlamına gelen, politik olarak "Megali İdea"ya, ideolojik olarak da Helenizm'e ait bir kavramdır.³⁸⁹

Kıbrıs'ta Rumların Enosis faaliyetleri, Osmanlı döneminden itibaren sosyal bir aktör olarak güçlenen Kilise'nin faaliyetleri neticesinde Rum toplumu içinde yayılmaya başlamıştır. Özellikle İngiliz idaresinin başladığı yıllardan itibaren Kilise, Enosis'in yaygınlaşması için daha fazla çaba sarf etmeye başlamış ve bu dönemde Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri, sürekli bir hal almıştır. Ancak öte yandan Kızılyürek'in de dikkat çektiği gibi, Enosis talepleri konusunda Kilise içerisinde birtakım görüş farklılıkları vardır. Kıbrıs Tarihinde 'Kilise Krizi' olarak adlandırılan

³⁸⁸ MAVRATSAS, *A.g.e.*, s. 51.

³⁸⁹ ÇAĞLAYAN, *A.g.e.*, s. 108.

bu tartışmalar, Ortodoks anlayışına sahip olan piskoposlar ile Enosis'in daha militanca savunulması gerektiğine inanan burjuvazi ve aydınlarından destek alan yenilikçi piskoposlar arasında yaşanmıştır. Bu kriz, Enosis fikrini savunanların lehine sonuçlanmış ve bu fikir, Kıbrıslı Rumlar için milliyetçi ideolojinin en temel ideali olmuştur.³⁹⁰

Kıbrıslı Rumların, kendi milli kimlikleri ile bütünleşmeleri ve uygar "Helen" dünyasına adım atarak, özgürlüklerine kavuşmalarının simgesi haline gelen Enosis'in hedefi, Yunanistan ile birleşmektir. Zira Yunanistan, Helen uygarlığının somut örneğidir, Helenizm'in bütün toprakları için cazibe merkezidir ve soyut bir Anavatan tahayyülüdür. Böylece Kıbrıslı Rumlar için milliyetçi ideolojilerin en temel kavramı olan vatan kavramı, Enosis fikri ile sağlanmış olmaktadır. Aynı zamanda bu fikir Kıbrıslı Rumların, bağımsız bir devlet kurma fikrinin oluşmasını engelleyen en başat unsur olmuştur. Çünkü Kıbrıslı Rumlar için vatan kavramının hem somut hem de soyut tezahürleri aynı coğrafi mekanla örtüşmemektedir; Kıbrıslı Rumlar için soyut, üzerinde değer atfedilen anavatan Yunanistan'dır.³⁹¹

2.4. 1925-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Fiilen 1878'de ve resmen 1923'te İngiliz idaresi altına giren Kıbrıs'ta, Rumların Enosis talepleri şiddetli bir biçimde kendini göstermeye devam etmiş ve Rumlar, 1925-1960 yılları arasında Kıbrıs'ın statüsünü değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Rumların Enosis taleplerinin yerine getirilmesine yönelik faaliyetleri kimi zaman siyasal düzeyde kimi zaman da şiddet eylemleri şeklinde kendini göstermiştir. Bu durum Kıbrıs'taki milliyetçiliğin ve milli kimlik inşaa süreçlerinin seyrini temelden etkilemiştir.

Kıbrıs Rum toplumunda Enosis ve Megali İdea fikirleri temelinde gelişen milliyetçilik, Türk kesiminde Jön Türklerin etkisiyle gelişen Türkçülük ideolojisi temelinde gelişmiştir. Bu ideoloji, Anadolu topraklarında başlayan Kurtuluş

³⁹⁰ KIZILYÜREK, A.g.e., s. 81.

³⁹¹ ÇAĞLAYAN, A.g.e., s. 110.

Savaşı'nın ardından 'Anadolu' ve 'vatan' kavramlarını da içerisine alarak genişleyecek, temele "Anavatan Türkiye" kavrayışı yerleşecektir.

Ancak öte yandan Kıbrıs Türk kesimindeki anavatan algısı, Rum kesiminin Helen milliyetçiliği temelinde tanımlanan anavatan kavramından farklı bir bağlamda ele alınmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Kıbrıs'taki Helen milliyetçiliğinin anavatan olarak tanımladığı ülke olan Yunanistan, özgür Helen dünyasının tek temsilcisi ve Helenizm'i gerçekleştirecek tek devleti simgelemektedir. Bu bakış açısından Helenizm kavramı, aşkın bir kavram olarak anavatanı da üst bir konumda yer almaktadır. Buna karşılık Kıbrıs Türk kesiminde anavatan, mevcut tek Türk devleti olarak görülen Türkiye'dir.³⁹²

Nitekim Kıbrıs'ta Türkçülük düşüncesinin gelişmesi ve yayılmasının en önemli araçları olan gazeteler ve dernekler, Kurtuluş Savaşı boyunca Milli Mücadele'ye destek vermişler; onların bu faaliyetleri, Kıbrıs Türk kesimindeki siyasi dengenin 'Anadolu' ve 'vatan' lehine değişmesine neden olmuştur. Bu dönemin önde gelen gazetelerinden Söz, Doğru Yol, Vatan gazeteleri, 'Anadolu' söyleminin benimsenmesini sağlayan yayın organlarının başında yer almıştır.³⁹³

Bu dönemde Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin gelişmesi bağlamında söz edilmesi gerek en önemli olay, 1925 yılında Türkiye'ye yapılan göçleri düzenlemek amacıyla Larnaka'da Türk konsoloslğunun açılması ve konsolos olarak Asaf Güvenir'in atanmasıdır. Çünkü, Güvenir'in göreve bu göreve atanması, Türkiye'de gerçekleştirilen devrimlerin birçoğunun Kıbrıslı Türkler nezdinde uygulanmaya başlanmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde Türkiye'den gelen temsilcileri tarafından Türk okullarında Kemalist müfredat okutulmaya başlanmış; Evkaf İdaresi'nin gücü azalarak milliyetçi isimler ve kurumlar ön plana çıkmıştır. Böylece Müslüman toplumun Türkleştirilmesi sağlanmış, milli kimlik inşa sürecinin devamı olarak Müslüman tebaa bir Türk topluluğu haline gelmeye başlamıştır.

1930 yılındaki Kavanin Meclisi seçimlerinde Müslüman Türk toplumunun eski geleneksel yapılarıyla, yeni milliyetçi modern hareket karşı karşıya gelmiş; geleneksel

³⁹² ÇAĞLAYAN, A.g.e., s. 187.

³⁹³ EVRE, A.g.e., s.53.

adayların Evkafçılar olarak tanımlandığı Türkiye’den destek gören milliyetçi kadronun ise Halkçılar olarak adlandırıldığı bu seçimlerde, Halkçıların adayları seçimleri kazanmıştır. Bu sonuçlar, milliyetçilik düşüncesinin yükselişini gösteren çarpıcı örneklerden biridir.³⁹⁴ Kızılyürek’in ifade ettiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması Helenizm ve Sömürge yönetimi arasında sıkışan Kıbrıslı Türklerin milli bilincinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda, 1939’lı yıllarda güçlenen Türkiye ve Atatürk hayranlığı da Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen aydınları için, bir kimlik ve şahsiyet arayışına tekabül etmektedir.³⁹⁵

Kıbrıs Türk kesiminin Türkiye’ye olan bu ilgisi, aslında Cumhuriyet’in kurulduğu ilk dönemlerde tek taraflı bir ilgidir. Tanıl Bora’nın da dikkat çektiği gibi, Cumhuriyet’in resmi ideolojisinin Osmanlı’nın eski coğrafyasına karşı takındığı temkinli tutum ve Türkiye coğrafyası içindeki halkların homojenleştirilmesi çabalarının yoğunluk kazanması nedeniyle “dışarıya” yönelik irredentist bir ilgi özellikle reddedilmiştir. Bu durum Türk milliyetçiliğinin içe kapanması ve içteki milli sorunlarla ilgilenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs, erken Cumhuriyet döneminde yaratılmaya çalışılan milli bilinç içinde yer edinememiştir.³⁹⁶

Kıbrıs’ın, Türkiye’nin gündeminin baş sıralarında yerini almaya başlaması 1948 yılından itibaren, Rum milliyetçi hareketlerinin ve Enosis taleplerinin yükselişinden sonra olmuştur. Şöyle ki, Kıbrıs’ta 1931 yılına gelindiğinde 100 yılı aşkın bir süredir modern anlamda millet kavramını özümseyen Rumlar, Yunanistan ile birleşme isteklerini en üst seviyeye çıkarmışlar ve Enosis istekleri 21-22 Ekim 1931 tarihinde şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Lefkoşa’daki sömürge valisinin konağı yakılmış; önce Larnaka’da daha sonra ada genelinde silahlı çatışmalar baş göstermiştir. Rumların bu isyanlarına karşı İngiliz hükümeti, Kıbrıs’daki tüm siyasi faaliyetleri yasaklamıştır.³⁹⁷

Bununla birlikte AKEL, bazı belediyeler ve sendikalar, 1949 yılında Enosis’in gerçekleşmesi için BM’ye hitaben bir bildiri yayınlamışlar, ancak öte yandan bu

³⁹⁴ BERATLI, Nazım, Kıbrıslı Türk Kimliği’nin Oluşması, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 1999, s. 170-179

³⁹⁵ KIZILYÜREK, A.g.e., 220.

³⁹⁶ BORA Tanıl., “Milli Dava” Kıbrıs: Bir Velayet Davası Türk Milliyetçiliği ve Kıbrıs”, *Birikim*, Sayı: 77, 1995, s.18-26.

³⁹⁷ BERATLI, A.g.e., s.181.

bildiriye bir yanıt alamamışlardır. 1950 yılında ise bu kez Kilise aracılığıyla plesibit gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihte kiliselerde açılan defterlerde Enosis'i desteklemeyenler 'Yunanistan'la birleşmeye karşıyız' yazan sayfanın altına imza atarken Enosis'i destekleyenler 'Yunanistan'la birleşmeyi istiyoruz' yazan sayfanın altına imza atıyorlardı. Bu referandum sonucuna göre seçmenlerin %96'sı Enosis'e evet demiştir.³⁹⁸

Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerinin yüksek sesle ifade edilmesiyle birlikte İngilizler, Kıbrıslı Türkleri Rumlara karşı dengeleyici bir unsur olarak görmüşler ve Türk kesimi arka planda destekleyerek i dengeyi sağlamaya çalışmışlardır. Aslında 1931 ayaklanması sonrasında itibaren İngilizler, Rum milliyetçi hareketine karşı Türklerin daha organize olmasını ve kendi milli kimliklerini ortaya koyarak Rum milliyetçiliği karşısında güçlenmesini istemişlerdir. Bu doğrultuda İngiliz hükümeti, Rumların Enosis isteklerini "Türk toplumunun da haklarını korumalıyız" tezi ile yanıtlamışlardır. Bu gelişmeler karşısında İngilizlerin desteğiyle 1943 yılında "Kıbrıs Adası Türk Azınlıklar Kurumu" (KATAK) kurulmuştur. Ayrıca İngilizler, Türkiye'nin de Kıbrıs meselesine dahil olması için çaba sarf etmişler ve adanın Yunanistan'a verilmemesi için Türkiye ile görüşmeler yapmışlardır. 1950'li yıllarda, İngilizlerin, Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini engellemek için Birleşmiş Milletler'de konunun gündeme gelmesini önleme girişimleri sonucunda Türkiye'nin Kıbrıs'a olan ilgisi artmıştır.³⁹⁹

Kıbrıs'ın 1948-1955 yılları arasında her alanda bir "milli dava" söylemi içine yerleşmeye başlamasının nedenlerini üç alanda görmek mümkündür. İlk olarak, askeri sahadaki radikal, irredantist kanatların Kıbrıs'taki milliyetçilerle temasa geçmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı boyunca palazlanan Turancıların konuyla yakından ilgilenmesi; ikinci olarak popüler bir nitelik kazanan basının milliyetçiliği körükleyen önemli bir işlev görmesi ve Kıbrıs'ı sürekli gündemde tutması; son olarak Türk yazın hayatında Kıbrıs'ın milli kimlik içinde yer aldığını yineleyen yayınların hızla artması bu nedenler içinde gösterilebilir.⁴⁰⁰

³⁹⁸ KOÇ Süleyman., Düünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2005, s. 126.

³⁹⁹ KIZILYÜREK, A.g.e., s.242.

⁴⁰⁰ ÇAĞLAYAN, A.g.e., s. 129.

Nitekim 1950’li yıllarda doruğa çıkan sömürge karşıtlığı silahlı örgütlerin ortaya çıkmasıyla kendisini göstermiş ve 1955 yılında Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü (EOKA) kurulmuştur. EOKA’nın kurulması sonrasında Türk toplumu ile Türkiye arasındaki ilişkiler artmıştır. Türkiye’de Sedat Simavi’nin 1951’de Hürriyet gazetesinde başlattığı “Kıbrıs Türk’tür” kampanyası halkta büyük bir yankı bulmuş ve 1954’te Kıbrıs Türklerinden bir heyet dönemin Başbakanı Adnan Menderes ile görüşmüştür. Bu dönemden sonra Başbakan Menderes, “Kıbrıs Yunan olmayacaktır” söylemini kullanmaya başlamıştır.⁴⁰¹

Böyle bir ortamda Kıbrıslı Rumların şiddet eylemleriyle desteklenen Enosis istekleri karşısında Türkiye ve Kıbrıslı Türk milliyetçi kadronun yanıtı Taksim politikası olmuştur. Kıbrıs’ın İngilizler elinden çıkması sonrasında Enosis planına karşı Türk tarafının stratejisi olarak ortaya çıkan Taksim politikası, adanın Türkler ve Rumlar arasında paylaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun sonucu olarak EOKA’ya karşı Kıbrıs Türk kesiminde silahlı bir örgüt olan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur. 1957’de kurulan TMT’nin amacı sadece Enosis’i engellemek değil, Kıbrıs’ın taksim edilerek adanın bir bölümünde Türkiye’ye bağlı yönetiminin kurulmasını sağlamaktır.⁴⁰² TMT’nin kurulmasının ardından, Rumlarla ortak olan işçi sendikaları ve meslek örgütlerinde yer alan Türk üyelerin, gazeteye ilan vererek ayrılması talimatı verilmiştir. Ardından ‘Vatandaş Türkçe Konuş’ kampanyası düzenlenmiş ve bu kampanyaya göre Rumca konuşan birisinin yüksek miktarda ceza ödemek zorunda kalacağı, aksi gerçekleşirse farklı yollardan ceza uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca ‘Ya Taksim Ya Ölüm’ politikasının ekonomik temellerini oluşturacak olan Türk’ten Türk’e’ kampanyasıyla ve ayrı bir Türk çarşısı kurulmasına yönelik faaliyetleriyle TMT, Kıbrıs Türk burjuvazisini oluşturmayı amaçlamış, ancak öte yandan bu faaliyetler, ekonomik açıdan Türk toplumunu zor durumda bırakmıştır.

403

Kızılyürek’in belirttiği gibi, 1956 yılında İngiltere’nin bir taktik olarak öne sürdüğü Taksim tezi Kıbrıs Türk kesiminin ihtiyaç duyduğu meşruluk zemininin tesis

⁴⁰¹ KIZILYÜREK, A.g.e., s.242.

⁴⁰² A.g.e., s. 245.

⁴⁰³ AN, A.g.e., s. 31.

edilmesine neden olmuş, bu meşruiyet, ‘Kıbrıs Türktür’ ile başlayıp ‘Kıbrıs Yunan olamaz’ dan geçerek ‘Ya Taksim Ya ölüm’ de son bulmuştur.⁴⁰⁴ Kızılyürek’e göre,

“önceleri anavatanla özdeşleşme olarak ortaya çıkan etnik Türk kimliğine sarılma eğilimini, 1940’lı yıllarda ‘Anavatan’a bağlanma’ tutkusu olarak tezahür eden milliyetçi refleksler izlemiştir. 1950’li yıllarda ise, Kıbrıs’ta Türk milliyetçiliği, siyasi bir programı olan, kitleselleşen aksiyoner bir ideoloji olarak tarih sahnesinde yerini almıştır”⁴⁰⁵.

1950’li yıllarda Kıbrıs’ta söz konusu meselenin kimliklerin inşası meselesi olmadığını belirten Kızılyürek, bu dönemde artık tüm varlığını öteki üzerine kuran bir ideolojiyi meşrulaştırma çabası ortaya çıkmıştır. Çünkü, Kıbrıs’ta Türk milliyetçiliğinin ‘Kıbrıs Türk’tür’ sloganındaki vurgu, aslında ‘Kıbrıs Yunan olamaz’ noktasında yoğunlaşmaktadır ve bu bağlamda İngiliz varlığının Kıbrıs’ın ‘Yunan’ olmasını engelleyeceği düşünülmektedir.⁴⁰⁶

Milliyetçilik kuramlarının incelendiği bölümde Hroch’un, bir milli hareketin başarılı bir biçimde sonuçlanması için etnik grup bünyesinde aktif olanların karakterine, rolüne ve milli bilinç düzeyine göre üç yapısal evreden bahsettiğini belirtmiştik. Hroch açısından A ve B evresi, eğitim, entelektüeller, basın ve yayın aracılığıyla kitlelerin harekete geçirilmeye çalışıldığı, ‘ajite’ edildiği evrelerdir.⁴⁰⁷ Bu evreler, Kıbrıs’ta Rum ve Türk milliyetçiliğinin gelişme süreci, İngiliz sömürgesi altındaki döneme denk gelmektedir. Bu dönem entelektüel kesimin okullar, kilise, dernek, kulüp, basın ve yayın aracılığıyla milli bilinç oluşturmaya ve milliyetçiliği yaymaya çalıştığı bir dönemdir. Bununla birlikte son evre yani C evresi, milliyetçilik hareketlerinin artık zirve noktasında olduğu, toplumsal grupların milli kimlik etrafında bir araya gelerek örgütlü bir hareket haline dönüştüğü evredir. Kıbrıs’taki Rum ve Türk milliyetçiliklerinin 1950’li yıllarda Hroch’un C evresi olarak tanımladığı evreyi yaşamış, politik bir harekete dönüşmüştür.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ KIZILYÜREK, A.g.e., s.244

⁴⁰⁵ KIZILYÜREK, A.g.e., s. 244.

⁴⁰⁶ A.g.e., s. 245

⁴⁰⁷ A.g.e., s. 81.

⁴⁰⁸ ÇAĞLAYAN, A.g.e, s.241.

Nitekim 1955 yılında kurulan EOKA'nın düzenlediği ve kitleleri harekete geçiren gösteriler, protestolar ve Kıbrıslı Rumların örgüte verdiği büyük destek, Enosis'i en büyük düşmanlık eylemi olarak gören Kıbrıs'taki Türk milliyetçilerinin de kendi silahlı örgütlerini kurmasına neden olmuştur. Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT), 1958 yılında eylemlerine başladıktan hemen sonra da toplumlararası çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 1955-1974 yılları arasında EOKA'nın ve TMT'nin eylemleri, Kıbrıs'taki Helen ve Türk milliyetçiliğinin kahramanlık ve şehitlik hikâyelerini, sembolik anıtlarını, milli müzelerini ve "öteki" algılarını çeşitlendirmelerine ve Kıbrıs tarihine özgü düşmanlık anlatılarının ortaya çıkmasına kapı aralamıştır.⁴⁰⁹

2.5. Soğuk Savaş Döneminde Kıbrıs Meselesinin Uluslararası Boyuta Bürünmesi

II. Dünya Savaşının ardından Ada'da yaşanan gerginliklere rağmen, Türkiye Soğuk Savaşın ilk yıllarında da Lozan'daki statükoyu devam ettirmiştir. Hatta 17 Aralık 1949 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesinin söz konusu olmadığı, Yunanistan'ın da tam manasıyla sorunu ele alamadığı ve bu yüzden endişeye kapılmaya gerek olmadığı şeklinde bir beyanatta bulunmuştur. Daha sonrasında Sadak daha net açıklamalarda bulunarak 23 Ocak 1950 tarihinde bir gazeteye verdiği röportajda, Kıbrıs meselesi diye bir meselenin olmadığını çünkü Kıbrıs'ın mevcut koşullarda İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altında olduğunu ifade ederek tartışmalara son noktayı koymuştur.

1950 yılında Adnan Menderes'in liderliğinde iktidara gelen Demokrat Parti de ilkin 1955'e kadar Kıbrıs'la alakalı Lozan'dan kaynaklanan statükonun devamı niteliğinde bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde Türk Hükümetinin statükocu siyasetine karşın, Türk kamuoyu ve basınında Kıbrıs meselesi önem kazanmaya başlamıştır. Hatta Rumların Enosis'i gerçekleştirme isteklerine ve çabalarına karşın İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencileri Enosis'i protesto eden gösteriler düzenlemişlerdir. Buna karşın Menderes Hükümeti dış politikadaki dengeleri bozabileceğinden hareketle Kıbrıs meselesine temkinli yaklaşmış, bunun Türkiye'nin NATO'ya katılım sürecine hanel getirebileceğinden endişe etmiştir. Ancak Türkiye 18

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 241

Şubat 1952 tarihinde NATO'ya kabul edildikten sonra da Hükümet, Kıbrıs'ta statükonun devamı niteliğinde bir siyaset gütmeye devam etmiştir.

1954 yılından itibaren Kıbrıs sorunu artık kronikleşmeye başlayacaktır. Bunun temel nedeni; Yunanistan'ın konuyu Birleşmiş Milletlere taşımış olmasıdır. Bu kapsamda Atina yönetimi Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin etme hakkı tanınması konusunun, BM Genel Kurulunda görüşülmesi talebiyle 20 Ağustos 1954'te bir girişimde bulunmuştur. Fakat Yunanistan'ın sorunu BM'ye taşıma talebi başarılı olamamıştır. BM Genel Kurulu oyçokluğuyla 17 Aralık 1954'te "halkların eşit hakları ve kendi kendini yönetim ilkesinin Birleşmiş Milletler gözetimindeki Kıbrıs ahalisi için uygulanması meselesinin daha fazla görüşülmemesine" karar vermiştir. Muhtemeldir ki Yunanistan'ın buradaki amacı soruna uluslararası kamuoyuna servis edip, ABD ve İngiltere gibi büyük güçlerin desteğini kazanmaktır.

Fakat BM'nin kararından memnun kalmayan Yunan Hükümeti, Makarios'un yönlendirmeleriyle sorunu silahla çözmede karar kılmıştır. Bu kapsamda EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Teşkilatı), OXEN (Gençlerin Hristiyan Ortodoks Birliği) ve PEON (Kıbrıs Enosisçi Gençlik Teşkilatı) gibi örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin temel gayeleri; İngilizleri adadan atmak ve Türkleri ortadan kaldırmak olmuştur. 1 Nisan 1955'te Ada'da olaylar baş göstermiştir. İlk olarak İngilizler, Rumların hedef tahtasına oturturulmuştur. Lefkoşa Britanya Enstitüsü EOKA militanları tarafından yakılarak darmadağın edilmiş ve İngiliz askeri araçlarına saldırılarda bulunulmuştur.

Kıbrıs sorununun 1955'ten itibaren farklı bir boyuta evrilmesiyle birlikte Türkiye'de iktidarda olan DP Hükümeti de Kıbrıs politikasında değişikliklere gitmiştir. Artık Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta Türkiye'nin hayati derecede önemli olan haklarının bulunduğunu ve İngiltere'nin yönetim hakkından ancak Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar 24 Ağustos 1955'te İstanbul'da yaptığı konuşmada; Kıbrıs'ın Türkiye'ye geri iadesini istemiştir.

1955 yılından itibaren Ada'da gerilimin tırmanması ve şiddet olaylarının yaşanması sadece Türkiye'yi değil, aynı zamanda o sırada Kıbrıs'ın yönetimini elinde tutan İngiltere'yi de doğrudan etkilemiş ve rahatsız etmiştir. Sorunu tek başına çözemeyeceğinin farkına varan İngiltere, Yunanistan'a karşı Türkiye'yi yanına almak istemiş, Başbakan Anthony Eden'in inisiyatifiyle Türkiye'nin ve Yunanistan'ın iştirak

edeceği Birinci Londra Konferansı düzenlenmiştir. Sadece ilgili tarafların olduğu bu üçlü konferansa Türkiye de dahil olarak artık resmen sorunun bir tarafı olmuştur.

29 Ağustos- 7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra’da Kıbrıs meselesinin görüşüldüğü konferansa Türkiye’yi temsilen katılan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Türkiye’nin yeni Kıbrıs politikasının yol haritasını çizmiştir. Buna göre, adada statükonun korunmaması durumunda adanın Türkiye’ye iadesi gerektiğinin ve uzun vadeli bir çözüm olarak da kendi kendini yönetim (self-government) in altı çizilmiştir. Fakat gerek İngiltere’nin desteklediği bu önerinin taraflarca kabul görmemesi gerekse Türkiye’de vuku bulan 6-7 Eylül olayları konferansın insicamına halel getirmiş, konferans herhangi bir sonuç alamadan dağılmıştır. Eğer konferanstan bir sonuç çıkartmak gerekirse, sorunun Türkiye olmadan çözölemeyeceği gerçeğidir.

Kıbrıs’ta 1956 yılından itibaren Yunanistan’ın yardım ve yataklık yapmasıyla tedhiş hareketleri alevlenmiştir. Bu sorunu çözüm noktasında İngiltere, adanın özerkliği için çalışmalara başlamıştır. Bu maksatla 1956 Temmuz’unda Kıbrıs için bir anayasa hazırlanması için Lord Riddiffle adada görevlendirilmiştir. Dört aylık gözleminin ardından 12 Kasım 1956’da İngiltere Sömürgeler Bakanına anayasa taslağını sunmuştur. İngiliz Hükümetince kabul edilen bu taslağa göre Kıbrıs’a özerklik tanınacaktı. Fakat, özerkliğin tatbik edilmesi için adadaki anarşik ortamın giderilmesi şart koşılmaktaydı. Ada yine dışişleri, savunma ve iç güvenlik alanlarında İngiltere’ye bağılı kalacaktı. Kıbrıslılara ise Türkler ve Rumlar dahil olmak üzere yasama, yürütme ve yargı alanında çeşitli serbestiyeler tanınacaktı.

19 Aralık 1956’da İngiltere uyuşmazlığın çözümüne taksimi de dahil etmiştir. Türkiye ise İngiltere’nin bu düşüncesini kabul edip, statükonun muhafazası tezinden vazgeçerek, Kıbrıs’ın taksimini benimsemiştir. Fakat 1957 yılına gelindiğinde Kıbrıs konusu uluslararası bir sorun haline bürünmüştür. Zira, dünyadaki dekolonizasyon sürecinden etkilenen ve bunu lehine kullanmak isteyen Yunanistan, Kıbrıs sorununu 1957 yılı Şubat ve Aralık aylarında iki defa Birleşmiş Milletlere taşımıştır. 1957 Şubat’ında BM görüşmelerinde sorunun çözümü noktasında self-determinasyonda ısrar eden Yunanistan’ın talebi barışçıl çözümü baltalayabileceğinden reddedilmiştir. BM, sorunun taraflar arasında görüşme yoluyla halledilmesini tavsiye etmiştir. Aralık 1957’deki görüşmelerde ise Yunanistan’ın self-determinasyon ilkesi BM Siyasal Komisyonunda yirmiye karşı otuz üç oyla kabul edilse de Genel Kurul’da yeterli üçte

iki çoğunluğu sağlayamadığından Yunanistan'ın önerisi kabul edilememiştir. Nihayetinde BM'in Şubat kararı geçerliliğini korumuştur.

1957'de yılının sonlarına gelindiğinde Kıbrıs konusunda hem Yunanistan'a hem de Türkiye'ye NATO aracılık yapmıştır ancak bir sonuç alınamamıştır. Sorunun çözümü noktasında 19 Haziran 1958'de İngiliz Başbakanı Macmillan yeni bir plan ortaya koymuştur. Buna göre; Türk ve Rum toplumlarıyla, İngiltere, Türkiye, Yunanistan iş birliğine dayanan üçlü bir yönetim tesis edilecekti. Zamanla adada baş gösteren toplumsal çatışmalar, uluslararası siyasetin dengesini de tehdit etmiş ve başta Amerika olmak üzere uluslararası örgütlere üye diğer devletler de durumdan rahatsız olmuşlardır.

1958 senesinde ortam daha da gerilmeye başlamış, bunun üzerine Türk kamuoyu meseleyi daha da sahiplenerek “Ya Taksim Ya Ölüm” sloganını ortaya atmıştır. Sorunun çözümü noktasında 5 Şubat 1959'da Türk ve Yunan Başbakanları Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis ile Dışişleri Bakanları Zürih'te buluşarak Kıbrıs uyuşmazlığını çözmek üzere görüşmeye başlamışlardır. 11 Şubat 1959 tarihinde iki ülke Kıbrıs'ta bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulmasını, bu devlet içerisinde Türk ve Rum halklarının haklarının içeriğini tartıştıklarını ve bu kapsamda bir anlaşma yaptıklarını açıklamışlardır. Bu vesileyle Türkiye ve Yunanistan arasında neşredilen Zürih Anlaşması ile Kıbrıs'ta yeni bir düzenin kurulması kararlaştırılmıştır. Halbuki Türkiye bu anlaşmayla birlikte taksim tezinden vazgeçip, Kıbrıs'ın bağımsızlığı tezine sarılmıştır.

19 Şubat 1959'da Londra Anlaşmasıyla birlikte Türkiye ve Yunanistan arasında imzalan Zürih Antlaşması İngiltere tarafından onaylanmış ve Londra'da üç devlet arasında yapılan görüşmeler sonucunda yapılan Londra Antlaşması Kıbrıs'la alakalı şu konuları içermektedir:

1) Kıbrıs üzerindeki İngiltere'nin egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair Kuruluş Antlaşması

2) Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini güvenlik altına alan Garanti Antlaşması,

3) Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında yapılacak Askeri İttifak Antlaşması,

4) Kıbrıs'ta yeni anlaşmalar hazırlanması hususunda üzerinde mutabık kalınan önlemler

Bu antlaşmayla birlikte Yunanistan “Enosis”ten, Türkiye ise “Taksim” tezinden vazgeçmiştir. Kıbrıs’ta tarafların uzlaşısına dayalı yeni bir cumhuriyet kurulması kararlaştırılmıştır.⁴¹⁰ Zürih ve Londra Konferanslarının ardından Kıbrıs’ta bir geçiş hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin temel görevi, Kıbrıs’ta federal cumhuriyet kurulana kadar idari ve hukuki düzenlemeleri tamamlamaktır. Bu gelişmelerin ardından İngiliz Meclisinin 21 Temmuz 1960’ta kabul ettiği Kıbrıs Cumhuriyet Kanun Tasarısı, 29 Temmuz 1960’ta İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından onaylanmıştır. Kraliçe’nin 3 Ağustos 1960’ta çıkardığı 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi uyarınca; Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası 15 Ağustos’ta Britanya’nın adadaki son valisi Hugh Foot’un, Kraliçe’nin bağımsızlık bildirisini okuması ve ilanını takiben dünyaya duyurulmuş, 16 Ağustos 1960’ta uygulamaya sokulmuştur.⁴¹¹ Aynı gün iki devlet arasındaki askeri ittifak sözleşmesi gereği Türk ve Yunan askeri birlikleri Kıbrıs’a çıkmıştır. Yine Zürih ve Londra Anlaşmaları çerçevesince İngiliz birlikleri üslerine çekilmişlerdir.⁴¹²

Zürih ve Londra Antlaşmaları çerçevesinde hazırlanan Kıbrıs Anayasasının genel hatları şu şekildedir:

1. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kıbrıslı Rum bir cumhurbaşkanı olacak ve yardımcısı da Kıbrıslı bir Türk’ten oluşacaktır. Her ikisinde de güvenlik, savunma ve dış politikayı ilgilendiren konularda Temsilciler Meclisinde veto hakkına sahip olacaktır.

⁴¹⁰ UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1994) (İstanbul, Filiz kitapevi, 1995, s. 745-749) 1956 yılında Yunanlıların Enosis fikrine karşı, İngilizlerin karşılığında taksim fikrini eklemesindeki temel nedenlerden biri o dönemde patlak veren Süveyş Krizidir. O dönem için Mısır meselesinin çözümünde ABD’den yeterli desteği göremeyen ve yine ABD’nin ağırlığını Kıbrıs meselesinin çözümünden yana kullanması, ayrıca Yunanistan ile ikili, özel ilişkilerini bir hayli geliştirmesi, buna mukabil Yunanistan’ın da Amerika tarafına kayması İngilizlerde hayal kırıklığı yaratmıştır. Muhtemeldir ki İngiltere o dönem için Ortadoğu’daki menfaatlerini kollamak için en yakın seçenek olarak Türkiye’yi görmüş ve koz olarak taksim fikrine sıcak bakmıştır. Ayrıca, 1956 Ağustos’u başlarında Yunanistan’ın Süveyş Konferansına katılmayı reddetmesi ve Cemal Abdülnasır’dan yana bir tavır sergilemesi Yunanistan’ın İngiliz çıkarları aleyhinde bir dış politikaya yöneldiklerinin en önemli göstergelerinden biridir. Bkz. İRKİÇATAL Eftal, İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde “Taksim” Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere’nin “Çifte Self Determinasyon” Teklifi (Balıkesir, History Studies International Journal of History, 2012, s. 202- 206)

⁴¹¹ KÖSE, 2017, s. 937-938

⁴¹² UÇAROL, 1995, s.751

2. Hem Enosis hem de Taksim süresiz olarak tartışmaya kapalı olacaktır.
3. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kamu hizmeti ve güvenlik güçleri yüzde 70 Kıbrıslı Rumlardan, yüzde 30 Kıbrıslı Türklerden oluşacaktır.
4. Kıbrıs Cumhuriyeti 2000 kişilik silahlı orduya sahip olacaktır. Ordunun yüzde 60'ı Kıbrıslı Rumlardan, yüzde 40 ise Kıbrıslı Türklerden tesis edilecektir.
5. Temsilciler Meclisi yüzde 70 Kıbrıslı Rumlardan, yüzde 30 Kıbrıslı Türklerden teşkil olunacak ve temsilciler ortak listelerden seçilecektir.
6. İki cemaat meclisi olacak, bunlar aile statüsü, eğitim, kültürel meseleler ve din gibi konularda söz hakkına sahip olacak ve aynı zamanda vergi koyma hakkını elinde bulundurabilecekti.
7. Beş büyük şehir Rum ve Türk belediye sınırları içerisinde bölünecektir. Her biri kendi belediye meclisine sahip olabilecektir.
8. Temsilciler Meclisi ile Cemaat Meclisleri arasındaki uyuşmazlıkları gidermesi için kurulan Yüce Anayasa Divanı bir Kıbrıslı Rum, bir Kıbrıslı Türk ve bir de yabancı jüriden oluşacaktır.
9. Cumhuriyetin temel yapısı değişikliğe uğramayacaktır.
10. Ada'da süresiz olarak Yunan ve Türk askeri varlığını tesis eden Garanti ve İttifak Antlaşmaları, Anayasa'nın bir parçası olacaktır. (950 adet Yunan ve 650 adet Türk birlikleri)⁴¹³

Kıbrıs'ın bağımsızlığına giden süreçte ABD tarafsız bir siyaset güderken, sorunun BM gibi kalabalık bir uluslararası ortamda görüşülmesi yerine, daha bölgesel nitelikte ve üyelerinin çıkarlarının kısmen uyuştugu, (en azından tüm paydaşların NATO üyesi olduğu) ülkelerden oluşan gibi bir grup tarafından ele alınmasını istemiştir. Bunun temel sebebi II. Dünya Savaşından hem toprak kazanımı hem de nüfuz alanını genişletmiş bir şekilde çıkan Sovyet Rusya ve Bağlantısızlar Grubu ülkelerinin BM'de karar sürecini sekteye uğratacağı endişesidir. Nitekim, daha sonraki süreçte hem Sovyetler Birliği hem de Bağlantısızlar Hareketi zaman zaman Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios için önemli çekim merkezleri olmuştur..

Burada önemli olan husus Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs'ı birer ulusal dava ve vatan toprağı olarak görürken, ABD için Kıbrıs tamamen stratejik ve Sovyetlerin

⁴¹³ MORAG Nadav, Nationalism and Ethnic Politics, (Los Angeles, Routledge, 4 (10), 2004)s. 616.

Ortadoğu'ya inmesini engellemeye yöneliktir. Özellikle 1963 yılına gelindiğinde Makarios'un Kıbrıs'taki anayasal düzenlemeleri değiştirmek istemesindeki ısrarı, buna mukabil Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin bu durumu kabul etmemeleri sonucunda Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet eylemleri baş göstermiştir. 1963 Kanlı Noel Olayları diye anılan silahlı terör eylemleri 1963-1964 Kıbrıs krizinin başlangıcını teşkil etmiştir. İşte bu olay üzerine Türk-Yunan ilişkilerinde yine gerilimin tırmanmasının ardından, bu gerginliğinin NATO içinde kırılmalara yol açabileceğini gören ABD duruma müdahil olmaya başlamış ve iki ülke arasında tansiyonu düşürmeye dayalı bir politika izlemiştir

Kıbrıs Cumhuriyeti özü itibariyle bağımsız bir devletten çok, uluslararası alanda Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında bir uzlaşma zemini olarak doğmuştur. Siyaset bilimciler kurulan devleti 'consensual state' (anlaşmalı devlet), uluslararası hukukçular ise 'sui-generis' (kendine özgü) olarak tanımlamaktadır. Milliyetçi sloganların en üst noktaya taşındığı bir dönemde neredeyse uluslararası antlaşma niteliği taşıyan Kıbrıs Cumhuriyeti ne Kıbrıs halkı ne de imzalayanlar için tatmin edici olmuştur.⁴¹⁴

Öte yandan Kıbrıs Devleti'nin kurulması kendi iç çelişkileri dışında ilk kez devlet ve vatandaş sorunsalını görünür kılmaktadır. Zira bir yandan Helen diğer yandan Türk vatandaşlığı söz konusu olmuştur. Londra ve Zürih anlaşmaları doğrultusunda hazırlanan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre;

'Kıbrıs Devleti, bu Anayasa gereğince, Cumhurbaşkanı Kıbrıs Helen Cemaati tarafından seçilen bir Helen ve Cumhurbaşkanı Muavini Kıbrıs Türk Cemaati tarafından seçilen bir Türk olan, başkanlık rejimine sahip bağımsız ve egemen bir Cumhuriyettir'.⁴¹⁵

Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasında üniterlik ve bağımsızlık, Londra ve Zürih anlaşmalarında da yeni kurulan devletin egemen olduğunu göstermektedir. Ancak Cumhuriyetin sui-generis yapısı bağımsız ulus-devlet modelini yansıtmamaktadır. Çünkü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşmalarına göre Kıbrıs'ta

⁴¹⁴ AN, A.g.e., 50.

⁴¹⁵ A.g.e., 50

İngiltere'nin egemenliği altında olacak olan 2 bölge (Dikelya ve Akrotiri) söz konusudur ve Garantör Devletler Kıbrıs üzerinde karargâh kurma hakkına sahiptir. Dolayısıyla egemenliğin içerdiği toprak bütünlüğü ve bağımsızlığın içerdiği kendi kendini yönetme ilkeleri, alınan kararlar doğrultusunda en baştan çelişkili bir tablo oluşturmuştur. Ulus-devlet kavramsallaştırmāsından yoksun bir şekilde tesis edilen Kıbrıs Cumhuriyeti, bağımsız, demokratik ve yurttaşlığa dayalı bir devlet olmadığı gibi kolektif iradeyi oluşturabilecek potansiyele de sahip değildir; tam aksine etnik bölünmeyi hukuk nezdinde yasallaştıran iki toplumlu bir yapıya sahiptir. Nitekim iç ve dış ilişkiler açısından sınırlı bir bağımsızlığa sahip olan bu yeni devlet, Kıbrıslı Rum milliyetçileri için Enosis'e giden yolda bir durak, Kıbrıslı Türk milliyetçiler için de Taksim'e giden yolda bir durak olarak görülmüştür.⁴¹⁶

1960 Aralık ayında yapılan seçimlerde ilk günden itibaren anlaşmazlıkların ortaya çıkmaya başladığını ve bu tartışmaların asıl döngüsünün, Rumların Enosis istemi, Türklerin ise Taksim politikası olduğunu belirten Kızılyürek, yeni kurulan devletin temel dürtüsü, devleti yaşatmak değil, Enosis'e ya da Taksim'e gidecek yolu yeniden açmaktır. Bu nedenle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir Kıbrıslılık kimliğini oluşturmaktan çok uzak olduğunu vurgulayan Kızılyürek, Kıbrıs Anayasası'nda "Kıbrıs halkı" ifadesi yerine Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar ve Türkler ifadesinin kullanılmış olduğuna dikkat çekmektedir.⁴¹⁷ Kıbrıs Cumhuriyeti'nde bir Kıbrıslılık kimliğinin oluşmasının ne kadar zor olduğu noktasında, Kızılyürek şu ifadeyi kullanmaktadır:

"Yurttaşlarının birbirleriyle özgürce evlenemediği tek ülke herhalde Kıbrıs'tır. Diğer etnik toplumdan biriyle evlenebilmek için, din değiştirme suretiyle kendi etnik toplumunu terk ederek diğerine katılmak zorunluluğu getirilmişti"⁴¹⁸

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, Rum ve Türk milli kimliklerinin ortak Kıbrıslılık paydasında buluşmasına değil, tam aksine çatışma durumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla şimdi 1960 yılından sonraki gelişmeler ele alınarak Kıbrıslılık kimliğinin oluşmasını engelleyen bu çatışmalar incelenecektir.

⁴¹⁶ A.g.e., s. 42.

⁴¹⁷ KIZILYÜREK, Age., s. 110.

⁴¹⁸ A.g.e., s. 156.

2.6. Kıbrıs'ta Ara Dönem (1964-1974) ve Milliyetçilik

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılından Rum ve Türk kesim arasında çatışmaların arttığı 1963 yılına kadar Kıbrıs Devleti çatısı altında bir araya gelen hem Rum hem de Türk kesiminde devlet, yurttaş ve Kıbrıslılık kavramları tartışılmaya başlanmış, ancak öte yandan 1963 yılından sonra yaşanan şiddet olayları neticesinde bu konularda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu dönemde Kıbrıslılık ya da aynı devletin yurttaşları olma kavrayışı yerine etnik kimlikler ön planda tutulmuş, etnik kimlik hem Türk hem de Rum kesiminde milliyetçi söylemin taşıyıcısı olmuştur. Rum ve Türk kesimi arasında giderek artan şiddet olayları, çatışmalar ve gerilimler nedeniyle 1963-1974 yılları arasında milliyetçilik ideolojisi bir yanıyla Enosis'e diğer yanıyla Taksim'e hizmet eden bir araç konumundadır.

Şöyle ki, 1963'te sonra Enosis beklentisi devam eden Rum yönetimi ve Yunanistan anayasa değişikliği teklifinde bulunmuş, bu teklif, Türk kesimi ve Türkiye tarafından, Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne düşürdüğü gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Yine bu dönemde Kıbrıs Rum kesimi, Türk kesiminin elde ettiği hakları ortadan kaldırmayı amaçlayan Akritas Planı'nı uygulamaya koymuş ve bu plan çerçevesinde bir yandan uluslararası alanda mücadeleyi devam etmeyi bir yandan da Kıbrıslı Türklerin anayasal değişiklikleri kabul etmesi için şiddet eylemleri ve saldırılar yapmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda Rumlar, 21 Aralık 1963 günü Kanlı Noel olarak bilinen şiddet eylemi başta olmak üzere Türklere yönelik üzere bir dizi saldırı düzenlemişlerdir.⁴¹⁹ Böylece Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin temel dayanağı, 'yok edilme' kavrayışı olmuş ve bu söylem çerçevesinde milliyetçilik, en geniş kitlesel desteğe kavuşmuştur.

1964 yılında cereyan olayları önlemek amacıyla "Birleşmiş Milletler Barış Gücü" kurulması ve Kıbrıs'a gönderilmesi kararı alınmış 4 Mart 1964 yılında BM güvenlik konseyi 186 sayılı kararı ile adı geçen oluşum meydana gelmiştir. Öte yandan bu oluşum da Kıbrıs'taki şiddet olaylarını önlemede yetersiz kalmış ve saldırılar devam etmiştir. ABD'nin tüm diplomatik çabalarına rağmen Nisan ve Mayıs 1964'te adada yeniden çatışmalar şiddetlenince Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahale girişiminde

⁴¹⁹ ALASYA, H. Fikret, Tarih'te Kıbrıs, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Lefkoşa, 1988, s. 232.

bulunmaya çalışmış fakat bu girişim ABD tarafından sert bir üslupla engellenmiştir.⁴²⁰ Tarihte Johnson Mektubu olarak bilinen bu mektup içerik olarak rencide edici niteliktedir:

“... Türkiye yıllar boyunca en sağlam müttefiki olan Amerika Birleşik Devletleri’ne danışmadan, bu şekilde bir karar alamaz ve uygulayamaz. ABD tarafından sağlanmış olan askerî mühimmatın tahsis amacı dışında istifade edilemez. Bu türden askeri malzemelerin Kıbrıs’ta kullanılması, 1947 yılı temmuz ayında iki devlet arasında imzalanmış olan Askerî Yardım Anlaşması’na zıttır. NATO şartlarında aralarında savaş durumunun olmayacağını kabul etmiş olan iki devlet, Türkiye’nin Kıbrıs’a herhangi bir askeri müdahalesiyle NATO şartlarına uymamış olacaktırlar. Türk hükümetinin Garanti anlaşmasına taraf olan ülkelerle görüşebilme imkanlarını sonlandırmadan böyle bir müdahaleden kaçınması gereklidir.”⁴²¹

Johnson Mektubu Türk Dış Politikasında ders çıkarılması gereken en önemli dönüm noktaları arasında yer almaktadır. Bu zamana kadar Batı’ya dönük bir dış politika güden Türkiye Cumhuriyeti dış politikada farklı çözüm arayışlarına girişmiş, seçeneklerini çoğaltması gerektiği farkına varmış ve bu kapsamda denilebilir ki Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.⁴²²

1967’de Ada bir başka krize daha gebe olmuştur. 1963 olaylarının devamı sayılabilecek bu krizle beraber artık hem Türk hem de Rum toplumu arasında derin fay hatları meydana gelmiştir. Zira, 21 Nisan 1967’de Yunanistan’da askeri darbe olmasının sonucunda cuntanın iktidara gelmesi Kıbrıs sorununu ve Türk-Yunan ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bunun sonucunda, Türkiye, Makarios yönetimi ve Yunanistan’dan aşağıdaki taleplerde bulunmuştur.

1. İttifak Antlaşmasına aykırı biçimde adaya gizlice sokulan Yunan askerlerinin adadan geri çekilmesi
2. General Grivas’ın bir daha Kıbrıs’a dönmek üzere Atina’ya geri çağırılması
3. Boğaziçi ve Geçitkale’de yaşayan Türklerin Rum saldırısından dolayı uğradıkları zararların tanzim edilmesi

⁴²⁰ KÖSE, A.g.e., s. 949-950.

⁴²¹ DERMAN Giray Saynur / KURBAN Vefa, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2016, s. 462.

⁴²² KÖSE, a.g.e., s. 950-951

4. Kıbrıslı Türklere uygulanan ablukanın ortadan kaldırılması
5. Çatışmaların yinelenmemesi amacıyla Kıbrıs'taki BM barışı koruma gücünün asker sayısının ve vuruş kapasitesinin artırılması
6. Sayıları 20.000'e kadar çıkan Rum Milli Muhafız Ordusunun terhisi.

15 Kasım 1967'de adada ikinci bir olay patlak vermiş ve Güney Kıbrıs'taki iki Türk köyüne yapılan saldırıdan dolayı 17 Kasım 1967'de TBMM, hükümete yeniden müdahale tezkeresi çıkarmış ve Yunanistan'a sert bir nota yollamıştır. Talepleri karşılanmadığı takdirde Ada'ya askeri müdahalede bulunacağını açıklamıştır. 28 Aralık 1967 yılında geçici bir Türk Yönetimi kurulmuş, yönetimin başına önce Fazıl Küçük, daha sonra seçimle Rauf Denktaş getirilmiş; Kıbrıs Rum kesimi ile Türk kesimi arasında bir dizi müzakere yapılmış, ancak öte yandan bu müzakerelerden herhangi bir sonuç alınamamış ve şiddet olayları devam etmiştir. Bunun üzerine

1964 krizi, Johnson Mektubu krizi ardından 1967 hadiseleri Türkiye'yi Sovyetler nezdinde bir çözüm arayışına itmiştir.⁴²³ Tüm bu gelişmelerin akabinde 19-29 Eylül 1967 tarihleri arasında Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel SSCB'ye ziyarette bulunmuştur. Moskova ziyaretlerinde iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkileri, ticari ve iktisadi ilişkiler, silahsızlanma, Avrupa'nın güvenliği, Kıbrıs sorunu, Yakın ve Ortadoğu meseleleri ele alınmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs'ta gerginliğin hat safhaya çıkması Türk-Sovyet ilişkilerini perçinlemiştir. Yunanistan'ın Enosis politikasına karşı ABD'den istediği desteği göremeyen Türkiye bu süreçte Sovyetlere yanaşmıştır. Kıbrıs konusuyla alakalı 18 Şubat 1970'te SSCB tarafından bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyonda Kıbrıs adasında vuku bulan olayların hem bölge halkının hem de Kıbrıs devletinin menfaatlerine aykırı olduğunun altı çizilmiştir. Sovyetlerin Kıbrıs deklarasyonunda şu konulara değinilmiştir:

*“Sovyetler Birliği, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, hükümranlığını ve toprak bütünlüğünü savunuyor. Kıbrıs'ta askeri üslerin kaldırılmasını istiyor ve sorunun dışarıdan müdahale ile çözümüne karşı çıkıyor. Kıbrıs'ta ve Kıbrıs etrafındaki olayların gidişatını da dikkatle izliyor.”*⁴²⁴

⁴²³ KÖSE, A.g.e., s. 950-951

⁴²⁴ DERMAN / KURBAN, A.g.e. s. 468

8 Haziran 1972’de Türk, Yunan, Kıbrıs Türk ve Rum kesimlerinin temsilcileri ve BM temsilcilerinin katılımıyla Lefkoşa’da “*Beşli Görüşmeler- Genişletilmiş Görüşmeler*” adlı toplantı yapılmıştır. Ancak Türkiye ve Yunanistan’ın uzlaşamamasından dolayı görüşmelerden sonuç alınamamıştır.⁴²⁵

1974 yılı Nisan-Mayıs aylarında Ege Denizinin kuzeyindeki adaların birisinde yapılan aramalarda petrol bulunması Türk-Yunan ilişkilerini daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Adanın kime ait olduğu Yunan makamlarınca sorgulanmaya başlamış ve hemen akabinde Türkler de petrol aramaya girişmiştir. 15 Temmuz 1974 günü Yunan cuntasının desteğini arkasına alan Ulusal Muhafızlar, Makarios’a darbe yapıp, Kıbrıs’ta Helen Cumhuriyetini ilan etmişlerdir.⁴²⁶ Rumların bu hareketine ilk tepki Türkiye’den gelmiş, sonrasında İngiltere, ABD ve Sovyetler de bu durumu kabul etmediklerini beyan etmişlerdir.

Türkiye uluslararası hukuka uygun biçimde 17 Temmuz 1974 tarihinde İngiltere’den ortak müdahale adı altında garantör devlet haklarını kullanmayı talep etmiştir. Bu talepten herhangi bir sonuç alamayınca Türkiye 20 Temmuz 1974 günü, Kıbrıs’a barışı ve anayasal düzeni tekrar sağlamak amacıyla “Kıbrıs Barış Harekâtını” başlatmıştır.⁴²⁷ Harekattan sonra 22 Temmuz’da silah bırakışma imzalanmış bu sayede yedi yıllık cunta yönetimi Kıbrıs’ta son bulmuştur. Bu arada Rum yönetiminin yeni başkanı Glafkos Klerides olmuştur.

Ateşkesin ardından Cenevre’de Rum kesimi temsilcileri ve Türkiye arasında barış müzakerelerine başlanmıştır. Bu görüşmelerin yapılmasına rağmen Ada’da Türklere karşı Rumlar tarafından mezalimler yapılmaya devam edilmekteydi.

İkinci Cenevre Görüşmelerinin de başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Türkiye Ada’ya 14 Ağustos 1974 günü ikinci askerî harekâtı yapmıştır. Bu harekât dünya kamuoyunun tepkisini çekmiş, Yunanistan, Kıbrıs Harekâtından Amerikalıları sorumlu tutmuş, tepki olarak NATO’nun askeri kanadından çıkmıştır. 16 Ağustos’ta BM Türkiye’yi işgalci olarak ilan etmiş ve Türk birliklerinin adayı terk etmesini talep etmiştir.

⁴²⁵ KÖSE, a.g.e., s. 951

⁴²⁶ DERMAN / KURBAN, A.g.e., s. 469-470

⁴²⁷ KÖSE, a.g.e., s. 953

Son tahlilde Türkiye, Kıbrıs'ı etnik bir mesele veyahut vatan parçası olarak görmesine karşın, ABD ise Kıbrıs'ı hem kendisinin hem de NATO'nun bölgedeki çıkarları gereği stratejik bir mesele olarak görmüştür. Bu yüzden ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın sürekli arasını bulmaya çalışmış fakat her iki taraf nezdinde belli dönemlerde kendilerine yeterince destek verilmediği gerekçesiyle suçlu addedilmiştir.⁴²⁸ 20 Temmuz 1974 yılında Türkiye, Kıbrıs'ın Bağımsız devlet sıfatının korunması ve Kıbrıslı Türklerin can güvenliğinin sağlanması amacıyla Garanti Antlaşmasının 4. Maddesinde tanınan hakkını kullanarak Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir.⁴²⁹

⁴²⁸ Derman, Kurban a.g.e., s. 470

⁴²⁹ Age., s. 233

3. KIBRIS'TA MİLLİYETÇİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: “KIBRISLILIK” KİMLİĞİ

3.1. 1974'ten Günümüze Kıbrıs'ta Siyasal Gelişmeler

1878-1960 yılları arasında Kıbrıs'ta milliyetçilik, Rum ve Türk kesimlerinin kendi milli kimliklerini özdeşleştirdikleri Yunanistan ve Türkiye milliyetçilik ideolojisi temelinde gelişmiş ve bu döneme kadarki milli anlatılarda “devlet” ve “yurttaş” kavramlarına yer verilmemiştir. Daha önceki bölümlerde de ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı gibi, Kıbrıs Rum kesimi için devletin karşılığı Yunanistan, yurttaşlığın karşılığı ise Yunanistan devletinin yurttaşı olmaktır; Türk kesimi için de devlet Türkiye, yurttaş olmak ise Türkiye'nin yurttaşı olmakla eşdeğerdir.

Yine daha önce ifade edildiği gibi, 1960 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, her ne kadar tam bağımsız bir devlet statüsüne sahip olamamış olsa da bu dönemde “devlet”, “vatandaşlık” ve “Kıbrıslılık” kavramları yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamış, ancak öte yandan 1963 yılından sonra yaşanan şiddet olayları ve çatışmalar bu kavramların gelişmesini engellemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle 1974 yılından sonra Kıbrıs'taki siyasal yapının nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini ele alınacak ve böylece Kıbrıslılık kimliğinin ortaya çıkmasını sağlayan siyasal ve tarihsel temeller tartışılacaktır. Zira daha önceki bölümlerde göstermeye çalıştığımız gibi özellikle Ada'daki İngiliz sömürgesi dönemde gelişmeye başlayan milliyetçilik düşüncesi, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısının temelini oluşturmuş; ancak öte yandan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasındaki yaşanan gelişmeler Kıbrıslı Türkler arasında, özellikle de ikinci ve sonraki kuşak göçmenler arasında Kıbrıslılık kimliğinin çok daha yaygın bir şekilde kabul edilmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın da esas konusunu oluşturan Kıbrıs'ın güney kesiminden kuzeye göç eden Kıbrıslı Türk göçmenlerin kimlik algısı, Güney Kıbrıs'ın AB'ye giriş sürecinde hareketlenen müzakere süreci ve buna bağlı olarak Kuzey'de iki toplumlu çözüm talebinin kitleler nezdinde yüksek sesle dile getirilmeye başlaması, 2004 yılında gerçekleşen referandumun ardından Güney Kıbrıs'ın tek taraflı olarak AB'ye girmesiyle birlikte bireysel olarak da olsa Kıbrıslı Türklerin AB vatandaşı olması, Türkiyeli göçmenlerle yaşanan sorunlar gibi nedenlerden dolayı 'anavatan' Türkiye'de değil, Kıbrıs'ta ve Kıbrıslılık düşüncesinde temellenmiştir. Aslında 1974 yılından sonraki ilk dönemlerde, KKTC'nin kurulması, bu devletin Türkiye dışında başka hiçbir devlet tarafından tanınmaması nedeniyle Türk milliyetçiliği en etkili söylemlerden biri olmaya devam etmiştir. Ancak öte yandan zamanla bu söylemin etkisi azalmaya başlamış her ne kadar KKTC yalnızca Türkiye tarafından tanınan bir devlet olsa da 2000'li yıllardan sonra Avrupalılık, çok kültürlülük, Kıbrıslılık kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır.

Dolayısıyla şimdi öncelikle 1974 yılından sonraki dönemde Kıbrıs'ta yaşanan siyasal gelişmeler incelenecektir. Daha sonra ise bu dönemde yaşanan göçler ve bu göçler sonrasında yaşanan sosyal çatışmalar ele alınacaktır. Böylece 1974 Barış Harekâtı sonrasında yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel gelişmelerin Kıbrıs toplumlarının kimlik algısı üzerine nasıl bir etkide bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. 1974 Barış Harekâtı ve KKTC'nin Kurulmasına Giden Süreç

1967 yılında Yunanistan'da iktidarı ele geçiren Albaylar Cuntası, 1974 yılında Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması amacıyla Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı darbe girişiminde bulunmuş ve bu girişimin ardından Cumhurbaşkanlığına Nikos Sampson getirilmiştir. Londra ve Zürih antlaşmalarının ihlal edildiği bu darbe, Kıbrıs'a yapılan bir Yunan müdahalesi olarak kabul edilmiş ve ABD dışında hiçbir devlet, darbe sonrası oluşan yeni yönetimi tanımamıştır.⁴³⁰

⁴³⁰ OLGUN Aydın, Kıbrıs'ın anatomisi: 4 Devir 4 Lider, Ağaç-İş Matbaası, Ankara, 1975, s. 34

N. Sampson'un yedi gün süren iktidarı boyunca Makarios taraftarları öldürülmüş; Ada'da Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğuna ve Türk toplumuna karşı soykırım uygulanacağına dair açıklamalar yapılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu durum karşısında garantör ülke olarak Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir.⁴³¹ Türkiye 22 Temmuz'da Girne'yi ele geçirmiş, ancak aynı akşam BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı ateşkes kararı üzerine, Ada'daki ilerleyişini durdurmuştur. Bu müdahalenin ardından, N. Sampson yönetimden çekilmiş ve onun yerine Kıbrıs Rum Cemaat Meclisi Başkanlığı görevinde bulunan Glafkos Klerides geçmiştir. Ayrıca bu esnada istifa eden Yunan Cunta Yönetimi'nin yerini Fransa'dan dönen Karamanlis'in başında olduğu bir ulusal birlik hükümeti almıştır.⁴³² Kıbrıs'ta Makarios'a karşı yapılan darbenin hem başarısızlıkla sonuçlanması hem de Türkiye'nin adaya askeri müdahalesine yol açması nedeniyle Yunan Cunta Yönetimi'nin perde arkasındaki güçlü figürü ve darbe teşebbüsünün arkasındaki Dimitrios Ioannidis'e olan güvenin azalmasına, hem Kıbrıs sorunu hem de ülkedeki ekonomik krizi yönetebilecek güçlü bir ulusal hükümetin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁴³³

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında 25 Temmuz 1974'te 1. Cenevre Konferansı gerçekleşmiş ve bu konferansa Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları düzeyinde; ABD, SSCB ve BM ise gözlemci statüsünde katılmışlardır. Bu konferansla birlikte aslında Kıbrıs'ta kurulan Özel Türk Yönetimi tanınmış; Ada'da Türk ve Rum olmak üzere iki otonom yönetimin varlığı kabul edilmiş ve böylece Kıbrıs'ta Türk Yönetimi'nin varlığı uluslararası bir belgeyle resmen tescil edilmiştir. Ancak öte yandan 1. Cenevre konferansında öngörülen şartlar Rumlar ve Yunanlılar tarafından yerine getirilmemiştir.⁴³⁴

Dolayısıyla 8 Ağustos günü, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk toplumunu temsilen Rauf Denktaş'ın, Rum toplumunu temsilen Glafkos Klerides'in katıldığı II. Cenevre Konferansı yapılmıştır. II. Cenevre Konferansı'nda Kıbrıs'ın anayasal durumuyla ilgili görüşmeler yapılmış ve merkezi

⁴³¹ ALASYA, H. Fikret., *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1987, s.128.

⁴³² A.g.e., s. 129.

⁴³³ SOLIMANO Andres, *A History of Big Recessions in the Long Twentieth Century*, Cambridge University Press, 2020, p.97. <https://doi.org/10.1017/9781108755276>

⁴³⁴ A.g.e., s. 129.

hükümetin yetkilerinin sınırlı olacağı, bu yetkilerin çoğunun Kıbrıs'taki iki toplumu temsil eden iki federe devlete bırakılacağı bir federal sistem önerilmiştir.⁴³⁵

Cenevre görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmasının ardından Kıbrıs'a ikinci bir harekât düzenlenmiştir. 14 Ağustos 1974 yılında başlayan II. Kıbrıs Harekatı, doğuda Mağusa ve batıda Lefke'ye kadar olan bölgenin Türk kuvvetlerince kontrol altına alınmasının ardından BM Güvenlik Konseyi'nin aynı gün aldığı 360 sayılı ateşkes kararıyla sona ermiştir.⁴³⁶ Kıbrıs Barış Harekatından sonra ortaya çıkan bu yeni durumun hukuksal bir temel kazanması için 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmuştur.⁴³⁷ Buna karşılık Kıbrıs Rum kesimi, 1960 antlaşmalarına aykırı olduğunu ileri sürerek Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni tanımadığını ilan etmiştir.

Bununla birlikte Kıbrıs'a düzenlenen bu hareketler sonucunda Kıbrıs Türk kesiminde kurulacak Türk devletinin sınırları belirlenmiş, Türklerin yerleşim bölgeleri açık bir şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ın nüfus yapısını değiştiren göç hareketliliğinin yaşandığı bu dönemde ilk olarak Türkiye'den yaklaşık olarak kırk bin göçmen Kıbrıs'a getirilmiş, daha sonra ise BM aracılığıyla Kıbrıs'ın Kuzey ve Güney kesimleri arasında nüfus mübadelesi yapılmıştır.⁴³⁸ Böylece Türkler, Ada'nın kuzey tarafında toplanmaya başlamış ve bu durum, iki bölgeli federasyon tezinin coğrafi şartının yanı sıra demografik koşulların da oluşmasını sağlamıştır.

Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulduğu andan itibaren Rum ve Türk kesimleri arasındaki görüşmeler devam etmiştir. Bu görüşmeler boyunca Türklerin azınlık olduğunu ve self-determinasyon haklarının bulunmadığını ileri süren Rumlar sürekli BM başvurmuşlar ve Ada'nın tümüyle Rum egemenliği altına alınması için çaba sarf etmişlerdir. Kıbrıs Rum kesiminin bu çabaları sonucunda 1983 tarihli BM kararında, Rumların Ada'nın tamamında egemenlik hakkının olduğu ve işgalci güç olarak nitelendirilen Türk birliklerinin Ada'dan çekilmesi ve KTFD'nin sona erdirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. KTFD meclisi bu kararı reddetmiş ve 15 Kasım 1983'te self

⁴³⁵ AYDOĞDU Ahmet, Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları: Annan Planı ve Referandum Süreci, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.132.

⁴³⁶ A.g.e., s. 132

⁴³⁷ AKMARAL Kemal, Kıbrıs Türkü'nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan'a dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs, Bilge Karınca Yay., İstanbul, 2004, s.145

⁴³⁸ OLGUN Aydın, Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1999, s. 67.

determinasyon hakkına dayanarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşunu tüm dünyaya ilan etmiştir.⁴³⁹

3.1.2. KKTC'nin Kurulması ve Sonrasındaki Gelişmeler

1977 ile 1983 arası, yukarda da belirtildiği gibi, Rum ve Türk kesimleri arasında toplumlararası görüşmelerin olumsuz sonuçlandığı bir dönemdir. İki toplum arasında uzlaşa sağlayabilecek bütün bu görüşmelerin sürekli kesintiye uğraması, bu süreç boyunca Kıbrıs Türk kesiminin birçok ambargoya maruz kalması ve Türk toplumunun güvenlik kaygılarını ortadan kaldıracak anlaşmaların Rum kesimi tarafından sürekli olarak reddedilmesi nedeniyle KTFD meclisinin, Kıbrıs Türk halkının kendi kaderini bizzat kendisinin belirlemesi hakkına sahip olduğu belirterek KKTC'nin kurulduğunu ilan etmesi, Kıbrıslı Türklerin Ada'daki fiili durumunun hukuki boyutta tescil edildiği anlamına gelmektedir. Ancak öte yandan Kıbrıslı Rumlar, KKTC'nin kurulmasını yasa dışı olarak nitelemişler ve bu yönetimi tanımadıklarını belirtmişlerdir.

KKTC'nin kurulmasına ilk ve tek olumlu tepki Türkiye'den gelmiş ve Türkiye, KKTC'yi tanıdığını ilan etmiştir. Yunanistan ise KKTC'ni tanımadığını ilan etmiş ve bu durumla ilgili 16 Kasım 1983'te Türkiye'ye protesto notası vermiştir. Bu sırada Türkiye, KKTC'nin tanınması için Müslüman ülkelere çağrıda bulunmuş, ancak İngiltere ve ABD'nin baskısı nedeniyle bu çağrılar olumlu sonuçlanmamıştır. İngiltere, KKTC'nin kurulmasını BM Güvenlik Konseyi'ne taşımış ve Güvenlik Konseyi, KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz sayarak, BM üyesi devletlerden Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir devleti tanımamaya çağırmıştır. Böylece KKTC, uluslararası toplumların siyasal, ekonomik ve sosyal alanlardaki ambargosu ile karşı karşıya kalmıştır.⁴⁴⁰

KKTC'ne yönelik dışlayıcı tutumlar ve ambargolar, Kıbrıslı Türklerin 'yok olma' paranoyalarını tetikleyen, dolayısıyla milliyetçiliğin kitlesel boyutta kabul

⁴³⁹ A.g.e., s. 71.

⁴⁴⁰ Aydoğdu, A.g.e., s. 196.

görmesine neden olan unsurlar olarak görülebilir. Şöyle ki Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri, Kıbrıslı Türkler açısından “yok olmak”, “zulüm”, “göç”, “asimilasyon” gibi kavramlarla eş değer tutulmuş ve bu bağlamda Kıbrıs milliyetçiliğinin en etkili söylemi milli varlığın yok olmasının önlenmesi için Enosis talebine karşı çıkılması gerektiği söylemi olmuştur.⁴⁴¹

Bununla birlikte KKTC, her ne kadar uluslararası çevrelerce tanınmamış ve birtakım ambargolara maruz kalmış olsa da KKTC’nin kurulması, Kıbrıslı Türklerin kendilerine ait bir devlet kurmaları açısından uygun ortamı sağlamış ve bu durum Kıbrıslı Türklerin uluslararası görüşmelere bir devlet kimliği ile katılmasına imkân sağlamıştır. Çünkü KKTC’nin ilanı artık Kıbrıs’ta de facto olarak iki farklı devlet yapılanmasını ortaya çıkarmış, böylece Kıbrıs’ta bir süredir devam eden fiili bölünme bu anlamda resmiyet kazanmıştır. Bu yeni durum karşısında, mevcut avantajlı pozisyonunu kaybetmek istemeyen Rum kesimi KKTC’nin tanınmaması için uğraşmış, buna karşılık Türk kesimi, KKTC’nin varlığını korumak ve kabul ettirmek için çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda Kıbrıslı iki toplum liderleri arasında ve BM öncülüğünde görüşmeler yapılmış, fakat bu görüşmelerin hepsi sonuçsuz kalmıştır.

Ancak BM öncülüğünde yapılan görüşmeler ve AB ile müzakere sürecine bağlı olarak “ortak devlet, iki yapıli ortaklık, ortak kimlik, çok kültürlülük, Avrupalılık ve Kıbrıslılık” gibi kavramların Kıbrıslı Türk ve Rum aydınların daha açık bir şekilde kullanmaya başlamasını beraberinde getirmiştir.⁴⁴² Dolayısıyla bu dönemde BM aracılığıyla yürütülen çözüm arayışlarının ve AB sürecinin biraz daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

⁴⁴¹ ÇAĞLAYAN, A.g.e., s. 222.

⁴⁴² Yaşamının büyük bir kısmını yurtdışında ve Güney Kıbrıs’ta geçiren emekli diplomat Özdemir Özgür’ün Türkçe’ye de çevrilmiş olan makalesinden 1975 yılında kurulan ve Kıbrıs’taki milliyetçi kutuplaşmanın yıkıcı etkilerini aşmak ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının daha demokratik ve Kıbrıslı Türkleri de kapsayacak şekilde revize edilmesini savunan Yeni Kıbrıs Derneği’nin 1987 yılına geldiğinde “bütün Kıbrıslıların Kıbrıs’ı anavatanları olarak görmeleri”, kendi bayrak ve marşlarını kullanmaları ve “bir Kıbrıslılık bilinci geliştirmeleri gerektiğini ileri sürdükleri” görülmektedir. Yine aynı makaleden 1994 yılında Güney Kıbrıs’ta “Kıbrıslılık” konulu bir seminerin düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bknz. Özdemir, Ö., “Kıbrıs Sorununun Kültürel Yönleri”, *Kıbrıslılık*, Der. M. Hasgüler, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 129-134. Kuzey Kıbrıs’ta ise Toplumcu Kurtuluş Partisi’nden istifa eden 2 milletvekilinin 1989 yılında “Yurtsever Birlik Hareketi” adı altında bir parti kurdular ve 90’lı yıllarda güçlü sağ ve milliyetçi hükümetlerin karşısında oldukça muhalif bir çizgide siyasi mücadelelerini sürdürdüler. 2004 yılındaki kongrelerinde alınan karar neticesinde Yurtsever Birlik Hareketi, adını “Yeni Kıbrıs Partisi” olarak değiştirmiştir.

3.1.3. Birleşmiş Milletler'in Çözüm Arayışları ve Müzakereler

3.1.3.1. 1983–1990 yılları

KKTC'nin kurulmasından sonraki görüşmeler BM Genel Sekreteri Perez De Cuellar tarafından yürütülmüş, Cuellar'ın gözetimi altında yapılan bu toplantılarda, iki toplumdan ve iki resmi dilden oluşan federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması önerilmiştir. Bu önerinin reddedilmesi nedeniyle 12 Nisan 1985'te yeni bir öneri taslağı sunulmuş ve bu taslak da kabul edilmemiştir. 29 Mart 1986 tekrar bir araya gelen taraflara, merkezi hükümetin yetkilerinin, toplumlara 3/7 oranında dağıtılmasını öngören iki toplumlu, iki kesimli federal bir sistem öneren yeni bir taslak sunulmuştur.⁴⁴³

BM Genel Sekreteri Cuellar'ın arabuluculuğuyla taraflar arasında 1988 Eylül ve 1989 yazı arasında bir görüşmeler dönemi yaşanmış ve taraflar, herhangi bir görüş üzerinde uzlaşamamış ve görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. 26 Şubat 1990'da yeniden başlayan görüşmeler Kıbrıs Türklerinin ayrı bir halk olarak kabul edilmesi ve self determinasyon hakkı tanınması ile açılmış, Vasiliou'nun bu şartları reddetmesi üzerine Güvenlik Konseyi durumu tekrar değerlendirmiş görüşmelerin 1977-79 anlaşmaları temelinde yürütülmesi çağrısını yapmıştır.⁴⁴⁴

3.1.2.2. 1990-1996 yılları

Cuellar'ın ardından BM Genel Sekreteri olan Mısırlı Burtos Gali, 1992 yılında iki toplum liderini bir araya getirerek Fikirler Dizisi olarak bilinen raporunu sunmuştur. İlerde Annan Planının da temelini oluşturacak olan bu rapor, anayasal düzenlemeler, toprak düzenlemeleri, idari düzenlemeler vb konuları içermektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴³ AYDOĞDU, *Age.*, s. 198.

⁴⁴⁴ *A.g.e.*, s. 198.

⁴⁴⁵ Gali Fikirler Dizisinin tam metni için bkz: <http://www.kktcb.org/upload/pdf/5795.pdf>

Bu dönemde Rum Yönetimi bir yandan Yunanistan'la diğer yandan AB ile ilişkilerini derinleştirirken Türk Yönetimi, Türkiye ile KKTC arasında özerklik ilişkisi kurulması yönünde tavır geliştirmiştir. Nitekim Türkiye ve KKTC'nin 20 Ocak 1997'de açıkladıkları Ortak Deklarasyonda, Rum yönetiminin AB yolunda atacağı her adımın KKTC'nin Türkiye ile birleşme sürecini hızlandıracağı açıklanmıştır. 1994 yılından itibaren Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Klerides, aralarında ortak bir anlaşma zemini bulunmadığı gerekçesiyle, Denктаş'la görüşmeyi reddetmiş ve önceliğini AB'ye vermiştir.

3.1.2.3. 1997-2006 yılları

1997-2006 yılları arasında Kofi Annan, “Annan Planı” olarak bilinen önerilerde bulunmuştur. Şöyle ki, 1997 yılından sonra bir araya gelen taraflar arasında AB ile ilişkiler meselesine ilişkin sorunlar yaşanmış ve bu görüşmelerden hiçbir sonuç alınamamıştır. Bu dönemdeki görüşmelerde “yeni ortaklık”, “yeni yapı”, “ortak devletler” gibi tanımlamalar kullanılmış; ortak kurucu statülü iki egemen devlet, tek bir uluslararası kimlik, iki halkın ortak sahipliği, kurumlarda eşit katılım gibi maddeler ön plana çıkmıştır. Bu süreç sonrasında 11 Kasım 2002 tarihinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan kendi adını taşıyan kapsamlı bir çözüm planını geliştirmiştir. Fakat bu belge ilk olarak 10 Aralık 2002'de daha sonra 26 Şubat 2003'te değiştirilerek taraflara iletilmiş, 29 Mart 2004'te ise tarafların öne sürdüğü görüşler göz önüne alınarak dördüncü kez hazırlanmıştır. Son olarak 24 Nisan'da tasarlanan beşinci Annan Planı taraflara sunulmuştur.

Bu son plana göre Kıbrıs'ın, GKRY ve KKTC olarak değil, Kıbrıs Devleti olarak kurulmasına karar verilmiş; ancak öte yandan Denктаş kurulacak devlete yeni bir isim bulunmasını talep etmiş ve bu talep üzerine Kıbrıs Devleti'nin adı, “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti” olarak kabul edilmiştir. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti tek uluslararası kimlik ve egemenliğe sahip, Kıbrıs Türk Devleti ve Kıbrıs Rum Devleti olmak üzere iki eşit “Oluşturucu Devlet”ten ve federal bir hükümetten oluşan bir devlettir ve bu devletin kuruluş anlaşmasının her iki halk tarafından ayrı ayrı onaylanmasının ardından, BM Genel Sekreteri'nin onayıyla yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Aksi halde belgenin hiçbir yasal geçerliliğinin olmayacağı kabul

edilmiştir. 24 Nisan 2004’te yapılan referandumda Ada’nın kuzeyi %64,91 “Evet” oyu ile planı kabul ederken, Ada’nın güneyi %75.83 “Hayır” oyu ile Annan Planına karşı çıkmıştır. Kıbrıslı Türklerin Annan Planı’na yüksek oranda “Evet” oyu vermelerinin en önemli nedeni, Türk kesimine uygulanan ambargonun kaldırılması ve böylece ekonomik açıdan iyileşme beklentisidir. Ayrıca bu plan, Kıbrıs’ın AB üyeliğinin önünü açacağı ve sosyo-ekonomik durumların düzelmesine katkı sağlayacağı için Kıbrıslı Türkler tarafından olumlu kabul edilmiştir.⁴⁴⁶

Kıbrıslı Türklerin geleceklerini, bölünmüş bir adanın izolasyon altındaki yarısında değil, AB üyesi Birleşik Kıbrıs’ta araması, dışlanmışlıktan kurtulmak, ambargolardan sıyrılmak, küreselleşmeden faydalanmak ve dünya üretiminden payına düşeni almak için evet dedikleri plana Rumlar, Adayı Türk işgalinden temizlemek, uluslararası arenada AB üyesi bir ülke olan Kıbrıs Cumhuriyeti olarak anılmak amaçlarıyla hayır demiştir.

3.1.4. Kıbrıs ve AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci

Kıbrıs’ın AB ile ilişkileri ilk olarak 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşundan iki yıl sonra başlamış ve bu dönemde Rum tarafı Kıbrıs ile olan müzakereleri tek başlarını yürütmüş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Ortaklık Antlaşması imzalanması için girişimlerde bulunmuştur. Aralık 1972’de de Kıbrıs Cumhuriyeti ve AET arasında Ortaklık Antlaşması imzalanmış ve 1 Ocak 1973’te ise bu antlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu ortaklık antlaşması, taraflar arasında gümrük tarifelerinin ve diğer sınırlamaların kademeli bir şekilde kaldırılmasını öngörmektedir. Böylece Rum yönetimi, Batı Avrupa’da kurulmakta olan ve içinde Yunanistan’ın da yer aldığı siyasal bir birliğin içinde yer alarak birtakım ticari imtiyazlardan faydalanmayı amaçlamıştır. AET antlaşması her ne kadar uluslararası hukuk açısından, o dönem halen yürürlükte olan Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran antlaşmalar ve Kıbrıs Cumhuriyeti

⁴⁴⁶ AYDOĞDU, A.g.e., s. 229.

Anayasası bakımından hukuka uygun olmasa da Kıbrıs Rum kesimi ile AET/AT/AB arasındaki ilişkiler gelişme göstermeye devam etmiştir.⁴⁴⁷

Nitekim AT ile Kıbrıs Rum kesimi arasında 1987 yılında Gümrük Birliği Anlaşması imzalamış ve 4 Temmuz 1990 yılında Rum tarafı Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AT'ye tam üyelik için başvuru yapmıştır. KKTC'nin yaptığı tüm itirazlara karşın AT Bakanlar Konseyi Rum tarafının Kıbrıs adına yaptığı başvuruyu normal süreç içerisinde ele alma kararı almıştır. Rum Yönetimi, Türk tarafının müdahil olmadığı bir süreç sonunda 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalara ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na aykırı bir şekilde Ada'nın tamamı adına bu başvuruyu yapmış olduğu için KKTC bu başvurunun hukuki açıdan temelsiz ve geçersiz olduğunu ifade etmiş; Rum Yönetimi'nin yapmış olduğu bu başvurunun 649 sayılı BM kararına uymadığını söylemiştir. Ancak KKTC'nin yaptığı bu itirazlar bir sonuç vermemiş ve Avrupa Komisyonu, 30 Haziran 1993 tarihinde Rum Yönetimi'nin tam üyelik başvurusunun uygun olduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁸

1990 yılında Rum Yönetimi'nin AB'ye tam üyelik başvurusu yapması ile başlayan AB'nin Kıbrıs sorununa taraf olma hali ilerleyen yıllar içinde gerek alınan kararlar gerekse de AB'nin politikaları ile Kıbrıs sorunu çok daha karmaşık bir hal almıştır. AB, 1994 yılındaki Korfu Zirvesi'nde "Beyaz Sayfa" adlı bir bildiri yayınlamış ve bu bildiride, Kıbrıs'ın genişleme programına dâhil ettiğini açıklamıştır. Bu gelişmeler karşısında KKTC yönetimi, KKTC ile Türkiye arasında özerklik ilişkisi kurulacağı yönünde açıklamalar yapmış, böylece KKTC aldığı karar ve eylemlerle Türkiye ile yakınlaşırken Rum Kesimi, AB ile müzakerelere devam etmiştir. Kıbrıs ile yürütülecek müzakerelerin başlama tarihi 1995'te AB Dışişleri Bakanları toplantısında belirleneceğini karara bağlamıştır. Bu gelişmenin ardından Haziran 1995'te Kıbrıs Rum Yönetimi ve AB arasında Brüksel'de Ortaklık Konseyi toplanmış ve tam üyelik için görüşmeler başlamıştır.⁴⁴⁹

6 Mart 1995 tarihinde ise Türkiye'nin AB ile ortaklık konseyi toplantısında Gümrük Birliği kararı imzalanmış ve bu karar, Kıbrıs için AB ile ilişkilerde bir dönüm

⁴⁴⁷ FIRAT, Melek., "Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, c. 4, s.1, 2004, s. 48-52.

⁴⁴⁸ A.g.e., s. 53.

⁴⁴⁹ AYDOĞDU, A.g.e., s. 241.

noktası olmuştur. Çünkü AB, Türkiye’den anlaşmanın ön koşulu olarak, Rum kesimi ile AB arasında başlayacak olan tam üyelik görüşmelerine itiraz etmemesini istemiştir ve Türkiye’nin Gümrük Birliği anlaşmasını imzalanmasıyla bu durum kabul edilmiş olmaktadır. Bu nedenle Türk kamuoyunda ve KKTC’nde tepkiler ortaya çıkmış ve 28 Aralık 1995 tarihinde KKTC ve Türkiye arasında ortak bir deklârasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyonda Türkiye’nin üye olmadığı AB’ye Kıbrıs’ın giremeyeceğinin altı çizilmiş ve Kıbrıs’a olan desteğinin süreceği belirtilmiştir.⁴⁵⁰

12-13 Aralık 1997’deki Lüksemburg Zirvesi’nde ise AB’nin genişlemesi karara bağlanmış; Türkiye, AB’ye aday ülkeler içerisinde gösterilmemiş, buna karşılık Kıbrıs, genişleme sürecine dâhil edileceği açıklanmış ve 31 Mart 1998’de Kıbrıs Cumhuriyeti ile tam üyelik müzakereleri fiilen başlamıştır. Bu dönemde bir yandan da Kıbrıs’ta taraflar arasında müzakerelerin canlandırılmasına yönelik girişimler olmuş ve Kıbrıs’ın AB’ye üye olma süreci hızlanmıştır. 1 Mayıs 2004’te de Rum tarafı “Kıbrıs Cumhuriyeti” sıfatıyla, bütün adayı temsilen AB’ye üye olmuştur. Zürih, Londra ve Garanti antlaşmalarına göre Kıbrıs’ın, Türkiye ve Yunanistan’ın eşzamanlı olarak birlikte üye olmadığı bir birliğe katılmasının hukuksal olarak sorunlu olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁵¹

Yukarda da değinildiği gibi Kıbrıs’ın AB ile müzakere sürecine girmesi, Avrupalılık ve çok kültürlülük kavramlarının çok daha yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmuştur. Hatta 2004 yılından sonra Kıbrıslı Türkler arasında Avrupalılık düşüncesi daha fazla taraftar toplamaya başlamış, Kıbrıslılık kimliği Akdeniz-Avrupa kültürü temelinde tanımlanmaya başlanmıştır. Kuşkusuz bu düşüncenin gelişmesinde Türkiye’den gelen göçmenlerle Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan olumsuzluklar da etkili olmuştur. Dolayısıyla şimdi 1974 yılından sonra yaşanan göç hareketlerinin incelenmesi gerekmektedir.

⁴⁵⁰ A.g.e., s. 241.

⁴⁵¹ A.g.e., s. 246.

3.2. 1974'ten Günümüze Kıbrıs'ta Ekonomik Koşullar

İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kıbrıs'taki Türk ve Rum köylüler eşit şartlar altında yaşayıp, geçimlerini sağlamışlardır. Denilebilir ki aynı sosyoekonomik yapıyı meydana getirmişlerdir. Bu olgu iki farklı etnik topluluğun ayrışması yerine onları tek bir çatı atı altında bir araya getirmiştir. Belli zaman aralıklarında aynı kederi ve hüznü paylaşmışlar ve özellikle ağır vergi zamlarına karşı birlikte saf tutmuşlardır. Bu durum Ada'da yaşayan Rum ve Türklerin Osmanlı idaresini ve Ortodoks Kilisesini sömürgeci olarak görmelerine sebep olmuştur. Hatta denilebilir ki Ada'da Osmanlı idaresinin olduğu ilk yıllarda yerli halk ile idare arasındaki kutuplaşma Müslüman nüfusla ile Rumlara nazaran çok daha fazlaydı.⁴⁵²

19.yy'a gelindiğinde kapitalist ekonomi gün yüzüne çıktığında ya da başka bir deyişle Ada'nın yönetimi Osmanlı'dan İngiliz idaresine geçtiğinde sanayileşme ve kapitalizme paralel olarak ada üzerinde şehirleşme oranı artış göstermiştir. 1881 yılında ada üzerinde yaşayan şehirli oranı yüzde 16,9 iken bu oran 1956 yılına gelindiğinde yüzde 33,4'e çıkmıştır. 1973 yılına gelindiğinde ise bu oran yüzde 42,3'e yükselmiştir.⁴⁵³

Benzer istatistik her iki toplumun ekonomik uğraşları için de geçerli olmuştur. Kıbrıslı Müslümanlar ya da Türkler adadaki idari görevlerde ve ordu, kolluk kuvvetlerinde boy göstermelerine karşın, Rumlar çeşitli meslek dallarını, ticareti ve küçük endüstriyel faaliyetleri domine etmişlerdir. Bahsi geçen meslek dallarını hizmet, satış ve taşımacılık sektörü oluşturmuştur. Böylelikle, 19.yy'ın ortalarından itibaren kent kesiminde yaşayan Rumlar adada elit bir burjuvazi meydana getirmişlerdir. Oysaki hem Osmanlı döneminde hem de İngiliz idaresinin ilk yıllarında Kıbrıs'taki Türk kesimi Ada'nın yöneticilerinden bağımsız bir burjuvaziye sahip değillerdi. Fakat aynı süre zarfında Rumlar milliyetçilik akımıyla beraber kârlı bir ekonomik sınıf yaratmışlardır. Daha doğrusu adadaki ekonomik gelişmişlik ve refah Rumları birbiriyle perçinlemiş ve ulusalcı iştahların kabarmasına yardımcı olmuştur.

İlginçtir ki henüz 1950'li yılların ortalarında Kıbrıs'ta kişi başına düşen ortalama gelir 160 Euro olmakla birlikte, bu rakam Yunanistan'da kişi başına düşen

⁴⁵² MORAG Navad, "Cyprus And The Clash Of Greek And Turkish Nationalisms" Los Angeles, Nationalism and Ethnic Politics, 2010, s. 608.

⁴⁵³ Morag, a.g.e., s. 608.

ortalama geliri neredeyse ikiye katlamaktaydı. Bunun yanı sıra Kıbrıs adasının Ortadoğu ve Avrupa'nın kesişiminde bulunması, nitelikli iş gücü, sağlıklı tarım ve ticaret sektörleri, eskiden durgun ve daha çok kırsala bağlı Kıbrıs ekonomisini girişimciliğe dayalı ve ihracat odaklı belli bir hayat standardına ulaşmış bir refah toplumuna dönüştürmüştür.

Halbuki, Kıbrıs Türk kesimin çoğu böylesi bir refah düzeyinden mahrum kalmış ve iki toplum arasındaki sosyoekonomik fark Kıbrıs'ın bağımsızlığından sonra da açılmaya devam etmiştir.⁴⁵⁴ Sosyoekonomik farkın Rumların lehine, Türklerin aleyhine açılması Kıbrıs'taki Türk kesimini endişelendirmiştir. Bu olgu Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinde taksim tezine sarılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, Kıbrıslı Rumların adadaki ekonomik hegemonyası Kıbrıslı Türkleri ayrı bir ekonomik politika izlemeye yöneltmiştir.

1950'lilerin sonlarına doğru Kıbrıs Türk kesimi adada bağımsız bir Türk pazarı yaratmak için ciddi önlemler almışlardır. "Türk'ten Türk'e" kampanyası devreye sokularak Kıbrıslı Türklerin yalnızca soydaşlarından alışveriş yapmaları teşvik edilmiştir. Kampanyayı itinayla destekleyen Kıbrıslı Türk lider Rauf Denktaş bu girişimi şu sözlerle desteklemiştir:

*"1958-1960 yıllarında "Türk'ten Türk'e kampanyasını başlattık. Bu olay 120.000 kişilik pazarı kaybetmek istemeyen Kıbrıslı Rumları etkilemiştir. Yalnızca Türklerin ihracat ve ithalat yaptığı yeni bir Türk pazarı yaratmak istedik."*⁴⁵⁵

Ekonomik ayrımcılık politikası bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından (1960) sonra da devam etmiştir. "Türk'ten Türk'e" kampanyasını gerçekleştirmek pahasına çok sayıda Kıbrıslı Türk şiddete maruz kalmış ve Kıbrıslı Rumlarla alışverişi bırakmaya zorlanmışlardır. Ancak tüm çabalara rağmen bu kampanya başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun asıl sebebi Türklerin tüccarlarla iletişime geçmek istememesinden ziyade henüz o yıllarda yeterli sayıda Türk tüccar yoktu ve aralarından bir kısmının Rumlardan mal alıp Türklere satmasıydı. Nihayetinde Kıbrıslı Türklerin bu kampanyası tutmamıştır. Rauf Denktaş bu başarısızlığı şu sözlerle özetlemiştir:

⁴⁵⁴ MORAG, a.g.e., s. 609-610.

⁴⁵⁵ KIZILYÜREK, a.g.e., s. 216-217.

*“Tüm ticaret büroları Kıbrıslı Rumların eline geçmiş ve Türk ekonomisi mağlup olmuştur.”*⁴⁵⁶

Kısacası 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra da Rumlar ile Türkler arasında sosyoekonomik fark açılmaya devam etmiştir. Özellikle Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Rumlara finansal yardım, eğitim, kalkınma ve barınma alanında kaynak ayırarak Rumları kayırması Kıbrıslı Türkleri iktisadi ve siyasi olarak zor durumda bırakmıştır. 1961 senesine gelindiğinde ise Kıbrıslı Türklerin ekonomik koşulları, Rumlarınkine göre yüzde 20 daha düşükken, 1973 yılına gelindiğinde bu oran eksi yönde yüzde 50 olmuştur.⁴⁵⁷

1974’te Türkiye’nin Ada’ya askeri müdahalesi Kıbrıslı Türklerin ekonomik gelişimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kıbrıslı Türkler ekonomik olarak nefes almışlardır. Çünkü 1963- 1974 tarihleri arasında üretim sürecinden tecrit edilen, ekonomik olarak kötü vaziyette bulunan Kıbrıslı Türkler, 1974’ün ardından ilk defa sınırları belli bir toprak parçası üzerinde toplu biçimde yaşamaya başlamışlardır. 1963- 1974 arası dönemde adeta dünya ile bağlantısı kesilen Kıbrıslı Türkler ele geçirilen üç liman ve iki havalimanı sayesinde Türkiye ve Türkiye üzerinden dünya ile irtibat kurma şansı yakalamıştır.

Siyasi olarak Kıbrıs sorunun çözümü noktasında 1977 ve 1979 Doruk Antlaşmaları imzalanmış, iki bölgeyi federasyona dayalı bir çözüm olacağı üzerine anlaşılmıştır. Bu kapsamda adanın kuzeyinde ayrı bir Türk pazarı oluşturmaya çalışılmış ve bunun Türkiye ile entegre olması istenmiştir. Fakat 1974’ten sonra adanın kuzeyinde toplanan Türklerin ekonomik imkanlarında geçici bir rahatlık görülebilmıştır. Bunun nedeni kuzeydeki ekonomik kaynaklar planlı ve belli bir program dahilinde değerlendirilemediğinden ekonomi üretim eksenli olamamıştır. Bu durum çok geçmeden 1980’li yıllara gelindiğinde ekonomik sorunları yeniden ortaya çıkarmıştır.

Son olarak Türklerin bir türlü kapitalist üretim ekonomisine geçememeleri ve var olan kaynakları, malları işlemek ya da değerlendirmek yerine onları elinde tutmayı tercih etmeleri kalkınmayı zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Bu tercih aslında Türklerin geçmişten gelen, üretim kültüründen yoksun olan ekonomik yaşam

⁴⁵⁶ KIZILYÜREK, a.g.e., s. 216-217.

⁴⁵⁷ MORAG, a.g.e., s. 610-611.

tarzlarını devam ettirmeleriyle alakalıdır. Oysaki Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Rumlar, bunun tam tersini uygulayarak kapitalist bir toplum haline gelmişlerdir. İlginç bir şekilde 1974 öncesi Kıbrıs Rum toplumunun milli geliri 2000 dolar dolaylarında olmasına karşın, yakın dönemde bu rakam 15.600'a çıkmıştır.⁴⁵⁸

3.2.1. Kuzey Kıbrıs'ta Ambargo ve İzolasyonlar

Türkiye'nin Ada'ya 1974'te müdahale etmesinin ardından Rum tarafının ekonomik yaptırımlara giriştiği görülmektedir. 12 Aralık 1974 tarihinde Kıbrıslı Rumlar, Kuzey Kıbrıs'taki limanların ve havalimanlarının illegal olduklarını ve uluslararası trafiğe kapalı olduklarını ilan etmişlerdir. Oysaki bu olay Rumların göz boyamasından başka bir şey değildi. Çünkü bu kararları hiçbir BM Güvenlik Konseyi kararına dayanmamakla birlikte, ada halkı olan hem Türkler hem de Rumlar nezdinde böyle bir hakları yoktu. Rumlar, uluslararası hukuka uygun olmayan bu yöntemlerini daha da şiddetlendirmiştir. Örneğin, Kıbrıslı Rumlar yabancı gemi kaptanlarını ve özel yat sahiplerini, Güney Kıbrıs Rum kesimindeki Limassol ve Larnaka limanlarına yelken açmadan Kuzey Kıbrıs Türk kesiminde yer alan Girne ve Magosa limanlarına demirledikleri takdirde keyfi biçimde tutuklamışlardır.

Uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı biçimde Kıbrıslı Rumlar tarafından yabancı gemilerin alıkoyulması büyük bir tepkiye yol açmıştır. Dönemin Danimarkalı bir Avrupa Parlamento üyesi konuya Avrupa Birliği'nin dikkatini çekmesini sağlamış ve Kıbrıslı Rumların açık biçimde insan hakları ihlali suçu işlediğine dikkat çekmiştir.

Yine benzer saiklerle dönemin İngiliz bir Avrupa Parlamento üyesi ise keyfi alıkoymaların sadece hukuka aykırılığına değil, aynı zamanda Kıbrıslı Rumların Kuzey Kıbrıs ve Kıbrıslı Türklere uyguladıkları ekonomik ambargonun temel özgürlükler ve insan haklarını çiğnediğine dikkat çekmiştir.⁴⁵⁹ Bu kapsamda İngiliz

⁴⁵⁸ TAMÇELİK Soyalp, "Kıbrıs'ta Türk ve Rum Halklarının 1960-1983 Yılları Arasında Ekonomik Yapısı ve Özellikleri" *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 2014, s. 45-47.

⁴⁵⁹ HAKTANIR Korkmaz, "Under The Shadow Of The Embargo", Ankara, Sam Papers, 2001, s. 60-61.

Avam Kamarası Seçilmiş Konseyi 1987 Temmuz’unda insan haklarına ve uluslararası hukuka uygun olmayan bu durumun düzeltilmesi için şu önerilerde bulunmuştur:

1. Kuzey’deki limanları kullanan gemi kaptanları Güney Kıbrıs Rum kesiminde yasal ceza tehditlerine maruz kalmamalıdır.
2. Uluslararası ticari hava yollarının faaliyetlerine Kuzey Kıbrıs Türk kesiminde izin verilmelidir.

Kıbrıslı Rumların ambargodaki temel hedeflerini maddeler şeklinde sıralamak gerekirse:

1. Turizmi sekteye uğratmak ve Kıbrıs Türk turizm sektörünü baltalamak
2. Ticarete ket vurmak ve Kıbrıslı Türklerin ihracatını engellemek
3. Kuzey Kıbrıs’taki yatırımları frenlettirmek ve Kıbrıs Türk kesimini uluslararası teknik ve finansal destekten mahrum etmek
4. Kuzey Kıbrıs ile dış dünya arasındaki telefon ve posta servislerini baltalamak
5. Kıbrıslı Türkler ile diğer ülkelerin spor ve kültürel alandaki ilişkilerini kısıtlamak

Kıbrıs Rum kesiminin ekonomik ambargoya yönelmesindeki temel sebep; 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra adadaki tüm Kıbrıslı Türklerin birleşerek, kendi yönetimlerini tesis etmeleri kendi topraklarında huzur ve güven içinde yaşamaya başlamalarıdır. Artık siyasi ve askeri yoldan Türkleri, Ada’dan çıkartamayacağını farkına varan Rumlar mücadelelerine ekonomik ve izolasyonist önlemlerle yeni bir boyut kazandırdılar.

1996 yılında iktidar partisi siyasi liderlerinin ve Kıbrıslı Rum siyasetçilerin de aralarında olduğu bir grup Kıbrıslı Rum gösterici, yabancı turistlerin Kuzey Kıbrıs’a geçişlerini durdurmak maksadıyla haftalar boyunca, BM’den gelen uyarılara rağmen Lefkoşa’daki Ledra Palace sınır kapısını kapatmışlardır. Bunun yanında Kıbrıs Rum medyası da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin turizmini baltalamak amacıyla ambargo ve kısıtlamaların sıklaşması doğrultusunda kampanya yürütmüştür.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Haktanır, a.g.e., s. 61-62.

Kıbrıs'taki siyasi bölünme uzun soluklu uluslararası bir probleme dönüşmüştür. Uluslararası arenanın çözüm arayışlarına rağmen Kuzey'de Türkler, Güney'de Rumlar olmak üzere ada siyasi olarak ayırık bir vaziyette kalmıştır. Özellikle Türk tarafının uluslararası arenada diğer devletler tarafından tanınmaması, Kuzey Kıbrıs'a uygulanan ekonomik ambargoların önüne geçilememesine neden olmuştur. 1983 yılında kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yalnızca Türkiye tarafından tanındığından sadece Türkiye ile siyasi ve ekonomik bağlar geliştirebilmiştir. KKTC'nin dünya ekonomisinden tecrit edilmesi ise Türk kesiminin ekonomik kalkınmasını baltalamıştır. Bu yüzden Türk kesimi, adanın kalkınması için gerekli olan yabancı sermayeden mahrum kalmıştır. Buna karşın, KKTC ekonomik olarak Türkiye'ye bağımlı olduğundan Türkiye'de bir kriz çıktığı zaman ilk başta kendisi etkilenmekteydi.

Yakın süre zarfında KKTC ekonomisi incelendiğinde Kıbrıs Türkleri adına durum pek açıcı değildir. Her ne kadar 1985-1989 yılları arasında yüzde 7'lik bir ekonomik büyüme yaşandıysa da 1990-1998 yılları arasında bu oran yüzde 2,9'a kadar gerilemiştir. 1999-2003 arası dönemde ise ufak bir büyüme yaşanmış, bu oran yüzde 3,9'a çıkmıştır.⁴⁶¹

3.2.2. Kişi Başına Düşünen Milli Hasıla ve Satın Alma Gücü

2003 yılında Kıbrıslı Türklerin kişi başına düşen milli gelirli 5949 dolar iken, Rum tarafında aynı yıl bu oran 17.644 dolara ulaşmıştır. Ulusal gelirlerdeki bu dengesizliğin temel nedeni taraflar arasındaki siyasi sorun, daha da önemlisi Türk kesimi tarafına uygulanan iktisadi ve siyasi yaptırımlardır. Bu yüzden KKTC'nin ekonomisi yüksek oranda Türkiye'ye bağımlıdır. Ocak 2001'de Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan protokol bağlamında Türkiye, özelleştirme, bankacılık, turizm, kamu maliyesi alanındaki finansal projeleri gerçekleştirmek adına 350 milyon dolar tutarında bir meblağıyla Türk kesiminin

⁴⁶¹ GUNCAVDİ Oner / KÜÇÜKÇİFTÇİ Suat, "Economic Growth under Embergoes in North Cyprus: An Input-Output Analysis", *İstanbul Teknik Üniversitesi MPRA Paper*, 2008, s. 1-2. Muhtemeldir ki 1985- 1989 arası dönemde yüzde 7'lik ekonomik büyümenin temelinde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve bunun sonucunda adanın kuzeyinde Rumlardan kalan mal ve mülklerin sermaye şeklinde dağıtılması ve ekonomiye katılması faktörleri yatmaktadır. Fakat bu zenginlik belirli ellerde toplandığı için ve kapitalist ekonomide değerlendirilemediğinden uzun vadede ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bkz. (TAMÇELİK, 2014, s. 49- 50)

finansal destek ve giderlerinin tedarikini üstlenmiştir. Türkiye aynı zamanda ihracat odaklı sanayileşme ve turizmi desteklemek için düşük faizli ödünç verme yöntemiyle Kıbrıs'taki girişimcilere ek olarak 140 milyon dolar destek çıkmayı taahhüt etmiştir.

2004 yılında Annan Planı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından KKTC ekonomisi kayda değer bir büyüme performansı yakalamıştır. 1990 ve 2000'li yılların başından sonra Türk kesiminin ekonomisi ilk defa 2004-2007 yılları arasında neredeyse yüzde 10'luk bir büyüme performansı yakalamıştır. Ancak ülke ekonomisi Türkiye'ye bağımlı ve Türk lirasına endeksli olduğundan ve de ekonomik ambargolardan ötürü yabancı sermaye akışı sınırlı olduğundan yurtiçi gelirler, yüksek yurtiçi maliyetleri ve ekonomik büyümeyi finanse etmek için yeterli olmamıştır.

Gayrisafi yurtiçi milli hasıladaki yatırım ve tasarruf oranları arasındaki farkın cari açığı gösterdiği göz önüne alınırsa⁴⁶², 1985-1989 arası dönemde tasarruf oranı 13.4, yatırım oranı 18.8 iken cari açık 5.4, 1990-1998 arası dönemde sırasıyla 13.2 ve 16.7 iken cari açık 3.5, 1999-2003 arası dönemde sırasıyla 14.6 ve 16.9 iken cari açık 3.5 ve son olarak 2004-2007 arası sırasıyla 16.5 ve 22.7 iken cari açık oranı 6.3 olmuştur.⁴⁶³ 2004-2007 yılları arasındaki yüzde 6.3 oranındaki cari açık aynı zamanda ülke ekonomisinin dışarıdan finansal girdiye ya da desteğe ihtiyacının olduğu şeklinde okunabilir. 1974-2007 arası dönemde ada ekonomisinin temel dinamiklerinin belirlenmesinde genellikle makro ölçekli etmenlerin etkili olduğu söylenebilir. Normal şartlarda herhangi bir ada ekonomisinin dinamiklerini belirleyen en önemli etken ticaret serbestisidir. Ancak Kuzey Kıbrıs üzerinde ekonomik ambargoların varlığı ve Kuzey Kıbrıs Türk kesimine doğrudan uluslararası uçuşların olmaması- Türkiye vasıtasıyla yapılmaktadır- adaya yabancı yatırımın gelmesini engellemiş ve KKTC ekonomisini adeta adaya hapsetmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶² GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, a.g.e., s. 4-5.

⁴⁶³ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, a.g.e., s.26.

⁴⁶⁴ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 5-6.

3.2.3. KKTC’de Ekonomik Sektörlerin Dağılımı

1974 sonrası dönemde Kuzey Kıbrıs Türk kesiminde ilginç bir sektörel dağılım ortaya çıkmıştır. İlk olarak ekonomide tarımın payı ilginç bir şekilde 1974’ten 2000’li yıllara doğru düzenli bir düşüş göstermiştir.⁴⁶⁵ 1976 yılında ülke içi üretimde yüzde 36’lık bir paya sahip olan tarım sektörü⁴⁶⁶, 1985-1989 arası dönemde yüzde 13,9 iken, 1990-1998 arasında 9.1, 1999-2003 yılları arasında 8.1 ve son olarak 2004-2007 arasında yüzde 7,5 düzeyine düzenli bir düşüş göstermiştir. Aynı periyod aralıklarında (1985-1989, 1990-1998, 1999-2003 ve 2004-2007) ekonomide imalat sektörünün payı sırasıyla yüzde 11,3, 12.4, 10,8 ve 9,8 oranında olmuştur.⁴⁶⁷ En önemlisi de tarım ve imalatın, KKTC ekonomisinin ürettiği malı dışarı pazarlayabilen ve ticaret vasıtasıyla uluslararası likidite üretebilen başlıca sektörler olmasıdır. Bunların aksine, iç ticaret, kamu hizmetleri, taşımacılık ve haberleşme sektörleri daha çok içe dönüktü ve iç piyasa talebiyle yerli para biriminde değer üretmekteydi.⁴⁶⁸

İnşaat sektörü ise yukarıda bahsi geçen periyodik cetvel dahilinde 6,8, 5,3, 4,3 ve 7,7 düzeylerinde ekonomide pay sahibi olmuştur. Ticaret sektörünün dağılımı sırasıyla aynı periyodik cetvelde 23.5, 19,1, 16,0 ve 16,6 şeklinde yer almıştır. Taşımacılık ve haberleşme sektörü dalgalı bir seyir izlemiştir. (8,0, 9,4, 12,3, 10,6). Finans sektörü ekonomik paydaşlardaki en yüksek oranına 1990-1998 tarihlerinde ulaşırken, diğer periyod aralıklarında benzer oranlarda seyretmiştir. (5,0, 6,8 ve 5,9). Fakat gayet doğal biçimde ülke ekonomisinde en büyük sektörü kamu hizmetleri meydana getirmiştir. Bu oran sırasıyla 16,0, 19,6, 21,3 ve 18,5 düzeylerinde süregelmıştır.⁴⁶⁹ Bunun nedeni ise ekonomide iç piyasanın çok dar olması ve özellikle ekonomik ambargoların da etkisiyle özel sektörün iç piyasada zayıf kalması olmuştur.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e, s. 6.

⁴⁶⁶ EKİNCİ Tufan, *The Political and Economic History of North Cyprus A Discordant Policy*, Palgrave Macmillan, Londra, 2019, s. 50. 1976 yılında inşaat ve sanayi sektörü üretimde yüzde 25, turizm sektörü ise yüzde 11’lik pay oluştururken tarım sektörünün gerisinde kalmıştır.

⁴⁶⁷ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 27.

⁴⁶⁸ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 6.

⁴⁶⁹ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 27.

⁴⁷⁰ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 19. Özel sektörün üretimdeki payı düşük olmasına karşın, kamu sektöründe genel gelir seviyesi KKTC ekonomisinin diğer finansal sektörlerine nazaran göreceli yüksek seviyededir.

3.2.4. KKTC Hükümetinin İzlediği Ekonomik Politikalar

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarına bakıldığı zaman bu ülkeler genellikle yüksek büyüme oranlarını yakalayarak üst-orta gelir düzeyine sahip ülkelerin seviyesine çıkmak ister. Bu anlamda Kuzey Kıbrıs gibi gelir dağılımı dengesiz olan ülkelerin sürdürülebilir yüksek büyüme oranlarını yakalamaları gerekir. Özellikle 1985-2003 arası KKTC yüksek büyüme oranları ele alındığı takdirde, bu oranların KKTC'nin sürdürülebilir yüksek kalkınma seviyelerine ulaşması noktasında yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁷¹ Kaldı ki böylesi bir büyümenin yakalanabilmesi için ilkin sermaye olarak dışarıdan ara mal ihtiyacının karşılanması gerekir. Çünkü adanın zaten halihazırda ekonomik ve doğal kaynakları sınırlıdır. İşte bu ekonomik çıkmazın önündeki en büyük engel KKTC'ye uygulanan ambargolardır. Zira, yurtdışından ithalatın yapılabilmesi için en başta ambargoların kesilmesi gerekmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bahsi geçen uluslararası kısıtlamalarla Türkiye ile sıkı ilişkiler kurarak ve iş birlikleri geliştirerek mücadele edebilmektedir. Bu mücadele kapsamında KKTC ilkin yerli para birimi olarak Türk lirasını kabul etmiştir. Böylelikle ambargo şartları altında TL'nin yanında diğer uluslararası döviz birimlerini elde etmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır. KKTC Hükümeti bu politikasıyla ekonomik ambargoların ve kısıtlamaların sert etki gücünü yumuşatmış ve hem Türkiye üzerinden ticaret yaparak hem Türkiye'nin maddi desteği ile finansman boşluğunu kapatmaya çalışmıştır. Kısacası Türkiye, KKTC'ye siyasi, kültürel olmasının yanında ekonomik olarak can simidi olmuştur.⁴⁷²

⁴⁷¹ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e, s. 7-8. Savaş sonrası dönemde Kuzey Kıbrıs Türk kesimi ilk olarak 1978-1982 yılları arasında 5 yıllık kalkınma planını devreye sokmuştur. KKTC'nin ilk ekonomik girişimi sayılabilecek bu programda Kıbrıs Barış Harekatının (1974) Kıbrıslı Türklere siyasi ve ekonomik bağımsızlık sağladığını vurgulayarak adadaki Türklere siyasi, ekonomik ve kültürel akıbetlerini belirleme hakkı tanıdığı belirtilmiştir. Aslında KKTC'yi böylesi bir adımı atmaya sevk eden ana etmen, topraklarının yüzde 46'sının tarıma elverişli olması, hatta geçmişte yüzde 53,6'sında arpa ve buğday üretimi yapılmış olması ve bu durumun beş yıllık süre zarfında ülkenin zirai ve sınai kalkınmasına katkı sağlayacağı hesap edilmiş olmasıdır. Örneğin, 1976 yılında ülkenin sanayi ihracatı 24 milyon TL iken, bu plan çerçevesinde gerçek endüstri ihracat potansiyelinin 214 milyon TL olduğuna inanılmıştır. Bkz. (EKİNCİ, A.g.e., s. 50-51)

⁴⁷² GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e, s. 7-10. Türkiye, 1974'ten günümüze kadar KKTC'nin ekonomik politikasının temel bileşeni haline gelmiştir. Zira, Türk Hükümetleri, 1974'ten beri Kuzey Kıbrıs Türk kesimine sürekli finansal destekte bulunmuştur. 1975'ten itibaren Ada'ya Türkiye'den gelen finansal yardımlar iki biçimde yapılmıştır. Birincisi; hiçbir geri ödemesi olmadan hibe şeklinde, ikincisi; kredi veya ödünç para adı altında yapılmıştır. Günümüze doğru ise bu yardımlar, özel sektör üzerinden yapılan düşük faizli krediler ya da ödünç paralar şeklinde yapılmıştır. Bahsi geçen bu

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomik ambargoların negatif etkileriyle başa çıkma noktasında birbirinden ayrı iki farklı yöntem benimsemiştir. İlk olarak ülke içi talep mümkün olduğu kadar yüksek tutulmak istenmiştir. Bu kapsamda asgari ücretin genel seviyesi, emek verimliliğinden yukarıda tutulmak istenmiştir. İkinci olarak ticarete konu olmayan iç piyasa odaklı sektör ekonomiyeye döviz kazandırabilecek özel bir yapıya büründürülmüştür. Bu çerçevede turizm ve özellikle de lisans-lisansüstü eğitim sektörü yakın dönemde ülke içinde ticarete konu olmayan ama yabancı dövizini ülkeye çeken iki önemli sektör haline gelmiştir.

Hem KKTC'nin adadaki ekonomik ve doğal kaynaklarının kısıtlı olması hem de uygulanan ekonomik ambargolar adadaki Türk yönetimini iç piyasa odaklı büyümeden ve Türkiye üzerinden/ ve Türkiye ile ticari ilişkiler geliştirmeye mecbur kılmıştır.⁴⁷³

3.2.5. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomik Koşulların Karşılaştırması

1974 yılından itibaren Kıbrıs Rum ekonomisi istikrarlı bir ivme kaydetmiştir. Her ne kadar 1974-1975 arası çok kısa bir süre zarfında Rumların gayrisafı yurt içi hasıla oranı yüzde 20'lere gerilemiş olmasına, yine aynı şekilde işsizlik oranı yüzde 20'ye düşmüş olmasına ve özeline yatırım yüzde 50 oranında azalmış olmasına karşın, ekonomideki bu çalkantı çok uzun sürmemiştir.⁴⁷⁴ 1974'te çok sayıda toprak ve sermaye kaybı yaşamasına rağmen Güney Kıbrıs Rum Kesimi ekonomik göstergeleri kendi lehine çevirmeyi başarmış, buna mukabil güçlü bir ekonomi yaratmış ve ileriki

yardımlar Lefkoşa'da kurulmuş olan Türkiye Kalkınma ve İş birliği Ofisi adına gerçekleştirilmiştir. 1993'ten sonra Ofis, kredileri özel sektöre dağıtmaya başlamış ve 1998'e gelindiğinde kredilerin kapsamını KKTC devletine kadar genişletmiştir. İlk özel sektöre temin edilen kredilerin amacı Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan bireylerin iş ihtiyaçlarını özel sektörler üzerinden karşılamak ve kamunun yükünü azaltmaktır. 2004 yılına kadar verilen bu kredilerin kullanımı ülkedeki siyasetçilerin kararına bırakılmıştı ancak 2004 yılından itibaren Türkiye, Ada'ya koşullu kredi vermeye başlamıştır. Buna göre Türk Hükümeti, KKTC'ye kamu sektör düzenlemelerinde reform yapılmasını şart koşmaktaydı. Yine bu koşullar altında KKTC Hükümeti şartları sağladığı kadar finansal yardımdan istifade edebilecekti. Bkz. (Tüfekçi, 2019, s. 105-106)

⁴⁷³ GÜNCAYDI / KÜÇÜKÇİFTÇİ, A.g.e., s. 8-10.

⁴⁷⁴ TAMÇELİK, a.g.e., s. 52.

yıllarda Avrupa Birliğine üye olarak ekonomik başarısını dış politikadaki başarısıyla taçlandırmıştır.⁴⁷⁵

Rum kesimindeki ekonomik başarıyı örneklendirmek gerekirse, 1973 yılında Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyetinde 1500 dolar olan kişi başı milli gelir miktarı, 1979'da iki katının da üzerine çıkarak 3500 dolara ulaşmıştır. 1980 yılına gelindiğinde bu rakam 4200 dolara çıkmış ve işsizlik oranı yüzde 2,1 olmuştur. 1980'li yıllarda Rum kesiminde yıllık yüzde 3 ila yüzde 8 oranında büyüme kaydedilmiştir.⁴⁷⁶ Fakat aynı süreç içerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Kesimi'nin ekonomik olarak güçlendiği ya da Rum kesimininki kadar olumlu ekonomik seviyelere geldiği söylenemez.⁴⁷⁷

1974 sonrası her iki kesim arasında sektörel bazda bir karşılaştırma yapıp, 1980 yılı özelinde istihdam olanaklarına bakıldığında imalat sanayinin, tarımın ve kamu hizmetlerinin başat rolde yer aldığı görülmektedir. Fakat Güney Kıbrıs Rum Kesiminde imalat sanayinin yüzde 21 ile birinci sırada yer aldığı görülürken, Kuzey Kıbrıs Türk Kesiminde bu oran yüzde 10,4 düzeyinde kalmıştır. Kaldı ki KKTC'deki bu oran, tarım (yüzde 38,1) ve kamu (yüzde 30,1) sektörünün bir hayli gerisinde kalmıştır. İstihdam perspektifinden bakıldığında Rum kesiminde daha çok üretim merkezli bir ekonomi modeline yönelinirken, Türk kesiminde ise istihdamın çoğunluğun devlet tarafından üstlenildiği görülmüştür.

Rum kesimi, ticaretteki başarısında da fark yaratmıştır. 1974'ten önce Kıbrıs'tan ihraç edilen ürünlerin çoğu ham gıda ve mineral olmasına karşın, Ada'nın Türk ve Rum kesimi olarak ikiye bölünmesinin ardından bu ürünlerin yerini mamul, yani işlenmiş ürünler almıştır. 1980'e gelindiğinde Rum kesiminden ihraç edilen ürünlerin yarısını işlenmiş ürünler oluşturmaktaydı. Örneğin; 1977'de Kıbrıs özelinde bakıldığında Rum kesimi ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ticarete ihracat ithalat oranı 1.8 iken, bu oran Türk tarafında 0,35 seviyesinde kalmıştır. Bu oranlara bakıldığında Rum kesiminin, ihracat odaklı ticaretle ile yurtdışından ülkesine Türk kesimine nazaran daha fazla yabancı sermaye getirdiğini ve bu durumun ülkenin kısa süre içerisinde kalkınmasında rol oynadığını gözler önüne sermiştir.

⁴⁷⁵ TÜFEKÇİ, a.g.e., s. 98.

⁴⁷⁶ TAMÇELİK, a.g.e., s. 52- 53.

⁴⁷⁷ TÜFEKÇİ, a.g.e., s. 98.

Rum kesiminin, Türk kesimine nispeten açık ara önde olduğu bir başka alan turizm sektörü olmuştur. 1974 yılında neredeyse otellerdeki tüm yatak kapasitesi yitirilmesine ve sadece adadaki havalimanı uçuşlara açık olmasına rağmen, güneyde turizm sektörü çabuk biçimde toparlanmıştır. 1976-1977 yıllarında turizm sektöründen elde edilen gelir, tüm ihracat kazançlarının aşağı-yukarı yüzde 20'sini teşkil etmekteyken, bu oran 1980'de yüzde 30'a ve 1986'da ise yüzde 60 seviyelerine kadar çıkmıştır. 1990'a gelindiğinde turizmden elde edilen gelir, gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 22,6'sını teşkil eder vaziyete bürünmüştür. Üstelik bu gelirler sadece ekonomik için önemli kazanç niteliği taşımakla kalmamış aynı zamanda ekonominin iyileştirilmesi noktasında gerekli olan döviz ihtiyacı için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Türk kesimine bakıldığında 1980'li yıllarda gayri safi yurtiçi hasılda yüzde 4,4'lük turizm geliri varken bu oran 1990 yılında sadece yüzde 5,1 seviyesini görebilmiştir.⁴⁷⁸ Güney Kıbrıs Rum Kesiminin 1990'lı yıllardaki ekonomideki başarısına kanıt olarak Dünya Bankasının 1999'da yayınladığı Dünya Kalkınma Endeksi verilerine göre Güney Kıbrıs Rum Kesiminin kişi başına düşen milli gelir sıralamasında dünyada on altıncı sırada yer alması gösterilebilir.⁴⁷⁹

Yalnız, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin az zamanda ekonomik koşulları iyileştirmesi ve refah düzeyini arttırmasının arkasından yatan asıl neden uluslararası arenanın adadaki Rumlara maddi ve manevi olarak sahip çıkması olmuştur. Özellikle Kuzeyde kalan Rum göçmenlerin Güney'e yerleştirilmesi noktasında Rum yönetimi 600 milyon dolar harcayarak sosyal konut inşaatları ve şehir merkezlerinde altyapı hizmeti sağlamışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu paranın yaklaşık yüzde 18'lik kısmının uluslararası yardım teşkilatları ve yabancı devletler tarafından karşılanmış olmasıdır.⁴⁸⁰

Kıbrıs'taki çözümsüzlük günümüzde halen daha uluslararası güncel gelişmelerin merkezinde yer alırken bu süre zarfında Kıbrıs, sektörel açıdan cazibe noktası haline gelmiştir. Günümüzde Güney Kıbrıs son derece önemli bir turizm ve hizmet merkezi haline gelmiştir. Keza, bankacılık ve deniz ticareti alanında da büyük ilerleme sağlanmıştır. Halen 30 yabancı banka ile iki idari banka birimi ve 1000'den fazla denizaşırı şirket adada hizmet vermektedir. Ada'nın dünyada hem turistik hem

⁴⁷⁸ TÜFEKÇİ, a.g.e., s. 101-102.

⁴⁷⁹ TAMÇELİK, a.g.e., s. 54.

⁴⁸⁰ TAMÇELİK, a.g.e., s. 53.

de ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmesinde adada halen İngiliz etkisinin devam etmesinin ve İngilizcenin ikinci dil olarak kullanılıyor olmasının büyük katkısı olmuştur.⁴⁸¹

Tekrar ifade etmek gerekirse 1974 yılından sonra Avrupa Birliği, uluslararası finans kuruluşları ve gelişmiş ülkeler Rum kesimine en az 1,5 milyar dolar maddi yardımda bulunmuşlardır. Dolayısıyla Rum ekonomisinin, adadaki Türk ekonomisine açık ara fark atmasında büyük devletlerin yanlı politikaları buna mukabil KKTC'nin de-facto bir devlet olarak kalması büyük bir rol oynamıştır. Buna karşın uluslararası camianın adanın kuzey kesimine uyguladığı ekonomik baskı politikaları Kıbrıslı Türklerin kalkınmasına büyük ölçüde darbe vurmuştur.⁴⁸²

Bir Kıbrıs Türkü olan 60 yaşındaki Fatoş, KKTC'nin ekonomik yönde refaha kavuşabilmesi için uluslararası aktörler tarafından tanınması gerektiğini, Türkiye'nin KKTC ile olan ilişkisinin ise KKTC'nin devlet olarak tanınmasının önüne geçtiğini vurgulamış ve iki devletli çözümden yana bir görüş belirtmiştir:

*“KKTC ve Türkiye arasındaki ideal ilişki ekonomik olarak desteğine ihtiyacımız var her zaman. Suyumuz yok, elektriğimiz desen sorun var, onda var bunda var, üretim durdu. Bazı hatalarımız, yanlışlarımız vardır ne fabrikalarımız kaldı ne bahçelerimiz, onları destekleyici, tarımı güçlendirici destek yapabilirler. Türk toplumu olarak Türkiye tabii ki yanımızdadır zaten garantör ülkemizdir. Ama bizim başka bir devlet olduğumuzu da kabul ederek gitsin (etmelidir). Yani dostane ilişki, Türk ilişkisi. Alışverişimiz olsun ama başka bir devlet olduğumuz kabullenerek gidilsin.”*⁴⁸³

⁴⁸¹ TAMÇELİK, a.g.e., s. 54-55. Turizm noktasında verilere bakmak gerekirse 2000 senesinde Güney Kıbrıs'ı 2,6 milyon turist ziyaret etmiştir Ada'ya gelen turistlerin yarısından fazlasını İngiliz vatandaşlarının oluşturması tarihten gelen İngiltere etkisinin, Rumlar ile olan ilişkisine yansması olarak okunabilir. Bkz. (Tamçelik, 2014, s. 55)

⁴⁸² TAMÇELİK, a.g.e., s. 56.

⁴⁸³ Fatoş, 60, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni, Kadın), İki Devletli Çözümde Yana, Kıbrıslı Türk

3.3. 1974 Sonrası Göç Hareketleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kıbrıs jeopolitik konumu nedeniyle istila, fetih, ticaret gibi etkenlerle birçok göç hareketine sahne olmuştur. Bu çalışmanın konusu bakımdan özellikle Osmanlıların adayı fethettiği dönemde, İngiliz sömürgesi sonrasında ve 1974 yılından sonra yaşanan göçler önemli bir noktadadır. Osmanlıların fethinden sonraki göçler, aşiret, cemaat ve köyün tamamının toplu olarak gönderilmesi şeklinde gerçekleştirilmiş ve bu göçler, Ada'daki Türk ve Müslüman nüfusunun artmasına neden olmuştur. Ada'nın İngilizlere kiralınmasının ardından ise İngilizlerin uygulamış olduğu zorlama politikaları nedeniyle Anadolu'ya tersine göçler yaşanmış ve Kıbrıs'ta nüfus dengesi Türkler aleyhine bozulmaya başlamıştır.

1974 yılından sonra ise savaşın neden olduğu baskılar nedeniyle Kıbrıs'ın güney kesiminde yaşayan Türkler kuzeye, kuzey kesiminde yaşayan Rumlar ise güneye göç etmişler ve bu yer değişikliğinin bir sonucu olarak Rumların kuzeyde boşalttığı bölgelerde ortaya çıkan insan ve işgücü ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden göçmenler getirilmiştir. Dolayısıyla 1974 sonrası göç hareketleri, güneyden göç eden Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'den göç eden Türkiyeli göçmenler olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

3.3.1. 1974'ten Sonra Güneyden Kuzeye Göç Eden Kıbrıslı Türkler

1974 tarihinde başlayan Kıbrıs Barış Harekâtının öncesinde ve devam ettiği günlerde Kıbrıslı Rumlar ile Türkler arasında karşılıklı göç hareketliliği yaşanmıştır. Kıbrıslı Rumların büyük bir çoğunluğu Barış Harekâtı başlamadan önce güney kesimine göç etmişlerdir. Kuzeyden güneye göç eden Rumların bir kısmı Kıbrıslı Türklerin göç etmesiyle boşalan evlere yerleştirilmişler, bir kısmı dost ve akrabalarının yanında geçici barınma olanağı bulmuşlar, bir kısmı ise göçmen kamplarında kalmışlardır. Bir süre sonra Rum yönetimi konut projeleri başlatmış ve kuzeyden gelen Rum göçmenleri bu konutlara yerleştirmişlerdir. Güneye göçmeyip Kuzeyde kalan

Rumlar ise askeri kamplara dönüştürülen köy okulları, kiliseler veya mahallelerde toplanmışlardır.⁴⁸⁴

Barış Harekâtı sırasında Limasol, Larnaka ve Baf bölgelerinde yaşanan Kıbrıslı Türkler ise buralardaki evlerini terk ederek İngiltere'ye ait Akrotiri ve Episkopi askeri üslerine sığınmak zorunda kalmışlardır. 26 Ağustos 1974'te Türklerin kuzeye geçmelerini sağlamak amacıyla toplantılar yapılmış ve bu girişimler sonucunda Türk bölgesinden güneye göç etmek isteyen Rumlarla Rum bölgesinden kuzeye göç etmek isteyen Türkler arasında 13 Eylül 1974 günü mübadele yapılmasına karar verilmiştir. 16 Eylül 1974 tarihinde Türk göçmenlerden oluşan ilk mübadele ekibi Ledra Palas sınır kapısından Lefkoşa'nın Türk tarafına geçmişlerdir. 20 Eylül 1974 tarihli bir diğer toplantıda ise savaş esirlerinin serbest bırakılması kararlaştırılmış, buna karşılık İngiliz hükümeti 9 Ekim 1974 tarihinde üslerde bulunan yaklaşık 10 bin civarındaki Türk göçmenin sadece İngiltere'ye gitmeleri şartıyla serbest bırakılabileceklerini ve bu insanlara mülteci belgesi verilebileceğini açıklamıştır.⁴⁸⁵

Vienna'da 31 Temmuz-2 Ağustos 1975 tarihleri arasında yapılan toplumlararası görüşmelerde ise ailelerin birleşmesine olanak tanıyan nüfus mübadelesi anlaşması kabul edilmiş ve bu anlaşmayla birlikte kuzeyde kalan Kıbrıslı Rumların güneye, Kıbrıslı Türklerin de kuzeye gitmelerine olanak tanınmıştır. Böylece 1975 yılının sonlarına doğru Kıbrıslı Türklerin kuzeye geçişleri tamamlanmıştır. Kıbrıs Rum ve Türk kesimleri arasındaki bu değişimler, Ada'nın her iki bölümünün de etnik anlamda homojenleşmesini sağlamıştır.⁴⁸⁶

Kıbrıs'ın güney kesiminden göç eden Kıbrıslı Türkler sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Güneyden kuzeye göç eden Türkler, burada Rumlardan boşalan evlere yerleştirilmişler, ancak öte yandan bu yerleştirmeler düzenli bir şekilde yapılmadığı için birçok sıkıntıya neden olmuştur. Güney Kıbrıs'tan göç ederken geride bıraktıkları evlerinin, eşyalarının ve arsalarının karşılığını kuzeyde alamayan göçmenler ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Zira bu dağıtımda göçmenlerin güneyde bıraktıkları mal ve mülklerin karşılığı

⁴⁸⁴ KURTULUŞ / PURKIS, A.g.e., s.4-6.

⁴⁸⁵ KESER, A.g.e., s. 111.

⁴⁸⁶ A.g.e., s. 113.

puanlama esasına göre dağıtılmış ve bu dağıtımda gözetilen politik fayda nedeniyle haksızlıklar yaşanmıştır.⁴⁸⁷

Güneyden kuzeye göç eden Kıbrıslı Türkler, duygusal anlamda derin çelişkiler yaşamıştır. Copeaux'un da dikkat çektiği gibi göçmenler,

*"Kiliselerin veya manastırların çevresine kurulmuş, kendileri gelmeden önce yağmalanmış köylere yerleşiyorlar, kendilerine ait olmayan mülkleri işgal ediyorlardı. O evlerin önceki sakilerinin mobilyaları ve eşyaları anıları arasında yaşıyorlardı (...) Ayrıca 1974 sonrasında Türkiye'den gelen yerleşimcilerle kendileriyle aynı dili konuşuyor olsalar da kültürel olarak yabancı olan bu soydaşlarıyla bir arada yaşamak zorunda kalmaları da travmayı iyice derinleştirmiştir"*⁴⁸⁸.

Kuzeye göç eden Kıbrıslı Türklerin Rumlardan kalan evlere yerleştikleri zaman buradaki eşyaların sahipleriyle ilgili yaşadıkları duygusal çalkantılar birçok romana ve hikâyeye konu olmuştur. Örneğin Özker Yaşın *Girne'den Yol Bağladık* isimli romanında, göçmenlerin yerleştikleri evlerdeki eşyaların, özellikle de bu evlerde yaşayan kişilerin resimlerinin, buraya yerleşen göçmenlerin psikolojik dünyasındaki yansımalarını işlemiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Kıbrıslı Türklerin mücadelelerini konu alan gazete yazıları, romanlar, hikayeler, tiyatro oyunları ve şiirler yazan Yaşın bu eserlerinde Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelelerini ve onların siyasal, sosyal, kültürel ve kimlik sorunlarını ele almıştır. *Girne'den Yol Bağladık* romanında Yaşın, Rumlar tarafından doğdukları, yaşadıkları topraklardan göç ettirilen Türklerin, kuzeye geldikleri zaman yeni evlerini ve yeni hayatlarını kurarken yaşadıkları zorlukları ele almıştır. Bu romanda Peristerona göçmeni olan roman kahramanı kendisine kurayla verileceği söylenen yeni evine sahip olabilmek için birçok zorlukla karşılaşmış, eski evine eşdeğer bir ev alabilmek için kavgaya bile karışmıştır. Yine bu romanda Yaşın, kura çekme usulüyle ev dağıtımında yapılan haksızlıklara, Rumlardan kalan eşyaların yağmalanma olaylarına değinmiş; güneyden göçen kişilerin kuzeye gelmeden önce iyi durumdaki evlerin açığözlü Türkler tarafından çoktan alındığını ve geriye çok kötü durumdaki evlerin kaldığını aktarmış; birçok açığözlü ve namussuz kişinin ganimetçilikle zengin olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁹

Yaşın'ın bu meseleleri işlediği bir başka önemli romanı da *Kıbrıslı Kazım* romanıdır. Bu romanda Yaşın, Kıbrıs toplumundaki yolsuzlukları, düzensizlikleri,

⁴⁸⁷ COPEAUX Etienne / COPEAUX Claire Mauss, Taksim Bölünmüş Kıbrıs 1964-2005, (çev. A. Berkay), İletişim Yayıncılık, İstanbul, s. 75

⁴⁸⁸ Age., s. 100-103.

⁴⁸⁹ YAŞIN, Özker, *Girne'den Yol Bağladık*, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976.

haksızlıkları işlemiş ve Kıbrıs'ın eski güzel günlerini anlatmıştır. Yine bu romanın da Yaşın, Rumlar'ın uyguladıkları baskılar nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalan Türklerin yaşadıkları zorlukları aktarmış ve göçmenlerin köylerine, evlerine olan özlemlerini dile getirmiştir.⁴⁹⁰

Güneyden göç eden Kıbrıslı Türkler, 1960'lı yıllardan itibaren yaşadıkları göç olgusu nedeniyle, özellikle de 1974 yılından sonra yaşanan zorunlu nüfus mübadelesinin ardından geçmişleriyle bağlarını kaybetmişlerdir. Copeaux'un da belirttiği gibi, güneyden göç eden Kıbrıslı Türkler,

*“Aşılmaz bir sınırın öte yanında kalmış köylerine evlerine tarlalarına birdenbire erişemez oldular. Elllerinde birkaç valizle en iyi durumda kimlik belgelerini, düğün fotoğraflarını kimi zaman bir diplomayı yanlarına alarak kaçmışlardır. Güneye sürülen Rumlar resmen tanınan sürgündeki belediyeler kurar ve siyasi bir rol oynarken kuzeye gönderilen Türklerin çoğu köylerinin adından başka bir şeyi koruyamadılar”*⁴⁹¹.

Nitekim güneyden göç eden Türklerin kuzeyde yerleştikleri köylere, mahallelere güneyde yaşadıkları yerlerin (köy ve mahallelerin) isimleri verilmiş ve onların geçmişleriyle olan bağlılıkları bu isimle sınırlı kalmıştır. Bunun dışında göçmenlerin geldikleri yerleri, evlerini ve eski hayatlarını unutmaları gerektiği söylenmiş; yeni kurulan devletin milli değerleri altında, Türkçeleştirilmiş yerleşim birimlerinde yaşayan, 1974'ten önceki yaşamı yalnızca olumsuz anılar çerçevesinde değerlendirilen, bir daha o günleri yaşamaması için Türk kimliğine ve Türkiye'ye daha fazla vurgu yapan yeni ve milli bir habitus oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında 1974 yılından sonraki gazetelerde, yazılarda, roman ve hikayelerde, siyasal alana dair söylemlerde 'eski günler', baskı, zulüm, işkence, göçler ve ölümlerle anlatılırken 1974 sonrası 'yeni günler', Türklerin artık kendi vatanlarına, özgürlüğüne, refaha kavuştuğu altın çağ olarak resmedilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kıbrıs Rum milliyetçiliği unutmama kavramı etrafında şekillenirken Türk milliyetçiliği tam da unutmama kavramının kendisine dayandırılmakta ve yeni bir kolektif bilinç oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Ancak öte yandan güneyden kuzeye göç ettikten sonra eski hayatlarını unutmakla yükümlü kılınan göçmenlere her ne kadar geçmişlerine hasret duymaları yasaklanmış olsa da hem göç edenlerde hem de onların çocuklarında geçmişlerine

⁴⁹⁰ YAŞIN, Özker, Kıbrıslı Kazım, Yücel Yayınları, İstanbul, 1978.

⁴⁹¹ COPEAUX, A.g.e., s. 102.

duyulan özlem etkisini sürdürmeye devam etmiş ve bu durum onların kendi kimliklerini belirlemelerinde etkili olmuştur. Nitekim güneyden göç edenlerin çocukları, büyüklerinden dinledikleri eski hikayelerle büyümüşler ve onların yaşadıkları yerleri merak etmişlerdir. Göçmenlerin çok büyük bir kısmının Yeşil Hat açılıncaya kadar köylerine ve evlerine duydukları özlemle dolu bir yaşam sürdürdüklerini belirten Copeaux, göçmenler arasında görüşme yaptığı yaşlı bir adamla ilgili şu anekdotu paylaşmaktadır:

*“yaşlı bir adam iç geçiriyor, ailemin mezarını bir kez daha görsem başka bir şey istemem...Oraya gittiğinizde komşularıma, ahbablarına, bakkala, Pavlos ile Fodi kardeşlere benden selam söyleyin. Beni gördüğünüzü söyleyin. Orda kahvem vardı beni hatırlayacaklardır”*⁴⁹².

Dolayısıyla bir yandan eski hayatlarını unutma konusunda kimlik stratejileri bağlamında baskıya uğrayan göçmenler, her ne kadar sözel olarak köylerinin adını hatırlamadıklarını, orda çok şiddet ve zulme maruz kaldıklarını ifade etseler de yeni evlerinin duvarlarında yeni aidiyetlerinin milli simgeleri asılı olsa da, son tahlilde güneyde çok güzel bir hayatlarının olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁹³ Zamanla bu hasretlik etrafında bir araya gelerek duygudaşlık kurmuşlar; toplantılar düzenleyerek Kıbrıs'taki toplumların araya çizilen sınırlar olmaksızın barış içerisinde ve çok kültürlü bir toplum olarak yaşayabileceklerini savunmuşlar; bu bağlamda Kıbrıslılık kimliğini ön plana çıkarmışlardır.⁴⁹⁴

Güneyden kuzeye göçen Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslılık kimliğini benimsemelerinde etkili olan bir diğer faktör ise onların hem kuzeyde yaşayan ve göç etmemiş olan Kıbrıslı Türklerle hem de Türkiyeli göçmenlerle yaşadıkları sıkıntılar olmuştur. Kıbrıslı Türkler arasında göçmen ve göçmen olmayan ayrımı, güneyden gelen Türkleri tanımlamak için kullanılmış ve bu durum karşısında güneyden göç eden Türkler hem ekonomik hem de sosyal anlamda dışlanmışlık duygusu yaşamışlardır. Güneyden gelenlerin kuzeyde birer yabancıymış gibi karşılandıklarına dikkat çeken Copeaux'un ifade ettiği gibi,

“Evlerinde kalma şansına sahip olan köylüler gelenlere, Ada'nın güneyinden gelmiş yabancılara karşı hafif bir kuşku, zar zor ifade edilen bir küçümseme göstermektedirler. Bu durum kimi zaman onların üretiminin veya çalışmasının

⁴⁹² A.g.e, s. 167

⁴⁹³ Age, s. 167

⁴⁹⁴ Age, s. 107-177

kalitesine yönelik önyargılarla kendisini belli etmektedir. Bir kuzey köyünün yerel halkının birisi Pafoslular'ın zeytinyağı yapmayı bilmediğini ifade ederek aslında bu ayrımcılığa vurgu yapmaktadır”⁴⁹⁵.

Copeaux, Kıbrıslı Türklerle yapmış oldukları sohbetlerde her ne kadar hepsinin aynı Türk, Müslüman ve Kıbrıslı kimliğine sahip olmalarına rağmen kendilerini göçmenim ya da göçmen değilim şeklinde tanımladıklarını belirtmektedir. Bu durum aslında Kıbrıslı Türkler arasında kimlik karmaşasının devam ettiğini ve her iki kesimin de kendilerini tarihsel köklerine göre tanımladıklarını göstermektedir.⁴⁹⁶ Güneyden kuzeye gelen göçmenler her ne kadar aynı etnik ve dinsel kökenden geliyor olsalar da hiç tanımadıkları insanlarla bir arada yaşamak zorunda kaldıklarını ve bu yeni ortamda hiç değer görmediklerini dile getirmişlerdir.⁴⁹⁷

“Onlar yeni çevrelerinin gözündeki bir hiçtir. Çünkü mal varlıklarıyla birlikte onlara bağlı olan saygıdeğerlik ve şereflerini de yitirmişlerdir”⁴⁹⁸.

Nitekim güneyden gelen göçmenleri bir yandan güneyde kalan evlerinin, mal ve mülklerin, güneydeki yaşamlarının özlemini duyarken bir yandan da bu yaşamın kendilerine sağladığı kimliğin de özlemini duymaktadır. Bu özlemler zamanla romanlardaki milliyetçi imgelerin de azalmasını ve milli değerlerin yerine çok kültürlü, çok kimlikli, ortak dil, ortak yaşam ve ortak tarihe vurgu yapan yeni bir söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece bir dönem milli kimlik etrafında oluşturulmaya çalışılan habitus yerini çok kültürlü, melez kimlikli toplumların uyum içerisinde yaşamalarının mümkün olduğuna ilişkin söylemlere bırakmıştır.

Nitekim 1960'lı yıllardan itibaren özellikle de 1974'lü yıllardan sonra yazılan romanlarda göç olgusu, milliyetçi bir bakış açısı altında ele alınmıştır. Romanlardaki milliyetçi temalar 2000'li yıllardan sonra yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Örneğin Selenge *Korkma Ay Doğacak* isimli eserinde göçler sonrasında yaşanan sorunları, Yeşil Hat'ın açılmasından sonra yapılan ziyaretlerde yaşanan deneyimleri hümanist bir yaklaşımla ele almıştır. 1974 yılından önce karma mahallerde bir arada yaşayan Rumlar ile Türklerin komşuluk hallerini aktardığı romanında Selenge, bu iki toplumun etnik ve dinsel kimlik farklılıklarına rağmen bir arada uyum içerisinde yaşayabildiğini

⁴⁹⁵ Age., s. 146.

⁴⁹⁶ Age., s. 147.

⁴⁹⁷ Age., s. 171.

⁴⁹⁸ A.g.e., s. 171.

resmetmeye çalışır.⁴⁹⁹ Bu romanda da gösterildiği gibi Rumlar ve Türkler paralel kimlikler olarak, yani kendi kimliklerini koruyarak birlikte yaşamaktadırlar.

Böylece Kıbrıs'taki Türk milliyetçiliğinin temelinde yer alan anavatan kavrayışı farklı bir temelde ilerlemeye başlamış; savaşlar, çatışmalar, ambargolar, dışlanmalar karşısında milli bir kimlik çatısı altında birleşmenin gerekliliğini savunan tarihsel anlatılar, romanlar, şiirler vb. eserlerin yanı sıra Kıbrıslılık kimliğini savunan eserler de ön plana çıkmaya başlamıştır. Daha önce milli habitus etrafında oluşturulan kolektif bilinç, Rumlarla Türklerin birlikte yaşadıkları eski güzel günlerin anlatılarıyla desteklenen eserlerle oluşturulmaya çalışılmıştır.

Daha önce de farklı bölümlerde ele aldığımız gibi Bourdieu'nün habitus kavramına göre devletler birtakım simgeler aracılığıyla toplumsal bilinçaltının şekillenmesini sağlamakta ve bu simgesel güç, yöneten ve yönetilen, devlet ve tebası arasındaki ilişkinin bağlılık ve sadakat temelinde tesis edilmesine neden olmaktadır. Tarihsel anlatılar, hikayeler, masallar, bayrak ve törenler aracılığıyla oluşturulan habitus toplumların düşünce ve davranış kodlarını oluşturmaktadır. Ancak öte yandan devlet tekeliyle oluşturulan habitus, toplumların kendi içlerindeki değişim ve dönüşümler nedeniyle gelişmekte; geçmiş ve geleceği birleştiren yeni değerler etrafında yeni bir habitus oluşabilmektedir.⁵⁰⁰

Kıbrıs Türk kesiminde de okullarda okutulan tarihsel kitaplar, gazetelerde yer alan yazılar, romanlar ve hikayeler, sinema ve tiyatrolar aracılığıyla oluşturulan ve milli değerler temelinde tesis edilen milli habitus, özellikle güneyden gelen göçmenlerin unutamadıkları geçmişleri aracılığıyla Kıbrıslılık bilinci temelinde gelişim göstermiştir. Yukarıda değinildiği üzere güneyden gelen göçmenlerin 1974 sonrasındaki benzer deneyimleri (yerleştikleri bölgelerde Türkiyeli göçmenler ve yerli Kıbrıslı Türklerle olan olumlu veya olumsuz ilişkileri, Rumların boşalttığı köylere güneyde yaşadıkları köylerin Türkçe veya Türkçeleştirilmiş isimlerini vermeleri, bu grubun birbirlerini hiç tanımıyor olsalar bile Halbwachs'ın "kolektif hafıza" dediği, kendi geçmişleriyle ilgili ortak bir imaja ve kendi özgünlüklerinin bilincine varmalarına neden olmuştur.⁵⁰¹ Böyle bir hafıza kuzeyde göç edilen yerlerdeki Kıbrıslı

⁴⁹⁹ SELENCE Özlem, Korkma Ay Doğacak, Işık Kitabevi Yayınları. Lefkoşa, 2010.

⁵⁰⁰ BOURDIEU, Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine, s. 180.

⁵⁰¹ HALBWACHS Maurice The Collective Memory. Harper & Row, New York, 1980, s. 86

Türkler ve Türkiyelilerle olan ilişkilerinde de bir “oto portre” işlevi görerek, pekişmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

1974 Barış Harekâtı sonrasında yaşanan gelişmeler ise Kıbrıslı Türkler’in Türkiye ile Kıbrıs arasındaki ilişkisi sorgulamaya başladıkları dönemi de beraberinde getirmiştir. Bu sorgulamanın başlangıç noktasını ve esas temelini ise Türkiyeli göçmenlerle yaşanan sosyal ve kültürel çatışmalar oluşturmaktadır. Böylece Kıbrıslı Türkler bir yandan Kıbrıslılık kimliğini savunmuşlar öte yandan da kendilerini Türk milliyetçiliğinden ayırabilecek farklı bir milliyetçilik anlayışı geliştirmeye çalışmışlardır. Şimdi 1974 yılından sonra Türkiye’den Kıbrıs’a yapılan göçler incelenerek Kıbrıslı Türkler ile Türkiyeli göçmenler arasında yaşanan sorunların temeli ele alınacak ve böylece, Kıbrıslı Türklerin kendilerini hangi bağlamlarda Türkiyeli Türklerden ayırt ettikleri tespit edilecektir.

3.3.2. Türkiye’den gelen Göçmenler

1974 yılına kadar yaşanan çatışmalar ve 1974 Barış Harekâtı sırasında yaşanan kayıplar nedeniyle Kıbrıs’ın kuzey kesiminde, özellikle de tarım alanında ciddi bir işgücü açığı ortaya çıkmıştır. İşgücü ihtiyacını karşılamak, Ada’daki Türk nüfusunu arttırmak, özellikle de milliyetçi ideolojiyi savunan kesimdeki seçmen sayısını arttırmak için Anadolu’dan Kıbrıs’a göçler yapılmıştır. Türkiye’den yapılan göçlerde öncelik Kıbrıs Barış Harekâtına katılmış, yaralanmış veya şehit düşmüş asker ailelerine verilmiş, daha sonra Türkiye’den çiftçiler, ziraatçılar, zanaatkârlar ve işçilerin Ada’ya getirilmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda özellikle toprakları baraj gölü altında kalmış, heyelan bölgesi ilan edilmiş, orman içinde kalmış köylerin bulunduğu bölgelerdeki iskân müdürlükleri, valilikler, kaymakamlıklar ve muhtarlıklar aracılığıyla hazırlıklar yapılmış ve Kıbrıs’a göçmen alınacağı duyuruları yapılarak bölge halkı göçe teşvik edilmiştir. İçel, Karadeniz, İç ve Doğu Anadolu, Gaziantep ve Adana yöreleri başta olmak üzere Türkiye’nin birçok bölgesinden göçmen listeleri oluşturulmuş, herhangi bir sınıflandırma yapılmadan, gelişigüzel insanlar Türkiye’den getirilmeye başlanmıştır.⁵⁰²

⁵⁰² HASGÜLER, *Age.*, s. 150.

Türkiye’den Kıbrıs’a ilk göç hareketi 1975 Şubat ayında gerçekleşmiş ve göçmenlerin hangi bölgelere yerleştirileceği göçmenler Ada’ya gelmeden önce belirlenmiştir. Ancak öte yandan ikinci göçmen kafilesi yola çıktığı sırada İngiliz yönetimi, İngiliz üslerinde bulunan yaklaşık 8.000 civarındaki Türk’ü serbest bırakmış ve bu kişiler, Türkiye’den gelecek göçmenler için belirlenen köylere yerleştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’den gelen göçmenlerin Ada’ya yerleştirilmelerinde sorunlar yaşanmış; gelişi güzel ve plansız yapılan yerleştirmeler nedeniyle göçmenler, hayatlarında daha önce karşılaşmadıkları işleri yapmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, tüm yaşamı boyunca geçimini hayvancılıktan sağlamış olan ve Erzurum, Kars, Ağrı gibi bölgelerden gelen insanlar Güzelyurt ve Yeşilirmak gibi tarım arazilerinin bulunduğu bölgelere yerleştirilmiş; aynı şekilde bütün hayatı narenciye bahçelerinde, fındık, buğday ve susam tarlalarında geçmiş olan Antalya, Mersin ve Adana’dan gelen göçmenler dağ köylerine yerleştirilmiş; balıkçılıkla uğraşan Karadeniz köylüleri ise Mesarya Ovası’ndaki köylere yerleştirilmişlerdir. Bu durum nedeniyle sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar yaşayan Türkiyeli göçmenler Kuzey Kıbrıs’ı yeni vatanları olarak kabul etmekte zorlanmışlardır.⁵⁰³

Türkiye’den Kuzey Kıbrıs’a yoğun bir şekilde gerçekleşen ikinci göç dalgası ise 1990’lı yıllardan sonra, özellikle inşaat alanındaki iş gücü açığını karşılamak amacıyla gerçekleşmiştir. Kurtuluş ve Purkis’in dikkat çektiği gibi bu dönemde Türkiye’de Güneydoğu ve Doğu illerinden Adana, Mersin, Antalya illerine yaşanan iç göç sonucunda bu illerde yaşanan işgücü fazlası daha önceki göçmenlerle kurulan göçmenlik ağları sayesinde Kuzey Kıbrıs’a kaymaya başlamıştır.⁵⁰⁴

3.3.3. Türkiyeli Göçmenler ve Kıbrıslı Türkler Arasındaki İlişki

1975 yılından sonra Türkiye’den Kıbrıs’a yapılan göçlerin düzensiz ve plansız bir şekilde gerçekleşmesinin hem Türkiye’den gelen göçmenler hem de Kıbrıs’ta yaşayan Türkler açısından ekonomik, sosyal ve kültürel alanda olumsuz yansımaları olmuştur. Türkiye’de hayvancılık, balıkçılık gibi işlerle geçimi sağlayan göçmenler Kıbrıs’ta tarım alanlarında çalışmaya başlamışlar; Türkiye’de tarlalarda çalışan

⁵⁰³ A.g.e., s. 151

⁵⁰⁴ KURTULUŞ / PURKİS, Age., s. 67.

göçmenler ise dağ köylerinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Daha önce hiçbir deneyimleri olmayan alanlarda çalışmak zorunda bırakılan göçmenler bir yandan geçim sıkıntısı çekmişler bir yandan da uyum sorunları yaşamışlardır. Ayrıca Türkiyeli göçmenlerin Ada'ya uyum sağlayabilmeleri amacıyla geldikleri yerlere, yani Türkiye'deki birlikteliklerine uygun bir şekilde iskân edilmeleri, aynı köyden gelenlerin aynı bölgelere yerleştirilmeleri, göçmenlerin uyum sürecini kolaylaştırmaktan ziyade yavaşlatmıştır. Türkiye'den birlikte geldiği komşuları ve akrabaları ile aynı komşuluk ilişkilerini sürdürme imkanına sahip olan Türkiyeli göçmenler Kıbrıslı Türkler ile ilişkilerini sınırlı seviyede tutmuşlar, kültürleşme sürecine dahil olmadan kendi kültürlerini devam ettirmişlerdir⁵⁰⁵.

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi kültürleme süreci, bireylerin içerisinde doğdukları ve büyüdüğü çevre içerisinde gelişen, onların çocukluklarından beri edindikleri, öğrendikleri kültürel değerleri devam ettirdiği bir süreçtir.⁵⁰⁶ Türkiye'den Kıbrıs'a göç eden Türkiyeli göçmenler içinde kültürlendiği toplumsal yapıyı ve kültürel değerleri Kıbrıs'a yerleştikten sonra da devam ettirmişlerdir. Kuzey Kıbrıs'ta aynı yerleşim bölgelerine yerleştirilen Türkiyeli göçmenlerin, aynı köyden ya da kasabadan birlikte geldikleri akrabaları, komşuları ile birlikte yaşamaya devam etmeleri de onların kültürleşme sürecine geç girmelerine neden olmuştur. Kültürleşme süreci farklı kültürel yapıya, farklı kültürel değerlere sahip olan toplumların karşılaşmaları, bir arada yaşamaya başlamaları nedeniyle ortaya çıkan bir süreçtir. Bu süreçteki öncelikli amaç, kültürel birlik ve uyumun sağlanması olmalıdır.⁵⁰⁷ Bu bağlamda Türkiye'den gelen göçmenler ile Kıbrıslı Türkler gibi aralarında dil, din ve etnik benzerliklerin olduğu toplumlarda kültürleşme sürecinin çatışmasız yaşanacağı, sosyal ve kültürel uyumun yüksek olacağı düşünülebilir.

Öte yandan Türkiyeli göçmenlerle Kıbrıslı Türkler arasındaki kültürleşme süreci beklentinin aksine çatışmalı yaşanan bir süreç olmuştur. Kültürleşme sürecinin asimilasyon, bütünleşme, reddetme ve kültürel bozulmadan gibi dört şekilde gerçekleşebileceğine daha önce değinilmişti.⁵⁰⁸ Devletlerin siyasal beklentilerine

⁵⁰⁵ KESER, *Age.*, s. 112.

⁵⁰⁶ BERRY, *Acculturation*, s. 346

⁵⁰⁷ *A.g.e.*, s. 346

⁵⁰⁸ *A.g.e.*, s. 344

uygun olarak geliştirilen kimlik stratejileri ve kimlik inşa süreçleri bağlamında kültürleşme sürecinde bu modellerden biri ya da birkaçı ortaya çıkabilmektedir. Kıbrıs'ta göçmenlerin yerleştirilme politikaları neticesinde ortaya çıkan model, Türkiyeli göçmenler için ayırmacılık/ayrılıkçılık (separatism) stratejisidir. Türkiyeli göçmenlerin belli bölgelere, belli mahallelere yerleştirilmeleri ve kültürel farklılıkları, yaşam şekilleri nedeniyle Kıbrıslı Türkler tarafından dışlanmaları olgusu, onların bir yandan kendi kültürel kimliklerine sıkı sıkıya bağlanmalarına diğer yandan da Kıbrıslı Türklerin yaşam şekillerini, kültürel yapılarını reddetmelerine neden olmuştur. Bu durum her iki toplum arasında uzlaşma ve uyumdan ziyade çatışma ve gerilime neden olmuş; çok kültürlü ve çok kimlikli bir toplum yapısının ortaya çıkmasını engel olmuştur.

Nitekim Türkiye'den gelen göçmenler ile Kıbrıslı Türkler arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar her iki toplumun birbirlerine olumsuz bakmalarının temel nedenlerinden biri olmuştur. Türkiye'den gelen göçmenler, genel olarak çok nüfuslu bir aile yapısına sahip, eğitim seviyesi görece daha düşük, milliyetçi ve muhafazakâr düşünce yapısına sahip kişilerden oluşmaktaydı. Buna karşılık Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlarla etkileşim içerisinde, Osmanlı ve İngiliz kültürü etkisiyle yoğrulmuş karma bir sosyokültürel yapıya sahipti. Nitekim Türkiyeli göçmenler Kıbrıslı Türklerin modernite ile daha erken tanışmaları sonucunda oluşturdukları hayat tarzını yadırgamışlar; Kıbrıslı Türklerin gündelik yaşama pek fazla sirayet etmeyen kendilerine has din anlayışlarını kadınların giyim tarzını, "dinsizlik" ve "Türk'e benzememek" gibi ithamlarla ifade etmişlerdir. Böylece insanların birbirlerinden uzaktayken "tasavvur ettikleri" soydaşlık yerini karşılıklı farklılıklar ile giderek artan gerilimlere bırakmaya başlamıştır.⁵⁰⁹

Kıbrıslı Türkler de Türkiyeli göçmenlerin sosyo-kültürel yaşam şekillerini yadırgamışlar ve bu bağlamda olumsuz ve küçümseyici bir tutum geliştirmişlerdir. Kıbrıs'a 1974 öncesi gelen Türkiyeliler öğretmenler, gazeteciler, avukatlar vb. eğitilmiş kesimden gelen insanlardır. Dolayısıyla 1975 yılından sonra göç edenlerin yaşam tarzları ve eğitim düzeylerindeki farklılıklar nedeniyle Kıbrıslı Türklerin Türkiyeli algısı da olumsuz yönde değişmiş ve iki toplum arasında gerilimler yaşanmaya

⁵⁰⁹ KIZILYÜREK, A.g.e., s.292.

başlanmıştır. Bu gerilimler nedeniyle Kıbrıs Türklerinin milli hareketinin en önemli isimlerinden Dr. Fazıl Küçük dahi göçmenler için “Geri gönderilmelidirler” ifadesini kullanmıştır.⁵¹⁰ Kıbrıslı Türkler açısından temel sorun yaşam tarzlarında ve toplumsal değerlerdeki büyük uçurumdur ve bu uçurumun neden olduğu gerilimin günlük hayattaki somut bir örneği Türkiyeli göçmenlere “kara sakal”, “fıca”, “gaco” gibi kötüleyici lakaplar takılmasıdır.⁵¹¹ Bu bağlamda Kıbrıslı Türkler kendi kimliklerini korumak istemişler; iş yaşamında, evlilik ve komşuluk gibi sosyal yaşam alanlarında Türkiyeli göçmenlerle bir bağ kurma konusunda isteksiz davranmışlardır.⁵¹²

Kıbrıslı Türklerin Türkiye’den gelen göçmenlere karşı olumsuz yargıları, yorumları, gazetelerde de yer almıştır. Türkiye’den gelen göçmenle ilgili bir olay olduğunda, bir sorun yaşandığında gazetelerdeki haberlerde öncelikle bu kişilerin kökenlerini ortaya çıkaracak nitelemelerde bulunmaktadır. Genel olarak Kıbrıs’taki gazetelerde Türkiyeli göçmenlerle ilgili bir olay aktarılırken ‘bir Türkiye vatandaşı’, ‘Kıbrıslı olmayan biri’, ‘Türkiyeli bir göçmen’ gibi ifadeler kullanılmaktadır.⁵¹³

Daha önce de bu iki toplumun birlerine bakış açılarının romanlardaki yansımalarından bahsetmiştik. Bu romanların bazılarında Türkiyeli göçmenlerin Kıbrıslı Türkleri ‘Türk’ olarak görmediklerine, buna karşılık Kıbrıslı Türklerin de Türkiyeli göçmenleri az gelişmiş, eğitimsiz, kaba-saba insanlar olarak gördüklerine dair anekdotlar yer almaktadır. Bu romanlarda Kıbrıslı Türklerin, Türkiyeli göçmenleri kendilerinden farklı tutuklarına, toplumda farklı açılardan sorunlar yarattıklarına, Kıbrıs’ın güvenliğini, yaşayışını, doğasını değiştirdiklerine dair eleştirel bir tavırlar dikkat çekmektedir. Örneğin *Kıbrıslı Kazım* romanında Yaşın, Kıbrıs’tan İstanbul’a giderken havaalanında uçağa binmek için bekleyen Türkiyeli bir kadının, eşyalarının tartılması gerektiğini söyleyen görevliye yanıtını şöyle ifade etmektedir:

“Siz Kıbrıslılar, Mehmetçiğin döktüğü kan haramdır size... Siz Müslüman değilsiniz ki... Siz İslam’ın beş şartını bilmezsiniz. Sizi boşuna kurtardık zaten... Siz

⁵¹⁰ KURTULUŞ VE PURKIS, A.g.e., s. 92

⁵¹¹ A.g.e., s. 237.

⁵¹² Kıbrıslı Türkler ve Türkiyeli göçmenler arasındaki ilişkiyi derinlemesine irdeleyen başlıca eserler Copeaux, Navaro, biraz daha dar kapamlı olmakla birlikte Kurtuluş ve Purkis’tir. Bu konuda yayınlanmış çalışmaların eksikliği nedeniyle referans verilebilecek kaynaklar sınırlı sayıda olmuştur. Tez kapsamında yapılan mülakatlarla literatüre bu alanda da katkı yapılması hedeflenmiştir.

⁵¹³ Copeaux, E., Copeaux, M., C., Age., s. 239.

camiiye gitmez, oruç tutmaz, namaz kılmazsınız ki... Siz kim oluyorsunuz da benim çantamı tartacaksınız”.⁵¹⁴

Copeaux da Kıbrıs'ta yüz yüze görüştüğü Türkiyeli göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, kendilerini dışlanmış hissettiklerini ve Türkiye'ye geri dönme arzusu içinde olduklarını aktarmaktadır. Bu göçmenlerin birçoğu, Kıbrıs'ta yaşamaya devam etmek mi istersiniz yoksa Türkiye'ye mi dönmek istersiniz sorusuna tereddüt etmeden memleket gibisi yoktur cevabını vermişlerdir.⁵¹⁵ Copeaux'un ifadesiyle,

“Ada'nın batısındaki Orga'da (Kayalar'da) yaşayan ve 2001'de konuştuğumuz biri, Samsun'u ve oranın yeşilliğini özlüyordu: ‘Samsun bizim evimiz ve burada her şey Türkiye’de olduğundan çok daha pahalı...bize ev tahsis ettiler ama vermediler. Buraya gelirken verilen sözlerin hiçbirisi tutulmadı...”⁵¹⁶

Yine Copeaux, Kıbrıs'a Maraş, Siirt, Ağrı vb. bölgelerden gelen Kürt kökenli Türkiyeli göçmenlerin de Kıbrıs'ta yaşadığı dışlanmışlığa, ırkçılığa ilişkin gözlemlerini aktarmaktadır. Kürt kökenli göçmenler Türkiye’de olduğu gibi Kıbrıs’ta da ırkçı tavırlara maruz kaldıklarını, sürekli kimlik kontrollerinden geçtiklerini, çok düşük ücretlerle hiç kimsenin yapmak istemedikleri işlerde çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Kıbrıs’taki Kürt kökenli Türkiyeli göçmenler hem Türkiye’den gelen Türkler hem de Kıbrıslı Türkler tarafından ayrımcılığa maruz kalmışlardır.⁵¹⁷ Copeaux’un ifadesiyle söyleyecek olursak,

“koğuşlarda veya şantiyelerde yaşayan ya da terk edilmiş evleri ailecek işgal eden Anadolu bekar mevsimlik işçiler ve taşeronlar Kıbrıslılar tarafından hayvanlarla aynı düzeyde görülmektedirler (...) uzun süre İngiliz kültürüyle temas halinde olan Ada da insanlar kendilerini daha batılı daha laik kısaca daha üstün hissediyorlardı. Laiklik ve kadın hakları söz konusu olur olamaz Kıbrıslılar kendilerini Türkiye’ye daha da uzak hissediyorlardı. Ada da sadece Anadolu lular türban takıyorlar

⁵¹⁴ Yaşın, ö., *Age.*, s. 14

⁵¹⁵ Copeaux, E., Copeaux, M., C., *Age.*, s. 234

⁵¹⁶ *Age.*, s. 236.

⁵¹⁷ *Age.*, s. 325.

çünkü inançlı Kıbrıslılar imanlarını dışa vurmaktan hoşlanmıyorlardı. Özellikle genç kadınlar yüzleri kapalı cahil Anadolu kadınlarıyla alay ediyorlardı”⁵¹⁸.

Bununla birlikte Ada’da kalmaya devam eden, geri dönmeyen Türkiyeli göçmenler yavaş yavaş kök salmaya başlamışlar ve bu kişilerden bazıları kendilerini Kıbrıslı olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir:

“3 yaşındayken ailesi Muş’tan kalkıp gelmiş olan Oktay, Neo Khorio (Minareliköy) de kendini evinde hissediyor. Kendi mesleği olan otelcilikte iş bulamadığı için geçici olarak kahvehane işletiyor. Bu duruma üzülüyor. Ahbaplıklar lazım torpil lazım. Kıbrıslıların hepsi birbirini tanıyor, Türkler dışlanıyor. Ama onun için de Türkiye’ye dönmek sözkonusu değil. Bütün ailesi orda ve kendisini Kıbrıslı olarak tanımlıyor”⁵¹⁹.

Türkiyeli göçmenler arasında özellikle ikinci ve sonraki kuşaklar her ne kadar bazı ayrımcılıklara, dışlanmışlıklara maruz kalsalar da yine de Kıbrıs’ta yaşamaya devam etmeyi tercih etmekte ve kendilerini Kıbrıs vatandaşı olarak görmektedirler. İlk kuşak göçmenlerde Türkiye ile kimlik ve aidiyet bağı devam ederken onların çocuklarında aidiyet bağları zayıflamaya başlamıştır. İkinci ve sonraki kuşak kendilerini bir yandan Kıbrıslı bir yandan Türkiyeli olarak görmektedir; ancak öte yandan Türkiye’de Kıbrıslı Türk olarak tanımlanırken Kıbrıs’ta Türkiyeli Türk olarak tanımlanmaktadır.

3.4. Kıbrıslılık Kimliği

1974 yılından sonra Türkiye ile KKTC arasındaki ilişkiler ve Türkiye’den gelen göçmenler ile Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan sosyo-kültürel çatışmalar, Kıbrıs Türk toplumunda “öteki” imajını farklılaştırmış; kültürel kimlik çalışmaları ve “Kıbrıslı” kimliğinin ön plana çıkarılması süreci Kıbrıs Türk toplumunda, Kıbrıs Rum toplumuna göre daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve süreklilik kazanmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁸ Age., s. 241-242.

⁵¹⁹ Age., s. 248

⁵²⁰ Çağlayan, Age., s. 342-343

Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi olduğu dönemden itibaren ivme kazanan Türk milliyetçiliği ve milli kimlik, 1974 yılından sonra aşınmaya başlamış ve 'anavatan' Türkiye'den farklı bir şekilde tanımlanan Kıbrıslı Türk kimliği oluşmaya başlamıştır. Bu kimlik, yukarda da ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi, Türkiye'den gelen göçmenlerle yaşanan gerilimler çerçevesinde temellenmiş ve Avrupa-Akdeniz kimliği çerçevesinde tanımlanan Kıbrıslılık kimliğine doğru evrimleşmiştir. Nitekim 2000'li yıllarda gelişim gösteren, 41 örgütün bir araya gelmesiyle oluşan "Bu Memleket Bizim Platformu"⁵²¹ Ada'da bir Kıbrıslılık kimliğinin oluşması gerektiğini savunmuş ve bu bağlamda Ada'da Kıbrıslı olmayan unsurlara karşı "yaseminlerimi geri ver" sloganları kullanılmaya başlanmıştır.⁵²²

Kıbrıs Rum kesiminde de 1974 Barış Harekâtından Yunanistan'ın sorumlu tutulması nedeniyle 'anavatan' Yunanistan ile ilişkilerde soğukluk yaşanmaya başlanmış ve Kıbrıslı Rumlar arasında Enosis idealine karşılık Kıbrıs'ın yeniden bütünleşmesini savunan Epanenosis düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Nitekim bu dönemlerde simge ve sembollerde de dönüşümler yaşanmaya başlanmış, daha önce "hilkat garibesi" olarak görülen Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı, Yunan bayrağının yanında göndere çekilmeye başlanmış, Kıbrıs'ın İngiltere'den bağımsızlığını ilan ettiği 1 Ekim resmi tatil ilan edilmiştir.⁵²³ Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Rum milliyetçiliği 'ana vatandan' Yunanistan temelinde gelişen bir milliyetçiliktir, buna karşılık Kıbrıslılık düşüncesindeki Rum milliyetçiliği Kıbrıs için ve Kıbrıs'ın yeniden birleşik bir yapıda bir Rum Cumhuriyeti haline gelmesi gerektiğini savunan bir düşünce biçimidir.⁵²⁴

⁵²¹ Platformu oluşturan örgütlerin kompozisyonuna bakıldığında TKP hariç Kuzey Kıbrıs'taki sol eğilimli, çözüm ve AB yanlısı bütün siyasi parti ve sendikaların yanı sıra, yine bu eğilime sahip STK ve vakıfların olduğu görülmektedir. O dönem adanın ikinci büyük sol partisi olan TKP'nin bu platformda yer almayışı, o dönem koalisyonun küçük ortağı olarak sağ ve milliyetçi tandanslı UBP ile hükümette oluşuyla ilişkilendirilebilir. Platformu oluşturan örgütler: CTP, YDH, KTÖS (Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası), KTOEÖS (Kıbrıs Türk Orta Eğitim Öğretmenleri Sendikası), Der-İş, Devrimci Genel-İş, Emek-İş, BES (Belediye Emekçileri Sendikası), Türk-Sen, KTMAS, KTMMOB, El-Sen, Tem-Sen, Basın-Sen, Bel-Sen, Tıp-İş, Yön-Sen, Koop-Sen, YKB (Yurtsever Kıbrıs Birliği), Kıbrıs Türk Sanatçı ve Yazarlar Birliği, Halklar ve Özgürlükler Derneği Girne Halk Sanatları Derneği, Kıbrıs Sosyalist Gerçek, Ekim Kültür Sanat Üretim Derneği, Kıbrıs Sanat Derneği, Barış Derneği, Barış ve Demokrasi İnisiyatifi, KIB-YAY, Naci Talat Vakfı, Kutlu Adalı Vakfı, Barış ve Federal Çözüm için Kadın Hareketi, Kadın Araştırmaları Merkezi, Kıbrıslılar Bilim Eğitim Sağlık ve Dayanışma Derneği.

⁵²² Kızılyürek, *Age.*, s. 298.

⁵²³ *Age.*, s.134

⁵²⁴ *Age.*, 111.

Bu açıdan bakıldığında Kıbrıs Rum kesimindeki Kıbrıslılık düşüncesi Türk kesimindeki ‘Kıbrıslı olmak’ anlayışından farklı bir zeminde değerlendirilmektedir. Kıbrıs Türk kesiminde etnik kökene herhangi bir vurgu yapılmaksızın ‘yurtseverliğe’ ön plana çıkaran bir kavrayışın ürünü olan Kıbrıslılık düşüncesi, ‘ortak vatan’ kavramını ön plana çıkarmakta ve Kıbrıs’ta yaşamının, Kıbrıs’ın toprağı, kültürü ve sosyal yaşamı ile bütünleşmenin Kıbrıslı olmak için yeterli olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda etnik ve milli kökler, ortak vatan Kıbrıs’a zarar vermediğı, bütünselliğı ve toplumsal uyumu bozmadığı sürece Ada’nın sorunu değil, zenginliğı olarak görülmelidir.⁵²⁵

Daha önce de ifade edildiğı gibi, Smith’in millet tanımı ve yurtsever milliyetçilik ile etnik milliyetçilik arasındaki ayrımı Kıbrıs’taki yurtsever milliyetçiliğın anlaşılması için önemli bir çerçeve çizmektedir. Nitekim milletin ne olduğunu sorusunun etnik topluluktan bağımsız olarak yanıtlanamayacağını ileri süren Smith, etnik toplulukları ortak soy mitleri, tarihsel hatıraları, ortak kültürü paylaşan insanlar olarak tanımlamıştı.⁵²⁶ İşte bu bağlamda tanımlanan etnik toplulukların millete dönüşmesi Smith için bölgeselleşme, kolektif mitlerin ve hafızaların merkezileşmesi, topraksal yayılma, halk kültürünün genişlemesi, ekonomik ve yasal birliğın artması gibi uzun bir süreç sonrasında gerçekleşmektedir.⁵²⁷ Bu bağlamda Smith, milletleri *yatay etni* tipi ve *dikey etni* tipi olmak üzere iki açıdan ele almıştır.

3.4.1. Yatay Etni

Batılı ulusların önemli bir bölümün yatay etni tipine, Batılı olmayan ulusların büyük bir kısmının ise dikey etni tipine dahil olduğunu belirtmiştir. İmparatorluğa ya da sömürgeci yönetime bağı dikey etnilerin hem sömürgeci yöneticilerin hem de yerli entelektüeller ve profesyonellerin ilgi odağı olduklarını ifade eden Smith, bu etni tipinde yerli entelektüellerin de çabalarıyla dilsel kültürün ve tarihlerin yeniden keşfi söz konusu olmaktadır. Tam da bu bağlamda yurttaş millet ile etnik millet ayrımı yapan Smith’e göre, yurttaş millete dahil olmak için sadece öngörölmüş bir süre boyunca o milli toprakta ikamet etmek, milletin kültürünü kabul etmek ve dilini

⁵²⁵ An, *Age.*, s. 117-118.

⁵²⁶ Smith, *Milli Kimlik*, s.65.

⁵²⁷ Smith, A. D., “Theories of Nationalism: Alternative Models of Nation Formation”, *Asian Nationalism*, s. 12.

konusmak yeterlidir. Bu açıdan bakıldığında yurttaş milliyetçiliğinin, etnik milliyetçilikten daha katılımcı olduğu söylenebilir. Yurttaş milliyetçiliğinde katılımın irade aracılığıyla, etnik milliyetçilikte ise soyla belirlendiği görülmektedir.⁵²⁸

Bu bağlamda Kıbrıslılık düşüncesini benimseyenler açısından da temelde yer alan unsur, yurttaş milliyetçiliğinde olduğu gibi, ortak bir toprak üzerinde yaşamak aynı dili konuşmak, ortak bir geçmiş bilincine sahip olmak, ortak kültürel değerlere sahip olmak ve belki de en önemlisi bu ortaklığı soyla değil irade temelinde kurmaktır. Nitekim Kıbrıslılık görüşü,

“Kıbrıs’taki Türkler ve Rumların 1571’de Türklerin gelmesinden 1974’e kadar bir arada yaşayarak ortak kültür oluşturdıkları, ortak dil, tarih, kültür ve birlikte yaşama istekliği ile yeni bir kimlik meydana getirdikleri, bunun da adının ‘Kıbrıslılık’ olduğunu ileri süren görüş olup kültürel olmasa bile siyasi birlikteliğin sağlanabileceği savunulmaktadır”⁵²⁹.

3.4.2. Kültürleşme

1974 yılından sonra ortaya çıkan yeni düzen, Güneyden göç eden Kıbrıslı Türkler, Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türkler ve Türkiye’den gelen göçmenler olmak üzere yeni sınıfların yeni eşitsizliklerin ortaya çıktığı bir düzen yaratmış, dolayısıyla 1950’li yıllardan itibaren ağırlığını fazlasıyla hissettiren milli ve etnik kimlik inşa çabaları yerini çok derin bir kimlik krizine bırakmıştır. Nitekim milli ve etnik kimlik etrafında birliktelik kuramayan Kıbrıs toplumları her biri kendi kültürel alanlarına kapanmış ve bir diğer kimliği dışlayan kimlik kategorileri olarak varlığını sürdürmektedir.

Kıbrıs’taki kültürleşme süreci ve kimlik stratejileri konusunda en önemli örneklerden biri ise Roman topluluklarının geçirmiş olduğu dönüşümlerdir. Kıbrıs’taki en eski topluluklardan biri olan Roman toplulukların bir kısmı Rum kimliğini kabul etmiş, Ortodoks olmuş ve Yunanca konuşmaya başlamışlardır. Kıbrıs Rum kesimi içerisinde asimile olan bu topluluklar Mandi olarak tanımlanmışlardır.

⁵²⁸ Age., s.14-16.

⁵²⁹ Karacaoğlu, K., Reyhanoğlu, M. “Kıbrıs Türkü” ve “Türkiyeli” Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldırma”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 2006, s. 156-157.

Roman toplulukların büyük bir kısmı ise özellikle Osmanlı döneminde Müslüman olmuşlar ve Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Kıbrıslı Türkler içerisinde asimile olan bu grup ise Gurbet olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte Müslüman olan Romanların büyük bir çoğunluğu Türkçenin yanı sıra Gurbetçe olarak adlandırılan yazılı olmayan dillerini kullanmaya devam etmişlerdir. Zira Osmanlı Millet Sistemi içerisinde kendilerine yer bulamayan, Milleti Hâkime içerisine alınmayan Romanlar, ayrımcılığa uğramışlar, her ne kadar Kıbrıslı Türk üst kimliğini kabul etmiş olsalar da kendi kültürel yapılarını ve kimliklerini korumaya devam etmişlerdir.⁵³⁰

Kimlik kavramını incelediğimiz bölümde Kıbrıs'ta, Rum, Türk, Latin, Ermeni, Maruni ve Roman gibi farklı kimliklere sahip toplumların bir arada yaşadıklarından bahsetmiştik. Bu toplulukların bazıları kendi kimliklerini korurken bazıları Türk ve Rum topluluklarına entegre olmuşlar; bu topluluklar içerisinde bir yandan kendi kimliklerini devam ettirirken bir yandan da dilsel, dinsel ve kültürel olarak değişim göstermişlerdir. Örneğin Latin, Maruni ve Roman topluluklar ister Rum isterse Türk kesiminde olsun kendileri için düzenlenmiş ayrı yerleşim bölgelerinde yaşamışlar ve bu durum onların kendi içlerine kapanmalarına, kendi kültürlerini ve kimliklerini korumalarına neden olmuştur. Aynı şekilde güneyden gelen Kıbrıslı göçmenler ve Türkiye'den gelen Türkiyeli göçmenler de kendilerine tahsis edilen ayrı yerleşim bölgelerine yerleşmişler ve bu durum güneyden ve Türkiye'den gelen göçmenlerin kendi alt kültür ve kimliklerini korumalarına neden olmuştur. Bourdieu'nün bakış açısıyla söyleyecek olursak bu kimliklerin ve kültürlerin hepsi kendi habituslarını korumuşlardır.

Nitekim hatırlayacak olursak Bourdieu'nün habitus kavramı, bir arada yaşamak zorunda kalan farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin ve kimlik inşa süreçlerinin açıklanmasında çok önemli bir kavramdır. Bourdieu'nün bireylerin toplumsal yapı içerisindeki ilişkilerini ve davranış değişikliklerini analiz etmek için geliştirmiş olduğu bu kavram, insanların toplumsal yaşam içerisindeki eylemlerini ve bu eylemlerin gelecekte nasıl şekilleneceğini belirlemektedir.⁵³¹ Kültürleme sürecinde olduğu gibi habituslarda da bireyler, içine doğdukları aile, okul ve toplumsal yaşam

⁵³⁰ Age., s. 107

⁵³¹ Bourdieu, P., *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, s. 174-176.

koşullarına göre davranış ve düşünce kalıpları geliştirmektedir. Bununla birlikte habitus kültürleşme sürecini de kapsamaktadır. Zira içinde doğdukları toplumlara göre davranış, düşünce ve yaşantı şekilleri geliştiren bireyler, aynı zamanda toplumsal yapıda değişiklik yaratacak yeni habitusların da taşıyıcısı olmaktadır. Bu taşıyıcılığın yaratacağı değişiklikler Kıbrıs'ta da örneklerini gördüğümüz gibi, sürekli göç alan yerleşim bölgelerinde çok daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kıbrıs'ta birçok farklı topluluk hem geçmiş habituslarını yaşamakta hem de yeni habitusların taşıyıcısı olmaktadır. Yani hem kendi tarihsel miraslarının taşıyıcısı olmakta hem de yeni tarihsel miraslar yaratmaktadır.

Tam da bu bağlamda göz ardı edilmemesi gereken nokta bu tarihsel mirasın oluşmasında etkili olan siyasal gelişmelerdir. Zira daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi, Kıbrıs'ta etkili olan devletler yani Osmanlı, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ile yaşanan siyasal gelişmeler temelinde geliştirilen kimlik stratejileri Kıbrıs'taki toplulukların hem geçmiş hem de geleceği belirleyen tarihsel miraslarının oluşmasında etkili olmuştur. Bu toplulukların içerisine doğdukları kolektif tarih kimi zaman siyasal beklentilere uygun olarak siyasal otoritelerin katkısıyla yeniden yazılmış kimi zaman da bireyler tarafından dönüştürülmüştür.

Şöyle ki, Yunanistan ve Türkiye milliyetçiliği ekseninde gelişen Rum ve Türk milliyetçiliğinin yayılması ve içselleştirilmesi için oluşturulan tarihsel anlatılar, mitler, efsaneler ve hikayeler, 2000'li yıllardan sonraki dönemde milliyetçi olmayan bir zeminde yeniden kurgulanmaya başlanmıştır. Kıbrıs'ın aslında Rum ya da Türk olduğunu kanıtlamaya çalışan tarihsel incelemeler; Rumların Türklere, Türklerin de Rumlara işkence ettiği üzerine temellendirilen ötekileştirme kurguları; milli kimliğin içselleştirilmesine yönelik semboller ve törenler; milli dilin yaygınlaştırılmasını sağlayacak olan basın ve yayınlar 2000'li yıllardan sonra milliyetçi olmayan, çok kültürlülüğü savunan bir zeminde yeniden kurgulanmaya başlanmıştır. Milliyetçi bir zeminde, tek dil, tek bayrak ve tek millet temelinde kurgulanan vatan kavramı, çok kültürlü, çok dilli, çok kimlikli ortak vatan kavramına dönüşmeye başlamıştır.

Kıbrıslı Türkler arasında Kıbrıslılık kimliğine daha fazla vurgu yapılmasının temel nedenlerinden birinin Türkiye'den gelen göçmenler olduğu belirtilmiştir. Kıbrıslı Türkler Osmanlı döneminden beri Kıbrıs'taki Türk nüfusunu arttırma amacıyla yapılan göçlerin, Türklük bilincini arttırmak için yapılan çalışmaların

Kıbrıslı Türklerin varlığını ortadan kaldıracığını düşünmüşlerdir. 1960'lı yıllarda Kıbrıslı Rumlar'ın Enosis iddiaları karşısında yok-olma korkusu yaşayan Kıbrıslı Türkleri 2000'li yıllarda Türkiyeli göçmenler karşısında yokolma korkusu yaşamaya başlamışlardır. Copeaux'ün aktardığı gibi,

“eskiden yabancının hemen belirlendiği kayda geçirildiği ve nötralize edildiği küçük toplumlardan biri olan Kıbrıslılar, yeni gelenlerin çok kabarık sayısı tarafından yutulduklarını hissediyorlardı. Sık sık bir süre sonra Kıbrıs Türkü ancak müzelerde bulunan nadir bir parça haline gelecek diyorlardı”⁵³².

Yine Copeaux'ün aktardığına göre Çınarlı köyünde görüştikleri Kıbrıslı bir kahvehane işletmecisi, köylerinde teki bir Türkiyeli göçmenin olmamasıyla övünmektedir. Copeaux, bir zamanlar Kıbrıslı Rumları öteki olarak tanımlayan Kıbrıslı Türklerin yeni ötekisinin Türkiyeli göçmenler olduğuna dikkat çekmektedir.⁵³³ Karadeniz'den gelen Türkiyeli göçmenlerin yaşadıkları köyde Kıbrıslıların çok küçük bir azınlık olarak yaşadıklarını ifade eden Melek de, bu köyde kendisini azınlık gibi hissetmektedir. Çevresinde yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların geleneksel kıyafetlerini, eğitimsizliklerini eleştiren Melek göçmenlere ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Herhangi bir eğitim alıp almadıklarını bile bilmiyorum diyor melek. Bu başka bir kültür. Geri insanlar bunlar. Ne bizim hakkımızda ne de Kıbrıs hakkında hiçbir şey bilmiyorlar. Kendilerine anlatılan her şeye hiç soru sormadan inanıyorlar (...) I hate them. Rumlardan nefret etmiyorum dünyadaki hiçbir halktan nefret etmiyorum ama onlardan...”⁵³⁴

Kıbrıslı Türkler, Türkleştirme politikalarından, bu politikalar kapsamında oluşturulan eğitim programları, törenler ve sembollerden çok sıkıldıklarını ve bu durumun onları çok endişelendirdiğini belirtmektedirler. Örneğin Kuzey Kıbrıs'ta okutulan tarih kitaplarında KKTC devletinin kuruluşu Türkiye'ye olan atıflarla anlatılmaktadır. KKTC devletinin kurulması ve bağımsızlığına kavuşmasının Türkiye

⁵³² Copeaux, *Age.*, s. 238

⁵³³ *Age.*, s. 238

⁵³⁴ *Age.*, s. 248

devleti aracılığıyla mümkün olduğu anlatılmaktadır.⁵³⁵ Navaro'nun ifadesiyle söylersek,

“sözelimi Lefke’de bir ilkokulda tahtaya şöyle bir cümle yazıldığını görmüştüm. Devletimiz 29 Ekim 1923’te kurulmuştur. Öğretmen Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile KKTC’nin kuruluşu arasında ayırım yapmayı gerekli görmemişti”⁵³⁶.

Navaro bu konuyla ilgili görüştüğü Kıbrıslı Bir annenin, okullarda çocuklara bu şekilde verilen tarih eğitimin çocukların kafasını karıştırdığını ifade ettiğini aktarmaktadır. Bu anne çocukların, okulda gördükleri tarih dersleri yüzünden kendi devletlerinin bazen KKTC bezen de Türkiye Cumhuriyeti olduğunu zannettiklerini belirtmektedir. Bu tarih derslerinin zamanla iki ayrı şekilde verilmeye başlandığını ifade eden Navaro, Kıbrıslı Türk çocuklara Kıbrıs Tarihi dersi, Türkiyeli Çocuklara ise İnkılap tarihi dersi verildiğini aktarmaktadır. Ancak öte yandan Navaro, derslerdeki bu farklılığın çocuklardaki kafa karışıklığını gidermekte çok etkili olmadığına dikkat çekmektedir. Bu derslerde çocuklar muğlak bir devlet anlayışıyla donatılmaya çalışılmakta ve onlara kendi devletlerinin çok eski dönemlerden itibaren devlet olmayı başaran Türklerin soyundan geldiği, KKTC devletinin Türkiye’nin bir devamı olduğu aşılansaktadır.⁵³⁷ Navaro’nun ifadesiyle, “anavatan’ Türkiye ile bağlantılı olarak KKTC için resmi olarak kullanılan ‘yavru vatan’ terimiyle Kıbrıslı Türklere devlet olma durumlarını Türkiye’ninkiyle özdeşleştirmeleri öğretilir. Güçlü bir militarist içeriğe ve imgelere sahip tarih anlatıları Türklerin toprak fetihlerini ve bu türden son başarı olarak da Kuzey Kıbrıs tasvirlerini anlatır. Böylece Türkiye ile özdeşleşmeye dayalı bir alametın 1990’ların sonları ve 2000’lerin başında Kuzey Kıbrıs’ta resmi söylemlere ve yönetim politikalarına temel teşkil eder onları pekiştirir. Aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti ile her türlü özdeşleşme de yasaklanır. Ve cezaya tabi tutulur.”⁵³⁸

⁵³⁵ Navaro, Y., *Kurmaca Mekan Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası*, çev. C. Soydemir Küy Yayınları, İstanbul, 2016, s. 118.

⁵³⁶ Age., s. 118-119.

⁵³⁷ Age., s. 119.

⁵³⁸ Age., s. 119.

Navaro, KKTC yönetiminin bu politikalarına uygun dersler verilmesinin, anavatan ve yavru vatan kavramları çerçevesinde Türkiye ile özdeşleştirmeler yapılmasının, Türkiye’de kutlanan zaferlerin ve törenlerin KKTC devletinde de kutlanmasının, Türkiye’nin simge ve sembollerin yaygınlaştırılmaya çalışmalarının Kıbrıslı Türklerdeki yansımalarının beklenenin tam tersine gerçekleştiğine dikkat çekmektedir.⁵³⁹ 1974 yılından sonra yaşanan gelişmeler nedeniyle Kıbrıslı Türkler, KKTC yönetiminin politikalarını eleştirmektedirler. Navaro’ya göre,

“paradoksal bir şekilde Türk devleti olmaya bu tür tumturaklı ve zafer gösterisini andıran göndermeler yapılmasına rağmen, araştırmamı yaptığım dönemde (1998-2003) Kıbrıslı Türkler kendi devletleri KKTC veya Türkiye ile pek de gururlanmıyordu. Bilakis baskın bir ironi, kinizm ve eleştiri havası hakimdir. Kıbrıslı Türklerin şikâyet ettiği şey yönetimlerinin bir devlet olarak tanınmayışı nedeniyle kendilerine dayatılan kısıtlamalardır. KKTC kimlik belgeleri Türkiye haricinde Kuzey Kıbrıs dışında seyahat etmelerini büyük ölçüde kısıtlıyordu”⁵⁴⁰.

Bu tablo karşısında çocuklarının gelecekleri konusunda endişe duyan Kıbrıslı Türkler, eğitim ve iş imkanına ulaşma konusunda Türkiyelilerin ve torpilli kişilerin daha avantajlı bir konumda olduklarını düşünmektedirler. Türkiye’de eğitim konusunda başarılı olamayan zengin ailelerinin çocuklarının Kıbrıs’ta hiçbir sınava girmeden üniversiteye kabul edilmelerinden rahatsızlık duyan Kıbrıslı Türkler, Türkiyelilere tanınan ayrıcalıklarının siyasal çıkarlara hizmet ettiğini düşünmektedirler.⁵⁴¹

“Ekim 2002 de pek çok kişi Kıbrıs yakında Avrupa Birliği’ne girince soruna bir çözüm gelecek umudu beslerken artık öfkesini dizginleyemeyen bir kadın şöyle demişti: Ne çözüm gelirse gelsin bizi şu fellahlardan kurtarsın.”⁵⁴²

Kıbrıslı Türkler, yönetim birimlerinin, 1974 yılından itibaren Kıbrıslı Rumlara karşılık Türk nüfusunu arttırmaya yönelik politikalar izlediklerini bu doğrultuda Kıbrıslı Türklere Türkiyeli Türklerini kültürünü empoze etmeye çalıştıklarını ifade

⁵³⁹ Age., s. 119.

⁵⁴⁰ Age., s. 119.

⁵⁴¹ Age., s. 243

⁵⁴² Age., s. 243

etmektedirler. Bu nedenle Kıbrıslı Türklerin büyük bir kısmı Türkiye kültürü içerisinde asimile edilmeye çalışıldıklarını, bu konuda okullar, medya, ordu ve diğer kurumlar aracılığıyla uygulanan politikaların Kıbrıslı Türkleri yok etmeye yönelik politikalar olduğunu düşünmektedirler. Kıbrıslı Türkler Türkiyeli göçmenlerin sayısının her geçen gün daha fazla artması konusunda endişelerini dile getirmekte ve bu konuda en fazla ‘yok olma’ kavramını kullanmaktadırlar.⁵⁴³ 30 yaşındaki Kıbrıslı Türk Emin, Kıbrıs’ta uygulanan nüfus politikaları yüzünden fiziksel ve kültürel olarak yok oldukları duygusunu şöyle ifade etmektedir:

“Biz mohikanların sonuncusuyuz. Bizi Kızılderiliye çevirdiler. Kültürümüzü yok ettiler. Hiç değilse kızılderilileri hala hatırlayanlar var. Peki ya bizi kim hatırlayacak”⁵⁴⁴.

Tüm bunlarla birlikte Yeşil Hat’ın açılması, karşılıklı geçişlerin başlaması Kıbrıslılık düşüncesinin gelişmesini sağlayan bir başka etken olmuştur. 23 Nisan 2003’te sınırların açılması ile hem Kıbrıslı Türkler hem de Kıbrıslı Rumların kontrol noktasında uzun sıralar oluşturduğunu ifade eden Navaro, her iki kesimin de eski evlerini, bahçelerini görmek için karşı tarafa geçmek istediklerini belirtmektedir. Nitekim Kıbrıslı Türkler güney kesimine Kıbrıslı Rumlar da kuzey tarafına geçtikleri zaman ilk olarak eskiden yaşadıkları yerlere gitmişlerdir.⁵⁴⁵ Navaro’nun aktardığına göre,

“Sınırı geçenlerin ilk gittikleri yer ana ocakları oluyordu. Kıbrıslı Rumların evlerinde oturan Kıbrıslı Türkler ev sahiplerimiz dediği Rumların gelip evlerine bakmasını beklediler. Evlerin eski sahibi olan Kıbrıslı Rumlar geldiğinde birçok Kıbrıslı Türk onları eski evlerini ziyaret edebilmeleri için evinde davet etti. Bazı Kıbrıslı Türkler yıllarca ellerinde tuttıkları değerli şeyleri iade ettiler evlerin eski ve yeni sahipleri sorunlar ve çatışma sonrasında hayatlarının geçirdiği dönüşümler hakkında sohbet ettiler”⁵⁴⁶.

⁵⁴³ NAVARO Yael., *Kurmaca Mekan Kuzey Kıbrıs’ın Duygu Coğrafyası*, çev. C. Soydemir Küy Yayınları, İstanbul, 2016, s. 83-88.

⁵⁴⁴ Age., s. 88

⁵⁴⁵ Age., s. 88

⁵⁴⁶ Age., s. 253

Navaro'nun da dikkat çektiği gibi, sınırların açılmasından sonra Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumların karşılaşmalarında kimi zaman gerginlikler olsa da genel olarak yeni dostluklar kurulmuş ve olumlu duygusal paylaşımlar yaşanmıştır. Her iki kesimden insanlar yanlarında götürdükleri çocuklarına eski yaşadıkları yerleri göstermişler ve buradaki anılarını anlatmışlardır. Bu durum Kıbrıs'ta sosyalliklerin, paylaşımların ve bu esnada yaşanan duyguların değişmesine neden olmuştur. Ayrıca sınırlar açıldıktan sonra Kıbrıslı Türklerin büyük bir çoğunluğu Kıbrıs Cumhuriyeti kimlik belgesi almıştır. Yine birçoğu pasaport başvurusunda bulunmuş ve güney kesiminde iş bulmuş, çocukların güney kesimindeki okullara yazdırmışlardır. Dolayısıyla bu gelişmeler nedeniyle Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki etkileşim artmıştır.⁵⁴⁷

“1974 ile 2003 arasında yasaklanmış olan bu tip yüz yüze ve gündelik karşılaşmaların yaşanabilmesi sayesinde Kıbrıslı Türkler Kıbrıslı Rumlarla olan ilişkilerini ve görüşlerini yeniden değerlendirdi. Bir yandan eski arkadaşlarını bulurken ve yeni arkadaşlıklar kurarken diğer yandan da Rum tarafından ayrımcılıkla karşılaştılar”⁵⁴⁸.

Nitekim yukarda da ifade ettiğimiz gibi bu gelişmeler nedeniyle Kıbrıslı Türkler, Annan Planı ile ilgili 24 Nisan 2004'te yapılan referandumda Ada'nın birleşmesi, Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin beklentiler, ambargoların kaldırılması gibi nedenlerle çok yüksek oranda “Evet” oyu vermişlerdir.⁵⁴⁹

3.4.3. Sınır Kapılarının Karşılıklı Geçişe Açılması

2003 yılında sınırların kaldırılması sonucunda iki toplumun tekrar karşılaşması çift dilli yaşamın ayrıcalıklarını dile getiren Kıbrıslı Türkler, Rumcayı tekrar kullanmaya başladıkları için mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. 1974 yılından önce özellikle ticaret alanında etkin olan Rumca, orta yaşın üzerindeki Kıbrıslı Türkler tarafından kendi aralarında da olsa hala kullanılmaktadır. Özellikle güneyden göç eden Kıbrıslı Türkler, güneyde karma köylerde yaşarken Rumcayı Türkçeden çok daha iyi konuştuklarını, Rum komşularının da Türkçeyi çok iyi konuşabildiklerini ifade

⁵⁴⁷ Age., s. 254-255.

⁵⁴⁸ Age., s. 255

⁵⁴⁹ Aydoğdu A., Age., s. 229.

etmişlerdir. Bu çift dillilik olgusu Kıbrıslı Türklerin birçoğu tarafından kültürel seçkinlik durumu olarak kabul edilmektedir.⁵⁵⁰ Copeaux'un ifade ettiği gibi,

“40 yaşını aşmış olanların Rumcaya bağlılıkları değişmeyen bir unsurdur. Her ne kadar uzun bir süre kullanmasalar da bir anda dil tekrar su yüzüne çıkıyor ve Rumca konuşmaya başlıyorlardı. Araya uzun yıllar girse de bu mirası kullanmaya hazır bir halde tutmuşlardı (...)1974 ten beri birçok Kıbrıslı Türk Rumcayı Anadolu lular tarafından anlaşılmadan kendi aralarında iletişim kurmalarını sağlayan gizli bir dil olarak kullanıyorlardı. Böylelikle bir dilden ötekine geçerek çift kültürlü bir topluma ait olduklarını beyan etmeyi sürdürüyorlardı. Herkesin içinde birkaç Rumca söz söylemek bu aidiyetin sağladığı sevinci ve gururu da açığa vuruyordu”⁵⁵¹.

Görünen o ki, Kıbrıs Türk toplumu, KKTC'nin kurulmasından sonra bu devletin sadece Türkiye tarafından tanınması yani uluslararası alanda hiçbir karşılığı olmayan bir devlet statüsünde olması nedeniyle maruz kaldıkları ambargolar ve ekonomik sıkıntılar karşısında, ayrıca karşı karşıya kaldıkları milliyetçi propagandalar ve bu kimlik etrafında şekillenen kimlik stratejileri nedeniyle Kıbrıslılık kimliğini toplumsal bir savunma biçimi olarak benimsemeye başlamışlardır.

Mavratsas'a göre Kıbrıslılık anlayışı, Kıbrıs'ın Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk etnik topluluklarının anavatan olarak tanımlanan Yunanistan ve Türkiye devletlerinden farklı, bu devletlerden bağımsız kendilerine özgü yapıları, kendilerine özgü kültürel yapıları olduğu düşüncesine dayanmaktadır.⁵⁵² Kıbrıslılık kavramı ilk olarak 9 Haziran 1932 yılında sömürge raporunda kullanılmış ve bu raporda 'yerli' kavramı yerine 'Kıbrıslı' kavramı kullanılmıştır. Bu kavram İngiliz sömürge yönetimi tarafından Rum milliyetçiliğine karşı bir alternatif olarak ön plana çıkmıştır.⁵⁵³ 1974 sonrasında ise Kıbrıslılık kimliği, ortak vatan, ekonomik ve toplumsal iş birliği, sınıfsal mücadele gibi düşünceler temelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Mavratsas'ın ifadesiyle,

⁵⁵⁰ Copeaux, Age., s. 254.

⁵⁵¹ Copeaux, Age., s. 254.

⁵⁵² Mavratsas, K., V., *Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs'taki Yönleri: İdeolojik Çatışmalar ve 1974-1996 Kıbrıs Elen Kimliğinin Toplumsal İnşası*, (çev. Y. Öztürk), Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2000, s.29

⁵⁵³ An, Age, s. 135.

*“Kıbrıslılık, Elen ulusu yerine, dikkatinin odak noktasına Kıbrıs’ı koyarak, güçlü siyasi unsurlarla coğrafik bir milliyetçilik fonksiyonu gören siyasi bir ideoloji ve kültürel bir söylevidir”*⁵⁵⁴

Kıbrıs Türk kesiminde ise Kıbrıslılık fikri ilk olarak 1960’lı yıllarda yayınlanmaya başlayan ve amacı kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’ni yaşatmak olan Cumhuriyet Gazetesi ile başlamıştır.⁵⁵⁵ Bu gazetede Kıbrıslılık düşüncesi, Kıbrıs yurttaşlığı bağlamında ele alınmış ve ortak vatan vurgusu yapılmıştır. Kıbrıslı Rum milliyetçiliği karşısında temellendirilen Kıbrıs Türk milliyetçiliği, aynı zamanda Kıbrıslılık düşüncesinin de oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Kıbrıslılık, Türkçülük ideolojisi karşısında olmakla birlikte Türk kimliğine de sahip çıkan ve kendisini Rumlar karşısında bir azınlık olarak görmeyen savunma refleksiyle ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁶ An’ın dikkat çektiği gibi, 19 Mart 1975 tarihinde kurulan ve Kıbrıslılık bilincini yaygınlaştırmayı, iki toplumlu diyalogu geliştirmeyi kendine misyon olarak belirleyen ‘Yeni Kıbrıs Derneği’⁵⁵⁷, Kıbrıslılık düşüncesini şu şekilde temellendirmektedir:

“Gözyaşlarımızın dindiği, kızgınlıkların ve ümitsizliğin artık sona erdiği şu anda düşünmek gerek; Mutlu, dürüst, özgürlüğü seven, kin beslemeyen insanlardık. Her şeyden uzak huzur içinde yaşayıp susuyorduk. Şimdi susmamızın cezasını çekiyoruz.... son ayların acılı günlerinde şunu öğrenmeliyiz; bu adada yaşayan Rum, Türk, Ermeni, Maronit olarak bizler, bu adanın sakinleri olarak birbirimizi

⁵⁵⁴ Mavratsas, C. V., “National Identity and Consciousness in Everyday Life: Towards a Sociology of Knowledge of Greek-Cypriot Nationalism”, Nations and Nationalism, 5 (1), 1999, s. 94. Kızılyürek’in dikkati çektiği üzere, Kıbrıslı Rumlar arasındaki hakim “Kıbrıslılık” anlayışının Kıbrıslı Türklerin varlığı veya siyasi iradesini de kapsayan bir içeriğe sahip olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Bknz. Kızılyürek, Age, s.298-299.

⁵⁵⁵ Kata, M. & Keser, U. Kıbrıs Cumhuriyeti’nde Muhalif Bir Gazete “Cumhuriyet”, History Studies, 8 (2), 2016, s.15-39, DOI: 10.9738/hişt.201622033. Gazetenin kurucuları Ahmet Muzaffer Gürkan ve Ayhan Hikmet 1950’li yılların ortalarından itibaren Kıbrıslı Türklerin liderleri olan Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Raif Denктаş’ın muhalifi olmuşlardır. Gürkan ve Hikmet’in, Dr. Küçük ve Denктаş’tan temel olarak ayrıldıkları konu Kıbrıslı Türk ve Rumların birlikte yaşayabilecekleridir.

⁵⁵⁶ Nitekim bu refleksin 1960’tan başlayarak günümüze kadar geçerliliğini sürdürdüğünü takip etmek mümkündür. Gerek 1960’lı yıllardaki Cumhuriyet Gazetesi, gerekse Niyazi Kızılyürek’in Kıbrıslı Türk ve Rumlar’ın Kıbrıs-merkezci arayışları arasındaki farka dikkat çektiği gibi, Kıbrıslı Türkler bir taraftan Türk kimliğinden tam olarak sıyrılmayarak Kıbrıslı Rumlar karşısında azınlık durumuna düşmek gibi bir tehlikeden kaçınmaya çalışmakta, diğer taraftan ise Kıbrıslılığına vurgu yaparak hem Türkiye hem de adadaki Türkiyeli nüfustan kendisini ayırtırmaya çalışmaktadır. Bir diğer ilginç nokta Cumhuriyet Gazetesi’nde gerek 1960 Anlaşmaları çerçevesinde adaya çıkan Türk askeri gerekse 30 Ağustos gibi resmi günlerden büyük bir coşkuyla bahsedilmektedir. Bknz. Kata & Keser, a.g.e. (ekler bölümü)

⁵⁵⁷ Yeni Kıbrıs Derneği için bknz. Dipnot 252

*anlayabiliriz, çıkarlarımızı koruyabiliriz. Bugünkü toplumun en önemli nedeni, iki büyük toplumun tam bir ayrılık yaşayarak, yek diğerine karşı yanlış inanç ve düşünce beslemeleri, yek diğeriyile temastan kaçınmaları ve toplumsal yapının ayrımcı ilkelere dayanmasıdır. Hangi millete mensup olduğumuzu ve kültürel bağlarımızı unutmamakla beraber, hayata tek bir halk kitlesi olarak bakmalıyız. Her şeyden önce Kıbrıslı olarak düşünmeli, sonra Rum veya Türk olarak. Bu güzel adamızın yeniden mutluluk ve refaha ulaşması için bu şarttır.*⁵⁵⁸

Yeni Kıbrıs Derneği tarafından ileri sürülen bu düşünce sonraki yıllarda hem Türk hem de Rum kesimlerince savunulmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Kıbrıslılık düşüncesi, Rum ve Türk milliyetçiliklerinin Enosis ve Taksim temelindeki ayrılıkçı görüşlerine karşılık ortak vatani savunan, kültürel farklılıklarla birlikte çok kültürlü bir yaşamı savunmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıslılık düşüncesi toplumların günlük yaşam pratikleri, gelenek ve görenekleri, Ada'lı olmayı vurgulayan simgeler, semboller, halk şarkıları ve halk oyunları üzerinde inşa edilmeye çalışılmış; çok kültürlü, çok kimliklik toplum yapısının bir zenginlik olduğu kabul edilmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ AN, *Age*, s. 97-99.

⁵⁵⁹ MAVRATSAS, C. V., "Kıbrıs Rum Kimliği ve Kıbrıs Sorunu", Mehmet Hasgüler ve Ümit İnataçı (Ed.), *Kıbrıs'ın Turuncusu*, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, s. 143.

4. SAHA ARAŞTIRMASI & BULGULAR

Mülakat yapılan kişilerin yaşları 25 ile 80 arasında değişmesi, kimlik algılarındaki kuşaklar arası farkı daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Yüksek eğitim düzeyine sahip katılımcılar, genellikle kimlik algısı ve siyasi tercihleri konusunda daha bilinçli görüşler ifade etmiştir. Eğitim seviyesi, bireylerin kimlik algılarındaki karmaşıklığı ve siyasi tercihlerindeki farklılıkları anlamada önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların 16'si federal bir çözümden yana olduğunu belirtirken, bunların 10'u ikinci kuşak mensubudur. Dolayısıyla, federal çözümü savunanlar genellikle genç nesilden ve yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerdir. Bu durum, kuşaklar arasındaki siyasi tercihlerde farklılaşmaya işaret etmektedir. Siyasi tercihler, bireylerin geçmiş deneyimlerinden ve eğitim seviyesinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Genç nesil daha ziyade federal çözümü benimserken, yaşlı kuşak iki devletli çözümü destekleme eğilimindedir.

4.1. Aidiyetin Kırılganlığı: Göçün Kimlik Algısı Üzerindeki Etkisi

Güney Kıbrıs'tan Kuzeye göç eden Kıbrıslı Türklerin kimlik algıları, göç öncesi ve sonrası deneyimlerin travmatik doğası nedeniyle tarihsel bağlamda dönüşüme uğramış ve bu süreç, bireylerin kendilerini "Kıbrıslı" ve "Türk" kimlikleri arasında konumlandırmasını da karmaşıktırmıştır. Kıbrıs'ın güneyinden kuzeyine gerçekleşen zorunlu göç, bireylerin kimlik algısı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Göç süreci, sadece fiziksel bir yer değişimi değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir travma olarak bireylerin hafızasında yer etmiştir. Bu durum, göç eden Kıbrıslı Türklerin kendilerini tanımlama biçimlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Göç deneyimleri, bireylerin geçmişe dair anıları ve göç sonrasında şekillenen aidiyet duyguları arasında bir çatışma yaratmıştır. Bu durum, kimlik algısının tarihsel koşullarla şekillendiğini göstermektedir. Keza, yapılan görüşmelerde genellikle ailesinde şehit olan görüşmecilerin artık Rumlarla birlikte yaşamının asla mümkün

olamayacağını belirtmeleri, şehitlik olgusunun kimlik üzerindeki etkisini de göstermektedir. Göçmenlerin, yaşadıkları bu kopuş nedeniyle kendilerini hem "Kıbrıslı" kimliğiyle geçmişe, hem de bu kimliğe ekledikleri "Türk" kimliğiyle mevcut konjonktüre bağlamaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Burada ortaya çıkan aslında aidiyetin kırılma noktasıdır. Kıbrıs'ın güneyinden kuzeyine gerçekleşen zorunlu göç, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısını derinlemesine etkilemiş ve bireylerin aidiyet hissinde ciddi kırılmalar yaratmıştır. Göç sadece fiziksel bir yer değişimi değil, aynı zamanda sosyal bağların kopması, ekonomik kayıplar ve toplumsal hafızanın yeniden inşa edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Henri Tajfel'in Sosyal Kimlik Teorisi'ne göre, bireyler grup kimliğini belirlemek için çevresel koşulları değerlendirir⁵⁶⁰. Kıbrıslı Türklerin yeni yerleşim bölgelerinde entegrasyon sorunları yaşamaları, kimlik algısındaki çatışmaları artırmıştır.

Birinci kuşan göçmenlerinden Hasan'a göre 1974 öncesinde Kıbrıs "hep birleşti...Kahvelerine de, düşünlerine, beraber ava da denize de gittik, yani arkadaşlığımız vardı".⁵⁶¹ Hasan; bir yandan iki toplumlu çatışmaları bir Rum-Türk düşmanlığından ziyade "vatandaşlık haklarına saygısızlık olarak" değerlendirerek kendi içinde tutarlı bir argüman oluştururken, diğer taraftan Rumları "aşırı milliyetçi" bulduğundan iki devletli bir çözümü desteklemektedir.

Aidiyetin kırılma noktasına bir başka örnek Fatoş'un ifadelerinde ortaya çıkmaktadır. Kuzeye geçiş sürecinde yaşadıklarını ve yeni yerleştiği yerle ilgili bir yandan 'her şeyimizi geride bıraktık... Orayı bir barınak olarak gördük sadece'⁵⁶² derken, öte yandan Türkiye'nin askeri müdahalesi olmasa adada tek bir 'Türk'ün bile kalamayacağını düşünmektedir. Fatoş; KTFD ve KKTC'nin ilan edilmesini olumlu siyasi hamleler olarak görürken, en ideal çözümün Rumlarla bir arada yaşamak olduğunu ama bunun hiçbir zaman gerçekçi bir beklenti olamayacağını düşünmektedir. Kendisini 'Kıbrıslı' olarak tanımlayan Meryem ise 1974 öncesi dönemde Kıbrıslı Rumlarla bir arada yaşamamış ve o dönem 'milli duyguları kabark' biri olarak hatırlıyor.⁵⁶³ Kimliğindeki bu keskin dönüşümü; "yanlış anlamasın kimse

⁵⁶⁰ TAJFEL Henri / TURNER John. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), The Social Psychology of Intergroup Relations. Brooks/Cole s. 41

⁵⁶¹ Hasan, 74, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁶² Fatoş, 62, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁶³ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Kıbrıslı

ama eskiden Türkiye'ye tapardık. Bu tarafa geldik öyle bir yaptılar artık isyan edesimiz geldi" diyerek daha fazla ayrıntıya girmek istemediğini ifade etmiştir. Meryem'in 60 yıllık yaşantısı, 'Milli duyguları kabarık' bir Kıbrıslı Türk olarak başlamış, Rumlarla bir arada yaşamamış olmasına rağmen ortak bir 'Kıbrıslılık' durumunun olduğunu düşünmekte ve birlikte (iki toplumlu bir) yaşamın tesis edilemeyecek olmasını üzüntüyle karşılamakta ve bütün bunların neticesi olarak da iki devletli bir çözümü daha gerçekçi bulmaktadır.

Aidiyetin kırılmağına ilişkin en çarpıcı örneklerden bir tanesi Sadık'ın içinde bulunduğı durumdur. Babası Türkiye göçmeni olduğı için GKRY vatandaşlığı hakkı olmayan Sadık, kendisini önce Kıbrıslı Türk olarak tanımlasa da *"Ben ne Kıbrıslıyım ne Kıbrıslı Türküm... Her iki taraftan da darbe yemiş bir insanım... Hiçbiri umurumda değil, bu saatten sonra"*⁵⁶⁴ diyerek içinde bulunduğı çelişkili durumu ifade etmektedir.⁵⁶⁵

Güneydeki yaşama dair olumlu anıların fazla olması, kuzeydeki yeni düzenin benimsenmesini zorlaştırmış, bireylerin kendilerini yeni yerleşim birimlerine ve sosyal çevrelere adapte etmesini engellemiştir. Göç deneyiminin getirdiğı bu kırılmağı ve kuzeydeki yeni yaşama adaptasyon sürecindeki problemler kimlik algısındaki çatışmayı derinleştirmiştir.

4.2. Sosyal ve Mekânsal Bağlamda Aidiyetin Yeniden İnşası

Aidiyet, bireylerin hem sosyal hem de mekânsal bağlamlarda kendilerini bir topluluğun parçası olarak görmelerini sağlayan önemli bir duygudur. Ancak göç, bu bağları zayıflatabilir ve bireyleri yeni çevrelerinde bir tür "kimlik mücadelesi" vermek zorunda bırakabilir. Pierre Nora, mekânsal aidiyetin kaybıyla bireylerin hafızalarına daha fazla bağlandıklarını öne sürer.⁵⁶⁶ Bu bağlamda, Kıbrıslı Türklerin geçmişte

⁵⁶⁴ Sadık 45, (İkinci Kuşak Paramal Göçmeni, Erkek), Kıbrıslı Türk, İki Devletli Çözümü Destekliyor.

⁵⁶⁵ Kıbrıs Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanunu Madde 141'e göre annesi ve/veya babası vatandaş olan her birey otomatik olarak vatandaşlığa hak kazanmaktadır. Bunun tek istinası "ebeveynlerden birinin ülkeye ve/veya yasalar nezdinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin otoritesi dışında kalan bölgeye yasadışı giriş yapmış olması veya ikamet etmeye devam etmesi halidir". Ayrıntılı bilgi için bkz. The Civil Registry Law of 2002141(I), [https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/CYP%20Civil%20Registry%20Law%20No%20141_I_2002%20corrected%2008.04.2017\].pdf](https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/CYP%20Civil%20Registry%20Law%20No%20141_I_2002%20corrected%2008.04.2017].pdf) (Erişim Tarihi 12.12.2024) Bu yasanın açıkça Türkiyeli göçmenlerle evlenen Kıbrıslı Türkler ve onların çocukları olduğı şüphesizdir. Bununla birlikte vatandaşlık hakkı kazanamayan Kıbrıslı Türkler'in Güney Kıbrıs yargısı nezdinde mücadelesi halen devam etmektedir.

⁵⁶⁶ NORA Pierre, Hafıza Mekanları (Çev. Mehmet Emin Özcan), Doğı Batı Yayınları, 1989, s.7

bıraktıkları yaşam alanlarına dair özlemleri, göç sonrası kimlik algılarında önemli bir yer tutmaktadır.

Mülakatlarda, bu bağlamda, geçmişe yönelik nostalji ve yeni yerleşim yerlerine entegrasyon arasındaki çatışma hali açıkça hissedilmektedir. Sevil, “Eskiden birbirimize çok yakındık, ama şimdi yeni köyde herkes uzaklaştı” diyerek, sosyal bağların zayıfladığını ifade etmiştir. Yeni çevreye uyum sağlayamayan bireyler, geçmişteki toplumsal bağlarını özlemle anmış ve bu durum, kimlik algılarında bir bölünme yaratmıştır.

Birinci kuşaktan Hasan ve Mustafa, savaş öncesi Rumlarla kurulan olumlu ilişkilerden bahsederken, savaş sonrası bu bağların kopmasıyla ortak kimliğin ve birlikte yaşama duyulan güvenin zarar gördüğüne inanmaktadır.⁵⁶⁷ Bununla birlikte her ikisi de adeta söz birliği edercesine aynı durumun Kıbrıslı Türkler için de geçerli olduğunu, 1974 öncesinde dayanışma içinde yaşayıp mutlu olduklarını ama şimdi ‘herkesin dört bir tarafa dağılıp, eski günlerden eser kalmadığını’ dile getirmektedirler. 1974 öncesi ortak yaşama dair akıllarında kalan en önemli ayrıntı, ‘Rumların Paskalya tatili yaptığı dönemde onların davalarına Kıbrıslı Türklerin göz kulak olduğu’ günlerden artık bir arada yaşanamayacak hale gelmiş olmalarını üzüntüyle karşılamakta, kendilerini ‘Türk’ değil ‘Kıbrıslı Türk’ olarak tanımlamakta, Türkiye ile ilişkilerin daha mesafeli, iki dost ülke gibi olması gerektiğine inanmaktadırlar.

Görüşmelerde, Güneyde birbirine yakın ilişkiler kuran toplulukların kuzeye geçiş sonrası farklı bölgelere dağılmasının sosyal aidiyeti zayıflattığı belirtilmiştir. Bu durum, sosyal bağların kopmasının kimlik algısındaki etkisine işaret etmektedir. Çevresiyle izole bir köyden adanın kuzeyindeki bir kasaba merkezine ya da köyün tamamının Kıbrıslı Türklerden oluştuğu bir yerden toplu halde başka bir köye iskân edilmeyen bireyler, mülakatlarda yeni sosyal çevreye adaptasyon zorluğu yaşadıklarına dair anılarına daha çok yer vermiştir. Sevil, 1974 öncesinden tanıdıklarıyla iletişim halinde olamadığını, “Artık birbirimizi bulamıyoruz” şeklinde ifade etmektedir.⁵⁶⁸ Meryem’e göre eskiden “hep köylülerimizle birdik. Buraya

⁵⁶⁷ Hasan, 74, (Birinci Kuşak Larnaka Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk ve Mustafa, (Birinci Kuşak Lefkoşa Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁶⁸ Sevil, 74, (Birinci Kuşak Tatlısu Göçmeni), Siyasi Tercihini Belirtmedi, Kıbrıslı Türk

gelince dağıldık. Herkes birbirine ziyarette bulunurdu. Şimdi koptuk”⁵⁶⁹ Hem Meryem hem de Sevil, siyasi tercihlerini belirtmemekle birlikte birinci kuşak göçmen kadınlar arasında gerek 1974 sonrası kuzeyde kurulan rejime gerekse KKTC’nin Türkiye ile olan ilişkilerine yönelik eleştirilerini açıkça ifade etmişlerdir.

4.3. Göç Sonrası Kaynakların Adil Dağılımı ve Kimlik Algısı

1974 sonrası yaşanan göç süreci, yalnızca fiziksel yer değişimi değil, aynı zamanda kaynakların ve malların yeniden dağıtılmasını da içerir. Ancak, bu dağılımın adil olarak algılanmaması, bireylerin yeni düzene karşı eleştirel bir tavır almasına yol açmıştır. Göçmenlerin güneyde bıraktığı taşınmaz mallarına karşılık kuzeyde yeterli karşılık alamadıklarını düşünmeleri, bireylerin kuzeyde kurulan yeni düzene olan aidiyet duygusunu zayıflatmıştır. Bu durum, bireylerin kimlik algısında travmatik bir etki yaratmıştır. Bu tür algılar, bireylerin kuzeydeki yeni düzeni kabullenmelerini zorlaştırmış ve kimliklerini yeniden tanımlama süreçlerini karmaşıkleştirmiştir. Göçmenler, geçmişte sahip oldukları sosyal statü ve ekonomik durumu kaybetmiş olmanın yarattığı hayal kırıklığıyla, kimliklerini geçmişe bağlama eğiliminde olmuşlardır. Örneğin Bülent, “Kuzeyde bize verilen hiçbir şey güneydeki köyümüzün karşılığını tutamaz” diyerek, malların dağılımında yaşanan adaletsizliği vurgulamıştır.⁵⁷⁰

Sevil ise Rumların geride bıraktığı evlerin ve arazilerin haksızca paylaşılmasına isyan ediyor. “Hiç ilgisi alakası olmayan insanlar dünyanın ganimetini yediler... O yüzden ben asi, muhalif oldum”⁵⁷¹ Sevil, Rumların aslında kuzeyde Kıbrıslı Türklere fazlasıyla yetecek kadar mal ve mülkü geride bıraktıklarını ve eğer adil bir bölüşüm yapılabilmiş olsaydı Kuzey Kıbrıs’ın Türkiye’ye muhtaç olmadan ekonomisini döndürme fırsatı bulabileceğini ifade etmiştir.

O dönemi deneyimlemeyen ikinci kuşak göçmenlerin konuyla ilgili düşünceleri aile içi anlatılar üzerinden şekillenmiştir. Örneğin Vasfi, ailesinden duyduğu kadarıyla taşınmaz malların dağıtım sürecinin bazı kesimler lehine avantajlı bir ortam yaratmış

⁵⁶⁹ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Siyasi Tercihini Belirtmedi, Kıbrıslı

⁵⁷⁰ Bülent, 60, (Birinci Kuşak Limasol Göçmeni, Erkek), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı

⁵⁷¹ Sevil, 74, (Birinci Kuşak Tatlısu Göçmeni, Kadın), Siyasi Tercihini Belirtmedi, Kıbrıslı Türk

olmasının, ilk etapta kuzeyde kurulan yeni yönetime desteğin artmasını sağlamış olsa da uzun vadede sosyal adaletin tesisine engel olduğunu düşünmektedir.⁵⁷² Mert ise dedesinin tanıklık ettiği 1974 sonrası ganimet ve yağmalama hikayelerini hicap duyarak kendisine anlattığını ifade etmiştir.⁵⁷³ Sonuç olarak, Mert ve Vasfi'ye göre 1974'ten sonra kuzeyde kurulan düzen ne sürdürülebilir ne de topluma bir gelecek ümidi aşılama potansiyeline sahiptir.

4.4. KKTC'nin Kurulmasıyla Kurumsallaşamayan Milliyetçilik

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşu, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısında kritik bir dönüm noktasıdır. Devletin ilan edildiği gün Sabiha'nın hatırladıkları *“O zamana kadar hep Rum idaresi, hep Rum lider... Yani artık biz de hissettik var olduğumuzu”*.⁵⁷⁴ KKTC'nin varlığı, güçlü bir Türk milliyetçiliği anlayışını kurumsallaştırmayı hedeflemiş, ancak zamanla bu milliyetçilik algısı, küreselleşme ve Kıbrıslı Türklerin yerel bağlamlarıyla birleşerek daha karmaşık bir kimlik inşasına evrilmiştir. Türkiye'nin politik, ekonomik ve kültürel etkileri, Kıbrıslı Türkler arasında hem milliyetçiliği güçlendirmiş hem de "Kıbrıslı" kimliğini  ne çıkaran bir direnç oluşturmuştur.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasında Türkiye'den gelen göçmenlerle yerli halk arasında yaşanan entegrasyon sorunları Kıbrıslı Türklerin milliyetçilik algısında ve Kıbrıslı kimliğini yeniden tanımlamalarında önemli bir etken olmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) 1983 yılında kurulması, Kıbrıslı Türklerin kimlik algısında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu siyasi oluşum, güçlü bir Türk kimliğinin kurumsallaşmasını hedeflerken, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin kimliklerini yeniden tanımlamaları için karmaşık bir süreç başlatmıştır. KKTC'nin kurulmasıyla birlikte, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kültürel etkisi Kıbrıslı Türkler arasında Türk milliyetçiliğinin belirginleşmesine katkıda bulunmuş olsa da zamanla bu etkiler bir tür kimlik karmaşası yaratmıştır. Türkiye ile KKTC arasındaki ilişki, sadece siyasi bir bağ olmaktan çıkıp, Kıbrıslı Türklerin kimliklerini

⁵⁷² Vasfi, 42 ( kinci Kuşak Ko  at Göçmeni, Erkek), Federal   z m  Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁷³ Mert, 35 ( kinci Kuşak Baf Göçmeni, Erkek), Federal   z m  Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁷⁴ Sabiha, 72, (Birinci Kuşak Dromolakşa Göçmeni, Kadın),  ki Devletli   z m  Destekliyor, Kıbrıslı Türk

belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Meryem, KKTC'nin ekonomik bağımlılığı ve Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin iradesini yok sayan politikalarının, Kıbrıslı Türklerde bir aidiyet karmaşası yarattığını ifade etmiştir. *"Türkiye'nin yardımları bizi ayakta tutuyor ama bağımsız gibi hissetmiyoruz"* sözleri, bu çelişkiyi özetlemektedir.⁵⁷⁵

Türkiyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte adanın kuzeyindeki demografik yapının değişmesi, Kıbrıslı Türklerin "Türk" kimliğini daha fazla sorgulamasına yol açmıştır. Bu durum, Kıbrıslı Türklerin bir yandan Kıbrıslı Rumlara karşı "Türk", diğer yandan Türkiyeli göçmenlere karşı "Kıbrıslı" kimliğini vurguladığı bir aidiyet karmaşasına sebep olmuştur. Göçmen entegrasyonundaki zorluklar, Kıbrıslı Türklerin kimliklerini daha keskin sınırlarla tanımlamalarına yol açmıştır. Mehibe, *"birçok Kıbrıslı tehdit altında olduğunu düşünüyor. Ben de onlar arasındayım... Türkiyeli göçmenlerle aramızdaki fark, bizi daha Kıbrıslı yapıyor"*⁵⁷⁶ diyerek, sosyal uyum sorunlarının kimlik algısına olan etkisini vurgulamaktadır.

Kıbrıslı Türkler ile Türkiye'den gelen göçmenler arasındaki kültürel farklılıklar, Kıbrıs Türk toplumunda kimlik algısında derin etkiler yaratmıştır. Özellikle dini ve sosyal pratiklerdeki farklılıklar, bireylerin kimlik aidiyetlerini yeniden düşünmelerine neden olmuş ve Türkiyeli göçmenlerle etkileşimin sınırlı bir çerçeveye kalmasına neden olmuştur. Mülakat yapılan kişilerin yarısı geçmişte güneyde yaşayıp göç etmek zorunda kalmıştır. Bu kişiler ya da ikinci kuşağın bir nesil önceki aile üyelerinden duydukları ve hatırladıkları *"Evimizi bırakıp gitmek zorunda kaldık,"* veya *"Bu ev bize ait değil,"* gibi ifadeleri daha sık kullananların, sıklıkla kuzeydeki düzene veya Türkiye ile olan ilişkilere karşı daha muhalif bir tutum geliştirdikleri gözlenmiştir. İster birinci kuşak mensuplarının bizzat kendi deneyimlerinden dolayı, isterse de ikinci kuşak mensuplarının bir üst kuşak aile fertlerinden duyduklarından dolayı olsun, bu kişilerde göç edilen yeni mekâna dair aidiyetin görece daha zayıf olduğu ve kimlik algısında geçmişe yönelik nostalji öğelerinin anlatılara daha sık yansıdığı görülmüştür.

Güney ile kuzey arasındaki sınır kapılarının açılması, bireylerin kimlik algısını ve ekonomik kıyaslamalarını etkilemiştir. Güneydeki yaşam koşulları daha olumlu bir şekilde algılanmış ve bu durum kuzeydeki aidiyet hissini zayıflatmıştır. Özellikle genç

⁵⁷⁵ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Kıbrıslı

⁵⁷⁶ Mehibe, 37, (İkinci Kuşak Baf Göçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı

kuşak, güneyde daha gelişmiş bir sosyal ve ekonomik düzen olduğunu düşünmektedir. Sınır kapılarının açılması, bireylerin kimlik algısında karşılaştırmalı bir bilinç oluşturarak Kıbrıslılık kimliğini güçlendirmiştir.

Kıbrıslı Türkler arasında özellikle ikinci kuşakta Kıbrıslılık kimliği, Türkiye milliyetçiliğinin çatısı altında gelişen milli ve etnik Türk kimliğinin yerine geçmeye başlamıştır. Bu bağlamda Kıbrıs'ın güney kesiminden kuzeye göç eden Kıbrıslı Türk göçmenlerin kimlik algısının kökleri 'anavatan' Türkiye'de değil, Kıbrıs'ta temellenmeye başlamıştır. Özellikle bu göçmenlerin ikinci ve sonraki kuşak mensupları kendi kimlik tanımlarını ve aidiyet algılarını daha ziyade adada ve Kıbrıslılık düşüncesinde bulmuşlardır.

Saha çalışmasında elde edilen sonuçlara bakıldığında güneyden göç eden Kıbrıslı Türklerin çocukları, yani ikinci kuşak mensupları arasında Kıbrıslılık düşüncesinin çok daha yaygın bir şekilde kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Kendisini "Kıbrıslı" olarak tanımlayan katılımcıların büyük bir kısmı ikinci kuşaktır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi çifte bilinç kavramı 1868-1963 yılları arasında yaşamış Afrika asıllı Amerikalı sosyolog Du Bois'in 1903'te yayımlanan 'Siyah Halkın Ruhı' (*The Souls of Black Folk*) isimli çalışmasında yer almış bir kavramdır. Çifte bilinç farklı kültürler içerisinde doğan ve bu kültürler içerisinde kalan nesillerde ortaya çıkan bir kimlik bilinci olarak kabul edilmektedir. Özellikle göç olgusunun ardından yaşanan yer değiştirmeler bireylerin hem kendi kültürlerini hem de göçle geldikleri toplumların kültürlerini benimsemeleri sonucunda birden fazla dili birden fazla kültürü aynı anda yaşamak zorunda kalmaları sonucunda ortaya çıkan bir bilinç durumudur.⁵⁷⁷

Bu bilinç durumu aslında hem Türkiye'den göç eden Türkiyeli göçmenlerin çocuklarında hem de Güneyden göç eden Kıbrıslı Türklerin çocuklarında karşımıza çıkmaktadır. Türkiyeli göçmenlerin çocukları ailelerinin kültürel yapılarına uygun bir şekilde büyümüşler ancak öte yandan gerek okul gerek iş gerekse sosyal ve kültürel yaşamlarında Kıbrıslı Türklerin çocuklarıyla bir arada yaşayarak aynı zamanda bu kültürden de etkilenmişlerdir. Türkiye'den göç eden Türkiyeli göçmen aileler, yukarda

⁵⁷⁷ DARIAN-SMİTH, Eve., Agm., s. 483–505.

da belirttiğimiz gibi, kentsel mekanların uzağında kendi akrabaları ve köylüleri ile kapalı bir toplum yapısı içerisinde yaşamaya başlamışlardır. Dolayısıyla bu birinci kuşak nesil kendi vatanlarından getirdikleri etnik, dilsel, dinsel ve kültürel kodlarını devam ettirmişlerdir. Ancak sonraki kuşağa mensup olanların birçoğu, kendilerini Türkiyeli olarak değil gitgide Kıbrıslı olarak tanımlamaya başlamışlar; birden fazla dil, birden fazla kültüre sahip bireyler olarak yetişmişlerdir.

Güneyden göç eden Kıbrıslı göçmenler de yine Türkiyeli göçmenlerde olduğu gibi, güneyden göç eden ailelerle birlikte ayrı bölgelere yerleşmişler ve bu anlamda güneydeki toplumsal yaşamlarının benzerini kuzeyde tekrar kurmuşlardır. Güneyden göç eden bu ailelerin çocukları ise hem ailelerinin kolektif bilincindeki Rumlarla bir arada yaşama deneyimini hem Kıbrıslı Türklerin kültürel yapısını hem de okulda ve sosyal yaşamda temas ettikleri Türkiyeli göçmenlerin kültürel yapısını deneyimlemişlerdir. Bu çocuklar bir yandan okulda Türkiye tarihi ve Türk kültürüne dair bilgilerle büyümüşler; Rumların Türklere yaptıkları zulmü anlatan Kıbrıs tarihini okumuşlar; hikâye, roman, gazete ve şiirlerde yer alan Türk milliyetçiliğinin gölgesi altında kalmışlar; öte yandan da güneydeki yaşamlarını özlemle anlatan ailelerini dinlemişlerdir. Dolayısıyla bu neslin içerisinde sosyalleştiği ev, okul, sokak vb. ortamlar onların yeni kimliklerinin şekillenmesinde belirleyici olmuş ve bu durum melez kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kıbrıslı Türklerin 1983 yılında KKTC’yi ilan etmesi, aynı zamanda 1963’te anayasal düzeni bozulan Kıbrıs Cumhuriyeti’ndeki kurucu ortaklıklarından sonra uluslararası hukuk nezdinde *defacto* dahi olsa egemen bir devlette ilk defa söz sahibi olmaları anlamında da geliyordu. Böyle bir yapıda aslında güçlü bir “Türk” kimliğinin kurumsallaşması ve bireyler nezdinde etkili olması beklenirdi. Oysa ki alan araştırması bulguları, tarihsel bağlamda bu kimlik algısının karmaşık bir süreçten geçtiğini ortaya koymaktadır: Örneğin, Mustafa, kendisini "Kıbrıslı Türk" olarak tanımlamasına rağmen, savaş öncesi dönemde "Kıbrıslı" ve "Türk" ayrımının olmadığını ifade etmiştir.⁵⁷⁸ Diğer taraftan Ali’ye göre ise bir devlet sembolü olarak KKTC bayrağı sorulduğunda, “herhangi bir şey hissetmem” şeklinde cevap vermesi düşündürücüdür. Ona göre “bu devlet sadece Kıbrıslı Türklere değil burada yaşayan yerli ve yabancı

⁵⁷⁸ Mustafa, (Birinci Kuşak Lefkoşa Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

herkesin hayatına yalnızca olumsuz yönde etkisi” olması hasebiyle sıradan vatandaşın kendisine saygı duymasını sağlayacak herhangi bir özelliğe sahip değildir⁵⁷⁹.

Kıbrıslı Türklerin AB vatandaşı olma ve sınır kapılarının açılması, toplumun dış dünyayla entegrasyonunda bir ilerleme olarak algılansa da mülakatlarda bu sürecin etkilerinin farklı şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Katılımcılar ekseriyetle, güneyi daha "güzel ve yaşanabilir" bir yer olarak tanımlamış, ancak travmatik olaylar yaşayan bireyler bu görüşe katılmamışlardır. Örneğin, Sandallar Katliamında ailesini kaybeden Sabiha, güneydeki yaşama ve Rumlarla birlikte yaşamaya geri dönmek istemediğini açıkça ifade etmiştir.⁵⁸⁰ 1974 öncesindeki güneydeki yaşam, genellikle olumlu hatırlanmış, ancak kuzeye geçiş sonrası yaşanan maddi kaynak dağılımları ve sosyo-ekonomik zorluklar, bu olumlu hatıraların etkisini azaltmıştır. Malların adaletsiz dağılımı gibi konular, bireylerin yeni düzene yönelik eleştirilerini artırmıştır.

Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki politikalarının etkisi, Kıbrıslı Türklerin milliyetçilik algısında farklılaşmalara neden olmuştur. Mülakatlarda bu etkiler açıkça gözlemlenmiştir. Birinci kuşak katılımcılar, Türkiye’ye dair olumsuz görüşler beyan etmekten kaçınsa da Meryem ve Sevil, Türkiye ile olan ilişkinin sıkıntılı doğasına işaret ederek Türkiye’nin Kıbrıs politikasını eleştirmiştir. Meryem, KKTC’nin bir Türk iline dönüşmesi riskine’ dikkat çekmiş ve bunu mevcut durumun sürdürülemezliğiyle ilişkilendirmiştir.⁵⁸¹ Sevil ise adanın kuzeyinde üretimin neredeyse bitme noktasına gelmesinin sorumlusu olarak Kıbrıslı Türk politikacıların basiretsizliğinin yanı sıra Türkiye’nin Kıbrıs politikalarındaki hatalarının da payı olduğunu düşünmektedir.⁵⁸²

Manuel Castells, küreselleşmenin yerel kimlikler üzerindeki etkisini incelediği “The Power of Identity” adlı eserinde, küreselleşme süreçlerinin yerel kimliklerin milliyetçilikle olan ilişkisini zayıflattığını öne sürmektedir.⁵⁸³ Bu tespit, Kıbrıs’ın AB üyeliği ve sınır kapılarının açılması sonrası özellikle ikinci kuşak göçmenlerde

⁵⁷⁹ Ali, 29, (İkinci Kuşak Bodamya Göçmeni, Erkek), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁸⁰ Sabiha, 72, (Birinci Kuşak Dromolakşa Göçmeni, Kadın), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁸¹ Meryem, 60, (Birinci Kuşak Evdim Göçmeni, Kadın), Kıbrıslı

⁵⁸² Sevil, 74, (Birinci Kuşak Tatlısu Göçmeni), Siyasi Tercihini Belirtmedi, Kıbrıslı Türk

⁵⁸³ CASTELLS Manuel, The Power of Identity, Wiley-Blackwell. London, 2010, s. 74

gözlenebilen bir durumdur. Birinci kuşak katılımcılar, AB üyeliğinin, Annan Planı döneminde yaşanan gelişmelerin kendileri üzerinde -o dönem bir heyecan duymuş olsalar bile- günümüzde herhangi bir etkisi olmadığını öne sürmektedirler.

Oysa ki ikinci kuşak katılımcılar için bu gelişmeler oldukça önemlidir. Ali, o günleri “insanların ilk kez serbest bir şekilde ‘politikleşme’ imkânı bulabildiği”⁵⁸⁴ bir dönem olarak tanımlıyor. Benzer şekilde Mehibe de ‘*ilk oy verebildiği seçim*’ olması hasebiyle referandum dönemini çok önemli buluyor. Bu konuda; “*Kendi irademizle hiçbir müdahale olmadan gelecekle ilgili...önemli bir platform oldu o dönem*”, demektedir. Ona göre bu süreç çözüme olan inancın somutlaştırılması ve baskı altında kalmadan tüm dünyaya Kıbrıslı Türklerin iradesinin gösterilmesi açısından çok önemliydi.⁵⁸⁵

Mülakat bulgularında, "Rum'a karşı Türk, Türk'e karşı Kıbrıslı" söyleminin toplumdaki kimlik çatışmalarını yansıttığı görülmüştür. Türkiye'den gelen göçmenlerle yaşanan entegrasyon sorunları, bu kimlik algısındaki karmaşayı derinleştirmiştir. Katılımcılar, kendileriyle Türkiyeli göçmenler arasındaki dini ve kültürel farklılıkları vurgulamış, ancak bunları "hoşluk" olarak nitelendirmeye gayret etseler de kimlik algısı üzerindeki çatışmaları tetiklemektedir. Mülakatlar, bu farklılıkların bireyler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, Türkiyeli göçmenlerin dini pratiklerini kendilerinininkinden farklı bulmuş, ancak bu farklılıkları eleştirmemeye gayret etmişlerdir. Bununla birlikte, bu farkların sosyal bağları zayıflattığına dair ifadeler de dikkat çekmiştir. Mustafa'nın "*Bizde başı bağlama yoktur*"⁵⁸⁶ ifadesi, bu farklılıkların kimlik algısına nasıl yansıdığını göstermektedir. İzlem'e göre milli bayramlar ve ortak dini günler Türklerle entegrasyon sorunlarının aşılması için yetersizdir. "*Türkiye'de çok ciddiye alınıyor bu bayramlar ama KKTC'nin içler acısı hali ortada.*" diyerek bu bayramların bir inandırıcılığının kalmadığını belirtmiştir.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Ali, 29, (İkinci Kuşak Bodamya Göçmeni, Erkek), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁸⁵ Mehibe, 37, (İkinci Kuşak Baf Göçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı

⁵⁸⁶ Mustafa, (Birinci Kuşak Lefkoşa Göçmeni, Erkek), İki Devletli Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁸⁷ İzlem, (İkinci Kuşak Dağışan Göçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

SONUÇ

Kıbrıs'ta iki farklı kaynaktan beslenen dil, din, kültür ve gelişim süreçleri birbirinden farklı iki farklı milliyetçilik bulunmaktadır.. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak açıklandığı üzere Helen ve Türk milliyetçiliklerinin gelişimleri çok farklı olmuştur. 1974 yılı sonrasında toplumun yönetici nezdinde kuvvetli olan milliyetçi akımına alternatif olarak “Kıbrıslılık” vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum ibarelerinden öte “Kıbrıslılık”, bir üst kimlik olarak ifade edilmektedir.

Fakat yapay bir üst kimlik oluşturma zorluğu, ortak paydaların eksikliği, yeni kimliğin benimsenmesinin uzun zaman alacak olması ve “Kıbrıslılık” kimliğinin Helen ve Türk milliyetçiliklerine nazaran kitlesel destek sağlamada yaşayacağı sorunlar, “Kıbrıslılık” fikrinin boşuna uğraşılan bir çaba olarak lanse edilmesine neden olmaktadır. Saha çalışmasında güney göçmeni Kıbrıslı Türklerin merkeze alınmasının sebebi de geçmişte Kıbrıslı Rumlarla bir arada yaşama deneyimlerinin “Kıbrıslılık” üzerindeki görüşlerini nasıl etkilediği konusunda çıkarımlarda bulunmayı kolaylaştırmaktı.

Sahada yapılan mülakatlar ışığında 1974 sonrası süreçte güneyden kuzeye göçen Kıbrıslı Türklerin -geçmişte de Türklük bilincine sahip olmakla birlikte- kuzeye göç ettikten sonra yaşadıkları zorlukların adanın kuzeyinde yeni kurulmakta olan siyasi düzene karşı eleştirel bir gözle bakmalarına neden olduğu görülmektedir. Burada önemli bir kırılma noktası, adadaki iki toplumlu çatışmalar nedeniyle bazı göçmen ailelerde hayatını kaybeden insanların olmasıdır. Ailesinde şehit veya gazi olan katılımcılar, bu olumsuz deneyimin de etkisiyle adada olası bir çözümde bir arada yaşamaktan ziyade iki bölgeyi veya iki devletli çözüm önerisine yakın durmaktadırlar.

Güney göçmeni Kıbrıslı Türklerin görüş ve önerileri üzerinde etkili olduğu düşünülen bir diğer konu ise, güneyden kuzeye göç ettikten sonra grup halinde veya parçalı olarak yerleştirilmeleri olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Mormenekşe köyünden göç edenler, kendi köy isimlerini koruyarak neredeyse toplu bir halde kuzeye göç ettiklerinden entegrasyon süreçleri daha çabuk olmuş, göç ettikten sonra

yaşadıkları olumsuzlukları, her şeye rağmen çatışma döneminde yaşadıklarına kıyasla yeğ tutmuşlardır. Bununla birlikte *Vreçça* gibi adanın görece daha izole bir bölgesinden göç eden Kıbrıslı Türkler kuzeydeki tek bir noktaya değil, farklı bölgelere dağıtıldıklarından, hem yeni düzene adaptasyonları birbirlerinden farklılık göstermiş, hem de sosyal ilişkilerini yeni bir çevrede, kimi zaman da başlangıçta dışlandıkları bir toplumsal çevrede, sıfırdan kurmak zorunda kalmışlardır. Böyle bir deneyimden geçmiş olan kişiler ve onların ailelerindeki yeni nesiller, 1974 sonrası düzene uyum ve bu döneme yönelik eleştirel bir tutum benimsemektedirler. Güneyden kuzeye göçü olumsuz deneyimleyen bu toplumsal kesim için yeni tip bir “Kıbrıslı Türk Milliyetçisi” demek mümkündür.

Buradaki “Kıbrıslılık” kavramı, yalnızca sığ bir milliyetçilik düşüncesi olarak değil, barışı destekleyen, karşılıklı iş birliğinin bölgesel huzuru artıracığına inanan, insan hakları ve özgürlüklerine öncelik veren bir anlayış olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede, olumlu özellikler taşıdığı vurgulansa da, her milliyetçilik türünde olduğu gibi “ötekileştirme” boyutunun kaçınılmaz bir unsur olduğu kabul edilmelidir. Bu bağlamda, bu yaklaşım ne Türkiye’nin ne de tamamen Kıbrıslı Rumların kontrolündeki bir devletin egemenliği altında olmayı benimsemekte, bunun yerine Kıbrıslı Türklerin de söz sahibi oldukları bir yönetim yapısını talep etmektedir.

Adada Helen ve Türk milliyetçiliğinin gelişim süreçlerinin farklı dinamiklerle şekillendiği gibi, “Kıbrıslılık” adı verilen bu yeni ve mikro ölçekli milliyetçilik anlayışı da kendine özgü bir gelişim sürecinden geçmektedir. Ulusal çıkarların rekabet veya iş birliği ile belirlendiği mevcut düzende, ekonomisi dışa bağımlı ya da Ortadoğu devletleri gibi rant esaslı bir yapıya sahip olan ülkelerin sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomik yapıya ihtiyaç duyduğu değerlendirilmektedir. “Kıbrıslılık” bu bağlamda, Kıbrıslı Türklerin toplumsal çıkarlarını ön plana koyan bir düşünce biçimi olarak şekillenmiştir. Ancak, bu anlayışın nihai hedefi, sadece ekonomik bağımsızlık değil, aynı zamanda sosyal ve politik düzeyde adil ve kapsayıcı bir yapının inşa edilmesidir.

Türkiye’nin 1974’teki müdahalesinden bu yana, KKTC ciddi ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası arenada tanınmayan KKTC, ekonomik ve ticari ambargolara maruz kalmış, bu da Kuzey Kıbrıs’ın Türkiye’ye ekonomik olarak bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Türkiye üzerinden sağlanan ticaret ve finansal destek, Kuzey Kıbrıs ekonomisinin dış dünyayla doğrudan ilişkiler kurmasını

engellemiştir. Görüşmecilerden Ali bu bağımlılığı; *“Bu devlet bana hiçbir şey vermedi; hayatımıza dokunduğu her nokta olumsuz. Vergi alıyor, zam yapıyor, ama kalkınmamız için somut adımlar atmıyor.”* şeklinde ifade etmiştir.⁵⁸⁸ Bu tür ifadeler, akademik literatürde de yankı bulan postkolonyal ekonomi tartışmalarıyla da paralellik gösterir. Türkiye’nin sağladığı mali destek hayatı önemde olmakla birlikte, bu destek aynı zamanda Kuzey Kıbrıs’ın kendi ekonomik sistemini geliştirme kapasitesini kısıtlayan bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır.

Mülakatlar, Kuzey ve Güney Kıbrıs arasındaki ekonomik farklılıkların toplum üzerindeki etkisini göstermektedir. Güney Kıbrıs, Avrupa Birliği’ne üye olarak hem siyasi hem de ekonomik avantajlar elde etmiş, kişi başına düşen milli gelirde önemli bir artış sağlamıştır. Buna karşın, Kuzey Kıbrıs ekonomik izolasyon ve yapısal sorunlarla mücadele etmeye devam etmektedir.

Hanife’nin ifadeleri, bu farklılıkların bireysel algılar üzerindeki etkisini göstermektedir: *“Rum tarafına geçtiğimde daha gelişmiş bir ülkedeymişim gibi hissediyorum. Orada alışveriş yapmak daha uygun ve kaliteli, oysa burada yoksulluk içerisinde yaşıyoruz.”*⁵⁸⁹ Bu ifadeler, ekonomik eşitsizliğin bireylerde aidiyet hissini nasıl zayıflatıldığını ve Kuzey Kıbrıs’ta toplumsal memnuniyetsizliği nasıl artırdığını gözler önüne sermektedir. Zaten Hanife için KKTC de aslında *“var olmayan bir devlettir”*.⁵⁹⁰

Mülakatlardan elde edilen veriler, 1974’ten sonra göç eden Türklerin ekonomik düzen içerisinde dezavantajlı bir konuma itildiğini de ortaya koymaktadır. Örneğin, göçmen ailelerin yerleştirildiği bölgelerde mülk dağıtım konusundaki adaletsizlikler, ekonomik kalkınmayı daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca, orta sınıf çalışanların üzerinde artan vergi yükü ve özel sektörün desteklenmesine yönelik politikalar, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu duruma ilişkin Ali’nin ifadeleri çarpıcıdır: *“benden farklı bir hayat tarzı yaşayan kişiler de var bu toplumda ve sırf onlarla aynı kimliği taşıyorum diye çok fazla yakın hissettiğimi söyleyemem”*⁵⁹¹.” Ali bu ifadesiyle aslında Kıbrıs sorununa dair meseleyi Türk-Rum gibi iki kutba indirgeyen görüşün de ne kadar

⁵⁸⁸ Ali, 29, (İkinci Kuşak Bodamya Göçmeni, Erkek), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

⁵⁸⁹ Hanife, 33, (İkinci Kuşak Erenköy Göçmeni, Kadın), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı

⁵⁹⁰ A.g.e

⁵⁹¹ Ali, 29, (İkinci Kuşak Bodamya Göçmeni, Erkek), Federal Çözümü Destekliyor, Kıbrıslı Türk

eksik olduğunu göstermektedir. Ekonomik sorunlar, milliyetçilik ve aidiyet algısı ile doğrudan ilişkilidir. 1974 sonrası süreçte Türklük kimliği, Kuzey Kıbrıs için bir güvenlik ve aidiyet çerçevesi sunmuş olsa da bu kimlik zamanla ekonomik sorunlar ve siyasi çözümsüzlüklerle ilişkilendirilmiştir. Bu durum, ikinci kuşakta daha belirgin bir şekilde Kıbrıslılık kimliğine yönelimi beraberinde getirmiştir. Mehibe, Ali, Ahmet, Volkan gibi ikinci kuşak göçmenler, adanın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş, sınırları yalnızca siyasi bir ayrım olarak görmüştür.

Kuzey Kıbrıs'ta ekonomik kalkınma ile milliyetçilik arasındaki ilişki, toplumsal ve bireysel kimlik algısını derinden etkilemiştir. Türkiye'ye olan ekonomik bağımlılık, kuzeydeki düzene karşı memnuniyetsizliği artırmakta ve rejime aidiyet hissini zayıflatırken, Güney Kıbrıs ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikler, kimlik algısındaki çatışmaları daha da belirginleştirmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik ve siyasi bağlamdaki sorunlarını daha kapsamlı bir şekilde anlamaya katkıda bulunmakta ve bireylerin toplumsal bellekteki travmalarla nasıl başa çıktığını ortaya koymaktadır. Kıbrıs örneğinde toplumsal ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm arayışlarının, uluslararası tanınma ve kendi ekonomik sistemini inşa etme çabalarını içermesi gerektiği görülmektedir.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanma sürecinde hep hissedilmiş çok önemli bir eksikliği vurgulamak gerek: incelenen konuya dair adanın diğer tarafındaki sesin, 1974 sonrasında Kuzeyden güneye göçen Rumların deneyimlerinin derinlemesine araştırılmasının, "Kıbrıslılık" konusundaki literatüre önemli katkı sağlayacağına hiç şüphe yoktur.

KAYNAKÇA

- AN Ahmet, Kıbrıslılık Bilincinin Geliştirilmesi, Lefkoşa, Galeri Kültür Yayınları, 1998.
- AÇIKSES Erdal / Ayhan Cankut, Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri (Ankara: International Periodical For The Languages, Litterature and History of Turkish or Turkic, 9(4), Bahar 2014)
- AK Hediye Şirin / ZORBA BAYRAKTAR Hilal, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliği ve Ulusal Güvenlik (Politik Ekonomik Kuram, 8(2), 2024,)
- AKINCI Mehmet Ali, "Fransa'daki Türk Göçmenlerin Etnik ve Dini Kimlik Algıları", *Bilig*, sayı: 10, ss. 29-58, 2014.
- AKMAN Ayhan, 'Milliyetçilik Kuramında Etnik\Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yay., İstanbul, s. 81-103, 2003.
- AKMARAL, Kemal, Kıbrıs Türkü'nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan'a dek Uzanan Planlar Süreciyle Kıbrıs, Bilge Karınca Yay., İstanbul, 2004
- AKSOY Canan Mazlum, Milliyetçi İdeolojinin Tarihsel Gelişimi, (21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 10 (30), Kış 2021)
- ALASTOS Doros, Cyprus in History: A Survey of 5000 Years, London, Zeno Booksellers & Publishers, 1976.
- ALASYA, Fikret., Tarih'te Kıbrıs, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Lefkoşa, 1988.
- AN Ahmet, Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar, Kıvılcım Yay., Lefkoşa, 1999.
- AN Ahmet, Kıbrıs'ta İsyanlar ve Anayasal Temsilîyet Mücadelesi (1571- 1948). Mez-Koop Yayınları, Lefkoşa, 1996.
- ANAHIDE Ter Minassian, Le mouvement révolutionnaire arménien, 1890-1903, (Cahiers du monde russe et soviétique, 14(4), Ekim-Aralık 1973)
- ANDERSON Benedict, Hayali Cemaatler, (çev. İ. Savaşır), Metis Yay., İstanbul, 1993.
- ANGOLD Michael, Church and Society in Byzantium under Comneni 1081-1261, Cambridge University Press, New York, 1995.
- APEYITOU Eleni, Turkish-Cypriot Nationalism: Its History and Development (1571-1960) (The Cyprus Review)
- ARANGO Joaquin. "Explaining Migration: A Critical View", International Social Science Journal, 52(165), 2000, 283-296.
- ATALAY, Talip, Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi, Konya, Mehîr Vakfı Yayınları, 2003.

- AYDOĞDU Ahmet, Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları: Annan Planı ve Referandum Süreci, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- BALIBAR Etienne, Sınıf Irkçılığı, Irk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler, (çev. N. Ökten), Metis Yay., İstanbul, 1993.
- BALYEMEZ, Mehmet, Fuat İnce, “Mondros’tan Lozan’a Kadar Olan Dönemde Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (26), Aralık 2018.
- BAUMANN Gerd, Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek, çev., I. Demirakın, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- BARON Salo Wittmayer, Modern Milliyetçilik ve Din, (çev. Mehmet Özey), Açılım Kitap Yay., İstanbul, 2007.
- BARTH Fredrick, Etnik Gruplar ve Sınırları, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2001.
- BENER, Hakkı Hakeri, Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi, Ankara, 1993.
- BERATLI, Nazım, Kıbrıslı Türk Kimliği’nin Oluşması, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 1999.
- BERRY, John W., “Acculturation”. In J. Grusec & P. Hastings (Eds.), Handbook of Socialisation Theory and Research, Guilford, New York, 2007, s. 343–558.
- BERRY, J. W. “Immigration, Acculturation, and Adaptation”, Applied Psychology: An International Review, 46 (1), 1997, 5-68.
- BİLGİN Nuri, Kimlik İnşası, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007.
- BİZDEN, Ali., Kolektif Kimliklerin İnşasında Siyasi Ritüeller ve Medya: Kıbrıs Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999
- BILLIG Michael, Banal Milliyetçilik (çev: C. Şişkolar) Gelenek Yay., İstanbul, 2003.
- BORA, Tanıl, Medeniyet Kaybı, Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar, Birikim Yay., İstanbul, 2007.
- BORA Tanıl, “Milli Dava” Kıbrıs: Bir Velayet Davası Türk Milliyetçiliği ve Kıbrıs”, *Birikim*, Sayı: 77, 1995, s.18-26.
- BORA Tanıl, Milliyetçiliğin Kara Baharı, Birikim Yay., İstanbul, 1995
- BORA Tanıl, Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 125
- BOSCH Clemens Emin, Helenizm Tarihinin Anahatları, çev. A. Erzen, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1942.
- BOSTANCI, M. Naci., “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, no.75 (2003), s.6,
- BOURDIEU Pierre, The Political Field, The Social Science Field and The Journalistic Field, Ed: R. Benson and E. Neveu. UK: Cambridge. Polity Press. 2005.
- BOURDIEU Pierre, Language and Symbolic Power, (Trans: Gino Raymond and Matthew Adamson) UK: Cambridge. Polity Press, 1991.
- BOURDIEU Pierre, Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste, (çev. R. Nice), London: Routledge, 1996.

- BOURDIEU Pierre, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: Universty of Chicago Pres, 1992.
- BOURDIEU Pierre, *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, (Çev. H. U. Tanrıöver), Hil Yayınları, İstanbul, 2015a.
- BOURDIEU Pierre, *Seçilmiş Metinler*, Çev. L. Ünsaldı, Heretik Yay., İstanbul, 2013.
- BOURDIEU Pierre / WACQUANT Lois, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev. N. Ökten, İletişim, İstanbul, 2014.
- BOURSE, Michel (2009) *Melezliğe Övgü*, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- BRYANT, Rebecca., “The Purity of Spirit and The Power of Blood: A Comparative Perspective on Nation Gender and Kinship in Cyprus”, *The Journal of The Royal Anthropological Institute*, Vol: 8, No: 3, September 2002, s. 510-514
- BRYMAN Alan, *Social Research Methods* (4th ed.), Oxford University Press, 2012
- CALHOUN Craig, *Nationalism*, Buckingham, Open University Press, 1997.
- CANATAN Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*. Endülüs Yay., İstanbul, 1990, s. 68-80
- CANATAN Kadir, *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- CANEFE, Nergis, *Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet*, (çev. D. Boyrat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007
- CASTELLS Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür*, Cilt: II, (çev. E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006.
- ÇAĞLAYAN, Pınar, *Kıbrıs’taki Milliyetçiliklerin İdeolojik Kökenleri Üzerine Bir Analiz*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014
- CEASAR V. Mavratsas, “Kıbrıs Rum Kimliği ve Kıbrıs Sorunu”, M. Hasgüler ve Ü. İnalcı (Ed.), *Kıbrıs’ın Turuncusu*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.
- COPEAUX Etienne / COPEAUX Claire Mauss, *Taksim Bölünmüş Kıbrıs 1964-2005*, çev. A. Berkay, İletişim Yayıncılık, İstanbul,
- COŞTU Yakup, *Göç ve Din Üzerine*, Transnational Press, London, 2020.
- COUGLAND, R., Mallison, W., “Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy Difficult Bedfellows” *Middle Eastern Studies*, 41, 575- 60, 2005.
- DARIAN-SMİTH, Eve. “Re-Reading W. E. B. Du Bois: the Global Dimensions of the US Civil Rights Struggle.” *Journal of Global History*, vol. 7, no. 3, 2012, pp. 483–505., doi:10.1017/S1740022812000290
- DAYIOĞLU Ali., *Kuzey Kıbrıs’ın Ötekileri, Rumlar, Maruniler, Romanlar, Aleviler, Kürtler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8-10.
- DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu *Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)* (Akademik Bakış, 6(11), Kış 2012),
- DEMİR, N., “Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, c. 15, s. 1.

- DERMAN, Giray Saynur Vefa Kurban, Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler (Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Güz 2016)
- DEUTSCH Karl, Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality, MIT Press, Massachussetts, 1966.
- DOLUNAY Ayhan / KEÇECİ Gökçe / KASAP Fevzi, “Kıbrıs'ın Güneyinden Kuzeyine Göç Eden Kıbrıslı Türklerin Kuzeyde Doğan Çocuklarının Aile İçi Sözlü Anlatımlarla Oluşan Kıbrıslı Türk-Rum İlişkileri Algısı”. Journal of History Culture and Art Research, 6(3), 560-591., 2017 doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.925>
- EDWARD Hallett Carr, Nationalism and After, (Londra, Macmillan, 1945),
- EASTHOPE, A., “Homi Bhabha, Hybridity and Identity, or Derrida Versus Lacan”, *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, 4(1/2), 145-151, 1998.
- ERCAN, Eren Ekin, Kıbrıs Türk Toplumunda Milliyetçiliğin Tarihsel Dinamikleri ve Basın, (Etkileşim, 2 (4), Ekim 2019)
- ERGİN, Koray, İttihat ve Terraki Döneminde Millî İktisat Anlayışı (1913- 1918), (Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi)
- ERIC. J. Hobsbawn, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit ve Gerçeklik” (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995)
- EVRE Bülent, Kıbrıs Türk Milliyetçiliği: Oluşumu ve Gelişimi, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 2004.
- EVRENSEL, “Kıbrıs'ta ‘Bu Memleket Bizim’ Mitingi”, 13 Temmuz 2000,
- ERNEST Renan, Qu'est ce qu'une nation? (Paris, Calman Levy, 1882)
- FIRAT, M., “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, c. 4, s.1, 2004.
- FEROZ Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, (İstanbul, Kaynak Yayınları, 2021),
- GELLNER Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, (çev. S. Coşar vd.), İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- GELLNER Ernest, Nations and Nationalism, (Oxford, Basil Blackwell, 1983)
- GELLNER Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, çev. B. Ersanlı ve G. Özdoğan, Hil Yay., İstanbul, 2008.
- GENÇOĞLU Aylin Yonca, Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantelizm, Liberalizm ve Marksizim, (Toplum Bilimleri Dergisi, 7(14), Temmuz 2013)
- GIDDENS Anthony, Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, (çev., Ü. Tatlıcan), Say Yayınları. İstanbul, 2010.
- GÖKA Erol, İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler, Aşina Kitaplar, Ankara, 2006.
- GÖKALP, E., “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, vol. 7, no.1, s.279-298.

- GREENFELD Liah, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, MIT Press, Massachussetts, 1992
- GUIBERNAU Montserrat (1997). *Milliyetçilik*, 20. Y.Y.'da Ulusal- Devlet ve Milliyetçilikler, (N.Domaniç Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997
- GÜNEY Salih, *Davranış Bilimleri*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2011,
- GÜREL Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, Kaynak Yay., İstanbul, 1984.
- HALAÇOĞLU Ahmet, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Ermeni Terörü (Diyarbakır, Arapgır, Harput, Merzifon, Havza, Amasya ve Malatya'da Meydana Gelen Ermeni Ayaklanmaları Hakkında Bir Lâyiha". (Belgeler, XXVIII 28 (32), 2007)
- HASGÜLER M., "Kıbrıslılık Kimliği, Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlardaki Farklılaşmalar", *Kıbrıslılık*, Der. M. Hasgüler, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- HAYES, Carlton. "Bases of Nationalism." *in Nationalism and International Progress*, U. G. Whitaker, Jr. (ed.), Chandler Publihing, San Francisco, 1961, s. 7-11.
- HELGE JENSEHAUGEN, *The Northern Cypriot Dream- Turkish İmmigration 1974-1980*, (The Cyprus Review, 26(2), Güz 2014
- HEYWOOD Andrew, *Siyaset Teorisine Giriş*, (çev. H. M. Köse), Küre Yay., İstanbul, 2012.
- HEYWOOD Andrew, *Siyaset*, (çev. B.B Özipek vd.), Adres Yay., Ankara, 2013.
- HEYWOOD Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (çev. H. İnaç), Adres Yayınları, Ankara, 2007.
- HILL George, *The History of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.
- HOBSBAWM Eric., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, çev. O. Akinhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993.
- HOBSBAWM Eric, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, haz., Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, çev., M. Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- HOBSBAWM Eric, *On History*, New Press, New York, 1997.
- HROCH, M., "From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-building Process in Europe", G. Balakrishnan (Edi.), *Mapping the Nation*, London, Verso-New Left Books, 1996.
- HORCH, M., "National Self-Determination from a Historical Perspective", S. Periwal (Dü.) içinde, *Nations of nationalism* (s. 65-82). Budapest: Central European University Press, 1995.
- IRKIÇATAL Eftal, *İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin "Çifte Self Determinasyon" Teklifi* (Balıkesir, History Studies International Journal of History, 2012)
- İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018.

- İNALCIK Halil, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s. 59-79.
- İNAN Afet, *Medeni Bilgiler*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2013
- IOANNİS Mazarakis Enian, Eleftherios Venizelos ve 1919 Barış Görüşmelerinin İlk Döneminde Ulusal Taleplerimiz (Atina, Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı, 1988)
- İPLİKÇİ, A. Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi, (Al- Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1), 2017)
- İSMAİL Sabahattin./ BİRİNCİ Ergin., Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre: Meclis-i Milli (1918)-Milli Kongre (1931), Gelişim Ofset, 1987, Lefkoşa,
- İSMİGÜL Çetin, Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na Girişi (Karadeniz Araştırmaları, Güz 2018)
- JARY David / Jary Julia, 'Ethnic Marker', *The Harper Collins Dictionary of Sociology*, E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991.
- JENKINS, R., "Categorization: Identity, Social Process and Epistemology", Sage Publications, Vol. 48, No.3, s. 267-280, 2002.
- KADIOĞLU Ayşe, Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği, (Toplum ve Bilim, 62, 1993)
- KADIOĞLU Ayşe, Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları (Türk Günlüğü Dergisi, (33), 1995)
- KANBEROĞLU, Nesrin Atıcı Fransız İhtilalinden Türkiye Cumhuriyetine Ulusçuluk Akımı, (The Journal of Academic Social Science Studies, 5(6), Aralık 2012
- KARPAT Kemal, Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, (çev: R. Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- KARPAT Kemal, "Kimlik Sorununun Türkiye'deki Tarihi, Sosyal İdeolojik Gelişmesi", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, der. S. Şen, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.
- KARPAT Kemal, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yay., İstanbul, 2010
- KEDOURIE Elie, *Nationalism*, Blackwell, Oxford, 1994
- KARACAOĞLU, K., Reyhanoglu, M. "Kıbrıs Türkü" ve "Türkiyeli" Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldırma". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61(4), 2006, s. 156-157
- KARATSIOLI Barbara. "Le conflit chypriote relocalisé à Londres: pratiques transnationales de la frontière". Cahiers Balkaniques, 46. 2020
- KARATSIOLI Barbara. "Crisis, State and Peace: Europe at the Cyprus Border". The Cyprus Review, 26(1), 2020
- KASTORYANO Riva, Çokkültürlülük Avrupa İçin Bir Kimlik mi?", Avrupa'ya Kimlik: Çokkültürlülük Sınavı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- KATA, M. & Keser, U. Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Muhalif Bir Gazete "Cumhuriyet", *History Studies*, 8 (2), 2016, s.15-39, DOI: 10.9738/hişt.201622033
- KESER, U., "Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar", ÇTTAD, V/12, 2006/Bahar, s.s. 103-128.
- KESER, U, *Birinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, Motif Matbaacılık, Ankara, 2009, s. 97.
- KIRLI Cengiz, Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Journalleri (1840-1844), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- KIZILTEPE, Beyza Hatun., *The Politicization Of Memory Between Past, Present, And Future: Generational Remembering Among Turkish Cypriot Families*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020
- KIZILYÜREK Niyazi, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim Yay., İstanbul, 2005.
- KIZILYÜREK Niyazi, *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- KIZILYÜREK, Niyazi, *Modernity, Nationalism And The Perspectives of Cypriot Union (Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*, Temmuz-Aralık 2002)
- KIZILYÜREK, N., 'Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a', *Kıbrıs Dün ve Bugün*, M. Kürkçügil (der.), İthaki Yay., İstanbul, 2003.
- KIZILYÜREK, N., "Nationalism and the Perspectives of a Cypriot Union", In: CEMOTI, n.34, *Russie-Asie Centrale. La partition en question*. pp. 211-232; 2002.doi : <https://doi.org/10.3406/cemot.2002.1664>
- KOÇ Sönmez Selçuk, *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2005
- KORKMAZ Haktanır, *Under The Shadow Of The Embargo*, (Ankara, Sam Papers, 2001)
- KÖKERER Enes Berhudan, *Fransız ve Alman Ulusçuluk Fikrinin Tarihsel ve Düşünsel Kaynakları*, (Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 5 (1), 2023
- KÖSE Osman, *Tarihte Kıbrıs İlkçağlardan 1960'a kadar* (İstanbul, İmak Ofset, 2017)
- KÖSOĞLU Nevzat, *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yay., İstanbul, 2003.
- KURTULUŞ Hatice / PURKİS Semra, *Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- KUSHNER David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Kesit Yay., İstanbul, 200
- LEWIS Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. B. B. Turna, Arkadaş Yay., Ankara, 2009.
- KÖKER Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1993
- MARSHALL Gordon, "Kimlik", *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınhay-D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2005.

- MAVRATSAS, Kayras V. Elen Milliyetçiliğinin Kıbrıs'taki Yönleri. Galeri Kültür; Lefkoşa, 2002
- MAVRATSAS, Kayras V., "Kıbrıs Rum Kimliği ve Kıbrıs Sorunu", Mehmet Hasgüler ve Ümit İnataçı (Ed.), Kıbrıs'ın Turuncusu, İstanbul, Anka Yayınları, 2003
- MAVRATSAS, Kayras., "National Identity and Consciousness in Everyday Life: Towards a Sociology of Knowledge of Greek-Cypriot Nationalism", Nations and Nationalism, 5 (1), 1999
- MICHEAL Attalides, Cyprus Nationalism and International Politics, (New York, St. Martins Press, 1979
- MOSTAFA Rejai, Periodization of Nationalism A Postscript, (Social Science, 44 (1), Ocak 1969), Mustafa Budak, Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarının Eleştirisi, (İstanbul, İlmi Araştırmalar, (4), 1997),
- MÜNCH Richard, Sociological Theory Volume I from the 1850s to 1920, Nelson Hall Publishers, Chicago, 1994.
- NAIRN Tom, Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış, (Çev. S. Kırdar ve M. Ratip), İletişim Yay., İstanbul, 2015.
- MORAG Navad, Cyprus And The Clash Of Greek And Turkish Nationalisms (Los Angeles, Nationalism and Ethnic Politics, 2010)
- NAVARO Yael, Kurmaca Mekan Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası, çev. C. Soydemir Küy Yayınları, İstanbul, 2016
- ODİLE Moreau, L'Empire Ottoman au XIXe siècle (Paris, Armand Colin, 2020)
- ONER Guncavdi, Suat Kucukçiftçi, Economic Growth under Embergoes in North Cyprus: An Input-Output Analysis, (İstanbul Teknik Üniversitesi, MPRA Paper, 2008
- OLGUN Aydın, Kıbrıs'ın anatomisi: 4 Devir 4 Lider, Ağaç-İş Matbaası, Ankara, 1975.
- OLGUN Aydın, Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1999.
- ORAN Baskın, Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli, Bilgi Yay., İstanbul, 1997.
- ÖZ, Kübra, Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılaplarının Etkisi (İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (5), 2016)
- ÖZEJDER, İbrahim, Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Girişinde Basın ve Diğer Etkenlerin Rolü (Doktora Tezi), (İstanbul, 1996)
- ÖZKIRIMLI Umut, Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış, Doğu Batı Yay., Ankara, 2008.
- ÖZKIRIMLI Umut, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010.
- ÖZKIRIMLI Umut, 21. Yüzyılda Milliyetçilik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008.
- ÖZORAN Beria Remzi, Mustafa Kemal Atatürk İnkılâbı ve Kıbrıs Türkü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

- ÖZSEZER, Mete, Kıbrıs'ta Türklük Bilincinin Siyasal Sürece Etkisi, (Ankara, Turkish Studies, 11(16), Güz 2016)
- PARLA Taha, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim, İstanbul, 1999.
- RENAN Ernest, Ulus Nedir, (çev. G. Yavaş), Pinhan Yay., İstanbul, 2019.
- RENAN, E., *Nutuklar ve Konferanslar I*, MEB Yayınları, Ankara, 1946.
- RIFAT Aydın, Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet, (İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), Mart 2018),
- ROCKER Rudolf, Milliyetçilik ve Kültür, (çev. A. Çakıroğlu), Kaos Yay., İstanbul, 2019.
- RONALD J. F., "Cyprus: The Failure of Mediation and The Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse", *Journal of Peace Research*, Vol: 38, No: 3, 2001, s. 309.
- Routes of Displacement and Settlement, <http://www.prio-cyprus-displacement.net/default.asp?id=245>
- SAĞIR, M. ve Akıllı, S. H., "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28/1 (2004), s.4.
- SARIKOYUNCU Esra Değerli," Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası" (1950-1960) Akademik Bakış, 6(11), Kış 2012, s. 85.
- SARINAY Yusuf, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Yay., İstanbul, 2005.
- SELENGE Özden, Korkma Ay Doğacak, Işık Kitabevi Yayınları. Lefkoşa, 2010
- SEVİM, N., *Tüketici Kültürleşmesinin Almanya'daki Türk Göçmenlerin Gıda Tüketim ve Gıda Alışveriş Davranışları Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010.
- SMITH Anthony D. Ethno-Symbolism And Nationalism A Cultural Approach, (Londra- New York, Routledge, 2009)
- SMITH Anthony D, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, (çev. D. Kömürcü), Everest Yay., İstanbul, 2003.
- SMITH Anthony D, Ulusların Etnik Kökeni, (çev. S. Bayramoğlu-H. Kendir), Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2002.
- SMITH Anthony D, Milli Kimlik, (çev. B. S. Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- SMITH Michael Hewellyn, Yunan Düşü, (çev. H. İnal, Ayraç Yay), Ankara, 2002.
- SMITH, A.D., 'The Origins of Nations', *Ethnic and Racial Studies* 12 (3). Taylor & Francis Group : 340-67, 1989. <https://doi.org/10.1080/01419870.1989.9993639>.
- SMITH, A. D., *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, New York: Routledge, 2009.
- SMITH, A. D., "Theories of Nationalism: Alternative Models of Nation Formation", *Asian Nationalism*, (Ed. Miachael Leifer), London: GBR: Routledge, 2000

- SOLSTEN, Eric, Cyprus, a Country Study, Washington, D.C., GPO for the Library of Congress, 1993, s.8
- SOLIMANO Andrés , A History of Big Recessions in the Long Twentieth Century, Cambridge University Press, 2020, p.97.
<https://doi.org/10.1017/9781108755276>
- SONYEL, Salahi, Cyprus The Destruction Of A Republic And It's Aftermath British Documents 1960-1974, New Extended Edition, By Cyrep (TRNC) 2003.
- SOMERSAN Semra, Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004.
- SÖNMEZ, Senem; Selçuk, Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (12), 2012)
- SOSOE Lukas K., “Ulus”, Siyaset Felsefesi Sözlüğü (içinde), Ed. P. Raynaud-S. Rials, çev. E. Ergun, İletişim Yay., İstanbul, 2011, s. 929.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 2000
- STAVRİNİDES Zenon, The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood, Lefkoşa, CYREP, 1976.
- STUART Wolf, Nationalism in Europe, 1815 To The Present, (Londra-New York, Routledge, 1996)
- STEFANOS Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- TAMÇELİK Soyalp, “Kıbrıs'ta Türk ve Rum Halklarının 1960-1983 Yılları Arasında Ekonomik Yapısı ve Özellikleri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), 2014
- TAMÇELİK Soyalp, “Kıbrıs'ta Toplumsal İnşa Sürecinde “Eski” ve “Yeni Tarih” Anlayışlarının Yansımaları” Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış – Prof. Dr. Refet YİNANÇ'a Armağan, Editör: Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, ss.55-185
- TAYLOR, C., Interculturalism or multiculturalism? *Philosophy and Social Criticism*, 38 (4-5), 413- 423, 2012.
- TİMUR Taner, Osmanlı Kimliği, İmge Yay., Ankara, 1998.
- TOYNBEE Arnold Joseph, Hellenism: The History of A Civilization, Oxford University Press, New York, 1959
- TONYBEE, A.J., *Hellenism: The History of A Civilization*, Oxford University Press, New York, 1959
- TUFAN Ekinci, The Political and Economic History of North Cyprus A Dicordant Policy, Londra, Palgrave Macmillan, 2019.
- TUĞRUL Özcan, Modern Osmanlı Diplomasisine Geçiş Sürecinde Kıbrıs (1878-1908) (Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi, 2017)
- TURAN, E., “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, *Sosyoteknik*, no.1, 2011.
- TÜRKÖNE, M., “Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu”, *Türkiye Günlüğü*, s. 8. pp. 37-44., 1989.

- UÇAROL Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1994) (İstanbul, Filiz kitapevi, 1995)
- ÜNLÜ Cemalettin, Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981), Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1982.
- ÜSTEL Füsün, Makbul Vatandaş'ın Peşinde, İletişim Yay., İstanbul, 2009.
- VANEZİS Procopios Nichola, Makarios: Pragmatism v. Idealism, Abelard-Schuman, London, 1974, s. 42
- VATANSEVER, Müge, Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi, (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (12), 2012),
- YAŞIN Özker, Girne'den Yol Bağladık, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1976.
- YAŞIN Özker, Kıbrıslı Kazım, Yücel Yayınları, İstanbul, 1978.
- YAVUZ Hakan., Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam, Kitap Yay., İstanbul, 2011
- YILDIZ Ahmet, Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim, 2001.
- YILDIZ, Ahmet., "Kemalist Milliyetçilik". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul, s. 210-234, 2001.
- ZILLIOĞLU Merih (2008) "Kimliğin Kavramsal Serüveni", Hülya Uğur Tanrıöver (ed.), Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun? Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri. İstanbul: Hil Yayınları, 13-40.
- ZIZEK, Slavoj. "Multiculturalism or the cultural logic of global capitalism". *New Left Review*, 1/225, 28-51, 1997

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : İsmet Erdi Somuncuoğlu
Tez Başlığı : Güney Göçmeni Kıbrıslı Türklerde Kimlik Algısı
Savunma Tarihi : 28 / 01 / 2025
Danışman : Prof. Dr. Birol Caymaz

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Adı-Soyadı

İmza

Prof. Dr. Birol Caymaz

Doç. Dr. Hakan Yücel

Doç. Dr. Buket Türkmen

Prof. Dr. Şakir Dinçşahin

Doç. Dr. Ayşe Özil

Prof. Dr. Ulun Akturan
Enstitü Müdürü